E. LOVINESCU

ANTOLOGIA
SCRIITORILOR OCAZIONALI

P. P. CARP, TH. ROSETTI, N. FILIPESCU, TAKE IONESCU, C. DISSESCU, I. G. DUCA, C. DIMITRESCU-IAŞI, P. RÎŞCANU, D. EVOLCEANU

CU O POSTFAŢĂ DE
ANONYMUS NOTARIUS

CASA ŞCOALELOR

www.dacoromanica.ro

E. LOVINESCU

ANTOLOGIA
SCRIITORILOR OCAZIONALI

P. P. CARP, TH. ROSETTI, N. FILIPESCU, TAKE IONESCU, C. DISSESCU, I. G. DUCA, C. DIMITRESCU–IAŞI, P. RÎŞCANU, D. EVOLCEANU

CU O POSTFAŢĂ DE
ANONYMUS NOTARIUS

CASA ŞCOALELOR

www.dacoromanica.ro

PREFAŢĂ

Meritul acestei Antologii *revine celui ce i-a avut iniţiativa, adică D-lui I. Petrovici, ministrul Culturii naţionale. Insuficienţa prezentării cade însă asupra mea, adică asupra împrejurărilor de sănătate cu totul neprielnice, în care a trebuit să o duc pînă la capăt, pentru a ne exprima în termeni indulgenţi.*

Idea este, totuşi, binevenită şi merita altă realizare decît cea de faţă, aşa cum trebue să fi fost, probabil, şi în intenţia ctitorului. Sunt atîtea personalităţi, dintre care unele şi-au dominat epoca prin acţiunea verbală, de ordin în genere politic, bărbaţi de stat, oratori, tribuni populari, risipindu-se numai în vorbă şi în faptă, nelăsînd astfel după ei aproape nimic scris sau disproporţionat de puţin faţă de importanţa rolului jucat în viaţă. Au săpat în cuvîntul rostit, vîntul risipeşte însă repede nisipişul verbal. Este, aşa dar, şi pios şi util culturii de a aduna în columbariul unei Antologii *cenuşa esenţială a micii lor activităţi tipărite. Căci unii din aceşti oameni talentaţi n'au scris pentru că n'ar fi putut scrie ci pentrucă natura preocupărilor lor i-au rupt spre altă formă de expresie cu acţiune directă asupra masselor sau asupra adunărilor deliberative fără urme în istoria culturii şi a literaturii. Iată pentru ce, după o lungă chibzuire cu D-nul I. Petrovici, am stabilit următorul program, în intenţia de a fi numai provizoriu; împrejurările i-au dat însă un caracter definitiv:*

www.dacoromanica.ro

1. P. P. Carp

Cele una sută şi una fabule ale Domnului Sion, *cel mai inciziv din cele patru articole critice scrise în tinereţe de marele bărbat de stat.*

2. Th. Rosetti

1. Mişcarea socială la noi, *studiu publicat* în Convorbiri literare, *XIX, 1885.*

2. Scepticismul la noi, *publicat tot în* Convorbiri literare, *XXV, 1891.*

3. Nicolae Filipescu.

1. Credinţele noastre, *un studiu asupra lui M. Eminescu, cules în volumaşul* Spre ideal, *articol de tinereţe.*

2. T. Maiorescu în politică, *articol de maturitate publicat în volumul omagial al* Convorbirilor literare *închinat lui Titu Maiorescu (1909).*

4. Take Ionescu

In Carpaţi, *conferinţă ţinută la Ateneu, apărută în* Literatura şi arta romînă, *VII, 1903.*

5. C. Dissescu

1. Psihologia călugărului, *studiu apărut în* Literatura şi arta romînă, *III, 1899.*

2. Cum vorbia Alexandru Lahovari, *conferinţă citită la Ateneu şi publicată în* Literatura şi arta romînă, *1900.*

www.dacoromanica.ro

6. I. G. Duca

1. Mînile *(din* Portrete şi amintiri).

Acestor oameni politici le-am mai adăugat alţi doi bărbaţi de o oarecare importanţă culturală momentană; iar al treilea, constituind o promisie de critic, pe care n'a realizat-o şi anume:

7. C. Dumitrescu-Iaşi

Cele două morale, *studiu publicat în* Revista de Filozofie şi Pedagogie, *I, fascicola II şi III, 1906.*

8. P. Rîşcanu

Cuza-Vodă, *conferinţă ţinută la Iaşi în 1906.*

9. D. Evolceanu

1. Balade şi Idile *de Gh. Coşbuc.*

2. Fire de tort *de Gh. Coşbuc.*

3. De vînzare, *roman de Const. Nottara; recenzii apărute în* Convorbiri literare.

*

Ar fi fost poate locul să oprim aici puţinele rînduri cuvenite unei prefeţe; conştiinţa profesională şi rectitudinea sufletească mă fac totuşi să mărturisesc că, privind chestiunea în miezul ei, nu cred în existenţa scriitorilor „ocazionali". Arta, oricare artă, (în cazul de faţă arta scrisului) nu se întîlneşte la o cotitură de drum cu ocazia. Ea este o vocaţie atît de precisă şi de exclusivă şi reprezintă, mai ales azi, în epoca diferenţierilor, o tecnică atît de minuţioasă şi de specializată, în cît nimeni nu mai poate reîncepe cariera tamburinarului din Valmajour:

www.dacoromanica.ro

„Ce m'est vénu de nuit, une fois que z'étais assis sous un olivier en écoutant çanter un rossignou... et ze me pensais: „Comment l'oiseau du bon Dieu çante comme ça, et ce qu'il fait avec un seul trou, toi, avec trois trous, tu ne le saurais faire?" Nu te întâlneşti cu arta în fundul grădinii, ascultînd cîntecul privighetorii din stufişul copacului.

Scriitori, artişti, ai cuvîntului care au făcut şi o carieră politică s'au văzut oriunde: Lamartine, d'Annunzio; la noi: T. Maiorescu, N. Iorga, Barbu Delavrancea, Oct. Goga, I. Petrovici etc. In fond, ei au rămas tot scriitori; numai talentul lor oratoric i-a proectat pe arena vieţii publice. Oameni politici care să devină scriitori chiar şi „ocazionali" în sensul integral însă al cuvîntului şi nu prin interpretarea abuzivă a unei simple înşirări de vorbe, nu s'au văzut şi nici nu pot fi. Scrisul artistic e o ceasornicărie atît de complicată, în cît, în afară de vocaţie, cere şi o lungă ucenicie tecnică. Nu cred să fi înjghebat o frază echilibrată după legea armoniei cosmice, înainte de zece — cinsprezece ani de trudă specializată. Că un Take Ionescu sau un N. Filipescu, oameni culţi, mai ales cel din urmă, şi de mare talent oratoric, mai ales cel dintîi, ţineau conferinţe sau scriau articole interesante prin conţinutul lor şi chiar prin eleganţa ori fluenţa discursivă a formei, e neîndoios. Cine cunoaşte rostul meseriei noastre — de cît care nu cred să existe alta mai pesus pe scara valorilor eterne — îşi dă seama că, lipsiţi şi de personalitate artistică şi de finitul expresiei, nu sunt adevăraţi scriitori. E poate o deformaţie a orgoliului profesional. Conştiinţa mă obligă totuşi să o spun: puşi în alte condiţii de preocupări, unii din cei cuprinşi în această antologie (P. P. Carp înaintea tuturor) puteau de-

www.dacoromanica.ro

veni, în adevăr, scriitori; sărutați pe frunte numai de „ocazie", ei rămîn simpli publiciști interesanți și nici de cum scriitori.

E. LOVINESCU

www.dacoromanica.ro

I

P. P. CARP

www.dacoromanica.ro

P. P. CARP

Am publicat recent într'un număr al Bibliotecii pentru toţi *întreaga operă critică a lui P. P. Carp sub titlul:* P. P. Carp critic literar şi literat.

Ea se compune din următoarele patru articole:

1. „Ion-Vodă cel cumplit" al lui Bogdan-Petriceicu Hasdeu (Revista Dunării *din 1866).*
2. Răzvan-Vodă (Convorbiri literare, *25 Noembrie 1867).*
3. *Cele una sută şi una fabule ale D-lui Sion* (Convorbiri literare, *1870).*
4. O nouă poemă şi un nou poet (Convorbiri literare, *1 Iunie 1878).*

In studiul ce precedă publicarea articolelor conchideam:

„Dacă politica nu l-ar fi abătut de la activitatea literară am fi avut într'însul un doctrinar dominat de idealul clasic, raportînd operele judecate la dogme şi canoane, intransigent, autoritar şi prin criteriul absolut de la care porneşte şi prin însăşi natura personalităţii sale unitare, exprimîndu-se într'un ton cu cioburi de sticlă, sgrunţuros, sentenţios, fără nuanţele firilor sceptice sau timide, multilaterale, cu acea lapidaritate de formă, aceea brevitas imperatoria *a lui Cezar, incizivă, care constitue stilul oratoriei şi al personalităţii lui. E lesne de închipuit ce contribuţie originală ar fi adus prezenţa unei minţi atît*

www.dacoromanica.ro

de ascuțite, de categorice și de autoritare în epoca luptelor pentru afirmarea unei direcții noi în literatura și cultura romînă.

Reproducem în această antologie un singur articol al lui, și, anume, cel asupra fabulelor lui G. Sion, model de incizivitate, execuția capitală a unui om inofensiv, a cărui candoare atrage mai mult o simpatică indulgență. Ce se poate spune de un scriitor ce ne declară în prefață că a combinat în fabulele lui: „concizia ideilor cu naivitatea și gravitatea stilului, promptitudinea expresiilor cu claritatea limbajului și cu regulele prozodiei", așa încît „ele insuflă patriotism, liberalism, religiozitate, ororile corupției și ale inichității și edifică inteligențele cele mai ușoare"?

Nu i-a trebuit leului de cît o smuncitură posesivă de labă; ospățul nu i-a constat însă de cît dintr'o muscă.

*

Ceea ce avem de obiectat acestui articol se raportă la spiritul „absolut" al lui P. P. Carp.

E dela sine înțeles că, după cum Ion Vodă cel Cumplit *nu împlinia condiția ideală a istoriei,* Răzvan și Vidra, *pe cea a dramei clasice, cu atât mai puțin aveau să împlinească fabulele lui G. Sion condițiile ideale ale fabulei cerute de Lessing. Se poate face totuși o observație în treacăt: scopul fabulei nu e de a ne pune în evidență un adevăr moral, cum credeau Lessing și P. P. Carp.*

Cele mai multe fabule ale lui La Fontaine nu sunt morale. Ele pun în lumină o realitate, un adevăr; și realitatea nu e cu necesitate morală ci dimpotrivă. Sfâ-

www.dacoromanica.ro

şiindu-l pe miel sub cuvânt că-i tulbură apa, lupul exprimă supremaţia forţei şi nicidecum un învăţământ moral.

www.dacoromanica.ro

CELE UNA SUTA ŞI UNA FABULE ALE D-lui SION [1]

Eine schlechte Fabel ist keine Fabel.

LESSING

D. G. Sion oferă publicului una sută una fabule editate de imprimeria naţională a d-lui C. N. Rădulescu. Acest număr impozant de fabule este întovărăşit de o prefaţă şi de portretul autorului. Portretul este bine nimerit şi va servi, împreună cu portretul celorlalţi oameni mari, în mod folositor la studiile fiziognomistice ale generaţiilor viitoare. Prefaţa asemenea este nimerită. Ea ne măreşte orizontul intelectual şi ne desveleşte adevăruri ce sigur nu am fi descoperit, dacă am fi fost reduşi la propriile noastre puteri. Aşa d. e. aflăm din prefaţă că autorul a combinat în lucrarea sa conciziunea cu naivitatea şi gravitatea stilului, promptitudinea expresiilor cu claritatea limbajului şi cu regulele prozodiei şi declarăm din toată umilinţa că simpla cetire a celor una sută şi una nu ne-ar fi dat un singur minut convingerea că autorul a dobândit sus menţionatele rezultate. Tot prefaţa ne dă o mângâietoare asigurare că moartea lui Cichindeal nu a tras şi moartea fabulei după sine căci d. Sion a binevoit a o *desmormânta şi a o scoate la lumină*. Pre-

1) *Conv. Lit.* 1870.

www.dacoromanica.ro

faţa ne mai zice încă, (prefaţa d-lui Sion este un tezaur de indicaţii preţioase) că cele una sută şi una sunt un elixir moral universal: „ele insuflă patriotism, liberalism, religiozitate, morală, generozitate, dau o justă idee de ororile conrupţiei şi ale inichităţii şi edifică inteligenţele cele mai uşoare".

Ce efect produc ele asupra inteligenţelor celor serioase nu o zice prefaţa. Aceasta va fi deci misiunea noastră.

Intâia impresie ce primim la citirea celor 101 este că d. Sion a necunoscut cu totul axiomul că, dacă fabula este ramura poeziei în care perfecţia se atinge tot atît de greu ca în celelalte ramuri, ea este şi aceea, în care produsele searbede sunt mai uşoare decît pe alt cîmp al poeziei. In adevăr, pentru a face o dramă rea tot trebue ceva studii şi talent, pentru o poezie lirică mediocră, tot trebue să silim inima noastră a imita măcar o simţire oarecare, pentru a produce însă o fabulă rea, n'avem nevoie decît a lua două trei animale, a le pune în gură o conversaţie de toate zilele şi, adăugând o morală de fantezie, a rima acestea cum dă Dumnezeu şi fabula este gata. Unii chiar, de ex. d. Sion, au avut netăgăduitul talent de a simplifica încă această procedură deja atît de simplă; ei rimează anecdote şi ni le dau ca fabule transmiţînd astfel naivitatea din fabulă în autor însuşi cu o *dezinvoltură* cam prea cavalerească. Pentru o fabulă bună însă cerinţele la care un gust luminat obligă pe poet sunt atît de mari, încît nu cunoaştem decît pe singurul Lafontaine ce le-a satisfăcut pe toate. O scurtă cercetare critică ne va proba aceasta şi suntem convinşi că, dacă d. Sion şi-ar fi dat seama de uşurinţa unora şi de greutatea altora, în loc de a se lăuda că a desmormîntat fabula, ar

www.dacoromanica.ro

fi înţeles că, cu înlesnirea cu care ne-a dat cele una sută una, ar fi putut să ne dea un miliard şi una şi s'ar fi oprit de a ne oferi un op, pentru care un şcolar mediocru ar fi fost mai apt.

Cea mai bună definiţie a fabulei ne este dată de Lessing:

„Dacă raportăm un adevăr moral general la un caz special şi dăm viaţă acestui caz, îmbrăcîndu-l într'o ficţiune ce ne arată cazul special în mod plastic, ficţiunea aceasta se numeşte fabulă[1])".

Mai înainte de toate trebue dară ca baza unei fabule să fie un adevăr moral. Când deci d. Sion ne dă următoarea istorioară: un pescar prinde un morun ca să-i ducă la Bucureşti şi se găteşte a-i tăia capul, morunul nu se poate convinge despre oportunitatea unei asemeni procedări şi fiindcă este un morun cochet, ceea ce-l nelinişteşte mai cu deosebire este că are să meargă la Bucureşti fără cap. Pescarul îi răspunde mângâindu-l:

Apoi mai află că 'n Bucureşti
Cu cap chiar oameni rar întîlneşti.

ne întrebăm unde e aci adevărul moral? Că în Bucureşti nu sunt toţi cu cap, aceasta am presupus-o deja de mult, dar acesta e un simplu fapt din care nu putem trage nicio concluzie morală. A voi ca toţi oamenii să fie inteligenţi, poate fi o dorinţă creştinească, dar a o impune ca o datorie morală, sau a arăta lipsa de cap ca un defect moral pe care ficţiunea morunului şi a pescarului are de scop a îndrepta, aceasta ne pare mai puţin legitim şi nu ne putem explica eroarea d-lui Sion altfel decît că d-lui a

1) Lessing. *Disertaţii despre fabulă.* Vol. V. Ed. Lachmann.

www.dacoromanica.ro

crezut că o ironie este totodată şi un adevăr moral. *Morunul şi pescarul* nu este dar o fabulă, ci pur şi simplu o trăsătură de spirit destul de ieftină pusă în versuri de asemeni destul de ieftine. Fabula ce vine îndată după aceasta prilejueşte o altă observaţie. Poetul nu poate avea drept ţintă decît acele adevăruri morale, pe care le poate controla experienţa omenească, în niciun caz deci el nu va avea a face cu morala divină ce poate fi o dogmă de credinţă, niciodată o bază de adevăruri umane. Fabula cere, cum zice Lessing, un adevăr moral.

Un cocoş cîntă, un sobol îi zice:

Cum văd eu îţi e capul de creieri cam gol,
Dacă-ţi pare bine, văzînd că răsare
Soarele ce face căldur' aşa mare.

Cocoşul răspunde că el are:

... ochi daţi de Dumnezeu
Ca să mă uit ţintă chiar în globul său.
Simt l'a sa vedere mare fericire
Şi 'n cîntări eterne, voi a-i da mărire,

Poetul adaugă:

De vreţi să înţelegeţi pe sobolul meu
Vă spun în trei vorbe: e omul ateu
Iar cocoşul este a sa conştiinţă
Ce deasupra-i strigă: este o providinţă.

A căuta proba providenţei în cîntarea unui cocoş se pare a trece marginile unei imaginaţii permise. Ş'apoi chiar, admiţînd că existenţa sau neexistenţa lui Dumnezeu este unul din acele adevăruri cu care se poate ocupa morala fabulei, să nu uităm că ficţiunile trebue să ne arate adevărul ce cuprinde *in mod plastic:* ea trebue să

www.dacoromanica.ro

deştepte în noi ideea adevărului în chestiune cu abilă claritate şi putere, încît de adaugă sau nu o morală, efectul nu e mai puţin produs. In cazul de faţă însă, dacă autorul nu ne-ar fi zis că sobolul e ateul şi cocoşul vorbareţa sa conştiinţă desfidem pe oricine să tragă din fabula: *Cocoşul şi sobolul* alt învăţămînt decît că unuia îi place căldura şi că laudă pe Dumnezeu cînd luceşte soarele şi că altuia nu-i place căldura şi că ocărăşte pe Dumnezeu cînd e arşiţă, ceea ce poate fi un adevăr, dar nu adevăr moral.

Din definiţia lui Lessing am văzut care este ţinta şi esenţa fabulei, este bine să ne dăm şi seamă de mijloacele ce ea întrebuinţează spre a atinge acea ţintă. Unul din cele mai esenţiale este deprinderea ce are fabula de a ridica animalele şi chiar lumea neorganică la înălţimea unor fiinţe morale, şi tot Lessing ne învaţă, care este raţiunea interioară de a fi a acestei deprinderi. Fabulistul ajunge mai uşor prin animale la scop, căci într'însele găseşte mai uşor *însuşirile tipice şi generalmente cunoscute ale caracterelor.* Oricît de uşor ar fi, adaugă Lessing, de a găsi în istorie un exemplu ce ar servi la punerea în evidenţă a unui adevăr moral, ciţi sunt aşa familiarizaţi cu persoanele istorice, încît odată cu numele lor să aibă şi noţiunea însuşirilor sau a caracterelor de care are nevoie poetul? Puţini. Ar trebui deci o caracterizare amănunţită şi tocmai ca să se ferească de nişte lungimi ce l-ar distrage dela scop, poetul a recurs la o lume mai mică, în adevăr, dar care îi dă posibilitatea de-a desemna cu un singur cuvînt un caracter întreg!! Complectînd definiţia lui Lessing, vom observa aci că prin introducerea animalelor în fabulă, poetul poate să ne înfăţişeze caractere fără să aibă nevoie de a le îmbrăca în *individualităţi dis-*

www.dacoromanica.ro

tincte ce nu pot decît restrînge cîmpul de aplicaţie a ficţiunii în care ele se produc, împiedecîndu-ne astfel de a raporta în mod general cazul special la adevărul ce fabula vrea să probeze.

Cînd d. e. poetul zice: vulpe, el deşteaptă în noi ideea generală a vicleniei, idee generală ce se poate uşor introduce într'o lege morală: cînd zice însă Ludovic XI nu ne dă decît noţiunea unui *individ* viclean care, departe de a fi un tip general, poate constitui chiar o excepţie şi iată că poetul nu-şi ajunge scopul. Aceasta ne dovedeşte pentru ce o anecdotă care are totdeauna un caracter individual şi unilateral nu poate fi niciodată o fabulă.

In fabula intitulată *Bufonul,* d. Sion ne zice că Vodă Cuza avînd obiceiul de a rîde singur de coroana sa, de faptele sale, chiar de cele bune, bufonul lui se suie pe tron:

Şi se pune a fuma,
A se 'ntinde şi căsca,
Vodă intră şi văzînd
Pe bufon astfel şezînd,
Zice: Înţeleg să faci
Bufonade ca să-mi placi,
Dar de tron să rîzi aşa....?
Fac ce faci Măria Ta!

Ce ne arată anecdota aceasta alta decît că Vodă Cuza avea o natură frivolă şi că bufonul lui l-a sfichiuit, un caz cu totul special ce ne lasă foarte rece. In modul acesta n'avea d. Sion decît să rimeze toate anecdotele lui Chamfort şi să ni le ofere ca fabule.

www.dacoromanica.ro

Cerința aceasta a unei caracterizări, ca să zicem așa, abstractă, mai obligă pe poet a nu schimba nimic din firea admisă a animalelor ce pune în scenă. Lumea lor trebue reprodusă cu naivitate și cu deplină obiectivitate, de nu vrea poetul altfel să lovească el singur în idea generalității ce fabulistul are atît nevoie de a deștepta în noi și ceea ce am zis mai sus despre defectul persoanelor istorice, în fabule se aplică cu atît mai mult la animale atunci cînd facem din ele individe distincte ce au aerul unor „apax legomena".

Cu trompa ridicată și de mîndrie plină
Un elefant odată zicea către o bulină:
„De-ai ști tu, păcătoasă, cît pot să ridic eu,
Pot duce o oaste 'ntreagă, fără să-mi pară greu!"
Bulina îi răspunde: „Dar mie mi se pare
Că fapta-ți lăudată nu-i tocmai treabă mare.
Eu port în toată lumea, pe mări și pe uscat,
Secrete pentru inimi și pentru trebi de Stat".

Dacă d. Sion ar fi meditat puțin pe Lafontaine, care tocmai în fixarea poetică a naturii animalelor a desvelit o superioritate neatinsă încă, d-nealui s'ar fi stînjenit de a ne arăta pe elefant ca un animal îngîmfat. Elefantul reprezintă puterea unită cu inteligența și a ni-l descrie altfel, este a introduce o excepție ce împiedecă receptivitatea imediată a noțiunii generale. Ceea ce zicem despre animale se potrivește asemenea și la lumea neorganică de care se servi fabulistul cîteodată. Cînd zice Lafontaine: oala de fier și oala de lemn, prinzi îndată din înșirarea binecunoscută a acestor materii, ideea unui lucru tare și a unui lucru moale și cu înlesnire ne înfățișăm consecințele și învățămîntul ce lupta între două puteri

www.dacoromanica.ro

disparate poate provoca. Cînd însă d. Sion ne vorbeşte de bulină, ce idee deşteaptă bulina în noi? nici una, căci nu are nicio însuşire proprie ce ar putea reprezenta o trăsătură de caracter.

Ea lipeşte, în adevăr, dar în mod facultativ, dacă o binevoim numai, în vreme cînd ferul e tare, lemnul moale şi vulpea vicleană în afară de voinţa noastră, încît ideea tăriei, a moliciunii şi a vicleniei ni se impune dela sine. D. Sion ne explică, în adevăr, că bulina poartă pe mări şi pe uscat secrete pentru inimi de dor; aceasta nu e o calitate a ei, este o întrebuinţare ce facem noi de dînsa. Precum poartă lucruri mari şi oneste ea poate purta lucruri infame şi aşa nu vedem de ce ar reprezenta bulina faţă de elefant, superioritate de merit ce ar readuce pe pachidermul în chestiune la simţul modestiei şi ar pune în evidenţă adevărul moral că oricît de mare ar fi meritul cuiva, să nu se fudulească căci tot găseşte un merit şi mai mare încă.

Înţeleagă deci d. Sion că e tot atît de greu de a dobîndi laurii de poet pe cîmpul fabulei ca şi pe cîmpul comediei. Pentru a fi un bun fabulist trebue aptitudinile cele mai diverse: o cunoştinţă adîncă de mişcările interioare ale inimii omeneşti, pătrunderea necesară pentru a erija acele mişcări în adevăruri morale generale, talentul de a le îmbrăca într'o formă adequată ce pune în evidenţă învăţămîntul moral fără a forţa nici adevărul nici ficţiunea, şi în fine receptivitatea naivă pentru natura diferitelor lumi ce vin în ajutorul poetului la crearea exemplelor sale. Din toate aceste însuşiri, d. Sion nu are niciuna şi a oferi publicului producţii ca cele una

www.dacoromanica.ro

sută una, este a-l trata cu un dispreţ, pe care îl respingem în numele lui.

In cît priveşte forma, d. Sion confundă un stil sec cu un stil concis şi fraze rimate cu versuri. *Le plus claire de l'affaire* sunt portretul şi prefaţa, dar aceasta nu ne-a părut suficient.

www.dacoromanica.ro

II

TH. ROSETTI

www.dacoromanica.ro

TH. ROSETTI

Rolul lui Th. Rosetti în epoca de formaţie a Junimii *de la Iaşi e cunoscut: alături de T. Maiorescu, de P. P. Carp, de V. Pogor şi de Iacob Negruzzi, el e al cincilea fundator al acestei mari mişcări culturale şi literare. Nefiind scriitor, participarea şi la şedinţe şi la* Convorbiri literare *i s'a mărginit, fireşte, la puţin. Acţiunea lui trebue, aşadar, văzută mai mult în fixarea ideologiei junimiste şi apoi în contribuţia morală a prestigiului situaţiei lui: tînăr de veche viţă boerească format în Germania, cumnatul lui Cuza-Vodă, om politic, fără pasiuni politice, el avea să îndeplinească sarcini mari, de ministru şi chiar de prim ministru; nu putea fi decît unul din marele ornamente ale* Junimii. *A colaborat totuşi şi la* Convorbiri literare *cu trei studii:*

1. Despre direcţiunea progresului nostru *în* Convorbiri literare, *VIII (1874), p. 1, 53.*

2. Mişcarea socială la noi *în* Convorbiri literare, *XIX, p. 609 şi 901.*

3. Scepticismul la noi *în* Convorbiri literare, *XXV, (1891), p. 875.*

Cel dintîi şi cel mai însemnat l-am republicat în Antologia ideologiei junimiste *(Casa Şcoalelor, 1943, p. 115);*

www.dacoromanica.ro

reproducem aici și celelalte două, dîndu-i astfel în întregime opera de critică socială. Punctul lui de vedere e exclusiv și excesiv criticist. Plecînd de la tăgăduirea aproape totală a progresului nostru în ori ce domenii din pricina soluției de continuitate a stării de acum față de trecut, Th. Rosetti se arată și mai pesimist de cît T. Maiorescu și P. P. Carp.

„Pînă cînd, declară el, nu vom avea o legislație romînă, o organizație în stat și romînă, originală și adaptată trebuințelor noastre, pînă cînd nu vom avea o istorie, o limbă, o știință romînă, nu vom fi un popor, ci cel mult o expresie geografică expusă fluctuațiilor zilnice, amestecului fără sfîrșit al vecinilor noștri".

Dacă, prin însuși caracterul ideilor expuse ce se încadrau mergînd la extrem, cum aveau să meargă apoi și la Eminescu, în ideologia junimistă, retipărirea întîiului său eseu (Despre direcțiunea progresului nostru) *se impunea, s'ar putea obiecta că retipărirea celorlalte două nu se mai impunea, mai ales într'o* Antologie, *care n'are de scop de a strînge într'un fascicul elementele ideologice ale mișcării de la Iași. In realitate, retipărirea nu e dictată de conținut, de idei, ci de formă, singura luată în considerare în cartea de față. Embrionar, Th. Rosetti era un viitor scriitor. Incă din primul eseu i se putea observa calitatea abstractă a stilului, demnitatea expresiei, eleganța frazei, de esență maioresciană, caracterul de distincție, preciziunea terminului științific: era „junimist" filozofant prin rezervă și ton. Prilej de a încerca să scoatem din uitare opera „literară" a unui om politic, care, dacă n'avea o noutate de cugetare prea marcată, pentru a nu spune că era destul de banală, departe, de pildă de marea*

www.dacoromanica.ro

personalitate a lui P. P. Carp, putea da totuşi un critic social. A preferat să fie prezident al Curţii de casaţie, Guvernator al Băncii Naţionale, agent diplomatic, ministru şi prim ministru şi n'a greşit. Aceste posturi se pot împlini cuviincios şi de oameni mediocri.

www.dacoromanica.ro

I

MIŞCAREA SOCIALA LA NOI

Cînd noi, cei care ne-am născut în jumătatea întîia a secolului, ne reamintim starea lucrurilor pe care am apucat-o în copilăria noastră; cînd, reîntorcîndu-ne cu gîndul în timpul tinereţii, facem să reînvie înaintea ochiului sufleteşc icoana celor ce au fost; cînd ne prindem a simţi încă odată cele ce am simţit acum douăzeci sau treizeci de ani, şi ne aducem aminte de cele ce am voit atuncea, şi cînd apoi, trezindu-ne ca dintr'un vis, privim în jurul nostru şi vedem ceeace este, un fel de mihnire ne cuprinde. Nu că doară timpul în care am trăit ar fi fost lipsit de însemnătate, nu că s'ar putea tăgădui că multe şi mari propăşiri s'au făcut la care mai toţi am conlucrat pe o cale sau pe alta. Da, multe din cele ce întrevăzusem ca într'un vis depărtat s'au realizat mai repede şi poate chiar mai bine decît cum doream. Dar cu toate acestea, căutătura retrospectivă asupra drumului făcut ne lasă nesatisfăcuţi şi, în locul sentimentului de mulţumire liniştită, care e răsplata oricărei activităţi roditoare, ne cuprinde în spre apusul vieţii ca o jale, ca un sentiment că nu toate le-am schimbat în bine, că nu în toate transmitem intact şi sporit generaţiei ce ne urmează, patrimoniul ce l-am primit de la generaţia trecută.

Acest sentiment nu e datorit, cum s'ar putea crede, vîrstei mai înaintate la care am ajuns şi care ne-ar face

www.dacoromanica.ro

să vedem lucrurile mai negre de cum sunt; el este împărtăşit şi de generaţia ce ne urmează, căreia i-l transmitem ca o moştenire puţin plăcută şi poate chiar primejdioasă. El trebue dară să aibă un motiv real. Trebue ca între starea trecută şi cea de astăzi, să existe deosebiri care să nu fie toate în favoarea prezentului; trebue ca drumul pe care am apucat să fi fost de multe ori greşit, pentru ca rezultatul final al atîtor sforţări individuale să fie deziluzia generală care ne cuprinde.

Şi greşelile făcute nu sunt greu de găsit. Mai întîi nepotrivirea adîncă a formelor noi, în care am îmbrăcat viaţa noastră, cu realitatea lucrurilor, apoi disproporţia între scopuri şi mijloace, între aspiraţii şi puteri. Lipsa de reflecţie, proprie tinereţii, pare că a domnit în mai toate lucrările generaţiei actuale, lucrări al căror mîndru scop nu era mai mic de cît de a organiza ca baze cu totul noi întreaga noastră societate. Acest cuvînt de organizare a fost în gura tuturora din momentul ce, prin unirea principatelor, ţara noastră a făcut întîiul pas politic însemnat, care era datorit propriei sale iniţiative. O simţire instinctivă ne spunea la toţi că pe bazele de pînă atunci statul romîn nu se putea desvolta mai departe, că nouei poziţiuni internaţionale la care aspira trebuia să corespundă o stare de lucruri noi înlăuntru, stare care, fiind mai potrivită cu ideile dominante în statele apusene, să îndreptăţească pretenţia ce o ridicam de a fi priviţi nu ca o provincie semibarbară al unui stat asiatic, ci ca membrii ai marii comunităţi de cultură europeană.

Această simţire instinctivă s'a şi tradus în curînd în o legiferare care în privinţa abundenţei nu lasă nimic de dorit, care în privinţa calităţii însă a provocat chiar

www.dacoromanica.ro

dela început îndoielile şi temerile celor cugetători. Am văzut în aceşti douăzeci şi cinci de ani schimbîndu-se de cinci ori numai constituţia ţării, adică legea ei fundamentală, fără a vorbi de celelalte legi, a căror modificare anuală, ba cîteodată chiar lunară, pricinueşte desnădejdea celor chemaţi a le pune în aplicare. Nu e dar de mirat că o mare parte din acest material legislativ a trecut în stare de maculatură pînă a nu fi cunoscut nici chiar de acei care l-au făcut, dacă prin cunoştinţă înţelegem ştirea de esenţă, nu numai de existenţa unui lucru.

Alăturea cu această schimbare a legilor s'a produs o schimbare nu mai puţin simţitoare, şi chiar mult mai vătămătoare, a moravurilor. Mai toate lucrurile la care ţinea generaţia trecută zac astăzi părăsite, mai toate legăturile care, în afară de stat, întruneau părţi mai mici sau mai mari ale populaţiei în grupuri sociale compacte, s'au slăbit dacă nu au dispărut cu totul. Fiii hulesc cele la care se închinau părinţii, ba chiar pe aceştia îi vedem rîzînd la bătrîneţe de credinţele, de idealurile lor din tinereţe. Biserica şi familia, aceste legături morale atît de puternice în orice societate sănătoasă, par ameninţate cu totul; respectul pe care le aduceau odinioară acestor instituţii generaţiile trecute a dispărut şi dacă, în ceeace priveşte în deosebi biserica, în legile noastre şi în aparatul exterior de forme sociale, ea mai joacă încă un rol oarecare, orişicine simte că puterea ei vitală a dispărut, că nu mai este decît o rămăşiţă mai mult tolerată decît primită ca necesară de noua generaţie.

Astfel, pe tărîmul social ca şi pe cel politic, am fost mai dibaci întru a distruge cele vechi, decît întru a le înlocui prin instituţii noi şi trainice. Voind a ne asimila cu o singură lovitură şi fără muncă, cu popoarele a că-

www.dacoromanica.ro

ror cultură e rezultatul unei lupte şi unei munci seculare, am isbutit numai a produce caricatura unei civilizaţii. Aceasta o simţim cu toţii şi deaceea adînca nemulţumire care ne cuprinde. Această nemulţumire dacă nu ar conduce la o regenerare a spiritelor, la o schimbare a apucăturilor noastre, ar fi cea mai mare primejdie ce ne poate ameninţa.

Ea ar avea de efect necesar dizolvarea progresivă a tuturor legăturilor care fac din popor un tot organic, şi nu numai o grupare exterioară menţinută prin forţă; ea ne-ar conduce la individualismul cel mai mare.

Se va produce oare acea regenerare? Cine o poate prevedea sau presimţi? Dar pentru ca ea să se poată produce, pare necesar ca toţi acei care se gîndesc la această problemă să caute a-şi da seama mai bine de starea noastră socială trecută şi actuală, de cauzele care au făcut ca avîntul atît de generos, luat acum un sfert de secol, a isbutit atît de puţin.

Vom încerca în cele ce urmează să studiem acele stări sociale, studiu din care vor reieşi poate şi unele din acele cauze.

I

Rareori o transformare socială atît de adîncă s'a produs cu atîta iuţeală, cu atîta uşurinţă aparentă ca cea de la noi. Vechea societate departe de a lupta pentru menţinerea existenţei sale, lucra cu o nerăbdare febrilă la schimbarea care trebuia să o îngroape pe dînsa şi totodată şi o bună parte a iluziilor noastre. Se părea acum douăzeci şi cinci de ani că orişice lege veche, că orişice rămăşiţă de moravuri bătrîneşti este o piedică la libera

www.dacoromanica.ro

desvoltare a individului şi a comunităţii, că trebue înlăturată dar cu orice preţ. Atît de adîncă era această mişcare, încît pentru un moment, pînă şi limba noastră, acest sacru şi ultim paladiu al naţionalităţii, părea ameninţată! „La legi noi, oameni noi", era formula pe care un om de stat al acelui timp caracterizase această tendinţă a spiritelor, şi toţi se sileau a se reînoi, bătrîni şi tineri se desbrăcau de tot ce mai aveau moştenit dela generaţia precedentă, şi se sileau a se îmbrăca cu o haină care li se părea pe cît de nouă, pe atît şi frumoasă. Din păcate, mulţi nu au văzut că haina cu care se găteau nu era de cît o haină învechită care îşi schimbase stăpînul şi care, nefiind croită pe umerii lor, departe de a-i ascunde, nu indica decît cu atît mai bine starea celui ce o purta.

Oricît de surprinzătoare s'ar părea această lipsă de rezistenţă, ea a fost naturală. Nimic în adevăr în societatea dispărută nu avea o temelie sănătoasă, nici o instituţie, chiar nici cele mai vechi, nu prezenta, prin serviciile aduse binelui obştesc, sau prin spiritul care o însufleţea, raţiuni sau garanţii de durată. Claselor privilegiate, care în lumea politică şi socială de atunci jucau singure un rol însemnat, le lipsea conştiinţa poziţiei lor înalte, sentimentul datoriilor pe care o asemenea poziţie le impune ca corolar firesc al drepturilor ce le dă. Ca instituţie politică le lipsea stabilitate, accesul lor fiind deschis după bunul plac al oricărui Domn nou venit, pe cînd proprietatea lor teritorială, această bază esenţială a oricărei aristocraţii, nu era apărată nici prin lege, nici prin moravuri, contra aspiraţiilor de cucerire economică atît de vii, contra neprevederii şi uşurinţii proprii.

Boerimea noastră cum o organizase regulamentul organic, nefiind nici o aristocraţie ereditară şi limitată

www.dacoromanica.ro

în numărul ei, nici o aristocraţie teritorială, nici chiar răsplata unor servicii îndelungate şi meritorii, semăna în adevăr mai mult cu cinul rusesc, decît cu ceeace se numeşte în ţările apusene o aristocraţie. Dacă în rîndul şi adeseori în capul acestei boerimi se aflau cîteva familii istoriçe, în sînul cărora se desvoltase tradiţii şi simţiminte adevărat nobiliare, ele erau puţin numeroase faţă cu noianul crescînd din zi în zi al noilor privilegiaţi. Aceşti nobili de ieri, sau de alaltăeri, ajunşi de multe ori la rangurile cele mai înalte, ieşeau din condiţiuni şi trepte sociale adeseori ambigue, şi-şi datorau ridicarea mai mult patronajului şi intrigei decît vreunui merit oarecare. Ei aduceau în noua lor stare socială toate defectele slugilor devenite stăpîni; umiliţi şi tîrîtori către cei mari, fuduli şi aspri către cei mici, fără convingeri şi fără credinţe, în cea mai mare parte inculţi, nesăţioşi de avere şi puţin scrupuloşi în potrivirea chipului de a o cîştiga, ei au fost chiar în timpul reglementar plaga adevărată a acestei ţări, precum de pe atunci erau adevăraţii ei stăpîni. Familiile mai vechi sau mai avute din boerime în a căror mînă era la început omnipotenţa politică şi socială, prin incuria şi cîteodată prin incapacitatea lor, lăsau să lunece din ce în ce mai mult, în mînile noilor veniţi, conducerea reală a trebilor. Deprinşi prin modul lor de trai patriarhal, a privi ţara ca o mare moşie a lor, ei aduceau în căutarea afacerilor publice acelaş spirit ca şi în căutarea afacerilor particulare. Precum în administraţia averii proprii se mulţumeau cu o supraveghere adeseori iluzorie, căutînd mai mult a se bucura de satisfacţiile imediate şi trecătoare ce le putea da acea avere, decît a o gospodări în mod sistematic şi raţional, lăsînd direcţia economică şi lucrul de detaliu în sarcina u-

www.dacoromanica.ro

nui vechi salariat, tot aşa şi în administrarea ţării se lăsau în nădejdea unei biurocraţii născinde, care se recruta din cinurile cele mai de jos ale clasei privilegiate, sau servea ca întiia treaptă tuturor aspiranţilor la boerie. Şi aceştia nu erau puţini la număr. In o stare socială unde toate drepturile sunt pentru unii, toate sarcinele pentru alţii, orişicine se simte în stare de a face altceva decît de a se consuma în o muncă pururea aceeaşi şi pentru el rareori roditoare, aspiră a parveni, adică a trece în singura stare socială care dă omului toată libertatea desvoltării sale. Capetele cele mai bune şi caracterele cele mai rele se îmbulzesc pe calea ce li se deschide, şi cînd această cale e numai una, pe ea apucă şi cei buni şi cei răi, chiar cînd ea ar fi condiţiunea servilă sau aceea a patronajului. De aceea vedem grămădindu-se în jurul boerimii vechi oameni ieşiţi din toate unghiurile ţării, ţărani mai isteţi sau mai avuţi, negustori decăzuţi sau desgustaţi de meseria lor, feciori de preoţi aspirînd la o condiţie mai bună decât aceea a părinţilor, răzeşi ambiţioşi, pînă şi străini fără capătîi, toată pulberea pe care fricţiunea socială a desprins-o de pe suprafaţa corpurilor stabile, sau pe care a adunat-o vîntul întîmplărilor, o vedem strîngîndu-se în curţile privilegiaţilor vechi şi noi, căutîndu-şi prin ele drumul la funcţiile publice şi accesul la clasa privilegiată. Dacă în acest drum prin heiuri şi anticamere, demnitatea omului şi caracterul lui au puţin de cîştigat, iscusinţa lui practică şi cîteodată chiar inteligenţa lui se desvoltă în mod puternic. Silit pentru a ajunge să facă un studiu amănunţit al stăpînului ce şi-a ales, candidatul la boierie sau boiernaşul ce tinde mai sus, devine în curînd un psiholog practic foarte iscusit, el se deprinde a exploata deopotrivă viciile şi vir-

www.dacoromanica.ro

tuţile stăpînului, iniţiat în toate amănunţimile casnice, în toate slăbiciunile sufleteşti, în starea afacerilor economice, el adună în mîna sa unul cîte unul firele care îi vor permite odată a conduce pe stăpînul sau patronul său ca o păpuşă. Dacă nu-l ruinează totdeauna şi nu devine în locul său proprietarul numeroaselor moşii a căror stăpînire e adeseori visul său favorit, el îi sustrage încetul cu încetul influenţa lui socială şi politică. In lipsa unei burghezii, el devine intermediarul necesar între clasa înaltă şi poporul de rînd, intermediar cu atît mai primejdios, cu cît, avînd aspiraţiile puternice şi violente ale unuia, viciile şi quasicultura celeilalte, el ştie a vorbi, după timpuri, limba amîndorora.

Dar nu numai prin neîngrijirea poziţiei şi averii, vechile familii au înlesnit dărîmarea situaţiei lor, ele au conlucrat în mod pozitiv şi direct la acea dărîmare. Desbinate între ele, în o rivalitate şi competiţie perpetuă, unele şi altele şi cu capul statului ales din sînul lor, pe cînd îşi slăbeau poziţia socială şi politică, ele îşi dădeau singure pe tărîmul social lovitura de moarte. Obiceiul ce-l luase cam de pe la 1840 încoace toate aceste familii de a-şi creşte fiii în străinătate şi mai ales în Franţa trebuia să ducă cu necesitate şi în grabă disolvarea vechei societăţi, mai ales că acest obicei a fost în curînd urmat de treptele sociale inferioare. Părinţii din aceste trepte recunoscuseră în adevăr de timpuriu, că cultura intelectuală e mijlocul cel mai puternic de propăşire socială. Fiecare se silea în proporţie cu mijloacele sau chiar cu ajutoarele de care puteau dispune, să procure copiilor săi acelaş grad de învăţătură pe care îl căpătau fiii patronului său, să le dea prin urmare o armă în lupta vieţii de care el fusese lipsit. Trimişi adeseori dela cea mai fra-

www.dacoromanica.ro

gedă vîrstă într'o ţară, ale cărei moravuri, stări sociale, tradiţii istorice erau aşa de deosebite de ale noastre, toţi acei fii pierdeau orice legătură cu ţara în care erau să lucreze odată. Crescuţi în comunitatea egalitară a colegiului, distincţiile sociale le erau la toţi odioase; lipsiţi în mijlocul unei societăţi sceptice, sau de altă credinţă ca a lor, de orice comunitate religioasă, religia le părea o formă goală şi fără folos; depărtaţi atîţia ani de părinţii lor, autoritatea patriarhală a acestora o simţeau ca o nedreptate; neştiindu-şi adeseori limba, raporturile cu clasele inculte le deveneau anevoioase. Ei erau străini în casa părintească, dar străini privilegiaţi, floarea acestei ţări dela care aşteptau şi cei mari şi cei mici, leacul la răul secular! Mîndria părinţilor, nădejdea mulţimii îi imbiau deopotrivă să puie mîna la lucru.

Nimeni nu se întreba dacă mijlocul în care crescuseră, aspiraţiile pe care le aveau, ideile pe care le căpătaseră îi făceau destoinici de a conlucra numaidecît şi la locul întîi la opera de organizare proiectată. Din toate ţările culte, Franţa era pe la mijlocul veacului nostru aceea al cărei contact era poate mai primejdios pentru desvoltarea noastră intelectuală şi socială. Ieşită nu de mult din svîrcolirile revoluţiei celei mari, acea ţară se bucura pe atuncea de o desvoltare economică deja însemnată, de o mişcare intelectuală foarte vie, de o situaţie politică internă, în care se părea că pericolul tendinţelor extreme era înlăturat prin înţeleapta cîntărire a diverselor puteri în stat, prin un sistem de liberalism moderat şi progresiv, care permitea desvoltarea ulterioră fără sguduiri politice şi sociale. După furtuna revoluţionară un timp senin părea asigurat pe mulţi ani, timp menit a aduce la desvoltare şi maturitate toate seminţele fecunde pe care

www.dacoromanica.ro

adîncii cugetători dela sfîrşitul veacului trecut, marii oameni de acţiune dela începutul veacului acestuia le răspîndiseră în conştiinţa naţională. Desvoltarea de energie vitală fără seamăn, pe care o arătase poporul francez se părea atunci lumii întregi a fi rezultatul ideilor abstracte, a formulelor filozofice şi sociale, pe care le întrebuinţaseră antemergătorii revoluţiei, pentru a răsturna vechea stare de lucruri, supunînd-o criticei incizive a gîndirii abstracte. Astfel, e uşor de înţeles cum se formase acea şcoală, pentru care omul istoric cu legăturile lui diverse, izvorîte prin deprinderi şi tradiţii seculare, cu viciile, pasiunile lui, rezultat al constituţiei fiziologice şi al eredităţii tot atît ca şi a stării sociale în care trăieşte cu credinţele, eresurile sale, omul de carne şi oase, într'un cuvînt, dispare pentru a lăsa locul unei fiinţe abstracte, product al visurilor generoase şi umanitare, dar care nu vieţueşte decît în creerii celor ce l-au născocit. Pe acest om abstract, autorii lui îl împodobesc cu toate virtuţile, calităţile, talentele, care tocmai din cauza rarităţii lor reale a apărut totdeauna omenirii ca zestrea scumpă a unor puţine naturi excepţionale. Pentru dînsul şi nu pentru omul real, acea şcoală combina sistemele sale, şi dacă acele sisteme puse parţial în lucrare nu dădeau rezultatul aşteptat, vina se zicea că nu e a sistemelor; cu toate răsbunările şi schimbările făcute, tot mai rămăsese societăţii moderne ca un iz de grosolana realitate istorică; trebuia numai depărtat şi acesta pentru ca concepţia abstractă, idolul iubit căruia se aduceau jertfe, să apară în toată gloria sa.

Pe cînd şcolile străine şi mai ales cele franceze ne înzestrau cu o generaţie astfel pregătită, cele din ţară aduceau şi ele contingentul lor puternic la armata refor-

www.dacoromanica.ro

mei. Aceste şcoli datorau înfiinţarea lor unei reacţiuni sănătoase în contra creşterii şi învăţăturii greceşti. Oamenii care le-au întemeiat, vor avea pururea drept la recunoştiinţa noastră, pentrucă ei au fost cei dintîi care au trezit în societatea noastră sentimentele naţionalităţii, conştiinţa solidarităţii întregului neam romînesc. Dar recunoscîndu-le acest mare merit, putem conveni că mulţi dintre ei nu erau tocmai bine pregătiţi pentru a da generaţiei, a cărei creştere le era încredinţată, pe lîngă sentimentul sănătos şi viril al patriotismului şi o cultură a inimii şi a spiritului tot atît de sănătoasă. Ieşiţi din un mijloc social cu totul altul, aceşti fii ai poporului ardelean datorau cultura lor relativă unor şcoli străine puţin înaintate şi mai mult încă propriei lor sîrguinţe, ei aduceau, în îndeplinirea apostolatului pe care îl îmbrăţişase cu atîta căldură, ideile strîmte, vederile unilaterale, citeodată şi defectele de caracter ale satului lor natal. Preocupaţi mai ales de ideea unităţii naţionale, ei nu-şi agonisiseră în genere alt capital ştiinţific, decît o cultură clasică imperfectă; tendinţa lor de căpetenie era de a-şi convinge ucenicii de descendenţa neamului nostru în linie directă şi neîntreruptă dela falnicii cuceritori ai lumii antice. Formele sociale şi politice ale Romei, erau idealul pe care îl puneau pururea sub ochii răstrănepoţilor ei; modificările pe care o istorie de atîtea veacuri, o amestecare cu atîtea ginţi le adusese în esenţa poporului romîn, le apăreau ca nişte pete ce trebuiau şterse, pentru a reînvia tipul primitiv în toată puritatea lui. Acestei tendenţe de purificare ei jertfeau toate, pînă şi limba naţională, care în mînile lor iubitoare, dar nedibace părea menită să devie un fel de curiozitate filologică, un idiom nevorbit şi neînţeles.

www.dacoromanica.ro

Aşa şi fiii crescuţi în ţară şi cei veniţi pe la şcolile străine erau deopotrivă gata să dărîme şi să reclădească vechea casă strămoşească. Lucru se părea uşor. Oare nu era de ajuns a introduce la noi formele şi organizaţia pe care le văzuserăm funcţionînd cu atîta succes pe aiurea? Oare se mai încăpeau reticenţe şi îndoieli acolo unde un rezultat vădit se putea aştepta cu siguranţă? Dacă alte ţări erau atît de culte, fiind liberale şi egalitare, oare nu era clar că cultura lor era datorită acestor forme sociale? Dacă un mecanism ingenios şi complicat funcţionează acolo pentru satisfacerea mulţumitoare a tuturor trebuinţelor obşteşti, de ce la noi introducerea aceluiaşi mecanism nu ar da aceleaşi rezultate? Oamenii se înoiseră pe cînd încă legile şi moravurile erau vechi, nimic mai firesc decît ca ei să le schimbe şi pe unele şi pe altele.

Din toate instituţiile vechei societăţi acea a clerului prin vechimea ei, prin consideraţia de care era încă înconjurată în mijlocul unei societăţi evlavioase, prin importanţa mijloacelor materiale de care dispunea, părea cea mai destoinică de a se împotrivi mişcării spiritelor, sau cel puţin de a împiedica, ca acea mişcare pripindu-se să nu devie răsturnare în loc de reformă. Această destoinicie nu era de cît aparentă. Slujbaşii bisericii la noi datorau marea influenţă de care se bucurau în timpurile vechi luptei în contra necredincioşilor şi culturei lor relative. In luptele seculare cu Turcii, care aveau un caracter pe cît de religios, pe atît de politic, ţara şi biserica nu formau decît unul şi acelaşi obiect de dragoste pioasă, unul şi acelaşi motiv de preocupare patriotică, a lupta pentru una, era a lupta şi pentru cealaltă, a întări religia şi instituţiile bazate pe ea, era a întări însăşi existenţa naţională. Nu e dar de mirat că pe acele timpuri biserica

www.dacoromanica.ro

romînă se împreunase aşa de tare cu toată viaţa noastră şi aceasta cu atît mai mult, cu cît în mijlocul societăţii războinice, crude şi inculte de pe atunci, slujbaşii ei, cu ştiinţa lor de carte, cu moravurile lor mai blînde, apăreau ca nişte capi intelectuali şi morali ai poporului. Incetînd luptele pentru cruce şi cămin, adîncimea şi vioiciunea sentimentului religios a prins a slăbi cu încetul. Pe de altă parte, pe cînd societatea laică începea a propăşi în mod constant, starea staţionară, ba chiar retrogradă a culturii la cler, îl făcea din ce în ce mai nedemn de înalta poziţie ce ocupa, şi de influienţa ce avea în toate afaceriile. Dacă această înaltă poziţie se mai menţinu cîtva prin evlavia şi rara bunătate de inimă a unor arhierei distinşi, ea trebui să cadă cu dispariţia oamenilor cari singuri, prin personalitatea lor puternică, scăpase prestigiul ce începuse a lipsi instituţiei; şi aceasta cu atît mai mult, cu cît, prin organizaţia pe care regulamentul organic o dăduse ţării, o bună parte din vechile atribuţii ale clerului înalt fusese transmise la nişte organe ale statului creiate din nou. Astfel mişcarea spiritelor de la mijlocul veacului nostru surprinse clerul romîn încremenit în păzirea formelor exterioare ale religiei, neştiind a tîlcui sensul ascuns sub acele forme şi mai puţin încă a pune în lucrare înaltele învăţături morale care sunt fundamentul practic al oricărei religii. Expus prin marea sa avere la invidia societăţii laice, îi lipsea orice armă morală, orice argument de oportunitate pentru apărarea bunurilor însemnate, pe care credinţa strămoşilor le depusese în mînile lui ca un depozit sacru, şi pe care iubirea lui de argint le deturnase în mare parte dela destinaţia lor primitivă. Lipsit de o cultură solidă şi mai înaltă, de orice spirit de iubire creştinească, el

www.dacoromanica.ro

pierduse direcţia chiar a acelor suflete care nu fuseseră încă lipsite prin creşterea lor de orice simţire religioasă; compus în parte din străini, el pierduse chiar şi mult din încrederea ce naţiunea punea în el ca în apărătorul cel mai aprig al intereselor ei. In ochii oamenilor noi, el era bun spre a fi dat la o parte, şi dacă pentru cel pămîntean depărtarea de la orice influenţă reală s'a făcut mai întotdeauna cu forme pline de deferenţă, acele forme nu făceau decît să reiasă mai tare ironia ascunsă sub ele.

Pe cînd în stratele superioare vedem cum se pregăteşte cu încetul procesul de descompunere socială care era să le reducă în atome, stratele de jos stăteau nemişcate. Presiunea îndelungată şi uniformă sub care trăiau acele strate, le dăduse ceva din nemişcarea dar totodată şi din coeziunea pietrei. Caracterul individual neputîndu-se desvolta de cît puţin la ţăranul nostru, caracterul tipic al clasei devenise cu atît mai marcant. Ţinînd cu tărie la tradiţiile moştenite, la datinele vechi, pînă şi la obiceiurile satului său, săteanul nostru era mai mult ocîrmuit prin acele obiceiuri, datini şi tradiţii, decît prin normele legislative generale a căror existenţă chiar îi era cele mai de multe ori necunoscută. Viaţa lui individuală, fiind mărginită într'un cerc îngust, existenţa sa şi aceea a copiilor săi asigurată prin legile care regulau raporturile sale cu proprietarul pămîntului, el era pus, atît prin acele legi cît şi prin moravurile patriarhale, la adăpostul neprevederii proprii, ba chiar şi a vicisitudinilor produse prin o climă nestatornică. Neputînd nimic ca individ, el se deprinse a nu-şi urmări interesele decît ca colectivitate, a nu căuta decît în sprijinul mutual puterea de rezistenţă ce-i lipsea ca om izolat. Fără ştiinţă de carte, creerii lui nu erau încă tulburaţi de nici una din generalizările,

www.dacoromanica.ro

din abstracţiile atît de primejdioase spiritelor simple. Judecata lui formată la şcoala vieţii, mai ales la aceea a suferinţei, căpătase la acea şcoală, în toate lucrurile ce-l atingeau direct, o pătrundere şi o logică dreaptă pe care nu o întîlnim de cît rareori la ţăranii altor ginţi. Cuvîntul grăit fiind pentru el singurul mijloc de a stabili raporturi de la om la om şi de a le dovedi, el păstrase încă acelui cuvînt toată sfinţenia sa. Legat în mare parte printr'o legislaţie de sute de ani la brazda pe care o cultiva, el nu cunoştea altă meserie decît acea cultură, nu avea altă pasiune decît posesiunea acelei brazde. Lipsit de trebuinţe, mulţumit cu puţin, lui i se părea că este fericit de cîte ori stăpînul pe care i-l dăduse soarta nu era prea rău, de cîte ori vechilul sau arendaşul care înlocuia pe stăpîn nu era prea aprig. Martor secular al atîtor schimbări care trecuse peste ţară fără a aduce în condiţia sa vreo îmbunătăţire însemnată, deprins a purta pe umerii săi toată povara socială, el devenise înainte de toate nepăsător şi sfiicios faţă cu toţi acei care nu erau de seama sa. Cît despre organizarea socială, ideile lui erau din cele mai rudimentare. Supus mai mult jurisdicţiei şi poliţiei stăpînului său decît acelei a statului, neavînd dela acesta decît sarcini ca echivalent al cărora nu vedea nici un folos aparent pentru dînsul, el privea şi stat şi sarcini ca o necesitate finală, pe care o primea cu aceeaşi resignaţie cu care suferea viforul iernei sau arşiţa soarelui. Toată cîrmuirea fiind pentru el de la Dumnezeu, el nu vedea în Domn decît un stăpîn mai mare şi mai puternic de cît stăpînul său imediat, voinţa nediscutată a căruia era izvorul a tot ce vedea bine, ori rău în ţară. El aştepta schimbarea socială, a cărui vuet depărtat începuse a pătrunde pînă la el, cu nepăsarea lui

www.dacoromanica.ro

obişnuită, zicîndu-şi acum ca de atîtea ori în trecut: „apa trece, pietrele rămîn". De astă dată însă curentul era să fie aşa de tare, încît şi multe pietre să se strămute din locul lor.

II

Dacă întorcîndu-ne privirea de la starea socială trecută, o îndreptăm asupra lucrării de reformă întreprinsă de noua generaţie, şi căutăm a degaja, din nomolul de motive parţiale şi secundare, care intră în joc, la orice lucrare comună a oamenilor, ideia fundamentală a acelei lucrări, vedem imediat că problema care a format visul tinereţelor noastre nu a fost şi nu putea fi rezolvată în mod satisfăcător.

Această problemă era în adevăr introducerea deodată şi cu toptanul a unei culturi cu totul nouă într'o ţară picată de veacuri în cea mai adîncă lîncezire şi inerţie. Puterea vitală a acestei societăţi era sleită. Rădăcina instituţiilor şi a datinelor strămoşeşti care umbriseră ţara în timpurile trecute, se vestejise, trunchiul acelor instituţii, lovit de viscole grele în curs de veacuri, ros pînă la măduvă de carii ce-l cuprindeau, nu mai arunca nici un lăstar nou care, prin verdeaţa lui veselă, să acopere goliciunea vechilor crengi uscate. Ruină a timpului, vechiul arbore social devenise inutil, ba chiar stricăcios; în loc de a umbri pămîntul pe care crescuse, crengile lui uscate şi frunzişul lui veşted înlătura dela acel pămînt şi dela sămînţa nouă, ce era a i se încredinţa, influenţa binefăcătoare a aerului şi a luminii. El trebuia dar înlăturat, pentruca noua cultură să devie cu putinţă. Totuşi copacul acum mort de bătrîneţe, urmînd legii vecinice

www.dacoromanica.ro

ale naturii, aruncase poate pe cînd era în putere, în sîmburii roadelor răspîndite în jurul său, sorginţi de viaţă nouă, menite a reproduce sub altă formă tipul primitiv. Aceste odrasle erau de căutat, de îngrijit înainte de toate, între ele, una sau alta era poate plină de viaţă şi nu aştepta decît un timp mai priincios pentru a creşte şi a înflori. A le stîrpi şi pe acestea odată cu vechea tulpină însemna a lipsa ogorul strămoşesc de o podoabă, poate chiar de un scut viitor. Cît pentru pămîntul, pe care crescuse acel arbore secular şi în care era să se încerce noua cultură, el era poate încă fecund. Odinioară el purtase multe şi frumoase roade; bătăturit însă în curs de veacuri, el apărea incult şi părăsit; cu toate acestea el putea să cuprindă încă în sînul său sucurile hrănitoare trebuincioase pentru a da o nouă rodire, ba acele sucuri erau poate chiar sporite prin lungul repaos în care zăcuseră. Oricum producţia lui nu mai era să fie curat spontană ca cea trecută; pe lîngă puterile naturii, urma să intre în joc, pentru a produce noua roadă, acţiunea cugetată a omului. Suprafaţa netedă şi indiferentă a vieţii noastre sociale trebuia brăzdată adînc pentru a scoate la lumină din straturile sociale de jos, elemente noi de fecunditate. Dar aceasta nu era destul, pămîntului astfel răscolit nu i se putea încă încredinţa sămînţa. Bulgărele grosolan, ridicat din jos în sus, trebuia să treacă încă de multe ori prin grapă, pentru a deveni aşa de fraged, încît aerul şi lumina să poată avea asupra lui o înrîurire binefăcătoare. Sămînţa trebuia aleasă şi curăţită cu îngrijire, ogorul în sfîrşit păzit şi plivit cu băgare de seamă, astfel în locul grîului ce credeam că am semănat, nu puteam culege decît neghină.

Pentruca o lucrare de gospodărie socială de felul a-

www.dacoromanica.ro

cesta să poată reuşi, se cereau multe de toate. Mai întîi un plan unitar şi bine cumpănit; apoi, la cei chemaţi de a-l executa, un şir de cunoştinţi variate şi serioase, experienţa practică în maniarea oamenilor şi afacerilor, spiritul pătrunzător care face să înţelegem problema pusă în toată întinderea ei, inima caldă care face să ne identificăm cu lucrarea întreprinsă, în sfîrşit multe şi puternice mijloace de execuţie. Mai toate acestea au lipsit.

Mai întîi planul unitar. Dacă facem abstracţie dela politica exterioară, tărîm pe care Romînii au ştiut totdeauna ce voiesc, şi pe care au urmărit în mod consecvent ideia odată concepută, vedem că în privinţa tuturor celorlalte probleme sociale şi politice, voinţele au fost dela început desbinate şi ideile confuze. Mai mult încă; pe una şi aceeaş partidă politică pe unul şi acelaşi grup social, ba chiar pe una şi aceeaşi personalitate le vedem că-şi schimbă de azi pe mîne ideea urmărită, mijloacele de acţiune. Viaţa socială şi politică a acestei ţări prezintă de un timp încoace înfăţişarea unui caleidoscop, în care cea mai mică scuturătură produce schimbarea imediată şi totală a grupării elementelor care compun icoana pururea trecătoare. Nimic la noi nu s'a întărit, nimic nu a prins rădăcini. Nici una din ideile numeroase introduse cu atita ardoare la început nu a fost urmărită măcar timp de cîţiva ani, niciuna din instituţiile noi nu a fost îngrijită, desvoltată. Ne-am apucat de toate fără a sfirşi măcar ceva şi astăzi după o muncă continuă de 25 de ani, după o sbuciumare neîntreruptă ne întrebăm încă cu toţii: unde mergem şi ce vroim? Această confuzie generală nu e decît în parte datorită conflictului voinţelor, sau slăbiciunii caracterelor, în mare parte ea provine din lipsa unei noţiuni clare despre ceea ce sunt so-

www.dacoromanica.ro

cietatea şi statul, aceste scene pe care se joacă pururea comedia sau drama oricărei vieţi omeneşti. Aceste noţiuni sunt însă neapărate oricui este chemat a conlucra la o măsură socială sau politică, ele pot fi rezultatul unui studiu teoretic, sau şi mai bine, deduse din experienţa practică a vieţii; oricum ar fi fost însă dobîndite, fără de ele nicio lucrare sistematică, consecventă nu e cu putinţă.

Ne vom încerca pînă a nu trece mai departe a face să reiasă ce sunt acele noţiuni.

Din toate relaţiile pe care le are individul cu lumea cea din afară de dînsul, relaţiile de la om la om sunt cele mai de căpetenie. Născute din simţul de slăbiciune al individului faţă cu puterile naturii, ele ne-au arătat în curînd la ce înmulţire nesfîrşită a mijloacelor noastre de acţiune ne pot conduce; ele au devenit astfel cu propăşirea gîndirii omeneşti, nu numai o pavăză puternică contra ameninţărilor duşmane ale naturii, ci şi un mijloc de a realiza măcar în parte acea a doua lume, product al impresiunilor exterioare asupra intelectului uman, pe care oricine o poartă în creerii săi şi a cărei întrupare solicită în orice moment voinţa autorului ei. Menită să conserve viaţa omului prin înfrîngere şi subjugare din ce în ce mai perfectă a naturii exterioare, să dea acelei vieţi un înţeles din ce în ce mai înalt prin aflarea de mijloace tot mai puternice de realizare a gîndirii noastre, acele relaţii sunt de esenţa umanităţii. Oriunde şi oricînd îl întîlnim pe om în istorie, îl găsim în stare de fiinţă socială, de *„zoon politikon"* după frumosul cuvînt al lui Aristotel. Variind necontenit ca formă şi ca conţinut, de la cel mai trecător produs al întîmplării, al trebuinţii momentane pînă la legăturile statornicite pe veacuri,

www.dacoromanica.ro

care dau unor părţi ale neamului omenesc caracterul lor distinctiv, acele relaţii cuprind întinderea întreagă a vieţii noastre şi ca individ şi ca neam. Precum în natură lanţul nesfîrşit al cauzalităţii leagă tot ce este cu tot ce a fost şi cu tot ce va fi aşa şi istoria popoarelor nu este decît lanţul neîntrerupt al relaţiunilor omeneşti. Oricare ar fi formele schimbătoare ale acestor relaţiuni, care corespund tuturor coardelor firii noastre, ele isvorăsc din adîncul acelei firi, ele sunt totdeauna producte naturale ale vieţii, rezultanta scopurilor, aspiraţiilor, muncii noastre zilnice. Astfel orice societate este o convieţuire organică de oameni, nu o simplă coexistenţă a lor. Nu suma tuturor indivizilor cuprinşi în ea, ci legătura ce există între aceşti indivizi e trăsătura ei caracteristică, mai mult încă ,acea legătură nu este numai exterioară, mecanică; legile sociale care unesc oamenii între dînşii nu sunt de asimilat cu *mortariul* care uneşte pietrele unui edificiu, menţinînd la locul ei pe fiecare din aceste pietre, într'o poziţiune totdeauna aceeaşi, ele se aseamănă mai mult cu forţa naturală de o ordine mai înaltă, care grupează şi leagă între ele celulele unui corp însufleţit. Acea forţă deşi respectă viaţa individuală a oricărei celule, o leagă totuşi cu altele de felul ei, subordonează pe unele altora, le grupează pe toate mai întîi în organe diverse şi distinse, apoi prin coordonarea şi subordonarea acestor organe formează trupul întreg. Şi, precum viaţa acestui trup întreg este deosebită de viaţa fiecărei celule luate în parte, precum scopul organismului total e diferit şi mai presus de scopul părţilor diverse din care se compune, tot aşa viaţa şi scopul societăţii sunt diferite şi de o ordine mai înaltă decît vieţile şi scopurile indivizilor şi de o ordine mai înaltă decît vieţile şi sco-

www.dacoromanica.ro

purile indivizilor, care o alcătuesc, deşi aceştia în unitate nu în suma lor pururea schimbătoare sunt substratul ei.

Necunoaşterea acestui caracter organic al societăţii a fost şi este eroarea fundamentală a concepţiei sociale şi de stat pe care o avem, şi în parte cauza numeroaselor boale morale de care suferim. Concepţia omului de viaţa sa, de scopurile pe care trebue şi poate să le urmărească, de mijloacele cele mai nimerite pentru a ajunge la acele scopuri, se schimbă în adevăr cu ideea ce şi-o face de poziţia sa, faţă cu oamenii în mijlocul cărora trăieşte. După cum se va privi pe sine ca membru necesar al unei totalităţi organice, sau ca element întîmplător al unei aglomeraţii trecătoare, sfera şi conţinutul vieţii sale vor fi altele. Viaţa oricărei fiinţe organice nu este de cît întrebuinţarea celor în afară de ea, pentru susţinerea individualităţii sale. Acest proces de asimilare, de întrebuinţare perpetuă, mărginit pentru plante şi animale la asimilarea fizică şi chimică a fiinţelor cu care vin în contact, se sporeşte pentru om la asimilarea forţelor acestor fiinţe şi mai ales la asimilarea şi întrebuinţarea pentru scopurile sale, a forţelor vitale şi intelectuale a semenilor săi. Oamenii au încetat a se mînca unii pe alţii, dar nu au încetat de a fi un obiect de lăcomie unul pentru altul. Acea lăcomie şi-a schimbat numai felul. La omul ieşit din starea de sălbătăcie primitivă ea nu mai are de scop astîmpărarea foamei trecătoare a trupului, ci îndestularea foamei mult mai nesăţioasă a trebuinţelor de tot soiul, pe care le născoceşte o gîndire pururea mişcătoare, şi a căror satisfacere apare celor mai mulţi ca o condiţie neaparată de existenţă. Spre acest sfîrşit facem tributare voinţii noastre nu numai forţele musculare ale semenilor noştri, ci şi forţele lor intelectuale, ba chiar simţirile, a-

www.dacoromanica.ro

fectele lor. Spre a obține o întrebuințare atît de întinsă a individualității străine pentru scopurile noastre, trei căi ne sunt deschise, acea a forței materiale, a silei, învingînd voința celuilalt o subjugă voinței noastre; acea a convingerii pe care o facem să se nască în spiritul celuilalt că, într'un punct oarecare al existenții comune, interesul său se întîlnește cu scopul nostru; în fine aceea a identității scopurilor înșile, care produce conlucrarea mai multor voințe în modul cel mai firesc.

Intrebuințarea pe care o face omul de fiecare din aceste trei mijloace de acțiune socială, precum și gradul pînă la care va căuta a-și întinde înrîurirea asupra semenului său, vor fi diferite, după cum el se va considera ca membru al unei totalități organice, sau ca o simplă individualitate, pusă numai prin un fel de întîmplare în contact cu alți indivizi de felul său. Și într'un caz și în celălalt instinctul de conservare, această lege fundamentală a oricărei ființe organice, îl va face să întrebuințeze unul sau altul din mijloacele arătate mai sus, spre a obține conlucrarea altora la scopurile sale. Pe cînd însă în cazul dintîi acțiunea sa va fi temperată prin conștiința perpetuă că și celălalt este un element necesar sau folositor al organismului total, a cărui bună stare importă tot atît ca și buna stare proprie la desvoltarea totalității, pe cînd într'un cuvînt egoismul lui va fi mărginit și ținut în frîu prin simțul de solidaritate ce leagă toți membrii unei societăți între ei, în cazul de al doilea egoismul său îl va împinge cu consecvența oarbă a unei legi firești pînă la ultimile extreme; celălalt individ nu va mai fi pentru el decît un obiect al voinții sale, subjugare, de se va putea totală, a căruia va deveni țelul său favorit. La această subjugare va tinde prin toate mijloacele de acți-

www.dacoromanica.ro

une posibile. El nu va cunoaşte de cît o regulă de conduită, aceea de a-şi menţinea cu orice preţ înrîurirea asupra semenilor săi, decît un merit la alţii, acel de a fi cu dînsul, decît o crimă, aceea de a-i sta în cale; purtarea sa aparentă, spusele sale, ba chiar unele din acţiunile sale vor putea să se modifice după trebuinţele momentului, dorul de a stăpîni şi de a stăpîni în mod nediscutat şi absolut asupra semenilor săi va rămînea trăsătura caracteristică a acţiunii sale totale. De se va simţi prea slab pentru a ajunge prin propriile sale puteri la dominaţia aşa de aprig dorită, el se va asocia cu alţii împinşi de aceeaşi tendinţă. Indărătnic în urmărirea scopului ce şi-a pus odată, el va aduce de multe ori în această asociaţie sacrificiile cele mai mari, ba va desfăşura calităţi, poate chiar virtuţi care, de ar fi fost puse în serviciul binelui obştesc, ar fi făcut din el un om eminent. Mlădios mai mult din necesitate, decît din fire, el va învăţa în curînd de a uita mîndria ce o datoreşte naşterii, ori poziţiei sale sociale, ori înaltei idei ce o are de sine însuşi; după nevoe el va şti să devie umil sacrificînd unora pînă şi demnitatea sa personală pentru a putea impune multora orgoliul său. Cîteodată va renunţa chiar la cunoştinţa mai bună ce o are despre unele lucruri şi-şi va subordona ideile de adevărul cărora e pătruns vederilor tovarăşilor săi, deşi ştie că sunt eronate; se va nimici pe sine însuşi moralmente şi intelectualmente numai şi numai pentru plăcerea efemeră de a stăpîni măcar întru cîtva, de a impune altora măcar în parte, voinţa sau scopurile sale. Această desfăşurare a egoismului cînd cuprinde o mare parte a societăţii e totdeauna un rău, cîte odată chiar un pericol. Din cele trei feluri de a înrîuri asupra semenului său, pe care le are omul, acel prin sila

www.dacoromanica.ro

materială sau psihologică este, cel puţin în aparenţă, cel mai îndemînatec, în orice caz, cînd putem să-l întrebuinţăm, acel care conduce mai direct la ţel. A avea puterea spre a putea sili fără discuţie şi rezistenţă pe semenul său să conlucreze la scopurile sale va fi prin urmare visul de aur al egoismului. Această putere însă în societăţile ceva înaintate nu mai e lăsată la uzul necontrolat al individului izolat sau al unui grup de indivizi întîmplător. Ea îşi are organizaţia sa socială, normele, regulile ei de acţiune. Acest organism social, cel mai înalt din toate şi singurul care are putinţa de a da injoncţiunilor sale o sancţiune imediată şi sdrobitoare pentru puterea individuală, e ceeace numim statul. Product natural ca şi societatea, al istoriei şi al vieţei, menirea lui de a fi păzitorul, scutul atît al societăţii cît şi al individului. Dacă societatea prezintă egoismul personal şi acelui a unor grupuri mai mici sau mari, un cîmp liber de desvoltare, pe care acţiunea sa e mărginită numai prin propria raţiune, în stat acest egoism ne apare înlănţuit de nişte norme generale care nu merită de a se manifesta decît în limitele în care nu devine stricăcios pentru scopurile comunităţii. Şi aceste norme stabilite în folosul tuturor, au ca sancţiune nu numai autoritatea morală a opiniei sociale sau a propriei conştiinţe, ca puterea materială sdrobitoare a acelei comunităţi. Această personificare a puterii sociale în stat, pe care o vedem înzestrată cu o voinţă proprie a sa neatîrnată şi mai presus de voinţa grupurilor sociale sau ale indivizilor, e forma cea mai puternică a vieţii. Aşezat nu pe bazele şubrede ale unei concepţii abstracte, ci pe temelia largă şi adîncă a vieţii unui întreg popor, statul cuprinde nu numai interesele momentane şi parţiale ale mem-

www.dacoromanica.ro

brilor unei societăţi actuale, ci şi interesele unui şir îndelungat de generaţii viitoare; în el se întrupează individualitatea istorică a acelui popor. Fiinţă organică ca şi societatea din care s'a născut, el are un organism distins de acel social; pe cînd în societate forţele active isvorîte din egoismul individual, lucrează oarecum în mod neconştient şi instinctiv şi nu urmăresc în genere decît rezultate imediate şi mărginite, în organismul statului vedem că acele forţe ajung la conştiinţa activităţii lor, la o cunoştinţă mai clară a scopurilor de urmărit, la coordonarea şi gruparea acelor scopuri, la subordonarea lor a tuturor la interesele totalităţii. Dacă în viaţa socială urmărim mai ales scopurile noastre personale, dacă chiar urmărirea scopurilor mai largi şi mai înalte o facem din punctul de vedere al satisfacţiei individuale şi imediate ale unei trebuinţi ce o simţim, în stat lucrăm pe lîngă prezent şi pentru viitor adeseori îndepărtat, ba de multe ori jertfim în vederea acelui viitor depărtat o parte mare şi însemnată a prezentului în care trăim. Cu alte cuvinte ordinea şi durata sunt elemente constitutive ale oricărui stat. Prin cea dintîi el disciplinează egoismele individuale, le sileşte la nevoie, chiar prin întrebuinţarea puterii materiale, a se cruţa unele pe altele, a conlucra cu toatele la scopul comun; prin cea de a doua el leagă activitatea unei generaţii cu activitatea celor trecute şi viitoare şi o face numai astfel să devie în adevăr roditoare.

Deosebirea mijloacelor de acţiune prin care se obţine conlucrarea oamenilor în societate şi în stat trage după sine mărginirea sferei de acţiune a acestui din urmă faţă cu cea dintîi. Toate interesele, toate tendinţele, toate mişcările sufleteşti trecătoare sau permanente formează

www.dacoromanica.ro

obiectul diverselor legături sociale, determină formarea de grupuri mai mult sau mai puțin statornice, a căror scop e urmărirea și satisfacerea acelor tendințe interese și afecte. Atît cuprinsul cît și întinderea acelor legături variază în infinit. Unele se pot întinde asupra mai tuturor cetățenilor unui stat, pot să fie anterioare formării acestuia, să vieţuiască şi după ce aceasta a încetat de mult de a exista; aşa de exemplu, legăturile stabilite prin naţionalitate, religie, etc. Altele pot avea de scop o trebuinţă mărginită, fie în raport cu numărul celor interesaţi, fie cu timpul cît durează acea trebuinţă; aşa, de exemplu, partidele politice, societăţile comerciale, etc. Şi unele şi altele nu sunt bazate decît pe liberul consimţimînt a celor ce fac parte din ele, fie de altmintrelea acest consimţimînt produs prin concordanţa intereselor unora cu scopurile altora, fie prin comunitatea de scopuri. Jocul firesc al acestor interese şi scopuri, legătura organică ce-l produce va exercita de multe ori asupra individului isolat o presiune destul de tare pentru a motiva voinţa sa, nici cînd însă această presiune nu se va spori pînă la sila materială. Această independenţă cel puţin relativă a individului faţă cu societatea e una din trăsăturile caracteristice ale acesteia. Nu tot aşa în stat: aci coordonarea şi subordonarea voinţelor e silită. In el importanţa scopurilor urmărite pentru organismul întreg e aşa de mare, incît interesul conservării acelui organism reclamă conlucrarea tuturor voinţelor individuale la urmărirea acelor scopuri şi dacă conlucrarea nu poate fi voluntară ea va trebui să fie silită. Dar numai importanţa scopurilor îndreptăţeşte sila, numai siguranţa că puterea nemărginită de care dispune statul nu va fi întrebuinţată de cît pentru acele scopuri fac pe toţi să se împace cu a-

www.dacoromanica.ro

ceastă putere, care de cîte ori nu este un scut al individului constitue o ameninţare perpetuă a existenţei sale.

Această ameninţare o simţim numai decît de cîteori statul, această organizare a puterii sociale, cade în prada tendinţelor egoiste. Libera desvoltare a individualităţii, care este cel mai puternic şi mai firesc mijloc de propăşire, e oprită în o mare parte a societăţii, odată cu turburarea ordinii care este garanţia neapărată, condiţia sine qua non a acelei desvoltări. Şi prin ordine se înţelege aicea nu numai ordinea exterioară, oarecum materială a societăţii, acea intervenire a puterii comune care ne împiedică de a ne ucide unii pe alţii, ci mai ales acea ordine mai înaltă care consistă în mărginirea puterii pe de o parte la scopurile pentru care a fost instituită, în funcţionarea ei sigură şi regulată pe de alta, de cîte ori acele scopuri sunt în cauză. Armonia firească a mişcării sociale, care face ca munca materială a unuia, lucrarea intelectuală a altuia, aptitudinile cele mai diverse, calităţile intelectuale şi morale cele mai contrare, se susţin şi se complectează unele pe altele, pentru a conlucra cu toatele. pe lîngă atingerea scopurilor individuale care le pun imediat în mişcare, la atingerea scopului mai înalt al societăţii, e adînc sdruncinată. Pendula regulatoare a orologiului social lipsind, puterea motrică se traduce prin o mişcare dezordonată şi fără scop, mecanismul atît de delicat al societăţii se toceşte, coardele îşi pierd puterea de impulsiune, cringurile şi roţile siguranţa de acţiune.

O asemenea turburare, dacă se prelungeşte cîtva timp, poate deveni un adevărat pericol social. Din cele trei mijloace de acţiune dela om la om, sila devine aceia asupra căreia se aţintesc toate privirile. Eficacitatea ei putînd fi pusă în serviciul tuturor intereselor particulare, tu-

www.dacoromanica.ro

turor ideilor bune sau rele care umplu capetele cele mai diverse, căpătarea puterii de a sili devine ţinta tuturor acestor interese, preocupaţia tuturor acestor capete. Toată mişcarea toată lucrarea socială este subordonată politicei, care tinde a deveni ocupaţia excluzivă a poporului întreg. Această stare a spiritelor distrage pe de o parte pe oameni dela cultivarea celor două legături sociale mai folositoare, adică a aceleia care constă în identitatea scopurilor, şi a acelei care e bazată pe concordanţa scopurilor unuia cu interesele celuilalt; ea distruge cu alte cuvinte spiritul de asociaţie liberă şi acel de iniţiativă individuală; pe de altă parte ea înăbuşe în societate acele simţiri mai înalte, acele aspiraţii ideale, care fac podoaba ei şi care în timpurile de grea încercare îi servă de multe ori ca singurul mijloc de scăpare.

www.dacoromanica.ro

II

SCEPTICISMUL LA NOI

Multe flori sunt, dar puține
Rod în lume o să poarte.
Toate bat la poarta vieții
Dar se scutur multe moarte.

Unul din fenomenele cele mai întristătoare ale desvoltării noastre intelectuale, este un fenomen de scepticism uşor şi superficial care, lăţindu-se din ce în ce, cuprinde tot straturi mai adînci ale societăţii noastre. Prea leneşi pentru a se supune cugetării proprii, prea uşori pentru a pătrunde sub vălul înşelător al aparenţei, la adîncimile sufleteşti de unde numai izvoresc gîndurile roditoare, cei mulţi se dedau la critica faptelor şi a gîndurilor altora, înainte de a fi făcut sau gîndit ei înşisi ceva. Ce mirare că judecata lor are atât de puţină greutate încît se deszic pe fiecare zi. Sclavi, orbi ai succesului, dar sclavi turbulenţi şi nerăbdători, îi vedem schimbîndu-şi părerile şi legăturile sociale şi sufleteşti cu o uşurinţă care dovedeşte cât de puţin temeiu au unele, cât de puţină rădăcină au celelalte. Prin saloane şi cafenele fac şi desfac astăzi trebile ţării, mîne pînă şi viaţa cea mai intimă şi simţirile sau relaţiile cele mai sacre ale oricui. Fără răutate adîncă, dar fără milă, ei dărîmă totul în jurul lor, şi surprinşi de a se găsi tot atât de jos pre-

www.dacoromanica.ro

cum erau la început, reîncep pe fiecare zi opera lor cu aceeaşi stăruinţă şi de multe ori cu aceeaşi izbîndă.

Orice direcţie a spiritului, care tinde a deveni generală, are o cauză adîncă şi fie ea bună, fie rea, cauza ei merită toată băgarea de seamă a acelora care se gîndesc la desvoltarea societăţii, în care trăiesc. Viaţa intelectuală a acesteia, ca şi aceea a individului, este cu toate incoherenţele şi contrazicerile aparente, un şir logic, în care cele de astăzi produc firește pe cele de mîne în care, după frumoasele cuvinte ale poetului, o mişcare provoacă, ca în războiul de ţesut mii de legături. De aci datoria de a fi cu mare luare aminte la aceste direcţii simptomatice.

Scepticismul societăţii noastre actuale este efectul firesc al prea repedei desvoltări prin care a trecut ţara noastră. Silită de a ajunge popoarele civilizate, în rîndul cărora rîvnea să intre în scurt timp, şi avînd deci a parcurge în o generaţie fazele de desvoltare, pe care alte societăţi le-a parcurs în secole, generaţia, care a întemeiat de 50 ani încoace noua stare de lucruri la noi, a găsit în toate aşezămintele şi obiceiurile străvechi o piedică. care trebuia înlăturată cu orice preţ. Timpul scurt ce-i era dat şi lipsa de pregătire îndestulătoare pentru o operă de reformă atît de însemnată, a silit-o să proceadă, nu cu creaţiuni proprii, rezultatul gîndirii conştiincioase şi al experienţei îndelungate a lucrurilor, ci cu imitări sau copieri a unor aşezăminte şi moravuri născute în alte medii sociale şi care aveau acolo rădăcini ce lipseau la noi. Răsturnarea aceasta obştească a tuturor bazelor sociale a trebuit să aibă de rezultat declasarea tuturor agenţilor sociali. Funcţionarea acestor agenţi sau a încetat de tot, sau a devenit nesigură şi schimbătoare în

www.dacoromanica.ro

efectele ei, din cauza slabului temei, pe care îl aveau încă formaţiile noui. La această greutate s'a adăogit dela început alta, provenită din lipsa unui personal pregătiţ îndestul pentru nouele condiţiuni sociale ce se creiase. Spre a umplea cadrele statului major intelectual, pe care ţara trebuia să i-l dea, mulţi au fost chemaţi, pe care nimic nu-i îndrituia a juca rolul, la care împrejurările mai mult decît destoinicia lor îi împinsese. Din aceşti mulţi chemaţi au rămas doar puţini aleşi, şi aceştia dispărînd în numărul cel mare, care fără pricepere şi mai totdeauna fără caracter, ajunsese la cele mai înalte trepte sociale, s'a putut acredita credinţa că reuşita individului în lume nu are nevoe să se întemeieze pe aceste două baze solide ale individualităţii, că ea se poate obţine numai prin urmărirea îndrăzneaţă a ţelului ce şi-l pune fiecare. Astfel reformele sociale au avut de efect o deslănţuire nemărginită a individualismului. De cîte ori se slăbesc legăturile sociale, individul simţindu-se desfăcut de piedicele care îl apăsau pînă acum şi-l conţineau în multe, îşi ia un avînt mai puternic. In lupta zilnică pentru existenţă el se deprinde a se încrede mai mult în propriile sale puteri, a nu cere decît de la ele măsura aspiraţiilor şi a dorinţelor sale. Fără un frîu care să i se impuie dinafară, purtarea sa cu semenii săi nu va fi restrînsă decît prin propria măsură; această măsură lipsea şi trebuia să lipsească celor mulţi întrucît putinţa lor de acţiune nu fusese încercată într'o luptă continuă cu alţi factori sociali, întrucît ei reuşise în viaţa fără merit şi fără trudă. Ei îşi credeau totul permis, pentrucă isbutise în toate şi, luînd succesul drept măsură a valorii, ei se socoteau importanţi pentrucă isbutise. Dar dacă suntem indulgenţi pentru noi înşine, nu pierdem pentru

www.dacoromanica.ro

aceasta vederea clară a defectelor şi slăbiciunilor altora, şi de aceea, cu cît individul se socotea în noua noastră societate mai important, cu atît ceilalţi vedeau mai mult slăbiciunile, ridiculele sale; deci sporirea simţului propriu în individ, nefiind decît rareori întemeiată pe ceva, a avut ca efect total necunoaşterea şi a părţilor bune ale unora şi adoraţia de sine a fiecăruia a condus la dispreţul şi clevetirea tuturor.

O asemenea stare a spiritelor constitue cînd se înrădăcinează un adevărat pericol social, care ar putea conduce la disoluţie societatea ce nu ar şti din timp să înfrîngă tendenţa obştească de denigrare, dispreţul absolut a toate şi al tuturor. Pe cît critica serioasă, întemeiată pe cercetarea severă şi conştiincioasă este un factor folositor şi chiar neapărat al oricărei propăşiri, pe atît scepticismul uşor şi superficial e o piedică a aceleiaşi propăşiri. Pe cînd cea dintîi înlătura spre binele obştesc lucrurile şi formele, care, învechindu-se, au încetat de a da roadele pe care le purta odinioară, acest din urmă înăbuşeşte mişcarea şi gîndirea la chiar naşterea lor. Departe de a se asemănă, ca critica sănătoasă, cu vîntul binefăcător, care curăţă atmosfera de miasmele cu care o umple procesul necontenit al descompunerii vitale şi a pregăti tărîmul formaţiilor şi ideilor noui, scepticismul, de care vorbim, se aseamănă cu izul otrăvitor şi greu care apasă fără mişcare pe mlaştina socială, împiedicînd orice desvoltare organică. El este negaţia viitorului nu a trecutului, produsul descompunerii fără chezăşia renaşterii. Societăţile însă ca şi indivizii nu pot trăi din negaţii. Produse ale vieţei, nu ale gîndirii abstracte, ele au trebuinţă de a simţi pururea bătînd în pieptul lor forţa

www.dacoromanica.ro

creatice, căreia îi datoresc existenţa şi a se opri în cale este pentru ele ca şi pentru individ începutul morţii.

Din toţi factorii care întrunesc puterile individuale spre scopuri comune, doi formează mai ales cimentul puternic care încheagă moleculele sociale în corp solid şi în stare să reziste forţelor destructive pe care le întîlnim pretutindenea ca un corelat necesar al acelor constructive. Aceşti doi factori, care constitue însăşi temelia oricărei societăţi, sunt credinţa şi munca, aceşti termeni luaţi în înţelesul lor cel mai larg.

Din ziua în care omul, trecînd peste faza satisfacţiei excluzive a instinctelor sale pur animalice, a început a se cunoaşte pe sine însuşi ca fiind un ce distins de lumea ce-l înconjoară, cu dualismul născut între el şi lume s'a născut în pieptul lui şi setea arzătoare de a rezolvi acel dualism. Tălmăcirea enigmei lumii şi a vieţii a devenit preocuparea constantă a întregei omeniri şi problema fiind cu mult prea grea pentru puterile, nu numai ale individului dar chiar ale generaţiilor succesive de indivizi, căutarea soluţiei, care interesa pe toţi, a devenit una din cele mai puternice legături dela om la om. Conştiinţa de multe ori obscură, dar totdeauna vie despre neajunsul puterilor individuale spre rezolvirea vecinicei enigme, simţimîntul fiecăruia că şi semenul lui e împins de aceeaşi trebuinţă de a rezolvi aceeaşi enigmă a întărit simţul de solidaritate umană, care este baza oricărei grupări sociale. Problema însă neputînd fi rezolvită şi acţiunea omenească avînd nevoe la individ ca şi la grupele de indivizi de un directiv, s'a născut trebuinţa de a substitui priceperii clare a lumii şi a vieţii cu un fel de icoană intuitivă, care luată drept tălmăcire a enigmei, face cu putinţă punerea unui ţel atât pentru activitatea fiecăruia.

www.dacoromanica.ro

cît şi pentru conlucrarea tuturora. Dacă această icoană intuitivă o vedem schimbîndu-se adeseori, trebuinţa existenţei ei a rămas vecinic vie în pieptul omenirii, şi deaceea o vedem pe aceasta substituind credinţei de ieri, recunoscută ca o eroare, poate altă eroare mai mare, dar care, servind cîtva timp de direcţie, menţine vie în noi forţa creatrice, trebuinţa şi rîvna de a găsi soluţiunea vecinicei probleme.

Toate aceste credinţe diverse care se succed în lanţul înfinit al istoriei; toate aceste idealuri la a căror realizare omenirea lucrează necontenit, datorează existenţa lor convingerii implîntate în fiecare piept omenesc că şi în afară de individ cu puterile şi scopurile lui mărginite şi mai presus de el există alte organisme, care, deşi nu încorporate în un trup vizibil, nu sunt mai puţin reale, nu formează mai puţin un tot complet şi însufleţit de o viaţă proprie. A fi membru conştient sau ne conştient al acestor organisme de un ordin mai înalt, e adevărata menire a individului şi numai în ele şi prin ele viaţa sa proprie merită de a fi trăită, căci ceeace întrece puterile sale mărginite e cu putinţă numai muncii consecutive şi coordonate a generaţiilor ce se succed. Consequenţa şi coordonarea nu se pot însă obţinea fără credinţa comună în realitatea ţelului urmărit, şi de la intensitatea şi căldura acestei credinţe va atîrna adevărata valoare a indivizilor ca şi tăria şi vitalitatea societăţilor pe care le formează.

Dar oricît de intensivă ar fi această credinţă, oricît de puternic avîntul ideal pe care îl căpătăm din ea, mişcarea individuală ca şi acea socială vor rămînea zadarnice şi sterpe, dacă pe lîngă acest factor nu se va adăoga şi acel al muncii.

www.dacoromanica.ro

Pus în lumea pe tot locul mărginită a materiei, omul cu aspiraţiile, simţirile şi tendinţele sale infinite, a simţit de la prima sa deşteptare, că existenţa chiar, necum desvoltarea individului şi a genului său nu pot fi obţinute decît prin o luptă continuă şi fără răgaz intre el şi ea. Impins prin cerinţa fundamentală a oricărei individualităţi de a-şi asimila cele în afară de el, de a-şi susţine viaţa sa proprie, prin subjugarea şi identificarea cu el însuşi a celor ce-l înconjoară, omul în această luptă de mii şi mii de ani a creat în lumea materială ca a doua lume a sa, în care obiectele fireşte supuse acţiunii sale s'au schimbat din obiecte inerte şi fără scop, în obiecte supuse unei voinţe, avînd o destinaţie ce le este dată prin elementul intelectual venind din afară de ele. De la instrumentul cel mai grosolan datorit primului strămoş sălbatic pînă la producţia artistică sau literară cea mai delicată, tot ce este sau a fost în lume ca manifestaţie a omenirii, nu e decît produsul acestei continue şi neobosite transferări în lumea externă a mişcărilor, a concepţiilor ei interne. Fără această transpoziţie, fără această încorporare a gîndirii în afară de ea, toate aceste mişcări şi concepţii nu au nicio valoare pentru individ şi pentru societate. Asemenea cu florile care rod în lume n'or să dea, ele cad de timpuriu de pe arborele vieţii, şi, fenomene întîmplătoare şi fără viitor, ele nu apar un moment pe suprafaţă decît pentru a dispărea pentru totdeauna în noianul uitării. Această transpoziţie perpetuă a celor din năuntrul nostru în lumea din afară de noi, această creaţie perpetuă e munca în înţelesul cel mai larg al cuvîntului. Ei şi numai ei, individul ca şi societatea datoresc existenţa şi propăşirea lor; de la ea numai putem aştepta îmbunătăţirea soartei noastre, integrarea

www.dacoromanica.ro

tot mai apropiată a equaţiei lumii. A munci este astfel prima datorie morală precum este şi cea mai de căpetenie putere socială.

Deci spre îndeplinirea acestei datorii morale, spre cîştigarea acestei puteri sociale, se cuvine a ne îndrepta toate străduinţele. Cînd vom fi trecut prin fazele anevoioase şi adesea dureroase ale creaţiei proprii pe care le descrie poetul aşa de frumos:

Dar cînd inima-ţi frămîntă
Doruri vii şi patimi multe,
Ş'a lor glasuri a ta minte
Stă pe toate să le-asculte,

Ca şi flori în poarta vieţii,
Bat la porţile gîndirii,
Toate cer intrarea 'n lume,
Cer vesmintele vorbirii.

Pentru-a tale proprii patimi,
Pentru propria-ţi viaţă,
Unde ai judecătorii,
Ne'nduraţii ochi de ghiaţă?

Cînd ştiind ce vrea să zică a crea, vom putea mai bine şi mai just aprecia creaţiile altora, şi judecata noastră va avea greutatea ce-i lipseşte acum. Ea va fi o critică nu o denigrare, căci pe lîngă negaţia activităţii altuia va pune fapta propriei vieţi.

www.dacoromanica.ro

III

N. FILIPESCU

www.dacoromanica.ro

N. FILIPESCU

Dacă ar fi să hotărîm altă „vocație" de scriitor, (alături, dar mult îndărat, de P. P. Carp, a cărui frază isvorăşte brutal din stîncă, fără să fie captată în tuburi de plumb), aşi acorda-o, pe lîngă I. G. Duca, şi lui N. Filipescu. Cu toţi l-am apucat pe acest boer de viţă veche, cu nimic în fizicu-i plebeu ca să-i trădeze neamul (Take Ionescu, de pildă, părea un tînăr lord englez cu rădăcini dincolo de epoca elisabetană în vremea lui Albert cel mare, cu capul rotund, cu înfăţişare de boule-dogue iritat, cu ochi albaştri, adese bolovăniţi, cu păr ţepos, cu aere de plutonier în retragere cu mişcări retractate, gata să se arunce. Caricaturile timpului l-au fixat în această poziţie de cîne rău ce păzeşte casa de hoţi dar şi de vizitatori blajini. Cave Filipescu! *In el fierbea o energie puternică, un sprudel fierbinte, ce ţîşnea sub presiune, din mari adîncuri. N. Filipescu era un temperament; nimic nu-l putea opri de la gestul furtunos şi intempestiv. Esenţa pasiunilor sale era de calitate nobilă: o neţărmurită dragoste de ţară, un patriotism vijelios, ce nu cunoştea mlădierea, nuanţa, oportunitatea şi mai ales transacţia. Asta în pragul de sus al marilor directive. Politica nu cunoaşte însă numai praguri majore ci se scoboară adese la pragul de jos sau la praguri intermediare. Cu toţi am cunoscut un N. Filipescu înconjurat de agenţi electorali şi de bătăuşi, un N. Filipescu trăgător de sfori în propriul lui partid, urînd pînă la distrugere, vehement, nedrept,*

www.dacoromanica.ro

mînat totuşi de convingeri puternice de ordin superior, scoborîndu-se însă la convulsiuni plebee.

In ultimii ani ai vieţii îşi găsise un crez: se junimistizase. „Era copilul casei, *îl zugrăveşte T. Maiorescu în celebra lui scrisoare către I. Negruzzi din 16/29 Iulie 1902, privitoare la Congresul de la Liric, viitorul stăpîn. Ce a vorbit a fost şi cu minte şi cu inimă. Omul şi-a găsit acum noima vieţii publice şi pare că a înviat din morţi, de cînd s'a identificat cu junimismul politic. Acum nu are numai o doctrină, are un cult, o religie, şi aceasta e tainica legătură care îl ţine împreună cu Mehedinţi, Negulescu şi ceilalţi urmaşi ai noştri din noua generaţie". Ceea ce nu-l va împiedica să-l părăsească în 1913 pentru a se alipi de P. P. Carp în chestiunea războiului balcanic, şi apoi pe amîndoi, pentru a se uni cu marele său duşman Take Ionescu, în problema războiului mondial. In amîndouă cazurile a vorbit totuşi în el instinctul naţional mai puternic de cît în bătrînii lui prieteni; adevărata lui structură nu era, în realitate, junimistă.*

Cu toată vîlvătaia de pasiuni ce-l învolbura şi-l arunca orbeşte în orice încăierare, el citia; vorba lui T. Maiorescu, se cultiva; biblioteca lui cuprindea ultimele cărţi apărute. Mai mult de cît atîţia oameni politici, cu excepţia lui P. P. Carp şi a lui I. G. Duca, avea simţul stilului; ziarist, nu-şi dicta articolele, ci şi le scria poate cu migală, cu o frază scurtă, abruptă, lapidară, în stil de comandament, aşa cum şi vorbia în ultimul timp ca „viitor stăpîn".

Reproducem din activitatea lui ziaristică — la Epoca *— destul de bogată un studiu asupra ideologiei lui M. Eminescu scris în tinereţe, cules în cărticica* Spre ideal; *şi altul din ultimii ani, de maturitate, asupra lui T. Maio-*

www.dacoromanica.ro

rescu ca om politic, apărut în numărul Convorbirilor literare, *închinat lui T. Maiorescu, la 1909, cu ocazia retragerii lui din învățământ. Se putea alege mai bine; am preferat însă articolele de cuprins literar. Paginile politice, mai ales cele din vremea din urmă, erau mai lapidare, turnate în ton sentențios; stăpînit și vînjos, stilul lui putea deveni instrumentul de expresie al unui adevărat scriitor. Am crezut totuși de cuviință, că într'o astfel de* Antologie *trebuiesc evitate polemicile,*

www.dacoromanica.ro

I

CREDINŢELE NOASTRE

Pesimismul filozofic şi deziluziile vieţii noastre politice au determinat starea noastră de conştiinţă de azi şi alcătuiesc miezul credinţei noastre.

In sprijinul acestei afirmaţii voi lua de martor pe un poet, care a fost şi unul din gînditorii cei mai puternici ai timpului nostru.

Această mărturie ne va fi de mare folos, căci în opera artistului, în deosebi, se oglindeşte cu sinceritate inima unui popor. Poetul, stăpînit de idealul lui şi îndrăgit cu deosebire de frumuseţea formei, se sileşte să întrupeze, în opera sa, simţirile unei epoci, ferit de bănuiala vreunui interes.

Să evocăm dar printre poeţii noştri, pe acela care, între toţi, se poate înfăţişa ca interpretul cel mai credincios al cugetului actualei generaţii, pe Eminescu care de zece ani stăpîneşte gîndirea romînă.

El ne va fi o călăuză sigură. Căci întinsa-i erudiţie s'a adăpat la toate isvoarele gîndirii, sorbind toate amărăciunile filozofiei contimporane. Peste inima-i pustiită, el a aruncat umbra adîncă a pesimismului modern, prin care abia zărim licărind pe alocurea luminişul impresiilor fragede culese în poezia populară. El a suspinat toate tînguirile sufletelor chinuite azi de îndoială; el a rourat cu lacrimile sale visurile de dragoste ale tinereţii noastre; el a dat glas blestemului întregului neam romînesc în contra neadevărului civilizaţiei noastre calpe.

www.dacoromanica.ro

Peste aceste credinţe ale noastre, Eminescu a întins „straele de purpură şi aur" ale poeziei sale; el a învăluit şoaptele inimii generaţiei noastre cu splendoarea unei forme întinerite de dînsul, în care a turnat „limba veche şi înţeleaptă" a cronicarilor.

Cu aceste însuşiri, Eminescu a devenit vrednicul reprezentant al credinţelor şi aspiraţiilor omului ce coboară clinul acestui sfîrşit de veac, despre care se poate repeta ceea ce poetul francez zicea de epoca anterioară că „tot ce a fost nu mai este şi tot ce va fi nu este încă". De aceea generaţia tînără ar fi îndreptăţită a scrie pe operele lui Eminescu: „Acesta este crezul nostru".

Să ascultăm dar cuvîntul poetului.

Sentimentul predominator la Eminescu e iubirea de adevăr.

Ea l-a împins spre cercetarea tuturor sistemelor de filozofie şi l-a dus la pesimism.

Tot ea, ciocnindu-se cu minciuna organizaţiei noastre sociale, a făcut din poet un răsvrătit în contra aşezămîntului nostru politic.

In ambele domenii, aceste sentimente capătă la Eminescu o vîrtoşie de expresie încă neajunsă în literatura noastră.

De vom cerceta mai întîiu credinţele filozofice ale poetului, acesta ne va spune concepţia sa despre lume, într'un singur vers:

Căci e vis al neființei universul cel himeric.

www.dacoromanica.ro

La începutul şi sfîrşitul acestei lumi, Eminescu nu vede de cît haosul nepătruns:

Cum că lumea asta 'ntreagă e o clipă suspendată,
Că 'ndărătu-i şi 'nainte-i întuneric se arată...

Iar dincoace de aceste hotare ale întunericului, omul, lipsit de credinţă şi de ideal, duce o viaţă mizerabilă, care nici nu are înţeles şi de aceea nici nu merită a fi trăită. Ascultaţi şi răspunsul poetului la grava problemă a vieţii:

A fi? Nebunie şi tristă şi goală,
Urechia te minte şi ochiul te 'nşală;
Ce un secol ne zice, ceilalţi ne deszic:
De cît un vis searbăd, mai bine nimic,

Văd vise 'ntrupate, gonind după vise
Pîn' dau în morminte ce-aşteaptă deschise.

Fericirea înţeleptul n'o poate căpăta de cît curmînd chinurile acestei vieţi. D'aceea Eminescu chiamă pentru dînsul potopul şi aruncă în văzduh acest ţipăt înfiorător:

Răsar'o vijelie din margini de pămînt,
Dînd pulberea-mi ţărînei şi inima-mi la vînt.

Moartea singură îl va scăpa de deşertăciunile acestei vieţi, de amarul unei existenţe lipsite de credinţă, de vanitatea gloriei de a propovădui într'un pustiu, pînă şi de emoţiile sfinte ale amorului, otrăvite chiar şi dînsele de jurămintele mincinoase.

Pînă atunci, el va pribegi prin lume răzbunîndu-şi pe dînsa prin satiră, ori va regăsi marile inspiraţii re-

www.dacoromanica.ro

trăgîndu-se pe înălţimile Parnasului, în sferele senine ale poeziei. Aci visurile sale nu sboară spre regiunile majestoase locuite de muzele antice, care, alte ori nu găsesc amant mai credincios de cît Eminescu. El nu pluteşte lin şi neturburat în seninul antichităţii mîndre de rînduiala sa liniştită şi simetrică. El rătăceşte prin desişurile sălbatice şi sentimentale ale munţilor noştri. In mijlocul codrilor „bătut de gînduri", el intră în vorbă cu cronicarii, cu rapsozii, cu marii inspiraţi ai neamului nostru. Prin tufişul fermecat al codrului, vîntul îşi spune povestea, bătînd în ramuri ce apleacă flori de teiu peste capul poetului. „Isvorul îi cîntă doina".

Filomele-i ţin orchestrul

întreaga natură se sileşte a-i potrivi o delicată feerie, în cari ochii lui văd numai atît că „argint e pe ape şi aur în aer".

Numai aci în codru, găseşte Eminescu mulţumire, aci se satisface iubirea sa de natură şi dragostea de neam. Aci pătrunde el tainele naturii, pe care nimeni ca dînsul nu le-a cîntat cu un sentiment mai adevărat şi cu mai multă dragoste. Căci „codrul frate cu Romînul", cum zice Coşbuc, reprezintă pentru Eminescu adăpostul Romînilor în contra năvălitorilor. Apoi prin acele dealuri adumbrite de brazi găseşte el chiar şi azi populaţia curat romînească, pe cînd în vale întîlneşte populaţia de baltă, amestecată cu elemente străine, fără a mai vorbi de porturile noastre, unde au năvălit „gunoaiele pămîntului întreg".

De aceea numai aci soarbe el o clipă fericirea, prin poenele înecate prin lumină, unde „florile cîntă", căci

www.dacoromanica.ro

deja mai la vale isvoarele, depărtîndu-se de codru "suspină", iar în depărtare „gîrla plînge în vale".

Poetul spune codrului toată recunoştinţa sa pentru aceste rare, ba chiar singure ale lui momente de fericire:

Codrule, codruţule,
Ce mai faci, drăguţule....

zice el cu duioasă expresie de dragoste familiară, care, alte ori, la zile mari, se preface în evlavie faţă de mîndrul codru, „Codrul Măria Sa", căci:

Impărat slăvit e codrul....

Suind tot mai sus el se înalţă pe creştetul falnic al Parnasului, pînă spre regiunile idealului, evocînd pe poeţii ce au cinstit literele romîne şi vizînd trecutul glorios, în nişte versuri de o majestate şi o desăvărşire de formă neajunse:

Cînd privesc zilele de-aur a scripturilor romîne
Mă cufund într'o mare de visări dulci şi senine...
. . . . . .
Văd poeţi ce au scris o limbă ca un fagure de miere...

De pe aceste înălţimi el priveşte în vale, spre lumea noastră unde mişună vanitoşii:

Muşti de-o zi pe-o lume mică ce se măsură cu cotul ..
De pe-aceste înălţimi ei fulgeră peste toţi piticii:
Mici de zile, mari de patimi....

Critica lui e resemnată atunci faţă de mizeriile existenţii noastre, a căror rost filozofia lui l'a pătruns, dar satira lui e neînduplecată faţă de şarlatanii, care îşi fac o

www.dacoromanica.ro

carieră din exploatarea acestor mizerii. In nici o limbă pamfletul n'a prins aşa putere pentru a biciui pe demagogii care, după ce sunt în parte cauza acestor neomenii, îşi mai bat joc de suferinţele noastre, oferind pentru a lecui mizeriile morale şi fizice ale poporului reţetele lor amăgitoare, buruienile liberalismului, ori „sticluţa de decoct de muşeţel a lui C. A. Rosetti".

Am văzut cum se reflectă în opera lui Eminescu unele din tendinţele filozofiei contemporane.

Iată acum şi credinţele lui politice.

Intr'un timp cînd fraza liberală era triumfătoare, Eminescu a pătruns minciuna încuibată în instituţiile noastre. Văzînd golul formelor liberale, el a înfierat minciuna cu tot curajul ce-i dădea iubirea sa de adevăr şi probitatea convingerilor sale. Minciuna neputîndu-se rezema de cît pe intoleranţă, nu s'au adus întîmpinări acuzaţilor sale, ci s'a speculat pe seama sa cuvîntul de „reacţionar", care numai aceluia nu se putea aplica, care a blestemat minciuna liberală cu puterea de convingere a omului fanatic pentru libertatea adevărată.

Eminescu ura de moarte pe C. A. Rosetti, care pentru dînsul întrupa vicleşugul ce a corupt instituţiile noastre libere, lăsîndu-ne umbra în locul realităţii, dar el arată o admiraţie neţărmurită către M. Costache Epureanu, pentrucă acesta avea „idealul constituţionalismului englez bazat pe libertatea de a face ceea ce e bine şi just, în spiritul adevărului şi al muncii".

Ceea ce nu putea suferi Eminescu, era comedia minciunii, pe care ne-o joacă liberalii, erau aparenţele liberale fără reazem, era lustrul şi spoiala fără fond, deşertăciunea formelor de asupra ale civilizaţiei acoperind mizeria de caracter, era ameţirea poporului cu etichete

www.dacoromanica.ro

goale în paguba cultivării sentimentelor mari ale neamului nostru. Patriotismul şi bunul simţ erau revoltate de practica acestui şarlatanism, pentru care observase că aveau aplicare mai cu deosebire elementele străine, de origină fanariotică, ce joacă un rol precumpănitor în afacerile noastre publice.

Eminescu nu privea aceste elemente ca un partid de principii, ci ca o rasă deosebită de a noastră; aplecarea lor spre falşificarea instituţiilor nu ca o tendinţă isvorînd din credinţe politice, ci ca urmările unor năravuri din fire; domnia Roşiilor nu ca stăpînirea unui partid, ci ca o fază istorică, — epoca liberală prelungind epoca fanariotă, după o mică soluţiune de continuitate, cu prilejul căreia am avut o încercare de regenerare cinstită şi romînească.

Eminescu îşi stabileşte astfel teza:

„Nici o dată o vorbă nu poate înlocui o realitate, nici o dată fraza culturii nu e echivalentă cu munca reală a inteligenţii, nici odată fraza libertăţii nu e echivalentă cu libertatea adevărată".

Şi el adaugă:

„Cine crede că prin profesarea unei serii de fraze a înlocuit munca, deci libertatea şi cultura, acela să prenumără, fără s'o ştie, între paraziţii societăţii omeneşti, între aceia cari trăiesc pe pămînt spre blestemul, ruşinea şi demoralizarea poporului".

Acestor tendinţe, el opunea sistemul său: „Faţă cu raţionalismul frazelor, gol, insipid, inexact al numiţilor liberali, noi reprezentăm realismul naturii înăscute a Statului şi pretindem ca formele introduse să nu rămînă forme goale, coji pentru a se juca partidele cu ele".

www.dacoromanica.ro

Deocamdată el constată urmările vătămătoare ale minciunii liberale: lipsa de credinţă, vicleşugul, pervertirea simţului moral:

Dumnezeul nostru: umbra, patria noastră: o frază.
In noi totul e spoială, tot e lustru fără bază.

Ori, altă dată:

Noi în noi n'avem nimic, totu-i calp, totu-i străin.

Eminescu a fost istoriograful epocii liberale. El a zugrăvit pe Roşii sub toate feţele; el n'a cruţat măcar unul din năravurile acestei secte şi i-a biciuit cu aşa putere, în cît literalmente i-a stîlcit.

Ce bogăţie de expresii pentru a desemna pe „cavalerii de industrie", care înfloresc sub regimurile demagogice: „încurcători de legi", „negustori de vorbe", „Caradale lustruite", „aristocraţie a covrigului".

Aceşti oameni n'au vreun alt talent decît pe acela al „vicleşugului, al pungăşiei, al cumulului, al tripotagiului".

Cultura lor: „Niţică franţuzească învăţată de la vreun coiffeur, citirea de romanuri rele şi de scrieri beletristice asupra Statului".

Aceşti oameni au întocmit un regim în care „falşele cărţi de alegător, escamotarea lor din urnele electorale, pehlivăniile de bursă şi politică", joacă rolul de căpetenie pentru înaintarea oamenilor, unde merit, ştiinţă, caracter nu sunt nimic, tripotagiul, pişicherlîcul şi hatîrul tot.

Acest aluat de politicieni reprezintă improductivi-

www.dacoromanica.ro

tatea şi superficialitatea faţă de clasele pozitive ale societăţii.

Singurul lucru practic, zice el, e că toate acestea se traduc prin încărcarea cu impozite a unui biet stat agricol şi prin desfrîul politicianilor pe spatele nefericitului neam romînesc al lui Mircea Basarab".

Această sectă a avut însă un merit: o bună organizaţie electorală şi a avut o însuşire împinsă pînă la perfecţie: ştiinţa de a exploata minciunile.

Cu aceste două forţe, Roşii au putut captiva, pentru un timp, masele inconştiente în contra protestărilor a tot ce era mai inteligent în ţară. Ei au avut o clipă aclamaţiile mulţimii dar şi-au atras dispreţul tuturor inteligenţelor de elită din ţară.

E caracteristic lucru că o sciziune atît de profundă s'a putut produce, măcar pentru un timp, între inteligenţele de elită din ţară şi masele populare ameţite de minciuni. In mijlocul chiar al epocii de splendoare a Roşilor trei poeţi, dintre care doi cei mai de seamă ai secolului, Eliade, Alecsandri şi Eminescu, s'au unit în cuget pentru a întipări, în versuri împietrite, tipul şefului sectei roşii şi a înfiera, în persoana lui, întreaga şcoală a demagogiei liberale.

După Eliade, care în toate scrierile sale veştejeşte pe capul sectei, Alecsandri transmite viitorimii opera sa împodobită cu versurile celebre:

... hidoasă pocitură
Ce-a semănat în ţară invidie şi ură.

Dar parcă n'ar fi fost destul cu atît, şi Eminescu la rîndul său adaugă:

www.dacoromanica.ro

Toți pe buze cu virtute, iar în ei monedă calpă,
Quintesență de mizerii de la creștet pînă 'n talpă
Și d'asupra tuturora oastea să și-o recunoască,
Își aruncă pocitura bulbucații ochi de broască...

Pe cînd ducea lupta în contra Roșilor, Eminescu a fost prins de o bănuială care a lăsat urme adînci în mintea și opera lui. El observase că mai ales elementele străine și în deosebi acei ce de o generație sau cel mult două sunt romîni, au aplecare spre sistemul demagogic și d'aceea sunt în număr mai mare la roșii de cît în celelalte partide. El a fost astfel adus a stabili o legătură între demagogi și străini, între aplecarea celor dintîi de a rupe cu orice tradiție și patriotismul prea proaspăt pentru a fi sincer al celor din urmă.

Pentru Eminescu nu încape îndoială că demagogia la noi e de origină fanariotă.

O temere a început atunci să asedieze patriotismul lui, temere de puterea hotărîtoare ce au căpătat aceste elemente în afacerile publice.

Cine domină, spune Eminescu, nu sunt măcar cei asimilați de vreo sută de ani ci „imigrații proaspeți cari sunt abia în generația a doua, a căror limbă maternă era încă străină și cari s'au rominizat, în privirea limbii, în școalele noastre". Dar limba singură nu constituie naționalitatea. Deaceea „geniul neamului romînesc e o carte cu șapte peceți pentru generația dominantă".

Dacă această pătură ar deveni elementul determinant al destinelor țării, ar fi aceeași primejdie pentru Romînia ca pentru Anglia, cînd elementul celtic ar ajunge să predomnească. Acești Fanarioți sunt pentru Muntenia ceeace Evreii sunt pentru Moldova.

www.dacoromanica.ro

„Aceşti străini veniţi de eri, alaltăieri, n'au mai mult drept ca Evreii de a determina soarta Rominiei".

Şi cînd pe lîngă toate acestea, Roşii mai cutează să vorbească de patriotism, atunci el răspunde cu mînie: „Dar sunteţi voi romîni? Dar cunoaşteţi voi poporul? Ştiţi voi romineşte măcar? Păsăreasca lui C. A. Rosetti e limbă? Obiceiurile de cocote şi picpocheţi sunt datine strămoşeşti?"

Acele elemente străine, rupînd cu orice tradiţie, au amorţit întru atît patriotismul nostru, în cît spiritul lui Eminescu e adeseori asaltat de posomorîte prevestiri. Cînd vede în jurul nostru, pe Unguri bunăoară, săvîrşind atîtea minuni prin puterea şovinismului lor nebiruit, cînd pe de altă parte vede slăbirea patriotismului la noi, şi batjocorirea lui de cei ce fac profesie de iubire de neam, atunci multe griji îl cuprind. „Cînd vedem", zice Eminescu, în prada unei adînci desnădejdi, „apatia în care a căzut ţara, fatalismul ce-l domină pe acest popor nobil dar adînc, adînc îngenunchiat, ne e teamă că ora acestei glorioase şi străvechi Plevne a sunat şi că cenuşa lui Matei Basarab va dormi sub ţărînă cucerită, în pămînt străin".

Cu toată descurajarea ce o resimte Eminescu de pe urma cercetărilor sale filozofice, cu toate deziluziile ce-i inspiră ticăloşiile vieţii noastre publice, el nu e cuprins de o nebiruită desnădăjduire.

Există două feluri de pesimism: pesimismul resemnat şi pesimismul revoltat. In acesta din urmă licăreşte întotdeauna o scînteie de idealism.

Eminescu era un revoltat. De aceea el nu se putea împăca cu toate păcătoşiile vieţii noastre publice. El mai

www.dacoromanica.ro

are încă puterea de a se înălța mai presus de critică, de a ieși din rolul lui negativ. De aceea, chiar din satirele lui cele mai batjocoritoare poți adesea culege neprețuite elemente de regenerare.

De se dedă la speculații filozofice, el nu pomenește de nimicirea credințelor cu resemnare: nu grosolănii ori glume pe socoteala Bisericii, ci revoltă în contra uscăciunii inimii sale or blestem pentru cei ce distrug Credința.

Aducîndu-și aminte de rugăciunile din copilărie, versul lui ia o nespusă expresie de înduioșare:

Credința zugrăvește icoanele'n biserici
Și 'n inima-mi pusese povestele-i feerici.

Dacă-i place a-și întoarce gîndirile spre timpurile dinainte, e mai ales pentru că în liniștea acelor vremuri, credințele simple, necontestate, aveau caracterul unor certitudini și dădeau liniștea sufletească și putința unui ideal:

Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă.

In politică, Eminescu știa totdeauna, îndată după critică, să scoată în lumină elementele pozitive de regenerare.

Ceea ce voia Eminescu, mai presus de toate, era ca spiritul adevărului să înlocuiască în instituții minciuna liberală. El vroia fondul înainte de formă. Apoi, el cerea să se întipărească vieții noastre publice un caracter mai național și întrucît falșul liberalism n'a avut alt efect real de cît de a da elementelor străine libertatea de a o concura și de a îngenunchia pe Romîni, el cere protecția elementelor romînești și în special a păturii romînești

www.dacoromanica.ro

curate de la stat: Romînia să fie a Romînilor. El mai cere, ca în locul selecţiunii demagogice, prin care se ridică toate secăturile, elementele cele mai destoinice să aibe o greutate determinantă în afacerile publice. Ca metod: „împrospătarea continuă a fondului şi păstrarea formelor. Forme vechi, dar spirit pururea nou".

Tot ceea ce putea să întărească un spirit nou de muncă şi de iubire de adevăr avea pentru Eminescu o însemnătate deosebită.

Pentru toate nimicurile care pun în fierbere pe politicianii, pentru formulele sonore cu care îşi clătesc gura liberalii, el n'avea de cît dispreţ. Dimpotrivă, el ştia să dea expresie entuziasmului său pentru orice lucru ce putea să pară neînsemnat vulgului, dar care putea fi de vreun folos practic pentru clasele pozitive ale societăţii (în opunere cu cele parazite) ori poate fi un element de regenerare morală. Astfel ideile lui s'au ciocnit cu multe prejudecăţi. Pe lîngă acesta temperamentul său artistic îmbrăcîndu-i pururea gîndirea într'o formă originală, gîndirea sa capătă uşor aparenţa paradoxului, ceea ce a permis adversarilor lui să-i atribue idei ce erau departe de mintea sa.

Negreşit Eminescu vorbeşte cu ironie de înflorirea clasei patrioţilor, dar vorbeşte cu emoţie de mortalitatea şi sărăcia populaţiei romîne de la sate. El nu are de cît cuvinte de dispreţ pentru şiretlicurile lui Zevzekidis or lui Pehlivanoglu, dar vorbeşte cu înduioşare de nevoile lui Badea Ion, ori de durerile ţăranului din Vrancea. Dacă-şi bate joc de minciunile constituţionale ale Roşilor, în schimb cît preţ pune el pe bietele cărţi de citire, de care nu au nevoe politicianii să se îngrijească şi

www.dacoromanica.ro

în care el vede un obiect de folos real pentru regenerarea noastră!

In cartea de citire, „copilul învaţă nu numai a vorbi corect, ci tot odată a gîndi şi simţi romîneşte". „Cartea de cetire care trebue să cuprindă elementele caracteristice şi proprii poporului nostru, elemente care arată pe Romîn, deştept, inimos, curat, nu viclean şi puţin la suflet ca greco-bulgărimea noastră.... cartea de citire ar trebui să fie un obiect de îngrijire naţională ca şi textul Bibliei.

Tot ce contribue la regenerarea noastră morală merită pentru Eminescu respect. De aceea chestiunile de educaţie dobîndesc la dînsul o însemnătate deosebită.

In ce termeni dispreţuitori vorbeşte el de sistemul minciunii în şcoală, de spoiala ce ne-o dă învăţămîntul falş! Cît de cumplit îşi rîde de schimonoseala de învăţămînt, în care amestecul elementului real neserios cu cel clasic superficial ne produce declasaţii, discipolii logofătului Coate-goale, unde se face ştiinţa de ruşine, de ochii lumii în goana unei funcţii!

Dar cît preţ nu pune el pe solida cultură clasică! Cu ce entusiasm vorbeşte de senina antichitate cu forma ei pe deapururea determinată, căci aparţine unor timpi de mult încheiaţi! Ea trebue să fie regulatorul statornic al caracterului şi al inteligenţei, isvorul simţului istoric. Cu influenţa ei educativă, cu spiritul ei de adevăr, „ea trebue să stăpînească clasele acelea ale societăţii, care determină spiritul public şi sferele superioare ale gîndirii, de acelaş spirit de adevăr şi bine pe care-l are antichitatea".

Dar sentimentul care-l mişcă mai mult şi care dă atît prozei cît şi poeziei sale o putere uimitoare este sen-

www.dacoromanica.ro

timentul patriotic, de la care el aşteaptă în primul rînd, regenerarea noastră!

Dintre toate sentimentele acela care mişcă mai mult pe Eminescu şi care dă chiar şi prozei sale o expresie adese-ori lirică, este sentimentul patriotic.

Ce accent de sinceritate, alături cu palavrele patrioţilor, cînd zice:

Eu? îmi apăr sărăcia şi nevoile neamului.

Cu ce curat şi simplu patriotism vorbeşte, cînd zice:

N'avem oşti, dară iubirea de moşie e un zid.

In articolele lui zilnice din *Timpul* scrise din fuga condeiului, el se foloseşte de orice prilej pentru a scoate în relief firea cea adevărată a Romînului, aşa cum îl arată entuziasmul său patriotic.

„Cînd zice Romîn, scrie el într'un articol, fantasma psihologică care trece pe dinaintea ochilor noştri e un om a cărui semn distinctiv e adevărul. Rău sau bun, Romînul e adevărat. Inteligent fără viclenie, rău — dacă e rău — fără făţărnicie, bun fără slăbiciune, cu un cuvînt mi se pare că atît calităţile cît şi defectele Romînului sunt întregi neînchircite: el se arată cum e. N'are o cocoaşă intelectuală sau fizică ce caută a o ascunde, nu are apucăturile omului slab; îi lipseşte acel iz de slăbiciune, care precumpăneşte în fenomenele vieţii noastre publice, sub forma linsă a bizantinismului şi a expedientelor. Toate figurile acele făţarnice şi rele, viclene, fără inteligenţă, toate acele cîte ascund o duplicitate în expresie, ceva hibrid nu încap în cadrul noţiunii „romîn".

www.dacoromanica.ro

Iubirea de neam îl făcea pe Eminescu să se încînte de epocile cînd romînismul era strălucitor.

El nu se gîndea de sigur cînd ducea lupta în contra străinismului, nici la exterminarea prin mijloace violente a elementelor străine ce au îmbulzit viaţa noastră publică de azi, nici nu visa o imposibilă reconstituire istorică. El cunoştea zicătoarea populară, firul rupt nu se mai toarce. „Nici prin gînd nu ne trece că putem scoate din pămînt oasele Basarabilor spre a le da o nouă vieaţă".

Atîta trebue reţinut din teoria autochtonilor a lui Eminescu, şi aceasta e măduva înţelesului ei: desgust cumplit pentru atmosfera coruptă în care trăim azi, şi suspin după acel aer învieţuitor din epoca romînească dinainte.

Azi: „un aer bolnăvicios, de corupţie, de frivolitate, de cîştig fără muncă, a cuprins plebea noastră roşie şi infectează chiar sfera ce rămăsese neatinsă de acest spirit". Altă dată: „spiritul viguros al epocii în care poporul romînesc făcea să dispară, dinaintea puterii sale de viaţă, triburile tătare şi slave ce cutreerau pămîntul acesta" şi el se gîndea să introducă în formele cele mai înaintate ale legislaţiei noastre „vulturescul avînt al Basarabilor", să renască în popor energia lui Petru Rareş şi să readucă starea de bogăţie din timpul lui Matei Basarab.

Epoca de azi, i-o simboliza demagogul roşu. Iar geniul romînismului îi apărea sub trăsăturile lui Miron Costin, „care avea adînca şi nestrămutată iubire de neam, încît îşi punea creştetul sub sabie pentru a înlătura un bir nou", ori, a lui Matei Basarab, care (Eminescu făcea aluzie la Roşi) a blestemat neam de neamul vostru pînă într'a şaptea spiţă".

www.dacoromanica.ro

Pentru a stinge pe Roşii de pe faţa pămîntului el chiamă în ajutor pe Ştefan cel Mare, „duşmanul vostru, odihnească-l Domnul de-a-dreapta sa", ori pe Vlad Ţepeş, „care n'a avut cinstea în veacul său de aur să vă înşire mutrele pe parii de pe garduri."

Tot către Vlad Ţepeş îndreptează Eminescu, ajuns la culmea mîniei imprecaţiunile sale:

Cum nu vii tu Tepeş Doamne, ca punînd mîna pe ei
Să-i împarţi în două cete: în smintiţi şi în mişei.

In rezumat, impresia ce-ţi lasă opera lui Eminescu e că o adîncă turburare sufletească, rod al cercetărilor sale filozofice, unită cu o cumplită decepţie politică, împresoară o inimă adînc cinstită şi destul de energică încă pentru a protesta. De aci revolta, pe care uneori n'o poate stăpîni în contra tendinţelor filozofice ce au distrus credinţa şi blestem în contra sectei roşii ce ne-a falşificat moravurile politice.

www.dacoromanica.ro

II

TITU MAIORESCU IN POLITICĂ

In 1851, în numele comitetului revoluţionar, Dimitrie Brătianu adresă membrilor *Comitetului Central democratic european* un manifest ce cuprindea următorul apel:

„Aveţi credinţă, fraţilor, astădată vom fi uniţi, vom merge împreună: Unguri, Slavi, Greci, toţi vor combate cu noi în sfîntă croazadă a democraţiei!"

Revoluţionarii din Ţara Romînească, aproape fără excepţie, bîjbîiau pe calea rătăcită a unor asemenea himere. De odată, însă, în rîndurile lor, răsare un om cu o adevărată concepţie de om de stat, care năzuia nu la emanciparea Ungurilor şi Slavilor, ci la întemeerea unui Stat romîn şi la înfăptuirea unităţii naţionale, pe cită vreme la Blaj nu se pomenise încă decît de autonomia Transilvaniei. Acest om era Maiorescu.

Ca „plenipotent al Principatelor dunărene", el înaintează în ziua de 17 Decembrie 1848, un prim memoriu guvernului din Frankfurt, memoriu în care se poate ceti, între altele, această părere neaşteptată, pe vremea aceea: „Este de toţi cunoscut că afară de interesul comun al tuturor puterilor Europei, de a pune odată stavilă întinderii Ruşilor spre miază-zi, Germania mai are şi alt interes propriu la Ţările de la Dunărea de Jos... Principatele ar fi bucuroase a intra amîndouă *într'o intimă unire de stat între sine şi în altă relaţiune de Stat cu Austria sub*

www.dacoromanica.ro

principe de Casa aceasta şi sub protecţia Imperiului german".

A ţinti la unitatea naţională prin un pact austro-romîn, înainte de înfiinţarea dualismului austro-ungar, luînd noi rolul pe care ni l-au răpit Ungurii, în loc de a propovădui „sfînta croazadă a democraţiei"; a urmări acest plan prin mijloacele cele mai realiste, trezind întru atingerea lui, chiar interesul egoist al puterilor celor mari; a pleda această cauză prin cancelarii, negociind chiar cu reprezentanţii absolutismului vienez, în ciuda Comitetelor revoluţionare; toate acestea deosebeau pe Ion Maiorescu de contimporanii săi.

Ceea ce în generaţia romantică de la 1848, a fost Ion Maiorescu, cu precizia ştiinţei sale, cu năzuinţele sale lămurite, cu judecata sa deprinsă la dreaptă cîntărire a fost d-l Titu Maiorescu în epoca de frazeologie literară şi politică de la 1866.

Lucrări de falsă ştiinţă, opere de artă lipsite de emoţia artistică, producţie literare fără inspiraţie, îmbrăcate într'o limbă artificial latinizată, un fel de „Esperanto", ieşit dintr'un compromis dintre Virgiliu şi Eliade Rădulescu, exprimate prin o ortografie, curată năzdrăvănie etimologică, slăvite ca opere geniale de o critică linguşitoare, ce ardea necurmat tămîia patriotică, alcătuiau un fel de literatură civică.

In aceeaşi epocă de rătăcire literară, în politică, plagiatul constituţional din 1866 exalta vanitatea naţională şi ne abătea din calea adevărului deprinzîndu-ne a privi, ca fond de progres, formele deasupra ale civilizaţiei apusene.

D-l Maiorescu duce luptă neîndurată pentru dezme-

www.dacoromanica.ro

ticirea spiritului public şi asigură izbînda „Noii direcţii“ în literatură.

O minte cît de puţin pătrunzătoare putea să întrezărească din cele dintîi *critice* ale d-lui Maiorescu, drumul ce va apuca, cînd, mai tîrziu, în 1871, va intra în viaţa politică. Aceleaşi tendinţe fierbeau în politică, ca şi în literatură. Forme de cultură fără temelie de cultură adevărată în literatură; forme goale fără reazim în politică. „Beţie de cuvinte“ într'o parte şi stăpînirea frazei în altă. Brătianu şi Rosetti erau în politică ceea ce Ţichindeal şi Pumnul erau în literatură.

Precum, din mîndrie naţională, limba trebuia să fie latinească, aşa Constituţia trebuia să fie măcar belgiană. Rătăcire deopotrivă şi într'o parte şi în alta. Dar, în 1866, era deja prea tîrziu spre a mai crede într'o evoluţie naţională, care ne-ar fi cruţat o epocă de minciună. Firul dezvoltării noastre istorice era deja rupt.

Deaceea, Constituţia fu primită fără nicio împotrivire. S'ar fi cuvenit însă măcar să ne pătrundem de acest adevăr: cînd legea nu-i născută din sufletul unui popor, trebue — spre a avea viaţă — ca, măcar după ce s'a născut, ca să pătrundă şi să se topească în sufletul acelui popor.

Ce-i drept, unii simţeau necesitatea, pentru împămîntenirea Constituţiei, a unei opere educatoare de cultură, pe cînd alţii găseau folos în specularea formelor mereu reînoite.

D-l Maiorescu prinde clar caracteristica momentului: „Opera Constituţională e terminată. Ceea ce se impune acum generaţiei noastre este organizarea temeinică a ţării înlăuntrul Cadrului Constituţional“.

Nu era deajuns ca o clădire Constituţională fictivă

www.dacoromanica.ro

să se fi ridicat. Spiritul noilor instituţii trebuia prin o operă de cultură statornică, să pătrundă în sentimentele, în carnea şi în sîngele poporului romîn.

Şi această operă de cultură trebuia să răsară din adîncimile sufletului romînesc. „Suntem convinşi, zice d-l Maiorescu, că numai prin cea mai rodnică muncă naţională, prin dezvoltarea caracterului nostru etnic, în limbă, în literatură, în munca fizică, în costum, în istorie, în forma socială şi în forma de stat, trebue să meargă înainte ţara aceasta".

Dar rîvna înfăptuirii acestui progres real era înfăţişată, pe atunci, ca o intreprindere reacţionară, prin aceea că-i lipsea mobilitatea şi sclipeala ameţitoarelor prefaceri legislative.

D-l Maiorescu e, de la început, izbit de rătăcirea aceea că se pot preschimba, prin decret, fatalităţile istorice, plecîndu-le unui ideal abstract de libertate şi de justiţie.

Curentul de pe atunci era însă tocmai din potrivă. Munca culturală reală şi rodnică se părăsea, punîndu-se toată nădejdea în legi fără suflet. Se conrupea şi se slăbea sensibilitatea noastră naţională prinsă în forme plămădite nu din aluatul sufletului strămoşesc ci cu fărămituri strînse de pe drumurile străinătăţii.

In calapodul legilor străine pot încăpea cîteva noţiuni juridice, nici într'un chip bătăile inimii unui popor. Şi reprezentanţii ideilor înaintate se căsneau să pue poezia profundă a doinei pe o uşurică partiţiune de operetă franceză.

D-l Titu Maiorescu era dintre puţinii care, pe atunci, pricepeau însemnătatea de a păstra, prin operă de cul-

www.dacoromanica.ro

tură, comoara energiilor sufleteşti şi a instinctelor naţionale.

Adaptarea instituţiilor cerea educatori şi d-l Maiorescu a fost, în cel mai înalt înţeles al cuvîntului, nu numai dascălul tinerimii dar şi învăţătorul unui neam.

Cînd, în aceste condiţiuni, d-l Maiorescu vine, la 7 Aprilie 1874, în capul ministerului instrucţiunii publice el se înfăţişează ca un adevărat ministru călăuzitor şi îndreptător al sufletului romînesc.

Este un cusur caracteristic superficialităţii partidelor, înainte de a se încrede în creaţiile artificiale ale legilor şi, cînd e vorba de învăţămînt, să se bizue mai mult pe numărul şcolilor, decît pe valoarea învăţămîntului ce se predă într'însele. Pe cei cu o cultură mai adîncă îi preocupă, însă, în primul rînd, felul cum se dospeşte sufletul unui popor. Cum îşi bate joc Eminescu de formele constituţionale, dar ce preţ pune pe cărţile de cetire! „Cărţile de cetire ar trebui să fie un obiect de îngrijire naţională caşi textul Bibliei!“ Iar d-l Maiorescu crede că şcoala trebue să fie bună şi, mai bine să nu să deschidă o şcoală, decît să fie o şcoală rea.

Deaceea în proectul său de reformă a învăţămîntului, d-l Maiorescu se îngrijeşte mai ales de a crea un personal didactic la înălţimea misiunii sale. Proectul de reformă dela 1876 se reazimă pe următoarele trei puncte de căpetenie: introducerea şcoalelor normale în organismul învăţămîntului primar; introducerea şcoalelor reale şi a unei înalte şcoli politechnice în învăţămîntul secundar şi superior spre a restrînge dar şi a întări prin intensitate învăţămîntul clasic; însfîrşit, crearea unor condiţii mai înalte pentru admiterea aspiranţilor la profesorat.

www.dacoromanica.ro

Dar n'am avut norocul să se îndeplinească reforma d-lui Maiorescu. Guvernul conservator cade în Aprilie 1876 şi d-l Maiorescu e dat în judecată împreună cu colegii săi din cabinetul Catargiu.

Desfăşurarea, cu prilejul dării în judecată, a celei mai iacobine parodii a justiţiei şi împotrivirea timp de nouăsprezece luni, ca acuzaţii să fie aduşi, cum cereau, înaintea Curţii de Casaţie n'aveau altă ţintă decît scoaterea din luptă a fruntaşilor partidului conservator, în gravele împrejurări care au precedat şi au însoţit războiul.

Războiul şi darea în judecată. Ce împletitură paradoxală de eroism şi de josnic politicianism!

Timp de doi ani, în cadrul ce cuprinde pînza măreaţă a epopeii noastre naţionale ne apare contrastul cel mai izbitor de luminişuri sclipitoare şi de umbre mohorîte. La 19 Martie 1877, se iscăleşte protocolul de la Londra, al cărui refuz din partea Turciei dezlănţueşte războiul ruso-turc şi în aceeaşi zi de 19 Martie, Camera votează menţinerea sub judecată a miniştrilor conservatori. Pe cînd, pe malurile Vidinului, se sfinţia în sîngele lui Peneş-Curcanul, purpura gloriei noastre naţionale, politicianii găseau prilej să-şi săvîrşească micile răzbunări de partid.

Maiorescu trebuia scos din politică, precum trebuia scos din capul armatei generalul Florescu, cel mai mare organizator de oştire pe care l-am avut. Figura acestuia va rămîne legată de succesele armatei, fără a împărtăşi răspunderea incapacităţii politice şi diplomatice ce ne-a răpit foloasele ce ni se cuveneau. Această răspundere cade cu toată greutatea asupra cîrmuitorilor de atunci. Guvernul Brătianu nu ştie să apere Basarabia cînd i se

www.dacoromanica.ro

pomeneşte de ea la Livadia. El nu ştie să o apere, cînd iscăleşte convenţia de la 4 Aprilie. El nu se gîndeşte să o apere, cînd — în Iunie 1877 — Cancelarul Gortchakoff spune la Ploeşti lui Kogîlniceanu că Rusia nu cere Basarabia. Şi nici chiar după asta el nu se gîndeşte să o apere, cînd, după telegrama marelui Duce Nicolae din 1913, armata noastră trece Dunărea fără condiţii.... Iar cînd Basarabia e pierdută, cînd tractatul de la Berlin ne impune să o retrocedăm, cînd Bismark ne sfătueşte să o dăm, dar să cerem compensaţii, cînd Rusia ne oferă măriri teritoriale şi despăgubiri de război, atunci.... atunci guvernul Brătianu, pentru o chestiune de popularitate, se deşteaptă apărător al Basarabiei, refuză compensaţiile şi lasă, prin unica lui vină, să se creeze o Bulgarie mare.

Armata romînă eclipsase armatele ţărilor balcanice dar oamenii noştri politici au fost mai prejos de Ristici ori de Delyanis.

D-l Maiorescu, care, deabia în 1878, putuse să pătrundă în cameră, nu mai poate face alt decît să stabilească răspunderile. Cu jale dar cu voinicie el grăeşte de la tribuna parlamentului:

„S'au văzut ţări cu armate rele, dar cu politică bună, făcînd izbînzi strălucite şi s'au văzut ţări cu armate bune şi cu politică rea, ajungînd.... la tractatul de la Berlin".

Tratatul de la Berlin trebuia să aibă, drept urmare, desfacerea Alianţei celor trei împăraţi şi o nouă grupare a marilor puteri. De la primele simptome a nouei îndrumări a puterilor centrale, care avea să se desăvîrşească ceva mai în urmă prin încheerea Triplei alianţe, d-l Maiorescu recomandă o nouă orientare a politicei romîneşti.

www.dacoromanica.ro

Intr'un răsunător articol publicat în fascicolul dela 1 Ianuarie 1881 al organului periodic *Deutsche Revue*, D-l Maiorescu propune ca Romînia să se alăture de puterile centrale.

„Cînd Rusia, sub pretextul apărării creştine contra Turcilor, ia Romîniei creştine o bucată din Basarabia, atunci masca ortodoxă a căzut înainte de vreme şi nu mai rămîne decît lupta de rasă între slav şi latin".

„In lupta aceasta Romînia se simte una cu aspiraţiile culturii europene şi într'o oră plină de însemnătate a primit de la congresul din Berlin însărcinarea de a-şi pune piciorul în partea răsăriteană a teritoriului balcanic, prin luarea în primire a Dobrogei, pe cînd în acelaş timp Austria, după o însărcinare analogă, a luat în posesiune Bosnia şi Herţegovina în partea apuseană. Principatele slave ale Balcanilor sunt aşa dar prinse între două cleşte neslave".

„Vederile expuse mai sus, a căror urmare naturală rezultă să fie înclinarea Romîniei spre sfera puterii austriace sunt împărtăşite de un mare număr de oameni politici romîni. In deosebi, ele rezumă convingerea unor membri conducători ai partidului junei drepte".

Acest articol fu întîmpinat cu insulte în tabăra liberală. *Romînul,* care apărea sub direcţia lui C. A. Rosetti, publică un şir întreg de articole, de la 12 Ianuarie pînă la 5 Februarie 1881, din care extragem următoarele rînduri ca dovadă de apucăturile partidului liberal de atunci în politica externă:

„Sau Muscali, sau Austromaghiari, dar Romîni niciodată! Iată conservatorii de-acum ca şi conservatorii trecuţi: cînd un fes, cînd un işlic, cînd cazaci, cînd husari; dar Romîni niciodată şi cu niciun preţ!"

www.dacoromanica.ro

„Ei bine, onoraţi domni, dacă n'aveţi iubire pentru această ţară, care v'a născut şi v'a hrănit, dacă nu simţiţi mîndria de a fi Romîni şi fericirea de a face mama voastră să fie liberă şi onorată, cum cel puţin n'aveţi ruşine de străinii, la care vă adresaţi cu asemenea propuneri?"

Dar nu era să treacă un an şi politica preconizată de D-l Maiorescu era să se impue şi chiar şi celor ce i se împotriviseră cu atîta violenţă.

In cursul anului 1881, D-l Carp primi să îndeplinească o misiune diplomatică la Viena, pentru a descurca chestiunea Dunării greu compromisă prin concesiile făcute de guvernul din Bucureşti.

D-l Carp nu se mărgini la chestiunea Dunării. El puse pe tapet în întregime raporturile dintre Romînia şi Puterile Centrale, arătînd ce preţ pot să aibă pentru ele prietenia Romîniei în politica orientală. Cu preţiosul şi diligentul concurs al prinţului Reuss, ambasadorul Germaniei la Viena, se stabiliră în capitala Austriei, după ce primejdia chestiunii Dunării fusese înlăturată, bazele politicei externe ce de douăzeci şi opt de ani a fost urmată cu statornicie.

D-l Carp, socotind, fireşte, misiunea sa împlinită, se întoarse în ţară şi îşi reluă locul în rîndurile opoziţiei pentru combaterea politicei interne a guvernului Brătianu.

Intr'o grea împrejurare externă, d-l Carp putuse da sprijinul său guvernului liberal; dar el şi amicii săi nu se puteau face complicii celei mai triste cîrmuriri a erei constituţionale.

Ajunsesem atît de jos, încît aveam temeiu să ne îndoim de valoarea însăşi a aşezămîntului, sub care se adă-

www.dacoromanica.ro

postise atîta desfrîu şi ne puneam întrebarea, dacă nu cumva greşisem calea adevăratei propăşiri.

E o prejudecată populară: să nu te muţi din coliba în care ai petrecut zilele fericite în palatul pe care l-ai zidit în vremurile de noroc, pentruca, împreună cu tine, să nu se mute şi norocul.

In acele zile întunecate, ne aminteam de timpurile de odinioară, mai modeste şi mai patriachale, cînd bărbaţii din generaţia anterioară, după ce mersese din izbîndă în izbîndă, îşi încununau opera înălţînd noul aşezămînt de-asupra lespezilor ce braţele lor ciclopeene rostogoliseră la temelia edificiului.

Acum, în sala de ospăţ a acestui trufaş palat, ce tristă orgie, ce desmăţată bachanală se încinsese! Toţi epigonii din generaţia decadenţii, diplomaţii care au pierdut Basarabia, înbogăţiţii din politică, miniştrii prevaricatori, toţi micii tirani o clipă atotputernici, împreună cu paraziţii lor, sărbătoreau acolo regimul celei mai cumplite corupţii. Poate că această judecată despre acele vremuri va părea unora prea posomorîtă. Am însă liniştea de cuget de a şti că neasemănat mai înfricoşat e blestemul şi mai implacabile sunt satirele celui mai mare înspirat al neamului nostru, ale lui Eminescu, a cărui glorie n'o putem împăca decît cu vestejirea vremurilor de înjosire în care a trăit.

D-l Maiorescu, plutind în sferele mai liniştite ale filozofiei, urmăria, mai cumpătat dar tot atît de neînduplecat, critica ticăloşiei care a avut un moment culminant în anul 1888.

După răsturnarea ministerului liberal, d-l Maiorescu intră ca factor determinant în guvernul *Erei Noi*, luînd portofoliul instrucţiunii publice în Cabinetul Th. Rosetti.

www.dacoromanica.ro

Noul guvern avea menirea de a fi un guvern de reparaţie. Ca atare, el nu poate fi un guvern de răzbunare. Cînd însuşi fratele lui Ion Brătianu cere darea lui în judecată, d-l Carp se împotriveşte zicînd: „Greşelile politice se îndreaptă nu se răzbună". Şi numai o propunere de cercetare a delictelor de drept comun, propunere izvorîtă din sînul chiar al majorităţii, face cu putinţă — în faţa opiniei publice întărîtate — înlăturarea propunerii de dare în judecată pentru motive de ordin politic.

In toate ramurile administraţiei publice începe să domnească o activitate febrilă: desfiinţarea agiului restabileşte situaţia financiară sdruncinată; magistratura sustrasă patimilor politice este aşezată pe temelia inamovibilităţii; un milion de pogoane din domeniul Statului trece în stăpînirea ţăranilor. Mari izbînde pentru vremuri mici.

Era liniştea rodnică, seninul binecuvîntat, după vijelia năpraznică ce bîntuise ţara.

In 1900 D-l Maiorescu ia portofoliul justiţiei în cabinetul d-lui Carp. In scurta sa trecere la acest departament, d-l Maiorescu are abia vreme să arate nu ce este ci ce poate şi ce trebue să fie un ministru de justiţie.

Niciun proect de reformă nu prezintă, dar exercită censura cea mai veghetoare asupra actelor magistraţilor. Din prima zi, ne declară nouă colegilor săi din guvern, că nu va ţine seamă de nicio recomandaţie a noastră. Niciun magistrat nu se mai mută fără raport motivat publicat în Monitor. Nicio intervenţie nu clatină pe magistratul integru. Nicio stăruinţă nu ocroteşte pe cel abătut de la datorie. Pentru aceasta n'are nevoe de lege.

Făţărnicia cu votarea de legi, care prescriu miniştrilor stavile legislative în contra lor înşişi ipocrizia

www.dacoromanica.ro

virtuţilor legiuitoare, adăpost străveziu al practicelor celor mai vinovate, sunt puse în cea mai vie lumină prin însăşi fapta împlinirii datoriei de un om de tăria de caracter a d-lui Maiorescu.

Sub priveliştea unui diletantism rafinat şi elegant, se ascundea la d-l Maiorescu o voinţă de fer. Hotărît a fi înainte de toate un educator, timp de douăzeci şi cinci de ani, cît a profesat filozofia la universitatea din Bucureşti, el a lipsit o singură oră de la curs. Intr'un pătrar de veac, n'a găsit o singură dată scuza unei alte ocupaţii sau a unei dureri de cap. Niciodată n'a avut suplinitor la catedra sa. Ca ministru îşi făcea cursul cu aceeaş scrupuloasă regularitate. In 1890, el primeşte un vot de blam pentru proectul său de reformă a învăţămintului. La 4½ s'a dat votul de blam şi la 5½, d-l Maiorescu îşi făcea cursul de istorie a filozofiei.

Ca ministru de justiţie în Cabinetul Carp, D-l Maiorescu, spre a curma unele înrîuriri păgubitoare prestigiului magistraturii, ceruse ca foştii miniştrii de justiţie să nu mai poată profesa avocatura timp de cinci ani. Proectul nu trece dar d-l Maiorescu se crede moralmente legat a nu mai pleda şi, a doua zi după ieşirea sa din minister, el cere să fie şters de pe tabloul avocaţilor. Mulţumită numai stăruinţelor amicilor săi din copilărie, el a putut fi înduplecat a nu ne părăsi, cînd necesităţile existenţii, după sacrificiul ce făcuse, îl hotărîse a se muta din Bucureşti şi a-şi vinde casa.

Pentru alţii, spre a se hotărî la asemenea sacrificiu, ar fi fost nevoie de un text de lege cu sancţiune riguroasă.

Inţelepciunea D-lui Maiorescu ştia cît preţueşte concepţia himerică a virtuţii impuse de legislaţie. Nu

www.dacoromanica.ro

sistemele ne lipsesc, cum zice Barrès, ci energia: energia de a potrivi moravurile noastre cu datoria.

Ridicînd procedura d-lui Maiorescu, la departamentul justiţiei, pînă la un principiu de guvernămînt, naşte întrebarea, dacă nu cumva el aflase formula adevărată a progresului, în stadiul de desvoltare în care ne aflăm.

Dacă de la epoca primelor reforme constituţionale, în locul minciunilor legislative, am fi avut măcar în administraţie şi justiţie, realităţi concrete ca acele ce ni le-a dat d-l Maiorescu, ca ministru de Justiţie, oare n'am fi realizat prin cea mai paşnică dar şi mai adîncă revoluţie o stare de civilizaţia care mai lesne se poatę împodobi cu numele de progres decît aparenţele legislative ale unor şcoli înaintate?

După o prea scurtă şedere în capul departamentului justiţiei, iată-l din nou pe d-l Maiorescu în opoziţie. Lungă opoziţie, în care d-l Maiorescu exercită asupra vieţii noastre politice o înrîurire, pe care mai ales prietenii lui o pot preţui.

Cîte hotărîri nu s'au luat, sub îndemnul minţii sale, atît de minunat echilibrate, în casa din Str. Mercur! O casă în felul unui templu grec, nu atît prin ostentaţia capitelurilor — căci nu s'ar potrivi cu simţul său estetic rafinat — cît mai ales, prin sobrietatea şi armonia liniilor. Aci într'o cameră de unde zăreşte, într'o parte, nepreţuita bibliotecă, un sanctuar mai intim al gîndirii, iar în alta, instrumente ce trădează pe iubitorul de muzică, aci sub privirile enigmatice ale Jocondei în jurul unei mese, pe care îşi aştepta verdictul manuscrisul timid al vreunui debutant în literatură, se întîlnesc prietenii politici, în ajunul unei hotărîri de luat, sau după o şedinţă furtunoasă a parlamentului.

www.dacoromanica.ro

D-l Maiorescu cu judecata senină şi cu forme mlădioase, domoleşte arderile neastîmpărate, împacă divergenţele cu formule norocoase şi pune capăt neînţelegerilor cu obicinuita frază: „De aici înainte, numai chestie de redactare."

E o întreagă parte din înrîurirea d-lui Maiorescu asupra evenimentelor, care va rămîne tăinuită obştei, căci n'a exercitat-o de cît în intimitate.

Numai noi prietenii o putem preţui şi deaceea suntem stăpîniţi de un neţărmurit regret că această înrîurire nu şi-a exercitat-o pe o scenă mai largă.

Imprejurările (ca să zicem astfel) n'au ajutat pe d-l Maiorescu. Sunt oamenii care sunt fiii operelor lor, dar pe care situaţiile îi măresc. Viaţa noastră publică n'a creat d-lui Maiorescu asemenea situaţii şi el n'a fost totdeauna, decît fiul operelor sale.

Indrumarea lui culturală n'a pornit de la Maiorescu, ministrul şcoalelor; ea reşede mai mult în criticile sale şi în cele patruzeci şi patru de volume ale *Convorbirilor literare*. Directiva în politica din afară n'a dat-o d-l Maiorescu, din cabinetul ministrului de externe, ci din biblioteca sa, scriind articolul din *Deutsche Revue*. Indrumările sale asupra politicei generale, nu le-a dat în sfaturile cîrmuirii, ci, prin poveţile sale, intimitatea convorbirilor cu prietenii.

Preţuind pe d. Maiorescu după numărul anilor de minister, poţi judeca sistemul nostru de guvernămînt. Maiorescu cel oficial e minuscul alături de celălalt Maiorescu. Contrastul acesta e plin de învăţăminte.

Ce farmec de superioritate are figura d-lui Maiorescu, a celui neoficial. Iată-l de pildă la tribună. Şedinţa Senatului înfăţişază aspectul şedinţelor de zile mari. La

www.dacoromanica.ro

Cameră şedinţa s'a ridicat căci deputaţii au plecat la Senat. Din primele cuvinte d-l Maiorescu ţine sub jug auditorul său. O frază împecabilă; o stăpînire de sine ce-i permite să dea fiecărui cuvînt justa lui valoare; o ironie incizivă; o scandare a cuvintelor colorate, subliniate de un gest ce desluşeşte intenţiunile prea subtile ale oratorului. D-l Maiorescu e unic în felul lui, pentrucă vorbeşte şi altfel şi mai bine ca oricine. Cînd îl vezi la tribună ai impresia că asculţi discursul de polemică hotărîtor în situaţia de azi şi care va fi şi discursul de mîne, pe care copiii noştri îl vor citi, ca pildă de cugetare sănătoasă şi de formă romînească desăvîrşită.

Lauda zilei de mîne este asigurată aceluia care va rămîne una din mîndriile vieţii noastre publice şi totodată îndreptătorul care ne-a învăţat cum să cugetăm, cum să scrim, cum să vorbim.

In mijlocul mediocrităţii ce o desveleşte azi mulţimea statuelor de la răspîntii, privind pe d-l Maiorescu, putem spune:

— Avem şi o glorie.

www.dacoromanica.ro

IV

TAKE IONESCU

www.dacoromanica.ro

TAKE IONESCU

După actele stării civile Take Ionescu era fiul lui Ghită Ion, „aproprietar" şi negustor; după înfăţişare, era cel de al XIII Lord Derby. Cine nu i-a cunoscut eleganţa sveltă a trupului învelit în lungi redingote, frumuseţea chipului lui cu pielita obrazului albă, colorîndu-se repede de un carmin plin de pudoare şi de sensibilitate, mlădierea mişcărilor şi simpatia ce se desprindea din întreaga-i fiinţă inteligentă şi „rasată"? După ce l-a introdus prin Al. Lahovari în al doilea mare minister junimisto-conservator Lascar Catargi-P. P. Carp, devenindu-i unul din duşmanii cei mai impetuoşi, N. Filipescu i-a făcut apoi un portret fizic şi moral, în care pamfletarii noştri de astăzi şi-ar putea găsi un model. Totul în figura lui era curb, oval, linia frunţii, a tîmplelor, a obrazilor cu umeri rozaţi ieşiţi puţin în relief, bărbia, mai ales, forma capului, arcul mustaţilor căzut în jos. Silueta e exactă; din lipsa liniei drepte, portretistul scotea însăşi consideraţii psihologice şi morale; „nu era un om drept, deschis, leal, energic, viril", ci un caracter lunecos, înşelător, „fuyant", „un Şloim ce-şi dă aere de Cezar". Comparaţia a făcut imagine şi s'a răspîndit prin svonurile lumii multă vreme: ceea ce nu l-a împiedecat să conlucreze apoi în timpul acţiunii naţionale din 1914—1916; într'o chestiune mare de existenţă, iată, aşadar, că „Şloimul" cu liniile curbe s'a arătat energic, hotărît şi viril. N. Filipescu a murit la 1916, Take Ionescu şi-a continuat acţiunea cu

www.dacoromanica.ro

aceeaş energie încă doi ani, împingînd-o, la Iaşi, pînă la cele mai desperate şi absurde hotărîri, ca, de pildă, aşa zisul „triunghiu al morţii". Omul nu se lasă, deci, atît de uşor catalogat în rubrice fixe; există oarecare discontinuitate psihologică provocată fie numai şi de împrejurări din afară, în care, timizii, de pildă, devin deodată eroi. Concluziile horoscopului lui N. Filipescu nu sunt, totuşi, lipsite de temei: avocat pînă în adîncul sufletului, Take Ionescu era, în fond, versatil şi transacţional. Ceda lesne.

Nu e vorba aici de marile lui calităţi intelectuale, de inteligenţa scăpărătoare, de legendara lui facilitate de asimilare şi de muncă, de generozitatea firească, pe care au exploatat-o toţi cei din jur, şi, mai aleş, de incomparabilul lui talent oratoric ce şi-a modulat ariile de sirenă, ca şi la celalt Ionescu, în toate forurile vieţii noastre publice, barou, parlament, întruniri; nu e vorba nici chiar de marile directive ale acţiunii lui politice pornite din dragoste de ţară şi din viziunea unei Romînii întregite (acţiunea lui în chestiunea şcoalelor din Ardeal şi a Macedoniei), care l-au dus apoi la acea atitudine bărbătească a ultimilor ani, izbavă a multora din petele trecutului. Politica nu se face însă numai cu directive generale ci, din nefericire, şi cu multe expediente cotidiene. Voind să-şi creieze o organizaţie proprie de mică burghezie orăşănească (mai ales din funcţionărime şi din proletariatul intelectual), rupîndu-şi partizanii şi de la liberali şi de la conservatori, Take Ionescu a înfiinţat partidul conservator-democrat. Un partid mai mult sau mai puţin n'are nici o importanţă, dar cu el, omul a creat şi „takismul", una din cele mai cumplite plage ce a cunoscut istoria noastră politică modernă. Mai e nevoe să definim „takismul"? El e viu încă în amintirea generaţiei mele ca

www.dacoromanica.ro

un ruşinos regim de supralicitaţie şi de conrupţie. Cu toate directivele naţionaliste, cu toată dezinteresarea lui personală, reprobabilele mijloace întrebuinţate în politica internă l-au înconjurat de hula oamenilor cinstiţi. Cei mai mari duşmani ai „takismului" în publicistică erau pe atunci N. Iorga (cu care avea să colaboreze apoi în scurtul său ministeriat de o lună) şi mai ales nemilosul pamfletar politic Gh. Panu, a cărui Săptămînă *era plină de sîngeroase pagini de critică şi de satiră; a doua zi după moartea lui, Take Ionescu avea să publice în* Universul *un vibrant articol: „Panu a fost una din cele mai frumoase inteligenţe, pe care le-am întîlnit în Romînia. Raţionamentul lui se strîngea ca într'un cleşte şi se poate califica drept o gimnastică de logică. Oratoria lui Panu, deşi el avea o mare greutate de expresie, producea o puternică impresie, pentru că se părea că asişti la însăşi concepţia ideei. Foarte adesea paradoxal, ca toţi cei a căror inteligenţă predomină logica verbală. Nici un orator în Romînia şi nici un ziarist nu mînuia mai cumplit de cît Panu ironia. Imaginile lui chiar, de altfel originale şi foarte nimerite, procedează din ironie". O generozitate ce se încadrează în tot ceea ce cunoaştem din caracterul acestui om bun, dar cu mult prea transacţional.*

Take Ionescu n'a fost scriitor, în sensul că n'a scris, poate, nimic. In urma lui a lăsat totuşi un număr considerabil de articole apărute în foile lui, în limba franceză şi romînă, articole, pe care le dicta redactorilor şi secretarilor săi dimineaţa. Scriitorul, după cum am mai spus, scrie. Chiar Amintirile *ieşite în volum, în franţuzeşte şi în romîneşte, au fost tot dictate sub formă de articole de ziar. Interesante prin conţinut, ţinînd seama de natura*

www.dacoromanica.ro

relaţiilor lui internaţionale cu personagii din primul plan al politicei europene (Poincaré, Contele Berchtold, Contele Goluchowsky, Kiderlen-Waechter, Contele Tisza, Venizelos, Contele Aerenthal, Baronul Banfy, Prinţul de Bülow, Contele Czernin, etc. etc.), toate portretele lui nu trec de ziaristică informativă şi nu se zăreşte nici urma talentului memorialistic şi portretistic. Din multele lui conferinţe ce trebue să fi ţinut, am ales una, In Carpaţi, *rostită la Ateneu şi publicată în* Arta şi literatura romînă. *Că această conferinţă e plină de căldură şi de suflu naţional, că e plăcut şi curgător expusă, e neîndoios; că trebue să fi fost modulată cu un talent şi dicţiune incomparabile, e şi mai neîndoios. Arta scrisului urmează, totuşi, alte legi de cît arta vorbirii.*

www.dacoromanica.ro

IN CARPAŢI [1]

Intorcîndu-mă, după 11 ani de absenţă, la această tribună, care cea dintîi mi-a dat ospitalitate, mi se pare că sunt ca un om plecat de demult, care se întoarce la locul natal şi trebue să înceapă a se scuza că n'a venit mai din vreme. Toate scuzele sunt însă de prisos. In adevăr eu, ca toţi acei care am început la tribuna liberă a Ateneului, suntem vinovaţi de lunga noastră lipsă, şi n'avem decît un singur mijloc ca să facem să ni se ierte: să fim pe viitor ceva mai sîrguitori cu această tribună.

Sunt cu atît mai vinovat faţă de D-tră cu cît, nu numai că nu m'am suit la tribuna aceasta de multă vreme, dar am comis un păcat şi mai mare: am anunţat acum un an şi acum doi ani o conferinţă, pe care n'am ţinut-o. Intr'o vreme, mi-aduc aminte, pe cînd trăia răposatul Esarcu, gluma noastră obicinuită era despre unii din colegii noştri care doar anunţau o conferinţă, aceeaşi în toţi anii; am trecut prin acel păcat; sper că o să ne fie lecţie ca să nu-l repetăm.

Voisem, doamnelor şi domnilor, să vorbesc despre o dramă a lui Ibsen. Mulţi mă întreabă ce era? Vream să vorbesc — şi sper să o fac odată, — despre faimoasa dramă *„Impărat şi Galileean"*, încercarea unui om de geniu că să pătrundă un alt om de geniu, pe unul din cei cîţiva oameni care au mărit mai mult genul omenesc

1) Conferinţă ţinută la Ateneu, Joi 31 Ianuarie 1902.

www.dacoromanica.ro

prin apariţia lor pe acest glob; încercarea unui om din vremea noastră ca să pătrundă sufletul împăratului Iulian, al lui Iulian, care, la o vîrstă în care generalitatea oamenilor debutează, dispare din istoria lumii, după ce încercase să-i întoarcă cursul el singur, să fie stavilă la una din cele mai vaste mişcări din cîte a înregistrat istoria omenirii.

M'am gîndit însă pentru astădată să vă vorbesc de ceva care să ne intereseze mai de aproape; ceva care să poată avea şi un folos practic să vă povestesc unele excursii în Carpaţi cu dorinţa ca D-tră, de le veţi repeţi, să gustaţi şi mai multă plăcere decît mine.

Ştiţi că acest gust de a ne sui pe vîrful munţilor e relativ proaspăt. Cei vechi, Grecii şi Romanii, aveau faţă de munţii cei înalţi mai mult un sentiment de frică, de teroare. Farmecul dificultăţii învinse, farmecul singurătăţii absolute, frumuseţea gheţarilor şi a naturii în furie, nu încălzeau deloc pe cei vechi. Acest sentiment de răceală în contra Munţilor s'a continuat pînă la sfîrşitul secolului al 18-lea. De abia la sfîrşitul secolului al 18-lea, a călcat cel dintîiu picior omenesc pe cel mai înalt vîrf al Alpilor, şi sunt vîrfuri care rămăsese virgine pînă acum cîţiva ani.

Dar pentru ce această pasiune? Care să fie cauza că în vremile noastre asistăm la o desvoltare de necrezut a ceeace în Occident se numeşte alpinism, aceea-ce aşi dori eu să numim Carpatism, cînd vom avea dreptul să-l numim astfel, cînd vom fi cutreerat în realitate vîrfurile Carpaţilor? Că există o desvoltare de necrezut nu se poate tăgădui. Altă dată altitudini de cîteva sute de metri însemnau ceva; astăzi staţiunile frecuentate de la o mie de metri în sus, se îmmulţesc pe zi ce merge. Altă-

www.dacoromanica.ro

dată o ascensiune era un lucru rar; astăzi Europa e plină de ascensioniști pasionați, Alpii întregi, pe tot șirul lor, sunt vizitați de mii de oameni, și nu e rar să găsești la peste 3000 metri locuințe aproape confortabile, agățate pe cîte o stîncă, în mijlocul zăpezilor eterne, în care douăzeci și treizeci de persoane, pot petrece o noapte ori două în mijlocul naturii mărețe.

De sigur moda, ușurința comunicațiilor, oarecare vanitate de a pretinde că faci ceea ce nu a făcut altul, acea atracție neînvinsă, care e una din însușirile cele mai frumoase ale firii omenești pentru pericolul la care te expui de bună voie, și un fel de căutare a unei emoții mai rari, intră pentru mult în acest gust al alpinismului; nu e mai puțin adevărat însă că desvoltarea alpinismului coincide tocmai cu exagerarea vieții noastre moderne cea plină de frămîntări, cea supra excitată. Este ca un calmant natural pe care l-a descoperit omul prin instinct față de neliniștea vieții noastre de azi, în care știți cum ucidem vremea, cum ne asvîrlim dintr'o sensație într'alta, cum nu e lăsat niciun minut liberei și liniștitei cugetări, în care fiecare e așa de prizonier al deprinderilor lui și ale celorlalți, încît, s'ar putea zice, că nu mai trăiește nimeni pentru dînsul. Cu cît se modernizează, cu cît se zorește viața, cu atîta oamenii aspiră mai mult după liniștea cîmpului, după frumusețea munților, după priveliștea vecinic schimbătoare a valurilor mării.

Și dacă te întrebi; această mișcare instinctivă, unde-și găsește explicația, ea este, D-lor, foarte firească: nu e numai o chestie de igienă materială, de igienă a trupului în căutarea unui aer curat, este și o chestie și de igienă intelectuală și ași putea să zic și de igienă morală. Una din caracteristicile vieții noastre prea încălzite, este că

www.dacoromanica.ro

pierdem simţul proporţiei, orice perspectivă dispare din judecata noastră; prea ocupaţi, prea îndîrjiţi pentru problemele care ne agită în anume momente, uităm cu desăvîrşire ce mică însemnătate au aceste probleme faţă de eternitatea lucrurilor, nu ne dăm seama de disproporţia dintre importanţa, pe care le-o dăm noi şi importanţa lor reală. Dacă am putea să ne abstragem, să ne izolăm în mijlocul vieţii noastre de oraş, desigur că reflectînd adînc, am descoperi această disproporţie şi ne-am mira noi înşine de patima pe care o punem într'o mulţime de lucruri ce nu le merită. Este cu neputinţă această abstracţie, această izolare în mijlocul oamenilor şi de aci, această sete a lumii moderne prea încălzite, prea enervate, prea excitate, pentru adevărata singurătate pe care o poate căpăta pe vîrfurile munţilor, sau pe ţărmurile oceanului. In acele locuri ne putem izola, acolo ne putem măsura pe noi înşine pentru a pricepe şi micimea noastră şi micimea problemelor care ne agită.

Şi e de observat, D-lor, că frumuseţile naturii pentru cei care locuiesc aproape de dînsa n'au mai niciun farmec. Nu mi s'a întîmplat să găsesc un ţăran muntean care să simtă cu adevărat frumuseţea peisagiului în care trăia, aşa cum o simte acela care a părăsit de curînd pavagiul Căii Victoriei; el e obicinuit cu acel peisagiu, nu-i vorbeşte nici ochilor, nici minţii; pentru aceia însă care trăiesc în svîrcolirile vieţii noastre de toate zilele, nu e numai o adevărată plăcere, este şi un folos de a se putea uita în măreţia naturii.

Vorbesc de imensitatea lucrurilor şi de eternitatea vremii; de sigur nu-mi fac nicio iluzie, ştiu că nu se poate vorbi de eternitate cînd locueşti pe un glob pe care ştii cu siguranţă că viaţa va înceta la un moment dat, pe

www.dacoromanica.ro

un glob care într'o zi se va pierde în univers. Dar, aşa e de lungă chiar vremea fenomenelor naturii, aşa de lungă chiar vremea fenomenelor istorice, încît niciodată nu ne gîndim la vanitatea întregei noastre existenţi. De aceea este de folos să o comparăm cu imensitatea lucrurilor: se mai înfrînge orgoliul nostru.

Doamnelor şi domnilor, cred că această izolare a noastră în mijlocul naturii ne aduce şi o lecţie morală. Este cu neputinţă ca cineva să nu iasă mai blînd şi mai îngăduitor din contemplarea naturii; orice emoţie estetică, este un adevărat domesticitor, un domesticitor al acelei fiare nesăţioase care stă ascunsă chiar în cei mai rafinaţi şi cei mai civilizaţi, dar privelişte a naturii eterne şi măreţe este de sigur cea mai eficace, şi deaceea aţi văzut că toţi intemiatorii de religii, — legenda ne-o spune, — au venit să propovăduiască, după ce petrecuse ani îndelungaţi fie în pustiu, fie în păduri nestrăbătute, după ce, prin urmare, vreme îndelungată se afundase înnăuntrul conştiinţei lor, după ce putuse să măsoare nimicnicia lucrurilor omeneşti şi să se îmbrace cu îngăduinţă pentru greşelile altora şi cu severitate pentru dînşii, ceea ce este începutul înţelepciunii şi adevărata bază a judecăţii morale.

Doamnelor şi Domnilor, nu voi vorbi despre alpinism în genere: Alpii sunt departe de noi din toate punctele de vedere. Am constatat întotdeauna cu oarecare regret, că în toate colţurile în care se înscriu numele vizitatorilor de la 1000 metri în sus, aproape nu se mai găseşte niciun nume romînesc. Nici nu mi-e gîndul de a îndemna lumea să se ducă să cunoască, să pătrundă frumuseţea gheţarilor şi a zăpezilor eterne; avem aici în Carpaţi, care, dacă sunt inferiori Alpilor în unele pri-

www.dacoromanica.ro

vinţi, le sunt superiori în altele. Prima superioritate a Carpaţilor este pădurea.

Nicăiri în Alpi nu găsiţi păduri ca în Carpaţii noştri; pădurea virgină, în care n'a pierit niciun arbore decît din voinţa furtunii sau a bătrîneţii, pădurea nestrăbătută, cu culorile ei strălucite, pădurea cu farmecul nedescris, pădurea cea adevărată — imaginea lucrurilor statornice — în care omul nu a adus nicio schimbare, — acea pădure în Occident aproape nu o întîlneşti.

A doua superioritate a Carpaţilor noştri e tocmai în lipsa de organizare, de luare în posesiunea omului asupra frumuseţilor lor. Nu ai confortul, nu ai casele unde să te poţi odihni, ai însă sentimentul libertăţii absolute. Intr'o excursie în Carpaţi ai aproape iluzia că te afli într'un continent încă necălcat şi poţi să guşti din vremurile de azi pentru cîteva zile viaţa omului primitiv, poţi să te abstragi cu desăvîrşire de la viaţa civilizată şi poţi mai ales în ţara noastră să faci tot ce-ţi trece prin minte fără să rişti niciun proces-verbal de contravenţie la vreo lege oarecare.

Mi-aduc aminte, că într'o excursie în Carpaţi eram cu un ministru străin, care după trei zile îmi spune:

— „Ei, Ionescule, dacă am fi la mine în ţară, măcar treizeci de procese-verbale pînă acum am fi avut, toţi arborii pînă acum atinşi, toată iarba pe care am călcat-o mulţimea de lucruri pe care le-am făcut.... ar fi trecut toate în cîte un proces-verbal"! Atita e de mare încătuşarea într'o societate ultra civilizată.

Ei bine, doamnelor şi domnilor, nu e nimic mai preţios decît sentimentul libertăţii de a putea face ceea ce vrei. Plăcerea intensă a excursiei în locurile depărtate şi necălcate de om stă tocmai în acest sentiment că, pentru

www.dacoromanica.ro

un timp dat nu mai eşti robul convenienţelor, robul vieţii civilizate, că numai ai înaintea ta decît voinţa ta de om liber! Acesta este un farmec de nedescris!

A treia superioritate a Carpaţilor este că, Carpaţii sunt romîneşti. Alpii sunt împărţiţi între diferite popoare, Pirineii deasemenea, Carpaţii sunt curaţi romîneşti. Ştiu că e graniţa politică pe vîrful Carpaţilor, dar, dacă nu ţi s'ar spune, ar fi cu neputinţă să o ghiceşti, ori deciteori te-ai preumbla pe vîrful lor. Nu numai natura n'are deosebire între un versant şi altul, de cît că e mai multă umiditate în partea septentrională, dar nimic nu se deosebeşte la ceice locuesc aici şi ceice locuiesc dincolo, nici portul, nici vorba şi aşi putea zice nici sentimentul. Între tîrgoveţii de dincolo şi cei de la noi, între clasa diriguitoare de dincolo şi cea de la noi sunt nuanţe: unii au primit cultura germană sub forma austriacă, noi am primit cultura bizantină, peste care s'a suprapus cea franceză; aceste isvoare diferite de civilizaţie nu se poate să nu dea un calapod deosebit gîndirii, fiinţei intelectuale a omului, să nu creeze prin urmare neasemănări. Dar straturile de jos — ţăranii, păstorii, — nici o deosebire. Vorbind cu ei nu ai putea şti niciodată în ce parte te afli, şi cum numirile sunt toate romîneşti, ţi-ar fi imposibil, dacă nu ai întîlni cîte un semn de hotar, să ghiceşti dacă eşti în Romînia sau eşti dincolo. Ori unde te-ai afla, un lucru ai simţi că eşti în moştenire romînească, că eşti în Carpaţi.

Ştiu, doamnelor şi domnilor, că este foarte la modă a se lua în glumă aceste emoţii, ştiu şi că gluma această nu e decît un fel de reacţie în contra unei explozii prea mari de patriotism la generaţiile trecute; să-mi daţi voe însă să vă spui că nu cred în triumful glumii; dragostea

www.dacoromanica.ro

patriei, care se bizue pe gloriile trecutului şi pe aspiraţiile viitorului, face parte aşa de mult din fiinţa fiecărui om, încît nu se poate stinge niciodată. Viaţa noastră a fiecăruia n'ar merita să fie trăită dacă nu am putea-o lega de ceva superior vieţii noastre. Deja viaţa unui neam nenumeros şi care n'a jucat un rol destul de mare în istorie şi nu e prea mult pentru a da existenţei fiecăruia acea bază de mîndrie fără, de care ea se scoboară la un materialism desgustător, necum să ne reducem la viaţa individului şi să construim un univers în care fiecare dintre noi am fi centrul, să ne închipuim în nebunia noastră că soarele şi stelele se învîrtesc împrejurul nostru. Niciodată nu o să triumfe o asemenea concepţie a vieţii.

Am convingerea adîncă, dimpotrivă, că cu cît trece vremea cu atît ceea ce se chiamă sentimentul patriotic se va desvolta mai mult; cu atît se va adînci mai mult în conştiinţa fiecăruia convingerea că mîndria neamului este mîndria fiecăruia şi cu atît se va înţelege şi mai mult obligaţia care este pentru fiecare naţiune ca să aducă şi ea partea ei în tezaurul comun al tuturor popoarelor: o idee, o invenţie, o operă de artă, ceva care să-ţi dea dreptul să trăieşti, să nu rămîi numai consumatorul a ceea ce au strîns ceilalţi.

Dacă lucrul este aşa, D-lor, mare este acest merit al Carpaţilor, că sunt romîneşti, că ai impresia, cînd eşti pe vîrfurile lor, că nu eşti aici un oaspete trecător ci un locuitor permanent, că tu ţii Carpaţii pe ambele laturi — că pe această poziţie eşti răspunzător înaintea vremii şi că aici trebue să scrii ceva în cartea istoriei. Deaceea Carpaţii pentru noi sunt mult mai preţioşi decît Alpii! Alpii ne dau frumuseţea naturii; Carpaţii ne vorbesc nu

www.dacoromanica.ro

numai ochilor noştri, vorbesc celor mai adînci fibre ale inimii noastre!

Mi-aduc aminte că acumi cîţiva ani citeam descrierea unei călătorii în Europa a unuia din cei mai învăţaţi indieni moderni, fost prim ministru mai toată viaţa lui la Nizamul din Haiderabad. Ajuns în Atica vizitase cîmpia Maratonului, şi acest om, foarte cultivat de almintrelea, care voia să spună adevărul, mărturiseşte vorbind de Maraton, că n'a văzut acolo decît un praf foarte dezagreabil şi nimic mai mult; pe cînd tovarăşii lui de călătorie, doi europeni, erau încîntaţi şi, privind cîmpia Maratonului, erau cuprinşi de emoţie ca intrînd într'o biserică. Ce era?

Indianul în viaţa lui din India nu datora nimic faptului de la Maraton; pentru dînsul Maratonul era o simplă cîmpie de nisip; pentru european Maratonul era locul unde se jucase o tragedie care hotărîse de soarta Europei. Aşa şi Carpaţii, ei nu sunt pentru noi numai stînci, isvoare care udă văile adînci şi păduri seculare; ei sunt emblema şi leagănul neamului romînesc, ei vorbesc la altceva decît ochilor noştri, ei ne dau alte emoţii de turişti! Acest complet, acest perfect romînism al Carpaţilor, îţi dă încă o convingere: e că nu numai stăm pe Carpaţi, dar am stat pe ei înainte de ceilalţi. Nu e cu putinţă, dîndu-ţi seama cît de romîneşti sunt Carpaţii, să nu ai un surîs pentru faimoasele teorii, care vor să ne transforme într'un fel de venetici în aceste părţi ale lumii, să ne dea actul nostru de sosire între secolul al zecelea şi al doisprezecelea prin ceea ce cunoaşteţi cu toţii sub numele de teoria lui Roesler.

Nu fac excursii în domenii care îmi sunt oprite; văd aici pe colegul nostru d. Tocilescu şi pe alţi savanţi,

www.dacoromanica.ro

a căror treabă este să se lupte cu Roesler; dar ca simplu profan pun două întrebări tuturor celor ce au pretenţia de a ne disputa dreptul nostru vechiu pe acest pămînt.

S'a mai cunoscut în istorie, s'a mai auzit oare în istorie de o migraţiune a unui popor, despre care să nu rămînă nicio urmă scrisă?

Dacă am venit din Macedonia, cum pretinde Roesler, sau din.... Italia, cum pretinde Rethi, şi am ocupat munţii şi şesurile — căci insulele străine din şesurile romîneşti se ştie la ce dată au sosit — cum despre această mişcare a noastră nu se ştie nimic în istorie? Iată un popor care a venit aici fără să spuie nimeni cum a venit şi cînd a venit! Şi apoi, nu ştim noi cu toţii că popoarele deposedate se retrag în creerii munţilor? Dacă ar fi adevărat că Romînii au venit între secolul X şi XII-lea, — căci în XIII îi găsim documentaţi, şi ca să fi venit înainte de al X-lea nu o spune nimeni, fiindcă nu e niciun interes — teoria e inventată în vederea unui interes, e o teorie politică, — unde ar trebui să găsim rămăşiţele celor dinaintea noastră, celor care s'ar fi aflat în aceste locuri înainte de noi? Negreşit că în creierul munţilor ar trebui să întîlnim şi la noi un fenomen care se întîlneşte pretutindeni: s'ar găsi noi veniţi în şesuri, iar rămăşiţile celor vechi, celor alungaţi, în creerii munţilor. Aşa e în Anglia unde resturile Bretonilor le găsim în ducatul de Galles şi în Cornualia. Aşa e pretutindeni. Dar la noi, unde populaţiile cele mai curat romîneşti le găsim tocmai în creerii munţilor?....

Aşa încît adevărul e că Romînii au fost dela început în munţi. Ei s'au scoborît prin văi, pe şesuri.... pe şesurile care se întind şi la Nord şi la Sud de vîrfurile Carpaţilor.

www.dacoromanica.ro

Iacă, Doamnelor şi Domnilor, ceea ce fac Carpaţii dragi.

Dacă ne sunt însă foarte dragi, să mărturisim acuma că-i cunoaştem foarte puţin; aşa de puţin încît, în afară de Bucegi, care — graţie înţelepciunii şi prevederii Regelui şi Reginei, care au ales Sinaia drept loc de recreaţie şi după dînşii, neaparat, prin imitaţie s'au dus atîţia Romîni, graţie şi înţelepciunii răposatului Dumitru Ghika care a deschis Sinaia, — sunt binecunoscuţi, încolo mai nimic. Aici în sală foarte puţini sunt care ar putea povesti despre o preumblare personală prin vîrfurile Carpaţilor; îi cunoaştem foarte puţin şi ar trebui să-i cunoaştem mult. Ştiu că s'au făcut începuturi. Ştim că la 1894 un ministru al instrucţiunii publice a găsit de cuviinţă să înfiinţeze un sanatoriu la 1000 metri altitudine pentru băieţii săraci din liceele statului. Ca să poată gusta şi ei din frumuseţile naturii, ca să poată şi dînşii să se suie pe vîrfurile Carpaţilor, dar aceasta este d'abia un început.

Va veni poate vremea ca altul să ducă mai departe opera începută, să înfiinţeze chiar ajutoare — vedeţi că pe vreme de economie am aerul că împing la cheltuieli, dar nu fixez o dată; — să înfiinţeze şi ajutoare pentru excursii. Cred că ar fi un tonic real pentru tinerimea noastră să se suie dacă se poate cu bastonul în mînă şi cu merindele pe spinare, cum se duc studenţii germani, să escaladeze şi vîrfurile Carpaţilor şi ale Alpilor.

Dar, doamnelor şi domnilor, Carpaţii munteneşti au patru masive mai importante: masivul Bucegilor, cel mai cunoscut: nu mă voi atinge de dînsul; masivul Parîngului în munţii Gorjului; masivul Negoiului sau mai bine zis al Făgăraşului şi masivul Retezatului. Voi des-

www.dacoromanica.ro

crie două excursii una pe masivul Făgăraşului, cealaltă pe masivul Retezatului.

Excursia pe masivul Făgăraş am făcut-o graţie unui foarte curios incident. Este în Romînia un om care ţine foarte mult la alpinism; îmi veţi da voie să nu-l numesc pentrucă împrejurările fac ca în acest moment să nu ne salutăm, aşa că nu pot să-l numesc nici în conferinţe; dar e în orice caz un alpinist înflăcărat şi adevărat. Ne aflam odată într'o societate comercială, eram într'un consiliu de administraţie numai 6 inşi, ne întîlneam la aceeaşi masă odată pe săptămînă, dar nu vorbeam. Şi se vorbia de toate; se vorbia de lucruri interesante, de capital, de afaceri; odată însă s'a vorbit de munţi şi imediat mi-a vorbit. Ce e mai curios e că, după această primă oară, nu mi-a mai vorbit, deşi fusese atunci o aşa simpatie, — aparentă — o aşa încredere, încît am redactat împreună programul unei excursii pe munţi. Vedeţi D-lor, că alpinismul poate să aibă şi acest avantagiu, să îndulcească cîteodată relaţiile dintre oameni.

Imi sugerează, — ştia că şi eu sunt pasionat după munţi, — îmi sugerează o excursie în Munţii Muscel, în masivul Iezerului. Eu îi spun că nu, că pe mine ce mă ispiteşte este Negoiul, şi mă ispiteşte pentrucă este cel mai înalt, cu vreo 10 metri mai înalt decît Omul din Bucegi. Acum, D-lor, trebue să ştiţi că pasiunea alpinismului ca toate pasiunile are slăbiciunile ei; evident că nu e de nicio importanţă ca un munte să fie cu 10 metri mai înalt, decît aşa e slăbiciunea alpinismului, e destul ca un munte să fie cu 2 metri mai înalt decît altul ca pe acela să vrei să te sui. El îmi răspunde: pe Negoiul nu te vei putea sui.

— De ce?

www.dacoromanica.ro

— Eu am încercat şi m'am pierdut în pădurile dela bază; n'am reuşit niciodată să-mi regăsesc urma.

Cîteva luni în urmă vorbeam cu d. Vlădescu, distinsul profesor universitar, botanistul pe care-l ştiţi, care mi-a spus că a fost cu studenţii săi pe Negoiul. Aşa am hotărît cu d. Vlădescu, care este şi un alpinist excelent, să facem împreună excursia Negoiului.

Am cam complicat-o noi pentrucă am plecat de la Sinaia. Este inutil să vă descriu începutul excursiei; o voi lua de la Curtea de Argeş, unde în realitate începe excursia.

Doamnelor şi Domnilor, Negoiul, — nu voi face multă geografie — este vîrful cel mai înalt din şirul Munţilor Făgăraş. Munţii Făgăraş au o caracteristică deosebită de restul Carpaţilor.

Nicăiri în tot lungul Carpaţilor noştri, nu veţi găsi pe o întindere de aproape cincizeci de kilometri un adevărat zid de piatră ca acesta, care desparte Transilvania de Ţara Romînească. Ceilalţi sunt mai întrerupţi, mai frînţi de văi şi de trecători, care uneori se scoboară pînă la cinci sute de metri. Munţii Făgăraşului amintesc vîrfurile Alpilor, e un zid neîntrerupt, pe o mare lungime, aşa încît desigur privelişte lor e din cele mai frumoase.

Am început dar de la Curtea de Argeş, şi sfătuesc pe oricine va repeta excursia să nu facă ca mine. Căci trebuia să plecăm după prînz să dormim la Aref, care e ultima localitate locuită înspre Negoiul. Era însă în Curtea de Argeş o ospitalitate romînească, prin urmare cît se poate de agreabilă, un prînz fusese comandat şi ştiţi că nu e lucru mai greu decît să laşi un prînz nemîncat. Astfel am fost nevoiţi să cedăm insistenţelor de a ră-

www.dacoromanica.ro

mînea şi am rămas, nu am plecat din Argeş decît dimineaţa.

Pînă la Aref nu se chiamă excursie, căci te duce trăsura. De la Aref mergînd călare dar mergînd foarte bine, nu e posibil să ajungi la piciorul Negoiului mai repede decît în 8—9 ceasuri. In ziua în care am fost eu — era la începutul lunii Septembrie — plecaţi din Aref pe la unu, n'am putut să mergem pe lumină decît şase ceasuri, şase ceasuri călare fără să ne dăm jos după cal un moment, şi printr'o ploae măruntă, ploaie de Septembrie, care ne pătrunsese şi care a avut marele avantagiu că învăţătorii şi primarii care cu un surîs binevoitor aşteptau momentul să rîdă de bucureştenii ce'şi permiteau să încerce această excursie, au început la urma urmelor a se convinge că nu eram tocmai aşa de zahăr şi că putem îndura şase ceasuri călări pe o asemenea vreme, fără să ne turburăm.

Ar fi trebuit, dacă plecam mai de vreme, să ajungem la piciorul Negoiului, la punctul unde calul nu mai poate înainta şi de unde mergi numai cu piciorul, cel mai sigur mijloc de locomoţie din cîte s'au inventat de la începutul lumii pînă astăzi. N'am putut ajunge pînă acolo. Indată ce a venit noaptea — ştiţi că în munţi viaţa are şi acest avantagiu că toată lumea se culcă de vreme — îndată ce a venit noaptea, ne-am oprit. Eram la două ceasuri distanţă de piciorul Negoiului. Am procedat la operaţia obişnuită în asemenea împrejurări: dărîmi brazi frumoşi şi faci foc. E regretabil să tai brazi, dar almintrelea ai muri de frig.

Nimic mai plăcut decît seara pe munte. Nicăiri nu capeţi o dragoste mai adîncă de poporul nostru decît dacă petreci cu el cîteva nopţi pe munte. Osteniţi, pă-

www.dacoromanica.ro

trunşi de umezeala ploii, nemîncaţi — căci nu mănîncă, sunt sobri ca cămilele — parcă n'ar fi cunoscînd ce e cuvîntul somn. Toată noaptea am petrecut-o în glume şi istorii mai toate fantastice, istorii de vînători căci, cu sagacitatea şi spiritul lor fin, imediat au descoperit pe cel mai prost din societate şi pe socoteala lui au făcut toate glumele şi au povestit toate minciunile.

Noi aveam un cort. Ei stăteau la un cort mare de acelea, la care arzi pe o parte şi îngheţi de frig pe cealaltă. Toată noaptea am stat la şezătoare, noi pînă la miezul nopţii, dînşii pînă în zori de ziuă; nu le-a stat gura nici un minut, şi a doua zi de dimineaţă păreau tot atît de odihniţi caşi noi care dormisem.

Petrecusem noaptea la limita vegetaţiei şi nu mai aveam decît două ceasuri de cal pînă la piciorul Negoiului. Dar uitasem să vă spuiu, — şi aceasta a fost una din părţile cele mai frumoase ale excursie. Că dacă în ajun toată ziua ne plouase, deodată spre seară, caşi cum ar fi fost un regisor, care pentru o apoteoză schimbă subit decorul, tocmai aşa în momentul în care ne apropiam de locul unde ne-am oprit pentru înoptat, deodată ploaia încetă, vîntul goni norii şi dinaintea noastră se desfăşură una din cele mai frumoase privelişti pe care le-am văzut în viaţa mea!

Dacă am fi văzut toată ziua Munţii Făgăraşului, nu ne-ar fi făcut aceeaş impresie dar aşa deodată caşi cum s'ar fi ridicat o cortină pe o întindere de 50 km. cu munţii acoperiţi de zăpadă sub cerul crepuscular, avurăm iluzia gheţurilor şi a zăpezilor eterne de pe Alpi. N'am văzut niciodată în Carpaţi un spectacol mai grandios decît acesta. Spectacolul a durat vreo 15 minute şi apoi lumina a dispărut şi cu ea s'a dus şi minunea.

www.dacoromanica.ro

A doua zi de dimineaţă, un soare admirabil şi un cer deşi nesigur, era cît se poate de frumos. Căci şi acesta este unul din farmecele vieţii de munte; vremea e aşa de nesigură încît poţi să pleci pe timp bun şi să te apuce pe drum vremea rea cum se poate foarte bine ca excursia începută pe un timp urît să se termine într'o adevărată apoteoză.

Cum ziceam ascensiunea propriu zisă a început la 8 dimineaţa. Aceasta însemnează să te scoli la 4, căci, D-lor, vă vorbeam despre calităţile ţăranului nostru; să vă spun acuma şi unul din cusururile lui: este cu neputinţă să faci ca o escortă să plece la vreme; e cu neputinţă să pui oarecare ordine în preparaţie; orice ai spune, orice ai face, poţi să fii sigur că totul se va face numai la ultimul minut şi totdeauna va lipsi ceva: ori o şea nu va fi legată, ori un sac va fi uitat deschis, ori o curea pusă altundeva, decît unde ar trebui să fie. Ordinea vedeţi nu e tocmai compatibilă cu temperamentul nostru; deaceea cred că trebue să ne căutăm aiurea dezvoltarea decît într'o ordine excesivă.

Ascensiunea, domnilor, ziceam că a început la ora 8. Umblînd bine, foarte bine chiar, am ajuns la vîrful Negoiului la ora 1. Ca să zic că ascensiunea Negoiului e lucru uşor, ar fi o exagerare, dar pentru cineva obişnuit cu muntele nu prezintă nicio dificultate. Ceea ce era interesant era că ţăranii care venise cu noi şi care ne aşteptau să dăm greş, au fost cu desăvîrşire miraţi cînd vedeau că dl. Vlădescu şi cu mine umblam tot aşa de bine ca dînşii şi că în locurile cele mai grele nu ne ameţeam de loc. De unde venise cu nădejdea că au să rîdă de noi, de aci încolo am rămas buni camarazi; au văzut cel puţin că dacă aveam inferioritatea că trăim în Bucureşti,

www.dacoromanica.ro

piciorul nostru nu era inferior piciorului lor, pentru că trebue să ştiţi că un lucru este important pentru munteni, să ai întîi şi întîi picioare bune, restul n'are însemnătate.

Din vîrful Negoiului vezi Transilvania toată, mult mai deschisă şi mult mai intinsă decît din vîrful Omului; e un spectacol din cele mai măreţe. Vezi pînă în fundul ţării şirurile de deal care taie Transilvania, de la vîrful de apus, iar la picioarele noastre valea Oltului, în ţara Făgăraşului. Versantul de Nord al Carpaţilor e cel mai abrupt, cel de la Sud e în pantă dulce, pe cînd pe Alpi este pe dos, versantul de Nord este în pantă, iar cel de Sud este cel abrupt. Sunt lucruri care nu se descriu cu vorba, trebuesc văzute, aşa în ce priveşte panorama din vîrful Negoiului: atîta pot zice că e una din acele privelişti pe care nu o uiţi nici odată.

In seara dinainte hotărisem să nu ne întoarcem pe unde venisem. Cînd începusem să ne coborîm, iată că ne ies înainte cele două călăuze ce cerusem de la Sibiu şi care nu putuseră sosi mai înainte pentrucă în ajun nu putuseră trece muntele. In jos fusese furtună aşa de mare încît fusese cu neputinţă călăuzelor să treacă. Am revenit asupra hotărîrii noastre şi ne-am decis să ne coborîm spre Sibiu. Intîmpinaţi de reprezentanţii Clubului Carpaţii din Sibiu, am început coborîşul la orele două şi l'am terminat la opt seara, cînd am ajuns la Casa din munte, refugiul de scînduri al Clubului din Sibiu, unde am petrecut noaptea.

De cîţiva ani s'au făcut şi la noi case de refugiu; sunt două construite în Bucegi, avem una pe Omul, una pe Caraiman; istoricul lor nu e bine să vi-l spun, pentrucă legea contabilităţii a fost niţel cam forţată ca să se poată construi aceste două refugii!

www.dacoromanica.ro

Noi după ce am ajuns la casa de refugiu, ne-am culcat imediat. Aveam cu noi însă un ofiţer de cavalerie, care s'a întîlnit acolo cu un fost camarad al lui de şcoală, ofiţer de cavalerie dincolo. Ce au împărţit ei toată noaptea nu ştiu — cred că au croit o altă hartă a Europei — ceea ce ştiu e că nu s'au culcat pînă la două, şi că vivaturile s'au prelungit mult în timpul nopţii.

Descinderea pe versantul Transilvaniei ocupă o zi întreagă. Poţi să o faci şi călare şi — iar un lucru interesant pentru noi — trecem prin Avrig, patria lui Gheorghe Lazăr, cel dintîiu dascăl venit d'acolo aici la noi. Vedeţi că Carpaţii sunt romîneşti: treci prin vîrful Negoiului ca să mergi în patria lui Gh. Lazăr, iar cei de acolo ar putea să treacă şi ei Negoiul ca să vie aici să vadă statuia lui Gh. Lazăr făcută de sculptorul Georgescu, pentru monumentul căruia am onoarea să vorbesc astă seară.

Important este Avrigul şi pentru altceva. Avrigul este unul din exemplele cele mai elocvente că elementul romînesc de dincolo este în plină vigoare. Acum o sută de ani Avrigul era un sat săsesc, şi astăzi dacă te uiţi la forma caselor, la curţi, la uliţi, ai crede că e un sat săsesc; iar cînd afli că numai sunt decît 2—3 locuitori saşi. şi că restul sunt romîni, şi cînd te gîndeşti că romînii au venit acolo acum o sută de ani şi totuşi au transformat satul în sat romînesc, fără să fie ei stăpîni ai ţării, iarăşi pare că te întorci ceva mai înviorat şi mai îmbărbătat de constatarea unui asemenea fapt.

De acolo, Doamnelor şi Domnilor, drumul e lesne la Sibiu. Aceasta a fost de ajuns ca un jurnal de acolo să anunţe a doua zi că cunoscutul agitator (eram pe atunci agitator!?) a venit la Sibiu ca să se pună în rela-

www.dacoromanica.ro

ţie cu iridenta de acolo ca să facă cine ştie ce în contra stăpînitorilor Carpaţilor.

Am vorbit, D-lor, despre această excursie pentru că este la îndemîna tuturor; nu e un voiaj greu; toată lumea merge, nu-e aşa? pînă la Curtea de Argeş ca să vadă cel mai frumos monument al arhitecturii romîneşti; ce e mai uşor decît a împinge mai departe această excursie, şi desigur niciunul din aceia care au mers odată nu o să moară fără să meargă a doua oară pe vîrful Negoiului. Frumuseţe curat alpestră are masivul Făgăraşului. Sensaţia că, calci pe cel mai înalt vîrf al Carpaţilor, întinderea panoramei ce se desfăşoară din vîrful Negoiului, avantagiul că te întorci prin Sibiu, care iarăşi este un oraş care ar trebui să fie cunoscut de orice romîn, măcar odată în viaţa lui, căci prea cunoaştem multe oraşe care nu ne privesc şi cunoaştem prea puţin oraşele care ne privesc de aproape; toate acestea formează un total de împrejurări care face ca această excursie să fie de dorit să o facă toată lumea. E uşoară, vă va da bucurie mult mai mare decît vă puteţi închipui. Sunt sigur că mulţi ne vor urma.

Trec acum la altă excursie, care mă va ţine ceva mai mult; la excursia pe masivul Retezatului.

In masivul Retezatul am fost cu d. Popovici-Haţeg, unul dintre tinerii noştrii geologi cei mai învăţaţi. D. Popovici-Haţeg este dînsul chiar din oraşul Haţeg. Ştiţi cu toţii că două văi mai frumoase sunt în Transilvania: valea Bîrsei sub Bucegi şi valea Haţeg sub Retezatu. Mare deosebire între una şi alta: pe cînd valea Bîrsei nu e curat romînească, valea Haţegului e aşa de romînească încît chiar orăşelul Haţeg, pînă acum cîţiva ani, avea

www.dacoromanica.ro

drept limbă oficială la Primărie limba romînească; Haţegul era ultima insulă unde se păstrase limba oficială romînească.

Valea Haţegului mai are pentru noi şi un alt interes pentrucă în fundul văii se află Sarmisegetuza, resturile Capitalei lui Decebal şi a împăratului Traian.

Nu e cu putinţă să calci pe valea Haţegului fără să se nască în tine o lume de gîndiri; nu e cu putinţă să te urci la vîrful Retezatului fără să-ţi zici: acum 1800 de ani tot de aci, poate de pe locul care calci tu, împăratul Traian privea şi el Retezatul şi avea aceleaşi sentimente de admiraţie pe care le avem şi noi. Şi aşa ţi se duce gîndul prin vremurile ce au fost, încît trăeşti 1800 de ani într'o clipă îndată ce pui piciorul pe acel pămînt, sfînt pentru tot Romînul!

Doamnelor şi Domnilor, valea Haţegului este o vale închisă, la sud cu masivul Retezatu, munţi înalţi ca şi Bucegii şi Negoiul cu diferenţă de cîţiva metrii, la Nord cu nişte munţi ceva mai mici; în fund sunt Munţii care o despart de Banat; singura deschizătură e cea pe care o face la Răsărit Riul Mare care vine să se verse în Jiu. Romanii, în înţelepciunea lor închisese această deschizătură printr'un turn ale cărui ruine se văd şi astăzi.

Masivul Retezatu are un alt farmec, cu totul deosebit; este singurul masiv din Carpaţii romîneşti în care se află lacuri. Ştiţi cu toţii care aţi văzut Alpii, că una din inferioritătile Carpaţilor este apa mai puţină şi în special lipsa de lacuri. Nimic nu înfrumuseţează mai mult Munţii ca întinderea de apă albastră care reflectează vîrfurile lor uriaşe uneori acoperite de zăpadă; acesta este desigur farmecul cel mai mare al peisagiului alpestru. Ei bine, Retezatu are lacuri; din vîrful Reteza-

www.dacoromanica.ro

tului vezi 10 lacuri deodată, deşi nu vezi pe cele două mari: Bucura şi Zănoaga, despre care vă voiu vorbi, şi care sunt lacuri destul de importante, în adevăratul înţeles al cuvîntului:

Excursia Retezatului ţine trei zile. In prima zi te sui din Valea Haţegului pînă la înălţimea obişnuită de 1800 metri; poţi să o faci călare dacă vrei, eu o prefer pe jos. Este ceva interesant în această primă zi de excursie: toate proprietăţile pe care le sui, aparţin unei familii nobile maghiare Chendefi, care e o familie de origine romînă numită probabil odinioară Cîndea. Documentul vizibil al originei romineşti a acestei familii, stă în faptul că alături de ruinele vechiului castel, al acestei familii, se află şi ruinele vechei sale Biserici. Ei bine, în frescurile acelei biserici se văd Sfinţii Bizantini! Toată lumea ştie că maghiari ortodocşi nu au existat. De cîte ori veţi găsi la o familie maghiară un precedent de ortodoxism, puteţi fi aproape siguri că e o familie romînească de origine. Nu numai că trei din cele mai însemnate familii din valea Haţegului au fost romineşti, dar Chendefi au dovada văzută a acestei origini; acolo spre Valea Rasă e dovada că odinioară şi domnii, nu numai ţăranii, aparţineau neamului nostru. Şi cînd faci această constatare ai o bucurie de nedescris, căci constatarea lucrurilor trecute îţi luminează lucrurile viitoare.

De la stînca Valea Rasă unde trebue să dormi dacă pleci la 5 dimineaţa şi ştii să umbli, deabia ajungi la 1 în vîrful Retezatului. Excursia are pentru un muntean şi avantagiul că calul n'ar putea trece niciodată pe acolo. Pentru un alpinist mai este o plăcere: ai sentimentul că munceşti ca să te sui. E o formaţie deosebită, sunt lespezi mari de piatră pe care te sui de multe ori de-abu-

www.dacoromanica.ro

şelea; neaparat că e o osteneală mai mare, dar bucuria dificultăţii învinse poate îţi dă tot atîta plăcere cît şi frumuseţea priveliştii.

La întoarcere nu te poţi coborî mai devale de cît ţărmul unuia dintre lacuri, Bucura sau Zănoaga, la care nu poţi să ajungi decît seara tîrziu la şapte sau opt. Uitam să vă spun că am avut o vreme divină, cerul cel mai albastru, aerul de o limpeziciune rară încît vedeam turmele de capre roşii cum se suiau pe stînci, le urmam cu ochii liberi la distanţe enorme. La orele şapte sau opt ajungi pe malul lacului Zănoaga, un lac albastru la două mii de metri altitudine, plin de păstrăvi şi cu mici talazuri cînd adie vîntul. Noaptea un frig cu atîta mai intens cu cît căldura zilei fusese mai mare.

Ca să dormim ni s'a oferit *curtea. Curtea* era o colibă de pietre puse una peste alta, fără ciment şi legătură; înăuntru se făcea foc fără coş, aşa încît ne cam *şuriceam* în acea atmosferă. Şi am avut şi agrementul că s'a aprins acoperişul, încît am fost nevoiţi să ieşim afară în miezul nopţii, pînă cînd, transformaţi în pompieri, am stins incendiul curţii ce ne adăpostise.

Vă voi povesti o mică anecdotă ca să vedeţi că ţăranii de acolo nu se deosebesc de ai noştrii. Noi totdeauna luam cu noi hamacuri. Totdeauna cînd dormi în stîncă e o precauţie bună ca să nu atingi nici pereţii, nici pardoseala, pentru liniştea ta de noapte. . . .

Cînd servitorii desfăceau hamacurile, ţăranii care'i luasem cu noi şi care erau deja foarte miraţi că văd „domni" vorbind romîneşte, — căci „domni" numesc acolo pe marii proprietari şi domnii de acolo nu mai vorbesc romîneşte, — ţăranii văzînd hamacurile ziceau: Dar aceasta ce e?

www.dacoromanica.ro

Unul răspunse: — o fi plasă de prins peşte.

Bine mă cum să fie plasă, — răspunse un altul, cu ochii aceştia balauri numai de ai prinde n'ar trece.

Servitorii atunci le-au spus că acestea se atîrnă ca să doarmă cucoanele în ele. Nu credeau, pînă cînd unul dintre ei care era de o urîţenie de nedescris şi pe care-l numeau „Dacul" pentrucă ne înfăţişa un adevărat barbar, explică: „dar găinele nu dorm sus, de ce n'ar dormi şi cucoanele spînzurate"?

A doua zi începurăm descinderea care fu foarte lungă, căci începînd-o la 6 ore dimineaţa abia la 9 ceasuri seara am putut ajunge la Rîul Mare, unde se isprăveşte Muntele, şi în două ceasuri cu trăsura pînă la Haţeg. Excursia Retezatului însă n'ar fi complectă fără excursia la Sarmisegetuza, şi cu ea voiu încheia.

A patra zi din excursia noastră ne-am dus să vizităm Sarmisegetuza. Am văzut şi noi, am călcat şi noi pe acele locuri pe care ar trebui, cred, fiecare romîn să calce măcar odată în viaţa lui; am călcat pe ruinele vechiului oraş al lui Decebal, pe ruinele locului, unde din victoria lui Traian s'a zămislit naţiunea romînească. Ruinele sunt puţine astăzi, foarte puţine, dar totuşi după atitea sute de ani, nu e casă care să nu fie zidită cu pietre scoase din ruinile romane, toate podeţele, mai toate adăposturile sunt lespezi romane. Ceva este însă păstrat foarte bine: amfiteatrul. De sigur nu e amfiteatrul din Verona, nici Coloseul din Roma, dar amfiteatrul din Sarmisegetuza este destul de mare; e lung de 65 paşi şi larg de 35 paşi, şi s'a păstrat aproape intact; ce e mai curios, e că a mai rămas încă şi astăzi o bancă de piatră din vremea în care strămoşii noştrii, patricienii de a-

www.dacoromanica.ro

tunci, şi doamnele lor foarte luxos îmbrăcate veneau să vadă cum se luptă gladiatorii cu leii aduşi din Africa. Sensaţia, pe care o ai cînd şezi pe această ultimă bancă, care stă acolo de 1800 ani nemişcată şi pe care s'au aşezat alţii altădată, cărora nici prin gînd nu le trecea că dintr'înşii avea să iasă o naţiune romînească ce era să treacă prin vicisitudinile prin care a trecut, v'o puteţi închipui. Ţi se pare că şezi pe scaunul cel mai dulce, cel mai moale cel mai plăcut pe care ţi s'a fost dat să şezi vreodată.

In afară de amfiteatru a mai rămas şi o bucăţică dintr'un vechiu mozaic care făcea pardoseala unei vile romane.

Ţăranul care o posedă o acopere cu un coş de paie; îmi închipuesc că iarna ţine găinele înăuntru; vara a găsit că e preferabil să o arate vizitatorilor ca să cîştige cîţiva creiţari.

Acest mic mozaic te ajută să-ţi închipueşti ce era Sarmisegetuza într'o vreme. Te gîndeşti cum Romanii oriunde se duceau în pădurile Carpaţilor ca şi în fundul Bretaniei, unde ştiţi că s'a găsit acum 3—4 ani ruinele unei vile la fel cu cele din Italia, întocmai ca şi Englezii de azi, luau patria cu dînşii şi nu primeau nimic de la aborigenii lor; forţau pe toată lumea să primească obiceiurile lor, limba lor şi modul lor de a gîndi. Oamenii aceştia îşi construiau la Ulpia-Traiană, în Dacia Veche, unde n'au stăpînit decît 170 de ani, îşi construiau vile pardosite cu mozaicuri care reproduceau scene din mitologie, din Iliada lui Omer şi chiar inscripţii în limba grecească, cum îmi spune d. Tocilescu că a găsit într'un mozaic. Aşa era acest neam, cel mai mare, cel mai bine

www.dacoromanica.ro

organizat din cîte au fost vreodată în istoria lumii; cel mai puternic pentrucă se bizuia pe sentimentul superiorităţii lui asupra tuturor. Aşa s'a făcut acea mare împărăţie romană; aşa ne-am născut şi noi, probabil cu mult sînge de al cuceriţilor, dar şi cu acea ştampilă pe care ştiau Romanii să o impună la tot ce atingeau cu mîna lor imperială.

Mai sunt, doamnelor şi domnilor, la Sarmisegetuza ruinile a două temple, dintre care unul consacrat zeului Mithra. Ştiţi că în secolul II şi III cultul lui Mithra deveni aşa de general în imperiul roman, încît la un moment dat era îndoială, dacă va învinge Mithraismul sau creştinismul, şi e foarte probabil că, dacă nu s'ar fi ivit creştinismul, Mithraismul ar fi cucerit lumea. Mai este încă un alt templu dedicat unor zei siriaci. Vedeţi că era libertate şi varietate de culturi, şi Romanii îşi plăteau chiar luxul unor temple consacrate zeilor cuceriţi.

Am vrut să nu plec cu mîna goală şi am luat o foarte frumoasă piatră la care rîvneşte d. Tocilescu. Şi pe care tot dînsul are să mi-o ia în cele din urmă; ştiţi că nimeni nu poate rezista d-lui Tocilescu în această materie. E o piatră care reprezintă pe eroul thrac călare, urmărind cu suliţa un mistreţ, după care aleargă şi un cîne. Probabil că la Thraci va fi fost acest erou sinonimul lui Marte, căci se găseşte totdeauna venerat şi pus pe mormintele funerare. E ultima piatră ce se putea lua din Sarmisegetuza. Cei-ce vă veţi mai duce, vă veţi întoarce cu mîinile goale, căci totul s'a ridicat de acolo; muzeul de la Deva e plin de tot ce s'a găsit, casele contelui Longai sunt pline de pietre cu inscripţii; cîteva statui trunchiate şi nu bune s'ar mai găsi în oraş, dar o piatră ca aceea pe care am adus-o eu nu se mai găseşte. Ţăranul,

www.dacoromanica.ro

la care am găsit-o a scos-o singur muncind pămîntul, şi cînd l-am întrebat dacă mi-o vinde mi-a răspuns:

— „Ei, domnule, ţi-o dau, dar o să te coste multe parale!

— „Cît costă?

— „Domnule, multe parale! O să poţi numai D-ta să plăteşti?

Opt franci erau multele parale de care se îndoia dînsul dacă le-aşi putea plăti vreodată.

In curînd tot la muzeul nostru din Bucureşti va merge ultima piatră frumoasă găsită la Sarmisegetuza!

Lîngă Sarmisegetuza doamnelor şi domnilor, la Dinsuşi e o biserică foarte curioasă. Imi pare rău că d. Tocilescu mi-a tăiat iluzia, pe care mi-o făcusem. Legenda e că fusese un templu roman; d. Tocilescu spune că nu, e făcută mai tîrziu din pietre romane; mai plăcut mi-ar fi fost să fie un templu roman, dar ştiinţa dărîmă încetul cu încetul toate iluzile.

După ce ai vizitat şi Dinsuşi, nu mai îţi rămîne decît să-ţi urezi să mergi pentru a doua oară să vizitezi Sarmisegetuza.

Am plecat, D-lor, de la Dinsuşi pe la ceasul 4; era la 8 Septembrie, dacă nu mă înşel; ştiţi că la acea epocă lumina ţine pînă la 7. Era zi de tîrg; cum veneam noi spre oraşul Haţeg, de unde trebuia să trecem drept la gară, se întorceau pe la satele lor ţăranii care fusese peste zi în Haţeg. Să vă spun că toţi băuse numai apă curată la Haţeg, ar fi o nedreptate. Era o frumuseţe varietatea costumelor lor şi veselia lor era mare; nu cred

www.dacoromanica.ro

că se gîndea vreunul în carele în care se întorceau pe la vetrele lor, nici la împăratul Traian, nici la frumuseţile Retezatului; aveam în faţa mea o imagine reală a vieţii simple şi mulţumite; fusese în oraş, îşi făcuse cumpărăturile, dansase probabil hora şi se întorceau mulţumiţi şi, cum mulţi erau tineri şi de ambele sexe, probabil că orizontul lor se închidea în căruţa în care se întorceau. Iar noi, domnilor, noi, cu cît se apropia momentul plecării, cu atît eram cuprinşi de o emoţie mai adîncă: de o parte, frumuseţea grandioasă a grupului Retezatului care se desemna pe cer cu o limpezime de nedescris; pe de altă parte emoţia adîncă că călcasem în Sarmisegetuza, că pusesem poate piciorul nostru în locul unde stătuse Traian, zămislitorul acestei naţiuni, care stă în picioare de atîtea veacuri cu toate vijeliile care au trecut peste dînsa. Atunci ochii noştri se muiau de lacrimi, glasul nostru amuţise, nu mai puteam vorbi, ne izolam înăuntrul nostru că ne coprindea vedenia mare care te cuprinde totdeauna în ceasurile mari ale vieţii. Visul lui Esarcu care trebuia să se desfăşoare în „locul rezervat pentru marea frescă ce va reprezinta faptele mari ale istoriei Romînilor" l'am realizat fiecare din noi. Căci şi acesta este un farmec al ruinilor: dă drumul imaginaţiei, te face să revezi trecutul şi să clădeşti viitorul. Şi am văzut, D-lor, într'o vedenie întreagă istoria neamului nostru din ceasul, în care se dădea asalt turnurilor vechi, ale Sarmisegetuzei, am trăit cei 170 de ani de viaţă romană în Dacia Traiană, am trăit vremurile de restrişte, cînd nu mai găseam loc de cît în creerii munţilor, am trăit începuturile Principatelor, am trăit vremurile de nevoi şi toată viaţa actuală, şi pe cînd lumina dispărea cu încetul suindu-se tot mai sus pe munţi, confundînd realita-

www.dacoromanica.ro

tea cu imaginaţia, am început să trăim o istorie viitoare, despre care nu-mi poate cere nimeni socoteală pentrucă nu era decît un vis.

Veţi zice poate, doamnelor şi domnilor: un vis! „Cine însă ar putea să afirme cu siguranţă, din cei care au cunoscut viaţa şi au trecut prin vijeliile ei, că visul nu e partea cea mai reală a existenţei noastre!

www.dacoromanica.ro

V

C. DISSESCU

www.dacoromanica.ro

C. DISSESCU

Dacă nu l'a întrezărit în floarea activității și a probabilei lui inteligențe, generația mea l-a apucat pe C. Dissescu în cadente domo, *cum ar fi spus T. Maiorescu, dar, mai ales, la urmă, în ruina vieții morale și fizice. Ce nu era C. Dissescu pe vremea studenției mele? Decan al Facultății de drept, Decan al baroului, Jurisconsult de mare reputație, avocat cu aceeaș reputație, despre care se spunea însă că-și părăsia clientul chiar în ședință, dacă adversarul îi oferia un onorar mai mare; om politic variu asupra căruia incizivul T. Maiorescu scrie în studiul său* Oratori, retori și limbuți: *„C. Dissescu, lasă că din punctul de vedere al talentului oratoriu nu era deopotrivă cu ceilalți (Al. Marghiloman, Take Ionescu, C. C. Arion și Al. Djuvara....) chiar glasul D-sale avea ceva nazal bisericesc — cîștigase tocmai atunci, pe drept sau pe nedrept, oarecare notorietate în lumea politică prin anecdota că, la stăruințile liberalilor dizidenți de a-l face și pe D-sa să treacă în opoziție, ar fi răspuns: „dar cine îmi garantează că va cădea Brătianu?" și, se înțelege, că un astfel de reprezentant al națiunii nu putea fi citat ca exemplu parlamentar" — ceea ce nu e departe de povestea clientului părăsit în instanță.*

Drept ce nu mai trecea C. Dissescu atunci? Enciclopedist cu vaste cunoștințe în toate domeniile și, mai ales, în domeniile oculte. Era budist, și, cum nu locuiam departe, admiram zilnic, de afară firește, veranda rotundă

www.dacoromanica.ro

cu sticle albastru mat din colţul casei lui din strada I. C. Brătianu (pe atunci nu devenise bulevard), unde îşi organizase o „pagodă" budistă; îl vedeam des; relativ tînăr încă (era prin 1900), cu marea lui asemănare cu V. Boierescu, cu fruntea desvelită de învăţat, cu masca feţei întipărită de pe atunci de o profundă neurastenie, absentă, distrată; se semnala atenţiei trecătorilor prin şalul ce-l purta pe spate, şi prin alte ciudăţenii vestimentare; de cînd cu chestia Ghenadie, mai trecea şi foarte versat în dreptul canonic, cunoscător al vieţii monahale, bizantinist, şi mai ales „bizantin". C. Dissescu era, în sfîrşit, un om de care se vorbia, indiferent cum; om însă de decadenţă. Ultimii zeci ani ai vieţii lui sunt în amintirea generaţiilor mai tinere. Cine nu i-a văzut figura absentă, distrată, neurastenică, aiurită prin jurul lui Capşa? Cine nu i-a auzit glasul peltic, nazal totuşi, şi, la urmă, în ultimă fază, sperietoare de ciori, afon? Dar, mai ales cine n'a aflat cîteva din cele o mie de legende ce-i roiau în jur, asupra distracţiei, reală poate, dar pusă şi în serviciul unui egoism feroce, al unei lăcomii aprige pentru tot ce e voluptate, femei, (cîte anecdote n'au înveselit pe contemporani!), plăceri gastronomice, totul practicat cu neruşinare, cu publicitate de „vorbe" nostime ale „conului Costică", prin care se sustrăgea dela plata obolului cuvenit, „distracţii" fructuoase şi dezonorante, totul într'o atmosferă de descompunere morală. Căci acest om era una din expresiile curente ale putreziciunii claselor noastre diriguitoare. Nu s'a vorbit nici odată de venalitatea lui; nu; dar frivolitatea şi descompunerea îi mişuna în jur; viaţa lui privată, cinismul, egoismul, dezordinea erau urlate în piaţa publică cu condimentele cele mai pipărate; şi după ce cochetase cu budismul sau cu misti-

www.dacoromanica.ro

cismul, practica acum și un fel de „esteticism" ce-l apropiase cîndva de Al. Bogdan-Pitești, cea mai înaltă expresie a corupției morale a societății noastre cu pretenții de rafinare, adevăratul maestru al cinismului care patrona pe „artiști", ușurînd buzunarele bancherilor semiți prin clasicile procedee ce duc deadreptul la Văcărești chiar pe esteți. E de regretat că romancierii noștri trăesc în condiții inferioare, necunoscînd decît viața periferică a Capitalei. O figură de decadență bizantină cum era a lui C. Dissescu ar fi meritat penelul unui artist într'un portret în picioare.

L'am cunoscut în epoca ultimului său ministeriat. Se organizase, anume, o sărbătorire la Ateneu a centenarului nașterii lui Gr. Alecsandrescu. C. Dissescu fusese informat că sunt autorul unei monografii asupra poetului. Intîlnindu-mă într'o seară prin dreptul lui Capșa, îmi ceru lucrarea. Am participat la acea sărbătorire; aveam chiar un mic rol ca monografistul lui alături de M. Dragomirescu, care de două zeci de ani declama strident la cursul său:

Un bou ca toți boii puțin la simțire

susținînd genialitatea absolută a fabulei Pădurea și Toporul *și superioritatea ei asupra fabulei lui* La Fontaine. *Seria cuvîntărilor a deschis-o, firește, ministrul.*

Am asistat rare ori la astfel de festivități și la conferințe în genere. A vorbit un ceas și un sfert. Nu-mi închipuiam că se poate prezenta cineva în fața publicului sub o formă mai ridicolă, nepregătit, incoerent, bătînd cîmpii cu fel de fel de asociații de idei banale și inutile.

www.dacoromanica.ro

M'a uluit; iar cînd într'o lungă digresie a căutat să combată cu vehemenţă faptul că Gr. Alecsandrescu ar fi fost un poet „erotic", (în această calitate îl analizasem într'un capitol al cărţii mele), am înţeles că acest mare juris-consult, acest enciclopedist, bizantinist şi „bizantin", acest budist, ocultist, şi superestet, cu o conversaţie, pe care o vedeam la ziare, că e „strălucitoare" şi „universală" — nu ştia că orice poezie de dragoste e o poezie erotică; el îşi închipuia că e vorba de specia de „erotism", al cărui erou era el în legendele ce-i mişunau în jur.

* * *

Am ales din această superbă figură de decadenţă două studii (căci, deşi conferinţă, fiind citit, ultimul e tot un studiu), şi anume: un eseu asupra psihologiei „monahismului" în care el trecea drept specialist, ca unul ce studiase dreptul canonic. Bun studiu făcut de un om inteligent, frecat îndeajuns, deşi poate recent, de bibliografia chestiunii, fără, fireşte, nimic personal în el. Deşi cu un caracter, dealtfel, strict apologetic, mai interesantă e conferinţa asupra oratoriei lui Al. Lahovari. Marile lui calităţi de dragoste de ţară, de strălucit orator vehement, înflăcărat şi, totuşi, lapidar, ne sunt cunoscute şi de aiurea; informaţi astăzi şi de defectele acestei mari personalităţi impulsive, brutale, eseistul amplifică numai calităţile într'un ton fără nuanţă şi rezervă. Ocazia o cerea poate, dar scriitorul adevărat ştie să se strecoare printre lianele momentului pentru a ţinti adevărul şi eternitatea, singurul lucru substanţial.

Intregul eseu, cald de altfel, se menţine şi într'o continuă cochetărie cu literatura modernă, modernistă şi ultramodernistă, franceză; citează ostentativ poeţi sim-

www.dacoromanica.ro

boliști și arată o mare familiaritate cu Mallarmé, din care nu pare să fi înțeles ceva — totul pornind dintr'o simplă confuzie: după cum își închipuise că „erotic" are cu necesitate un înțeles peiorativ, își închipuia acum că simbolismul e poezia simbolurilor.

Marea digresiune asupra simbolismului francez n'are, de altfel, nici o legătură cu cele cîteva imagini citate din discursurile lui Al. Lahovari. Și cum în tinerețe marele orator tradusese din Victor Hugo, eseistul încearcă să ne dovedească superioritatea traducerii față de original. M. Dragomirescu avea un precursor. Se dau și multe pasagii din discursurile lui Al. Lahovari, admirabile toate. Respectuos, ne închinăm în fața talentului și a personalității.

A fost C. Dissescu un „scriitor" în înțelesul ce-i dă cuvîntul? Nu-i nici un motiv să o afirmăm. Cult, inteligent, cum trebue să fi fost în tinerețe, ar fi devenit poate un „eseist" interesant; asupra calității eventuale a stilului, nu ne putem pronunța, de cît, dacă zece ani de a rîndul ar fi scris pe o foaie de hîrtie: apa curge, soarele răsare, calul nechează, scriitorul scrie.

www.dacoromanica.ro

PSIHOLOGIA CĂLUGĂRULUI

Oarecare evenimente au readus la suprafaţa mişcărilor noastre sociale şi politice un vechiu tip antropologic, care altădată a jucat un rol însemnat.

Ce este acest tip? Înţeleg a vorbi de tipul vechiu căci cel nou aproape a dispărut, şi vom vedea de ce. Pentru ca să înţelegem psihologia călugărului, trebue mai întîi să cercetăm ce este călugăria, şi cînd a apărut ea în evoluţia umanităţii.

Călugăria sau ascetismul (de la *„askein"* a se deprinde), stare sufletească a omului care suprimă orice legături cu mijlocul social pentru a trăi singur în infinitul naturii, este foarte veche.

Miniştrii Bisericii creştine pretind că călugăria ar fi datînd de la Domnul nostru Iisus Christos. El ar fi pus bazele călugăriei prin cuvintele amintite de Luca şi Mateiu. „Vindeţi ce aveţi şi daţi săracilor, şi veţi avea comori în cer; pe urmă veniţi şi urmaţi-mă". „Dacă cineva vine la mine şi nu urăşte pe tatăl său şi pe mama sa şi pe copiii săi, şi pe fraţi şi pe surori, şi chiar a sa viaţă, nu poate să fie ucenicul meu". „Cine va părăsi, de dragostea mea, casa sa, pe fraţii săi sau pe surorile sale. pe tatăl său, pe mama sa, copiii săi, moşiile sale, va primi de o sută de ori atîta şi va stăpîni viaţa veşniciei".

Admiţînd această teorie ne întrebăm: Cum se face

www.dacoromanica.ro

că tocmai pe la finele secolului III-lea după Christos începe instituţia monacală?

Germenele monahismului a luat o mare desvoltare odată cu ultimile persecuţii contra creştinilor, cu năvălirile barbarilor şi din cauza atracţiei societăţii romane către creştinism. Curentul nouei religii prinsese chiar familiile cele mari, aşa nepoata lui Titus, Flavia, se călugăreşte cu cele două surori de lapte şi cu doi servitori.

Ideea aceasta asupra originii călugăriei este greşită. Ascetismul este foarte vechi. El s'a născut odată cu viaţa contemplativă, cu viaţa de gîndire în sine. Şi fiindcă Orientul e mai favorabil unei asemenea vieţi, găsim foarte de mult ascetismul în India, Egipt, Persia. Nu-l găsim, din contră, la Greci şi Romani, popoare de acţiune nu de viaţă contemplativă. Chiar în Occidentul medieval şi contimporan, tipul călugărului este mai slăbit, pentrucă occidentalul este mai mult un om de acţiune. Astfel jezuiţii au fost diplomaţi mari; au isbutit şi au umplut lumea în scurtul timp de 18 ani de la crearea lor; s'au dedat şi la comerţ. Ascetismul îl găsim mai cu deosebire în India, pentrucă India este patria budismului, a cărui doctrină fundametală este Nirvana. Cei de altădată, ca şi noi azi, într'una au alergat după fericire. Nirvaniştii găseau — şi după mine cu drept cuvînt — fericirea în peire. A trăi este o nesfîrşită luptă, un continuu păcat. Şi lupta totdeauna sfîrşeşte prin o mare osteneală. Cum o să te odihneşti? Prin singurătate trăind în linişte, care nu este deplină decît cînd este neîntreruptă. Golul, singurătatea, iacă fericirea. „Confundă pe *a fi* cu *a nu fi*", şi atunci vei fi liniştit, odihnit, fericit. Şi ca să fii totdeauna aşa, confundă-te în lumea, în substanţa infinită. Ai murit? N'ai încetat de a fi, dar

www.dacoromanica.ro

te-ai întors în eterna mişcare a lumii.[1]) Deaceea şi poetul a putut zice, într'un admirabil vers:

„On garde la vie aux morts en les aimant"[2])

In marşurile grele, pe care le fac armatele cele mari, sunt soldaţi obosiţi care cad, dispar din regimentul lor. Dar alte regimente urmează, îi ridică şi'i duc înainte. Aşa unele vase rămase pe uscat sunt duse înainte de nouele curente ale apelor mari ce vin şi revin necontenit şi duc tot ce găsesc în drumul lor. Aşa şi pentru om renaşterea prin moarte.

In concepţia asceţilor toată rîvna este de a înlătura răul, de a fugi de păcat, a cărui origine e materia şi cu deosebire sensualitatea, pofta, desfătarea trupească. Vrei să scapi de păcat? fugi de lume, retrage-te în singurătate, în linişte şi tăcere, dispari, mori. Doctrina aceasta este foarte consolatoare. Ea este în moravurile noastre. Pe inscripţia cimitirului din pitorescul sat Cheia (în Vîlcea) se citeşte: „aci se odihneşte cei ce au răposat în fericire şi nădejdea vieţii de veci". Cine o fi gîndit această profundă inscripţie? Trebue să fie luată din legendele budiste. Istoria ne-a transmis o mulţime de exemple de vieţi singuratice.

Macarie mînîncă o viaţă întreagă numai odată pe săptămînă rădăcini sălbatece pînă se usucă şi moare.

Pahomie doarme totdeauna în picioare.

Simion stîlpnicul fixează atenţia divină şi pe a sa, stînd într'un picior pe vîrful unei coloane.

---

1) Guyau, *L'Irréligion de l'Avenir.*

2) Aicard, *La Résurection.*

www.dacoromanica.ro

Teodor stă timp îndelungat în vîrful muntelui în ploaie şi zăpadă.

Tînăra fată Frusina, tocmai fiindcă se temea de frumuseţea ei, la 18 ani părăseşte părinţii şi bărbatul şi se duce în singurătate.

Ioan din Nisib şade în o peştere cu doi lei.

Antonie nu mănîncă şi nu bea pînă cînd cade în delir şi în convulsii, cînd vede pe Dumnezeu. Se ştie că postul şi rugăciunea pot să producă stări nervoase extraordinare cu tot felul de halucinaţii.

Un alt călugăr întîlnind o femeie o omoară cu un fier ce avea în mînă, convins că omoară pe Dracu.

Sf. Visarion şade 40 de zile şi 40 de nopţi în nişte mărăcini fără să doarmă. Din această cauză cade într'o stare nervoasă, care-i dă iluzia unei puteri supranaturale. El opreşte soarele în loc şi merge pe apă.

Astăzi încă Yoghii Indieni, în fanatismul lor, sunt convinşi că se confundă cu divinitatea, înlăturînd toate impresiile exterioare, fixîndu-se pe un scaun cu toate deschizăturile trupului închise. Ei astupă cu ceară şi bumbac gura, nasul, nările, urechile; se uită la soare pînă văd scîntei înaintea ochilor, halucinează şi cad în catalepsie; pronunţă de 12.000 de ori pe zi cuvîntul mistic *Aum* (A = Vişnu, U = Siva, M = Brahma), — cum zic şi creştinii în Biserică *Doamne miluieşte, Doamne miluieşte....*

Starea de singurătate şi izolare n'a putut fi de o prea lungă durată, a rămas un ce excepţional şi anormal, pentru că instinctul social al omului este o forţă puternică. Cu timpul acest instinct a apropiat chiliile călugărilor singuratici şi aşa s'a fondat Mănăstirile.

www.dacoromanica.ro

Pahomie pare a fi cel care a avut un spirit de organizaţie mai puternic. El a fundat după porunca ce i-a dat îngerul mănăstirea Tabena cu 3.000 de călugări. Cu ei a ieşit înaintea lui Athanasie, cînd acesta venise în Tebaida. Defilarea călugărilor a fost o adevărată paradă militară.

Principiul trebuia reglementat. La început era obiceiul ca viaţa să fie izolată chiar în mănăstire. Deobiceiu tinerii se alăturau pe lîngă bătrîni (părinţi) pentru „ascultare". Principalele regule de purtare urmăreau ceea ce Soury, marele fiziolog şi psiholog, numeşte *„vita minima"*, adică cea mai slabă activitate de viaţă. Aceste *reguli* sunt:

Tăcerea, căci, vorbind, fără voe spui şi ceea ce nu trebue. In tăcere vocile se încrucişează în conştiinţa omului. N'auzi altceva decît sgomotul clopotelor depărtate. Şi e un bine, căci îţi dă sensaţia misterului infinitului. Am avut aşa sensaţie şi am înţeles pe Renan, cînd spune în memoriile lui că la auzul clopotelor s'a deşteptat în el sentimentul religios.

Lucrul manual
Rugăciunea pentru iertarea păcatelor
Răbdarea şi *Supunerea*
Cumpătarea în mîncări
Omorîrea patimilor.
Cultura pămîntului.

Nu se primeau femei, nici chiar animale femele, în mănăstire. Acest obiceiu se păstrează şi azi la schitul Stînişoare (Judeţul Argeş), la Sf. Munte.

Aceste reguli s'au stabilit în mod hotărîtor şi pe deplin de Vasile cel Mare. Cele mai multe din ele, trecute în canoane, nu sunt o concepţie originală a acestui călugăr. Mare parte din aceste reguli le găsim la asceţii Indieni.

www.dacoromanica.ro

Pentru călugărire se proceda după un formular caşi azi, cînd vrei să intri în partidul politic al sectarilor, sau la Franc-masoni. Chiar obiceiul „ascultării" îl găsim la asceţii indieni. In mănăstiri viaţa era comunicativă; se făceau adevărate învăţăminte sub forma istorisirii.

Invăţămintele bătrînilor, care făceau o adevărată şcoală prin mijlocul „ascultării", le găsim într'o carte foarte interesantă, răspîndită şi azi în toate mănăstirile: *Paterica* sau *Cuvinte ale Sfinţilor bătrîni:* Mai toate istoriile încep cu cuvintele: „Zis-a Ava Achilea, Ilarion, Pahomie, Genadie, Parthenie, Ieronim, etc".

Invăţămintele se ilustrează pentru fiecare dogmă sau doctrină cu cîte o istorioară. Aşa, spre exemplu, pentru cumpătarea mîncărilor, se istoriseşte despre Ava Macarie, că, aducîndu-i-se nişte struguri foarte frumoşi, nu i-a mîncat tocmai pentrucă i-a plăcut prea mult. I-a dat altui părinte pentru ispită; acesta pentru acelaş motiv i-a trecut altuia şi aşa pînă au revenit strugurii tot la Ava Macarie. Se zice că i-a mîncat de astădată.

Se poate considera viaţa de mănăstire ca leagănul renaşterii democraţiei şi al liberalismului. Intr'însă găsim republica electivă cu diviziunea muncii şi viaţa rustică. S'ar putea lua ca tipul unei societăţi, în care ar triumfa egalitatea de drept fără acapararea averilor. De fapt însă şi în mănăstire sunt abuzuri, dilapidări, acaparări, delicte de tot felul, caşi în societatea noastră. Omul este acelaş pretutindeni *cu partea lui emoţională fatală*[1])

Am văzut cum s'a născut instituţia monacală. Să vedem acum din ce cauze s'a născut? Care este simţimîntul omenesc ce a produs-o?

---

1) Vezi conferinţa mea *Şcoala şi Omul.*

www.dacoromanica.ro

Orice act al omului îşi are raţiunea lui în firea sa, precum orice instituţie, orice mişcare a corpului social îşi are cauzele sale determinante sociologice. Pentru a răspunde la această chestiune, trebue să ne dăm seama de ce este sentimentul religios. Dar sentimentul religios fiind o însuşire a omului mistic, cată să avem o idee limpede de ce este Misticismul.

Nordau defineşte Misticismul o stare a sufletului, care ne face să vedem sau să presimţim raporturi, legături necunoscute şi inexplicabile între diferitele fenomene, o stare a sufletului care ne face să vedem, în unele lucruri, arătări de mistere, considerînd aceste lucruri ca simboluri, prin care o putere nevăzută se revelează. Această stare a sufletului ne face să căutăm, deşi în zadar, a înţelege toate lucrurile misterioase.

Misticului, lumea şi viaţa îi pare cu totul altfel. Starea aceasta sufletească poate să meargă pînă la halucinaţii auditive, vizuale şi chiar tactile. De multe ori ele iau o formă motrică. Misticul aude, vede, simte, e impresionat de ceea ce nu există. El se exprimă în mod nehotărît pentrucă şi cugetarea lui este nebuloasă. El mai mult visează de cît cugetă. Deaceea e mai fericit în locurile care'l umple sensaţia infinitului, căci atunci trăieşte în plin mister. Nordau consideră misticismul ca un fel de degenerescenţă. Se ştie ce este degenerescenţa. O debilitate organică. La mistici ideile care se asociază sunt infinite, ilimitate, pentrucă la dînşii tot organismul participă la fiecare act involuntar. Voinţa nu intervine. Din această cauză nu se poate împiedica halucinaţia. De aci absurdul, nebulosul, confuzia, „profundul", pentru imbecili, totul e lipsit de sens. De aci Teologia, Metafizica, Magia, Alchimia, Ocultismul.

www.dacoromanica.ro

Nordau este un teist, care se înşală ca toţi teiştii prin exagerăţiile în care cade. Ceea ce este degenerescenţă la mistic pentru Nordau, pentru mine este partea admirabilă a sufletului omenesc.

Dante[1]), de care copiii fugeau zicînd: „Iată omul care vine din Infern", era un mistic. El definea pe om un animal divin, care tinde să se unească cu Dumnezeu prin amor. Acest amor se ştie că pentru marele poet era Beatrice Portinari, prin mijlocul căreia vorbea cu Dumnezeu şi cu îngerii lui. Prin Beatrice, vie şi moartă, primia o profetică revelaţie permanentă. Ceea ce dovedeşte că misticismul, extazul nu exclude sensualitatea. Cîte odată starea sufletească a misticului se încordează aşa de mult, se produce în unele centre nervoase o hiperexcitabilitate aşa de puternică că această stare devine extatică, vitalitatea concentrîndu-se pe un singur punct, conştiinţa se unifică. In extaz porţiunea cerebrală excitată lucrează cu o aşa violenţă, că se suprimă restul activităţii creerului. Extaticul devine insensibil la excitaţiile exterioare. In acel moment, se amputează corpul fără durere. Totul e suspendat.

„Conştiinţa extaticului este inundată de o lumină care orbeşte". Sensualitatea cea mai intensă nu egalează voluptatea extatică. Aşa spun toţi extaticii: S-ta Tereza, Mahomet, Francisc d'Assisi.

Nu e de mirat că asemenea persoane nu mai gîndesc la un raport de sexualitate banală. Amorul lor devine ceresc. Sf. Augustin, în singuratice cuvinte, vorbeşte cu Dumnezeu cum ar vorbi cu o amantă. Aşa fetele din

1) Vezi *l'Italie Mystique de Gebhart.*

www.dacoromanica.ro

pensioane, care preferă să fugă la „mănăstire" în loc de a fugi în braţele unui amant.

Un celebru alienist, Calmeil, a descris admirabil de bine pe miticii exageraţi, pe extatici, pe cei ce halucinează.

„Ei sunt convinşi că au primit inspiraţii divine cu misiunea de a reforma o religie universală, sunt profeţi, nemuritori, inviază morţi, aduc sfîrşitul lumii. Cerul li se deschide, văd pe Dumnezeu pe tron, aud trîmbiţele îngerilor. Unii, precum este Moise, primeşte legile din mînile lui Dumnezeu în mijlocul flacărilor (de sigur sunt flacări, căci imaginaţia este aprinsă).

Iar credincioşii neputînd să-şi explice fenomenele nervoase, îi cred fiii lui Dumnezeu.

Unii nu sunt numai mistici, sunt şi mistificatori. Astfel cei mai mulţi din judecătorii sinoadelor bizantine, care condamnau nevinovaţi ca Chrisostom şi Athanasie, sunt mistificatori. Condamnă în numele Tatălui, Fiului şi Sf. Duh, şi achită pe acelaş condamnat tot în numele Tatălui, Fiului şi Sf. Duh.

Cum se explică aceste misiuni ale persoanelor sfinte de care ni se vorbeşte? Ce sunt tablourile ce văd? căci ei nu inventează, sunt de bună credinţă. Vocile interioare există: ele sunt inspiraţia imediată a delirului. Iată explicaţia.

Printr'un fel de exteriozaţie, vocile ce aud, tablourile ce văd, le obiectivează în afară de ei înşişi, închipuindu-şi astfel că fiinţe reale din afară vorbesc sau li se arată.[1]) La Mărcuţa este o femee Sani care prin feno-

1) *Archives Néurologiques*, paginile 427, 428, No. 12 din 1896.

www.dacoromanica.ro

menul dublei personalităţi, vorbeşte cu ea însăşi convinsă că vorbeşte cu altă persoană. Cauza dublei personalităţi este hipertrofia eului.

Fiziologiceşte, fenomenul se explică: halucinaţia este rezultatul unei supra-excitaţii în anume centre. Aşa, de exemplu, „glasurile" sunt rezultatul unei vibraţii prea intense, prea prelungite şi în special în lobul timporal, iar viziunile sunt în lobul occipital. Cele olfactive la vîrful şi partea profundă a lobului timporal. Cele psihomotrice sunt rezultatul excitaţiilor patologice în circumvoluţiunile fruntale şi parietale ascendente. Dubla personalitate este rezultatul stricării acordului funcţional între cele două hemisfere care la omul normal lucrează sinergic.

Unii au halucinaţii combinate, auditive, vizuale şi motrice. Ei vorbesc în numele divinităţii care îi inspiră, gesticulează chiar.

Pacientul dialoghează cu interlocutorul misterios: el stă în lobul frontal, misteriosul în creerul motor. Şi halucinează nu numai o persoană individualmente, dar şi colectivităţile, persoane în masă. Halucinaţia poate fi colectivă: un grup de mai multe persoane care trăesc în acelaş curent de emoţie, pot fi izbite în acelaş timp de aceleaşi viziuni, fără ca din partea lor să fi mijlocit vreo fraudă conştientă sau inconştientă. Acum cîţiva ani mai mulţi călugări la Cernica au văzut în acelaş timp flăcări ieşind din corpul Maicei Domnului. Aşa miracole ştiinţa azi le explică. Sunt fenomene nervoase ca şi privirea dulce, pătrunzătoare, strîngerea de mînă la un moment dat. Mişcarea cerebrală se transmite nu numai de la individ la individ, dar şi la mase. Un tribun poate să

www.dacoromanica.ro

mişte de odată mii de oameni, îi poate împinge la revolte, dîndu-le halucinaţii. Un Napoleon paralizează regimente întregi, care merg la ordinul lui să moară de frig. Un Fleva'ţi mişcă un oraş întreg. La cei mai mulţi mistici halucinaţiile sunt îngrozitoare sau mîngîetoare. Cele îngrozitoare sunt mai mult vizuale: vezi draci, oameni chinuiţi pentru păcatele lor, stafii, spirite rele. Cîteodată halucinaţiile sunt olfactive, dau mirosuri. Sunt chiar genitale, dracul, în formă de om, vine să seducă pe fete, pe femei (Incub). Climent din Alexandria a avut asemenea halucinaţii. S'au făcut execuţii atroci pe această credinţă. Altădată dracul se prezintă la om sub forma femeii (Succub).

Halucinaţiile îngrozitoare au devenit legendare în Biserica ortodoxă creştină. Au inspirat chiar pictura bisericească. Probă, peristilul bisericilor noastre, mai cu seamă la ţară, unde vedem cum dracii chinuesc pe păcătoşi. Minunat mijloc de a face propagandă. Halucinaţiile mîngîetoare sunt viziuni strălucitoare de lumină. Personagiul, care are asemenea halucinaţii, stă fix, imobil, aşteptînd ceva: harul ceresc. Ochiul este extatic, dulce, gînditor; fruntea ridicată spre cer; o cîrjă în mînă, crucea, cărţi. E un tablou.

Aşa a văzut Baltazar: *Mane, Tekel, Phares*[1]).

Halucinaţia e vizuală — se văd îngeri, draci, — auditivă — se aud îngeri cîntînd, — gustativă — se mănîncă mană cerească, — olfactivă — miroase a tămîie — chiar sexuală — ochiul se aprinde, inima bate mai tare, simţirile se îmbată.

1) Explicaţia şcolii ocultiste este cu totul alta.

www.dacoromanica.ro

Gebhart în *Italia Mistică* reaminteşte o halucinaţie vizuală admirabil de clară a lui Ioachim.

„Un înger îi apare ţinînd în mînă un violoncel. La cel dintîi arcuş Francisc D'Assisi, amorezat de Christ, cade în o criză de dragoste, se deschide şi el vede faţa lui Dumnezeu strălucind. Christ îl ia în braţe şi imprimă pe mînile lui, pe picioare, pe inimă stigmatele suferinţii"[1]). Cred că stigmatele au fost reale. Ele se explică prin efectul localizării sensaţiilor adînci[2]).

Acum cîţiva ani de zile am putut vedea un rezultat binefăcător al halucinaţiei vizuale a iconarului argintar Filipov. In urma unei asemenea halucinaţii, a lucrat icoana Sf. Treimi aşa cum i s'a arătat în vis. Viziunea lui a şi fotografiat-o.

Acum că ştim ce este misticismul, ce sunt naturile mistice, putem înţelege lesne cum religia dominantă îşi însuşeşte cu deosebire naturile mistice.

Ce este religia? S'a zis de unii că religia este o instituţie misterioasă a adevărului supranatural, a necunoscutului. Cum? Prin revelaţie sau profeţie.

Nu putem admite această explicaţie fiind prea obscură.

Alţii pretind că religia este un prejudiţiu, o eroare. Şi această explicaţie ne pare neadmisibilă. O eroare nu poate fi nici aşa de universală nici dura aşa de mult. Nu există popor nereligios sau lipsit de superstiţie.

După unii sociologi, religia ar fi rezultatul fricei de oarecare fenomene naturale, rezultatul recunoştinţei, al

---

1) *Arch. néurol, loc.* cit.
2) Y. Carl-du Prel. *Stigmatele.*

www.dacoromanica.ro

cultului strămoşilor. Nici această explicaţie nu ne poate mulţumi, fiind cu totul parţială. Unde este frica fenomenelor naturale, unde este cultul strămoşilor în religia creştină?

După Max Müller, simţimîntul religios e ceva real, naşte din simţimîntul, pe care-l dă noţiunea înfinitului. Exemplu: văd departe de tot, dar mă opresc la un punct: finitul. Aici un văl se pune pe ochi. Ce este dincolo de acest văl? Infinitul, invizibilul. In acest moment naşte în mine simţimîntul religios. Omul religios e acela care totdeauna caută ce e dincolo de viaţa noastră: şi în trecut (creaţiunea) şi în viitor (ce va fi după moarte). Naşterea şi moartea nu sunt ele mistere ale bisericii creştine?

Sentimentul religios răspunde la misterul lucrurilor, la un ideal, la tendinţa continuă a spiritului de a depăşi cu inteligenţa şi cu inima natura limitată.

Acest înfinit, acest invizibil — care este Dumnezeul creştinilor — nu-l putem niciodată cuprinde, căci inteligenţa noastră, conştiinţa noastră este o sferă luminoasă pierdută într'un întuneric nemărginit. Cu cît sfera de lumină se măreşte, cu atît vedem împrejur noaptea mai puternică. Mi-aduc aminte de o întoarcere a mea de la mănăstirea Cernica pe o noapte furtunoasă şi neguroasă Din timp în timp apăreau fulgere. După dispariţia lor, infinitul, noaptea-mi părea şi mai grozavă. Şi cu toate acestea era luminat din cînd în cînd. Aşa şi după o lumină întunericul ne pare mai mare.

Perpetuitatea infinitului face că şi religia este perpetuă, căci idealul în om, dorinţa de a descoperi necunoscutul este perpetuă. Originea religiei este aceeaşi ca şi a Ştiinţei: dorinţa de a cunoaşte natura. De aceia la în-

www.dacoromanica.ro

ceput religia era Ştiinţă şi Ştiinţa era Religia. Cei dintîi învăţaţi au fost cei dintîi preoţi.

Aşa înţelege şi Renan sentimentul religios: ceva misterios şi mistic, o voce în cer (din înfinit: cerul privit îţi dă sensaţia infinitului), care se ridică în noi: o revelaţie sacră şi subită. Sentimentul religios este instinctiv, este cum este nidificaţia la păsări. Cu o bucurie pioasă, pasărea care n'a mai făcut altădată cuiburi începe să le facă.

In dialogurile filozofice Renan are o descripţie admirabilă a sentimentului religios:

„L'homme allait attentif. Tout-à-coup un silence se fait, comme un temps d'arrêt, une lacune de la sensation: oh! Dieu! se dit-il alors, que ma destinée est-elle étrange! Est-il bien vrai que j'existe? Qu'est-ce que le monde? Ce Soleil est-ce moi? Rayonne-t-il de mon coeur? O père, je te vois par delà les images....“

Acest părinte este Dumnezeul aşa de iubit şi adorat de unii, aşa de tăgăduit şi hulit de alţii.

Am văzut cum s'a născut tipul călugărului de altă dată. Tipul călugărului de azi e cu totul altul. El a evoluat, s'a transformat pierzîndu-şi caracterul primordial şi esenţial, afară de rari excepţii. Şi această transformare se datoreşte mai multor cauze. Mai întîi avem criza religioasă. Tipul dispare în raport cu intensitatea crizei.

Altădată religia se confunda cu dorinţa de a şti: cu Ştiinţa.

Criza a început de cînd o tendinţă separatistă s'a pronunţat. La un moment, religia găsindu-se în luptă cu ştiinţa, a avut soarta disidenţei şi disidenţilor. Ştiinţa i-a luat mult teren. Religia ca să-şi răzbune i-a strigat:

www.dacoromanica.ro

Ai dat faliment! Atunci s'a pus problema unei alte religii, cum în politică se simte cîteodată necesitatea formării unui nou partid. O nouă religie însă'mi pare o eroare. Adevărata religie după mine este în trecut. Este Budismul, cu metafizica lui; este Creştinismul cu morala lui religioasă.

Un alt fapt a contribuit la transformarea tipului.

Din ziua cînd credincioşii au urît singurătatea şi au preferat „zarva" au devenit oamenii de acţiune, viaţa monacală a slăbit. Am cunoscut altădată un vechiu tip monacal: Calinic, fostul episcop din Vîlcea. Trăia retras, dormia pe o scîndură, da leafa la săraci, se martiriza pentru a trăi *viaţa minimă*. Cîţi călugări de aceştia mai sunt azi?

Spiritul religios cere o asociaţie de idei aceleaşi, constante. Omul religios trăeşte totdeauna în aceeaş şi cu aceeaş idee. Această înclinare a spiritului dispare din ce în ce: spiritul modern, mai cu seamă, superioritățile intelectuale au o inclinare spre disociaţia ideilor. Inclinăm contra curentului de idei stabilite, fugim de etichete, devenim din ce în ce mai naturalişti; cum zice Guyau. Avem spiritul critic. La călugărie se merge azi la 50 ani, după ce spiritul şi-a luat direcţia sa chiar în şcolile primare. Mai la urmă, facultatea de teologie cu învăţămîntul ei doctrinar a omorît călugăria clasică.

Iată atîtea cauze pentru care nu mai credem în miracole. Acolo unde altădată religia vedea o minune, azi ştiinţa vede un fenomen explicabil. „Hipnotismul, zice un mare scriitor, este succedaneul fundatorilor de religii, al sfinţilor făcători de minuni".

O altă cauză a decadenţei tipului monacal este însuşi

www.dacoromanica.ro

noul caracter al religiei. Au dreptate sectarii să fie excluzivişti şi intoleranţi. Aşa se întăreşte dogma unui partid tînăr. Un Torquemada ne pare ridicol. Biserica a devenit tolerantă şi îngăduitoare. Ea acordă dispensă oricînd, ea nu mai anulează ca altădată căsătoriile ereticilor. Dar tocmai acest tolerantism a slăbit autoritatea dogmei.

De aci degenerarea tipului. Călugărul de altă dată trăia într'o singurătate unde anevoe puteai străbate. Azi, graţie înlesnirii comunicaţiilor, curentele oraşelor străbat în mănăstiri. Călugărul este un orăşan îmbrăcat în haine lungi şi negre.

Toate aceste cauze morale fac că călugărul nu mai poate avea acea religie, pe care Dante o numia religia inimii:

„IDDIO NON VUOLE RELIGIOSO DI NOI SE NON IL CUORE"[1]).

Sunt şi alte cauze, pe care le-aş putea numi biologice şi sociologice, şi care au contribuit la degenerarea omului călugăr.

Astfel sunt pe deoparte contrastul între ministeriul sacru şi persoana omului. De aci ipocrizia, şiretlicul, echivocul, concesia, supunerea pînă la servilism. Pe dealtă parte atrofia sentimentului social prin faptul izolării. E cunoscut principiul că funcţiunea face organul — de unde atrofia şi hipertrofia. Astfel la atleţi sistemul muşcular se desvoltă în paguba celui nervos, prea rafi-

1) *Banchetul.*

www.dacoromanica.ro

nat la oamenii de ştiinţă. Călugărul, prin viaţa lui antisocială, dobîndeşte însuşiri nepotrivite cu ale omului social. Naşte acum întrebarea: dacă sentimentul religios a slăbit, dacă ascetismul nu-şi mai are raţiunea de altădată, dacă tipul clasic al călugărului a dispărut, nu trebue să desfiinţăm mănăstirile?

Nu. Mănăstirile pot fi şi azi instituţii folositore. Naturile mistice au şi ele drepturi la oarecare satisfacţii; dacă întreţinem teatre, plimbări, pentru cei ce au trebuinţă de distracţii, pentru ce n'am întreţine mănăstirile, pentru cei ce caută, preferă viaţa singuratică?

Sunt copii isbiţi de oprire de desvoltare (arrêt de développement). Alţii sunt precoci, nervoşi. Sentimentele afective sunt citeodată covîrşitoare: iubirea se manifestă în mod precoce. Dă-le un derivativ. Tinerii precoci în loc să iubească femeile stricate, să iubească Biserica. Dragostea de Dumnezeu e şi dînsa o manifestare a trebuinţii de a iubi. In genere la femei credinţa devine mai puternică tocmai cînd încetează posibilitatea infidelităţilor. In asemenea cazuri mănăstirea este foarte folositoare. Unde pot nevropaţii găsi un mai bun loc de retragere, o izolare mai dulce, mai liniştitoare?

Cel mai temeinic argument ni-l dă Shakespeare. Hamlet în actul III-lea, în nebunia lui simulată, zice Ofeliei:

Dacă te măriţi'ţi dau ca zestre un blestem: fii castă ca ghiaţa, curată ca zăpada: nu o să scapi de calomnie. Du-te într'o mănăstire. Dacă te măriţi, ia un prost: căci oamenii înţelepţi ştiu ce monştri faceţi din ei! La mă-

www.dacoromanica.ro

năstire, la mănăstire". Fără să fim aşa de pesimişti, recunoaşteţi că viaţa monacală este minunată, cum ne spune şi un vechiu obiceiu al ţării, pentru victimile păcatului care se arată subt forma atracţiei răului = fructul oprit.

Sărăcineşti, 1898

www.dacoromanica.ro

II

CUM VORBIA ALEXANDRU LAHOVARI

Ţara întreagă simte şi va simţi mult durerea adîncă pentru ducerea dintre noi într'o lume.... poate.... mai bună, a lui Alexandru Lahovari.

Această durere, — unită cu dorinţa de a-l aminti generaţiilor viitoare ca o pildă în viaţa politică şi naţională printr'o statue ideală, pe care mîna artistului, împinsă de dragostea noastră o va face din recele bronz — ne întruneşte aci.

El lipseşte dintre noi, şi totuşi trăieşte în sufletul nostru. Un gol care s'a făcut în noi şi împrejurul nostru; un fel de crepuscul a înlocuit lumina puternică, pe care el o răspîndea; glasul lui a tăcut, şi totuşi în această tăcere, ca într'un vis îl auzim, cum pare că vedem încă marea lui figură.

Alexandru Lahovari întrupa două mari principii; cu caracterul, cu temperamentul său energic, — temperamentul leului, cum ziceau cei vechi — el era principiul acţiunii, care însufleţeşte pe omul de voinţă. Niciodată amorf, niciodată nestatornic, Lahovari era totdeauna gata şi hotărît cu o admirabilă „uniformitate politică" la lupta pentru binele ţării. In acelaşi timp, cu temperamentul omului emotiv şi intelectual, el întruchipa principiul Verbului, al elocinţii sub toate formele ei; iată de ce era stăpîn pe orice tribună.

www.dacoromanica.ro

Conferenţiar ales, avea darul de a vulgariza ideile abstracte. Conferinţa lui *„Mirabeau"* (după care s'a închis Ateneul), făcută în urma loviturii de Stat din 2 Mai 1864, ca o puternică protestare, a rămas în amintirea tuturor acelora care l-au ascultat. Jurisconsult de frunte, mai mulţi ani de zile a apărat cu puternicul lui cuvînt, înaintea judecăţii, cauze civile, penale, politice. El avea elocinţa judiciară, cea mai grea, pentrucă ea cere să simţi şi să arăţi toate patimile care mişcă sufletul omenirii. Sarcina avocatului este grea, căci el nu-şi poate alege nici timpul nici totdeauna subiectul. Nu-l vedem însă mult timp profesînd avocatura; temperamentul său îl depărtează din ce în ce mai mult de forul judecătoresc, rămînînd mai mult avocatul cauzelor cu caracter politic. El apără libertatea presei, drepturile electorale, pe delicvenţii politici, şi apărarea ce face nu o sprijină atît pe textul strîmt, îngust al legii pozitive, cît pe ideile mari, înalte, generoase. Tribuna însă, la care el a rămas oratorul neîntrecut, este tribuna politică, fie populară, fie parlamentară.

La tribuna populară, puterea lui era inspiraţia, emoţia momentului pusă în serviciul unei idei; de cîte ori vorbia, îţi amintia cuvîntul lui Quintilian: *Pectus est quod oratorem facit.* Emoţia! Pasiunea! Aci sta tot secretul puterii lui Lahovari asupra masselor. La tribuna populară el nu se suia niciodată fără să fie împins de o puternică emoţie; de aci căldura şi frumuseţea discursurilor, pe care le făcea aşa cum istoriseşte Rouget de Lisle că a făcut „La Marseillaise": *Les paroles venaient avec l'air, l'air avec les paroles.* La Alexandru Lahovari emoţia aducea cuvintele, cuvintele, la rîndul lor, produceau emoţia, prin care se lega cu auditorul. Din emoţia lui

www.dacoromanica.ro

sufletească năştea ceia ce Flaubert numia „furtuna lăuntrică", ce o manifesta în public prin mişcarea masselor ce-l ascultau. Iată de ce, în întrunirile publice, cuvîntul lui era plin de vioiciune, de căldura şi exuberanţa personalităţii lui. Adeseori acest cuvînt era o notă veselă şi ironică, care sîngera pe adversar.

In parlament, la guvern, ca şi în opoziţie, din contră, Lahovari fără a se preocupa de dragostea de popularitate, nu era condus decît de binele public, de ideia de stat, în sine însăşi, avînd o singură justiţie politică pentru amicul ca şi pentru protivnicii lui.

Nu e de mirare că, din cauza calităţilor care făceau din Alexandru Lahovari cel mai mîndru patriot, cel mai dîrz luptător şi cel mai puternic orator, oamenii puternici din generaţia lui — amici şi adversari — să-l fi considerat ca onoarea partidului conservator. Ca om politic era prevăzător, înţelept, îndrăsneţ şi prudent. Indrăsneala lui n'avea decît o singură limită: simţul demnităţii pentru ţară şi pentru dînsul. Cine nu-şi aduce aminte de mîndrele lui cuvinte: „Război nu îndrăsnesc să declar, căci nu-l pot face; scuze nu ştiu şi nu pot să cer".

Ascultînd pe Lahovari cînd vorbia, credeai că într'însul sunt două personalităţi: una care vorbia minţii era mintea lui. Alta, care se îndrepta inimii, era inima lui caldă şi sinceră.

Iată de ce în vorba ca şi în fapta lui era şi măsurat şi vehement, şi respectuos şi batjocoritor, şi logic şi entuziast. Cuvîntul lui apăsat, unit cu gestul hotărîtor şi cu privirea plină de convingere, dădea raţionamentului lui o putere şi mai mare.

In ordinea politică n'a fost nici un drept, nici o li-

www.dacoromanica.ro

bertate pe care Lahovari să nu o apere, nici un interes național pe care să nu-l sprijine. E cu neputință să ne amintim de întîia Convenție Comercială a Romîniei cu Austro-Ungaria, de Revizuirea Constituției, chestiunea israilită, de chestiunea Dunării, în care ochiul sufletului, cum zic cărțile sfinte, a întrevăzut chestiunea Porților de Fier de azi, de chestiunea națională, de afacerea Zappa, fără ca în mintea noastră să nu apară figura măreață a lui Lahovari și politica lui demnă.

Dar ce să numărăm faptele lui Alexandru Lahovari. La cel ce ne-a întrunit astă seară aici nu este o gîndire, nu este o bătaie a inimii care să nu fie pentru țară și partidul său. De altminteri, dragostea lui de țară, pasiunea lui politică, era pe atît de mare și nobilă pe cît era de generoasă, dezinteresată, nepătată de cel mai mic interes bănesc, de vanitate sau dragoste de glorie.

Lahovari, deși foarte personal — cum să nu fie personal cu o așa individualitate? era foarte puternic, foarte luminos, ca și întreaga lui personalitate.

Unii, cînd vorbesc, cugetă. In vorba sa, în cugetarea sa, vedea și auzia fără să asculte. Discursul lui nu era o compoziție muzicală făcută acasă; era mai totdeauna o inspirație a momentului, el nu era un metafizician. In vorbirea lui era o întreagă creațiune; și massele îl ascultau cu plăcere tocmai pentrucă, în loc de a le osteni mintea, le mișca prin emoția și imaginile lui. Pare că am avut dreptate, cînd, auzindu-l la o întrunire publică, l-am numit tribunul alb.

Mulți l-au crezut un mare improvizator; eroare, după mine, căci nu cred în improvizație. Ceea ce numim un improvizator nu e decît un mare meditativ, înzestrat cu o memorie repede. Există în fiecare din noi o memo-

www.dacoromanica.ro

rie inconştientă, care are într'însa o lume de idei ce lucrează în mod latent asupra imaginaţiei, asupra simţurilor, sentimentelor şi voinţei noastre. Aceasta este opera colaboraţiei inconştiente care la Lahovari era admirabilă. Toţi cîţi l-am ascultat, ne aducem aminte cu cîtă greutate vorbia la început. Nimic nu ne poate invedera mai bine starea sufletească a lui Lahovari la tribună, decît imaginea lemnului aprins, care, înainte de a ne înfăţişa flacăra puternică care luminează şi încălzeşte, arde cu greutate pîrîind abia.

Darul sufletesc al lui Lahovari se mărise, se desvoltase şi, prin îngrijita lui educaţie clasică făcută în Franţa la o epocă cînd romantismul era încă în floare. Firesc era ca el să fi fost puternic influenţat de spiritul francez al timpului. Intre 1830—1864 influenţa vechilor scriitori — deşi clasicismul slăbise — era mai puternică decît azi; nu e de mirat ca urmele acestor influenţe să le vedem în multe din discursurile lui Lahovari. Cîteva exemple vor invedera aceasta afirmaţie. Interpelat în chestia naţională, ca ministru al afacerilor străine, cu drept cuvînt, Lahovari a argumentat din Horaţiu, apropiindu-şi situaţia senatorului Pollione: *Incedo per ignes suppositos cineri doloso.*

(Merg pe cărbuni aprinşi sub cenuşa perfidă)

Un articol trimis din Paris, un fel de discurs scris, adevărat cîntec al lebedei — Lahovari îl intitulează amintindu-şi întristarea lui Ovidiu exilat, — *Tristia.*

La o întrunire publică, vorbind de inconştienţa unor oameni politici, Lahovari recunoaşte cugetarea adîncă a filozofului Pascal asupra legilor universale şi fiinţei conştiente.

www.dacoromanica.ro

In întrunirea de protestare contra expulsării unor Romîni din Transilvania, Lahovari îmbracă apelul său către sferele înalte în admirabilele versuri din *l'Espoir en Dieu* ale lui Alfred de Musset:

Si le ciel est désert, nous n'offensons personne,
Si quelqu'un nous entend, qu'il nous prenne en pitié.

Valoarea literară a lui Lahovari se vede cu deosebire în poeziile lui, căci Lahovari avea nu numai poezia cuvîntului, dar şi pe a inimii. Cît era el de poet, şi ce poet ne-o spune interpretarea ce a făcut el din *La Tristesse d'Olympio* a lui Victor Hugo.

Nu ştiu, dacă sunt prea influenţat de simpatia mea admirativă pentru Lahovari şi de amorul propriu naţional, dar eu găsesc mai frumoasă, mai lirică, mai mişcătoare, şi ca limbă şi ca cugetare, interpretarea lui decît însăşi poezia lui Hugo, pe care a interpretat-o. Să comparăm cîteva versuri:

Il contempla longtemps les formes magnifiques
Que la nature prend dans les champs pacifiques
Il rêva jusqu'au soir;
Tout le jour il erra le long de la ravine,
Admirant tour à tour le ciel, face divine,
Le lac, divin miroir.
. . . . . .
„Nos chambres de feuillage en halliers sont changées;
L'arbre où fut notre chiffre est mort ou renversé,
Nos roses dans l'enclos ont été ravagées
Par les petits enfants qui sautent le fossé.
. . . . . .
„Car personne ici-bas ne termine et n'achève;
Les pires des humains sont comme les meilleurs.
Nous, nous réveillons tous au même endroit du rêve.
Tout commence en ce monde et tout finit ailleurs.

www.dacoromanica.ro

. . . . . .

„Répondez, vallon pur, répondez, solitude,
O nature abritée en ce désert si beau,
Lorsque nous dormirons tous deux dans l'attitude
Que donne aux morts pensifs la forme du tombeau".

Iată cît de poetic a interpretat Lahovari versurile acestea:

Privi el multă vreme la splendidul veşmînt,
Ce paşnica natură aşterne pe pămînt,
In visuri legănat.
Pe rînd privi şi cerul, simbol feţei divine,
Şi lacul ce sclipeşte sub bolţile senine
De stele luminat.

. . . . . .

Pe unde au fost umbrare cresc astăzi mărăcinii,
Din rozele sădite rămas-au numai spinii;
In arborele fraged un nume am săpat,
Cu dulcele ei nume copacul s'a uscat!

. . . . . .

Căci omul pe-astă lume nimica nu'mplineşte:
Ursita e aceiaşi la tot ce vieţueşte,
Din visuri începute deodată ne trezim;
Aici le'ncepem toate, aiurea le sfîrşim.

. . . . . .

Răspundeţi, dulce vale, şi tu, singurătate,
Natura-aci ascunsă sub ăst frumos veşmînt,
Cînd vom dormi 'mpreună cu mîni încrucişate
Cum stau pe gînduri morţii în recile morminte.

In orele lui de vis sufletesc, Lahovari a făcut adeseori versuri originale, pe care însă le ţinea pentru el. Nu voi cita decît o singură strofă dintr'un madrigal, spre a ne da o idee de inspiraţia tinerească ce însufleţeşte poezia lui:

La nature en ce jour, prodiguant sa richesse,

www.dacoromanica.ro

Epand la jeune sève aux rameaux verdoyants.
C'est ainsi que le sang de ta fière jeunesse
Fermente, généreux comme ce doux printemps;
Animant de ton corps la grâce à peine éclose,
Il met la vie en fleur à ta lèvre de rose.

In sistemul elocinţei clasice vechi — în şcoala romantică şi mai mult — ceea ce cineva susţinea şi gîndea o arată mai mult prin semne, prin figuri decît prin idei abstracte. Literatura veche ne pare mai frumoasă, mai atrăgătoare, tocmai pentrucă era mai simbolistă. De aceea şi discursurile cele mai mişcătoare sunt cele mai pline de imagini.

Imagina, figura, simbolul, au un mare rol în vorbire, pentrucă dă o emoţie, o noţiune, o idee în mod sugestiv. Acest mijloc Lahovari îl întrebuinţa foarte des.

Ce dreptate are Mallarmé, unul din fondatorii şcolii literare simboliste, cînd zice:

„A numi un obiect este a suprima trei din patru părţi din plăcerea poemei, făcută din fericirea de a ghici încetul cu încetul. Să-l *sugerezi* este visul, să-l evoci încetul cu încetul pentru a creia o stare sufletească".

Brunetière explică şi mai lămurit psihologiceşte de ce place simbolul, imagina în vorbire. „Ceea ce presimţim ne face mai multă impresie decît ceea ce vedem fără văl. De aceea doctrinele secrete se propovăduesc în simboluri ca în tenebrele nopţii, căci putem foarte bine compara tenebrele nopţii cu noaptea".

Şi fiindcă elocinţa lui Lahovari era cu deosebire simbolistă, pentru a o înţelege, să ne întrebăm ce este simbolul?

Cuvîntul „simbol" are două înţelesuri. Simbol este o imagină, un obiect sensibil, care reprezintă ceva in-

www.dacoromanica.ro

telectual, moral. E un semn comemorativ. Aşa figura leului reprezintă curajul, cînele credinţa, columba nevinovăţia. Acest fel de simboluri naşte din dorinţa de a produce o stare sufletească în cel mai lesnicios chip, fără silinţe.

In orientul vechi „simbolul" nu era numai expresia unei idei, era o putere, care, după gîndul celui ce o întrebuinţa, îndeplinia sau prăpădia lucrul ce reprezenta, în prezent sau în un timp, mai mult sau mai puţin depărtat. Aşa a figura un simbol de victorie era a o produce: simbolul puterii dădea puterea celui ce-l întrebuinţa sau o lua celui contra căruia se întrebuinţa.

Egiptenii sunt cei mai tari şi mai vechi simbolişti. Ei n'au tăiat o piatră fără să puie în tăietură o idee. Găsim la ei trei mari simboluri, a căror sinteză trebue înţeleasă, căci Lahovari le aminteşte foarte des în discursurile lui.

Piramida, imagina lui Dumnezeu nepătruns, manifestat prin triunghiu (legea ternarului), semnul vieţii care are trei elemente, şi patratul (legea quaternarului), semnul universului, care are patru elemente. In totul piramida e formată din $4+3=7$.

Sfinxul, fiinţă complexă cu faţa spre răsărit.

Are sînuri provocătoare pe piept şi ghiare cu care apucă carnea omenească, pentrucă reprezintă imaginea eternului femenin în duplicitatea sa infernală şi cerească. El este *Sphingea,* care a apărut Carmen Sylvei în visul descris în *La servitude de Pélesch.*

Foenixul, imagina sufletului nemuritor, care străbate toate lumile cu aripile sale solare. Cu acest Foenix a comparat Lahovari într'un discurs al său Atheneul romîn închis.

www.dacoromanica.ro

Literatura veche e plină de simboluri. Aşa ne spune istoria sfîntă, că Rahela, mult timp stearpă, a zămislit după ce a mîncat rădăcină de mandragoră, pe care i-a dat-o sora sa Lea, pentrucă mandragora este simbolul corpului omenesc.

Crucea este simbolul victoriei, după vechea credinţă egipteană. *Hoc signo vinces* era apariţia făcută lui Constantin cel Mare tocmai pentru a-i prevesti triumful contra lui Maxentie.

Pronunţă sau serveşte-te cu credinţă cu *crucea* şi vei izbuti.

Un simplu cuvînt putea fi un simbol. Astfel numele lui Dumnezeu la Ebrei, scris sau pronunţat de un profet, avea o putere universală, era o formulă magică. Aşa e şi azi.

In pogorîrea Duhului Sfînt pe capul apostolilor, vîntul era însuşi Sfîntul Duh, iar *limbile de foc* reprezentau distribuţia lui, precum şi deosebitele limbi inspirate Apostolilor.

Puterea talismanelor se baza pe cuvinte magice scrise sau reprezentate prin simboluri.

Cele 7 vaci grase şi cele 7 vaci slabe reprezentau anii de belşug şi de sterilitate ai pămîntului.

Iată ce zicea Lahovari la 1881, Martie 3:

„Timpul de înflorire, de bogăţie al guvernului actual — dacă o fi fost vreodată — a trecut. S'a sfîrşit cu cele 7 *vaci* grase de care ne vorbeşte Biblia şi mi se pare că intrăm în perioada celor 7 *vaci* foarte slabe".

Creştinismul venit din orient a mărit simbolismul. Astfel semnul crucii servi pentru întărirea curajului şi gonirea demonilor.

www.dacoromanica.ro

Suflarea în ureche, ungerea cu untdelemn sfînt, sarea, scuipatul, punerea mînilor dînd Duhul Sfînt sunt simboluri orientale.

Intrebuinţarea acestor simboluri nu poate să aibă efect de cît cînd se face de către persoane consacrate. Un laic n'are puterea operantă căci n'are în sine puterea apostolică. Ce va face este nul şi de nul efect. Simbolismul lui Alexandru Lahovari producea efect, căci avea un fel de duh sfînt. Poate şi altul să pronunţe cuvinte „sînge, cuget, ţară, libertate....", dar fără efect, căci nu oricine are darul lui.

Precum în credinţa creştină sunt adevăruri care nu se pot transmite omului de cît prin oarecari viziuni mai mult sau mai puţin perfecte, după timp, după oameni, şi după împrejurări, aşa şi arta omenească nu poate să traducă idealul său de cît prin simboluri. Poezia e plină de simbolism. Pictura e un simbol. Sculptura, elocinţa ca ori ce artă, asemenea.

Şi cu cît o artă este mai simbolistă, cu atît e mai superioară. Vreţi un exemplu? Vedeţi pictura bizantină în bisericile ortodoxe. Arta ajută foarte mult desvoltarea şi manifestarea sentimentului religios. De aci muzica, pictura, sculptura, arhitectura, care au ajutat foarte mult la influenţa bisericii.

Acum, putem lesne înţelege tăria şi farmecul vorbirii lui Alexandru Lahovari. Toată elocinţa lui era o elocinţă simbolistă. Atît limba lui românească — care ca şi a lui Alecsandri era ferită de orice cuvinte şi forme străine, — cît şi concepţia-i erau pline de simboluri.

Cîteva exemple ne vor dovedi cu prisosinţă că Lahovari cugeta în imagini şi că la el idea era legată de o formă sensibilă.

www.dacoromanica.ro

La 1867 se desbătea în Camera Deputaţilor legea privitoare la armele ţării. In proectul de lege figura *Soarele şi Semiluna* în armele ţării. Kogălniceanu le susţinea ca conforme tradiţiilor noastre. Lahovari a cerut scoaterea lor pentru a nu face o greşeală politică. *Semiluna* este semnul imperiului turcesc. Să figureze ea pe actele noastrė? Pe paşapoarte?

„Oamenii simpli, zicea Alexandru Lahovari, vor lua Semiluna drept simbolul Turciei, drept semnul vasalităţii, care n'a existat nici în trecut nici în prezent".

Iată cum la 1867, Lahovari avea sentimentul convins al independenţei.

Intr'o epocă de atotputernicie a guvernului şi de influenţă nesănătoasă a unor avocaţi, Alexandru Lahovari protestează, înfăţişîndu-ne întreaga stare de lucruri. Intr'un discurs memorabil *(Libertatea presei)*, el spune totul printr'o imagină. El ne arată magistratura în chipul unei femei nenorocite, îngenuchiate. Vrînd să dovedească necesitatea sfîrşitului guvernului ce combătea, el exclamă: *„Guvernarea lui se aseamănă cu o dramă bine maşinată, în care interesul nu lîncezeşte un singur minut, dar noi credem că pentru binele şi cinstea ţării, e timp ca cortina să cadă"*, arătînd astfel necesitatea sfîrşitului comediei.

In afacerea Ghenadie (27 Octombrie 1896):

„Această credinţă, în care ne-am născut şi în care voim să murim, care a împreunat mînile noastre cu mînile soţiilor noastre, care a adumbrit leagănul copilor noştri, care a veghiat mîngîietoare la căpătîiul strămoşilor noştri adormiţi, în care şi noi sperăm să adormim în pace pentru a reînvia în speranţă, acea credinţă nu

www.dacoromanica.ro

poate fi silită. Dînsa a fost dela început şi dea lungul istoriei una cu naţiunea romînă; dînsa a purtat în luptă steagurile biruitoare ale Mihailor şi ale Ştefanilor; pentru dînsa au murit Basarabii în Constantinopole. Ea a fost amestecată cu pămîntul şi cu ţărîna acestei ţări; ea este dospită în inimile şi în cugetele noastre Nimic nu o va sdruncina.

Guvernul, sprijinitorii lui, scribii şi cărturarii lui, dela un timp încoace repetă în toate modurile — ca şi cînd ar voi să se întremeze pe ei înşişi — „chestiunea este închisă şi lucrul este sfîrşit".

Domnilor, cînd Mîntuitorul lumii fu pironit pe cruce; cînd dete ultimul Său strigăt şi cînd Duhul Său se întoarse la cerul de unde venise, poporul ucigaş al Evreilor a strigat şi el într'un glas: „S'a sfîrşit".

„S'a sfîrşit"! au zis Ana şi Caiafa; „s'a sfîrşit", au zis fariseii; „s'a sfîrşit", au zis judecătorii nedrepţi; „s'a sfîrşit", a zis mulţimea oarbă; „s'a sfîrşit", a zis Pilat din Pont şi şi-a spălat mînile poate pentru a doua oară.

Ei bine, nu se sfîrşise şi nu s'a sfîrşit încă. Poporul complice al celei mai mari crime în istoria lumii a fost risipit în cele patru unghiuri ale pămîntului, imperiul roman a căzut; atîtea alte împărăţii s'au format şi au pierit, şi încă nu s'a sfîrşit. Sunt peste puţin 1900 de ani, şi sute de milioane de creştini, la zile anumite se adună şi ridică rugile şi blestemele lor la cer în contra poporului ucigaş şi judecătorilor infami. O nedreptate nu se sfîrşeşte niciodată, ea strigă către cer şi către pămînt. Şi să nu zică făţarnicii, că asemui pe Mitropolitul Primat cu însuşi Isus Hristos, căci să se ştie că nu Mitropolitul Primat, dar cel din urmă nenorocit este în faţa nedreptăţii egal cu Hristos".

www.dacoromanica.ro

1866, la Turnu-Severin:

„Suntem vagabonzi. Mai avem cîteva rătăcitoare cu noi: *Onoarea, conştiinţa, libertatea.*

„Şi-a dat mîna cinismul bătrînesc cu tînărul scepticism".

„Cuvîntul mîniei populare se mişcă încet, dar odată pornit, nimic nu-l mai poate întoarce".

Sala Orfeu, 14 Februarie 1888.

Cîţiva opozanţi se aleg:

„Ca o mumă suferindă, ea născu în dureri şi în chinuri. Şi dînşii au ieşit la lumină, ca să zic aşa, din pîntecele ei sîngerînd".

Cînd lipsesc garanţiile constituţionale:

„Este tocmai ca şi cînd un om culcat seara într'o casă închisă, s'ar pomeni în mijlocul nopţii în frig şi'n vijelie sub cerul liber, cu acoperişul luat pe sus de furtună".

Contra spiritului de afaceri în politică:

„Romînia nu este o fermă model, nici o uzină".

Tot în acel discurs rămas ultim prin înălţarea sentimentului de justiţie, pe care a apărat-o contra violenţei, Lahovari concentra într'un singur cuvînt întreaga acuzare adusă unei faimoase hotăriri de condamnare, numind-o *Pamflet.* (Afacerea Ghenadie).

Pentru ca să învedereze cum o greşeală politică poate să fie un bine în sensul că te deşteaptă, Lahovari întrebuinţează o imagină comparativă:

„Această afacere (a Mitropolitului Primat) a fost ca un fel de *fulger* care luminează o noapte întunecoasă pe o cărare rătăcită şi arată nenorocitului călător toată adîncimea prăpastiei şi grozăvia pericolului".

www.dacoromanica.ro

Un partid politic se fracţionează în mod factic pentru a se retrage, păstrînd în acelaşi timp puterea. Acţiunea politică rămîne aceeaşi. Actorii îşi schimbă rolurile. Pentru a arăta publicului acest fapt, şi a nu-l lăsa să fie mistificat, Alexandru Lahovari pronunţă această teribilă frază, un întreg rechizitor:

„Guvernul Domnului X şi Domnului Y sunt două firme ale aceleaşi societăţi de comerţ"!

Intr'un articol *(Tristia),* în care Lahovari pare a ne vorbi dintr'o altă lume *(d'Outre tombe,* de Chateaubriand), atunci cînd ţara era agitată de elemente nesănătoase în toate instituţiile, pentru a ne arăta dorinţa tuturor de a avea linişte, Lahovari întrebuinţează această imagine:

„Este timpul ca valurile turburate să reintre în matca lor".

La 1888 (8 Martie) era o mare agitaţie politică. Opoziţa era foarte puternică. Ţăranii cereau pămînturi în numele mizeriei. Guvernul crezîndu-se tare, voieşte să-şi arate neîngrijirile sale printr'un banchet. Atunci Lahovari, în o întrunire publică, pronunţă aceste cuvinte:

„Da, vor putea da un banchet, dacă durerea populară se va face pîne, şi dacă lacrimile vor fi culese în pahare".

Pînea şi vinul din pahare simbolizează aci nu ca în biserica creştină nutrimentul intelectual şi divin, — dar durerea şi suferinţa poporului.

Tot la un banchet (Botoşani), Lahovari zice:

„Inima ţării bate la extremitate".

www.dacoromanica.ro

Vrînd să protesteze contra prejudiciilor ce au fost la alte popoare, de care unii vorbesc în viaţa noastră politică pentru a dovedi că ele ne sunt străine, Lahovari le numeşte:

„Sdrenţele sîngerate ale altor popoare".

Indignat de lipsa de dreptate în lupta politică şi de noianul calomniilor, răspunzînd la o interpelare (Senat, 30 Ianuarie 1891), Lahovari a pronunţat aceste cuvinte pline de învăţăminte, o severă dar dreaptă critică asupra unei epoci întregi:

„*Nu se moralizează* în modul acesta opinia publică şi nu dintr'un tîlhar se face un Caton şi dintr'un Caton un tîlhar de azi pînă mîne, fără ruşine şi fără explicaţii. Aţi demoralizat opinia publică, aţi aruncat scepticismul în sufletul tinerimii, aţi ameţit toate capetele, aţi încurcat toate conştiinţele, astfel încît nimeni nu vă mai crede, nici pe D-voastră, nici poate pe mine, şi nu mai ştie cine spune adevărul.

Şi din această cauză, între calea legii şi a onoarei şi calea anarhiei şi a neadevărului, care erau odată deosebite, s'a bătut aşa de bine spaţiul, încît s'au amestecat una cu alta, formînd un *maidan* pustiu şi veştejit, deasupra căruia *pluteşte sufletul nehotărît al ţării.*

Nu mai este credinţă, nu mai este onoare, nu mai este adevăr, cînd este vorba de politică.

Aşa se face politică în ţările care au un viitor?

Aşa se făcea politică în republicele Italiei în Evul de Mijloc!"

In discursul pronunţat cu ocazia interpelării în chestia Dunării (28 Mai 1881), Lahovari ne reaminteşte pe

www.dacoromanica.ro

Victor Hugo prin imaginile lui grandioase în evocarea cuvîntului „sînge", care, ca şi în *Paricidul* lui Victor Hugo, revine foarte des. Iată pasajul final:

„Această Dunăre, pe care am deschis-o comerţului liber şi leal al tuturor naţiunilor lumii, această Dunăre este a noastră, am plătit-o în destul în trecut, căci au fost secole, în care ea a dus la Mare mai mult sînge românesc decît apă".

Timpul mă sileşte să mă opresc aci cu citaţiile.

Care este învăţămîntul amintirii de astă seară?

„Picăturile de apă reintră în Oceanul adînc", zice Poetul Morţii într'un admirabil vers. Lahovari a reintrat şi el în oceanul mare din această lume mărginită de pasiuni şi neputinţe, el a trecut în lumea infinită. De acolo el ne luminează; iar noi, după moarte-i, precum altă dată în viaţă-i, să vedem totdeauna în statuia lui ideală, pe care o vor face dragostea şi amintirea noastră prin mîna artistului — simbolul iubirii de ţară, al simţului de demnitate naţională şi al pasiunii generoase care te îmbărbătează în lupta politică.

www.dacoromanica.ro

VI

I. G. DUCA

www.dacoromanica.ro

I. G. DUCA

O moarte tragică cu totul nemeritată a făcut din I. G. Duca un erou; toate oraşele şi tîrgurile ţării s'au umplut de bulevarde şi de străzi I. G. Duca, iar pieţele publice s'au dezonorat cu momîia de bronz a unui omuleţ, care nu avea nimic în fizicul lui pentru a deveni statuă. O răzmeriţă pare că le-a răsturnat. Mic, slab, nervos, agitat, pururi în vibraţie, I. G. Duca şi-a făcut cariera în umbra marelui I. I. C. Brătianu. Era un om inteligent, cult, cu apucături de boemă săracă, ziarist în tinereţe şi pînă la urmă, autor de multe articole de politică externă şi economică, fiind unul din iniţiatorii cooperaţiei romîneşti, orator înflăcărat, lunecînd uşor spre declamaţie. Articolele lui sunt scrise şi muncite.... De la dînsul mai rămîne o carte de Portrete şi Amintiri, *cu caracter mai mult politic, din care eseul asupra* Mînilor *e cu totul remarcabil şi la înălţimea reputaţiei de care se bucură.... Autorul trage concluzii psihologice din observaţiile făcute asupra mînilor unor oameni politici; caracterul acelor bărbaţi fiind un element dat, cunoscut anticipat, nu se ştie totuşi bine care e cauza şi care efectul. Eseul e stilizat cu nuanţe, cu subtilităţi de analize şi de ton, de care numai un adevărat scriitor putea fi în stare.*

www.dacoromanica.ro

MÎNILE

In lunga mea carieră politică mi-a fost dat să cunosc de aproape pe mulţi din oamenii, care au jucat un rol însemnat sau care au exercitat o hotărîtoare influenţă asupra destinelor Romîniei contimporane.

Le-am putut aprecia inteligenţa, admira talentul şi pătrunde caracterul; le-am putut constata infinita varietate a temperamentelor şi a metodelor. Am stat sub vraja farmecului şi a spiritului lor; nu mi-au rămas necunoscute nici virtuţile, nici slăbiciunile lor.

Dar, totdeodată, am avut prilejul să le cunosc şi.... mînile.

Ce mîni curioase şi revelatoare, ce mîni simbolice am văzut!

Pe dinaintea ochilor mei reapare mereu imaginea lor, — sinteză izbitoare şi vie a atîtor personalităţi proeminente.

Aş putea vorbi de multe. Totuşi, voi reaminti azi numai cîteva din cele ce m'au impresionat cu deosebire, ca, de pildă, mîna minunată a Regelui Ferdinand, mîna elocventă a lui Titu Maiorescu, mîna închisă a lui G. Gr. Cantacuzino-Nababul, mîna deschisă şi receptivă a lui Take Ionescu, mîna artistică a lui Alexandru Djuvara, mîna îngrijorătoare a generalului Averescu şi mîna molatică a lui Ion I. C. Brătianu.

Izvor nesfîrşit de observaţii pasionante, de deducţii interesante, de fantezie şi de ipoteze.

www.dacoromanica.ro

Da — n'am cunoscut nimic mai minunat, mai desăvărşit artistic, mai distins, mai armonios şi mai aristocratic decît mîna Regelui Ferdinand. Şi, totuşi, această fineţă n'avea nimic feminin. Cunosc bărbaţi cu mîni frumoase, dar cu mîni de femeie. Mîna Regelui Ferdinand era o mînă bărbătească şi, mai presus de toate, era o mînă regală, făcută parcă să ţie sceptrul, să răspîndească peste popoare binecuvîntările ocrotirii şi ale păcii.

Dar din mîna Regelui Ferdinand se degaja şi o notă specifică de intelectualitate, nu numai de searbădă şi plastică eleganţă.

Era întotdeauna pentru mine, cînd lucram cu El, o adevărată plăcere estetică să urmăresc mişcările acestei mîni, cînd răsfoia o carte sau cînd venea în contact cu vreun obiect de artă. Dintr'odată ea îţi trăda toată rafinata şi variata cultură ce se ascundea sub îndoita învăluire a modestiei fireşti şi a invincibilei timidităţi a primului Rege al Romîniei întregite.

Dintr'odată, fără voe, îţi apărea desluşită fineţea intelectuală şi adîncile cunoştiinţe ale omului, atîta vreme nesocotit de o societate prea obişnuită să judece cu superficialitate şi prea lesne ispitită să proclame reputaţii nedrepte.

Cu totul alta era mîna lui Titu Maiorescu. O mînă inestetică, fără oase şi veştejită, dar vie, agitată, vorbitoare, extraordinar, surprinzător de elocventă.

Trei sferturi din elocinţa, din marea elocinţă a lui Titu Maiorescu, sta — oricît de paradoxal ar părea — mai mult în mimica mîinii decît în puterea cuvîntului său.

Cînd vorbia, degetele lui erau în necontenită mişcare. Ele accentuau, subliniau, completau, luminau, întu-

www.dacoromanica.ro

necau, subtilizau gîndirea sa, nu numai cu o măestrie neîntrecută, dar cu o putere de evocaţie, pe care n'o poate înţelege pe deplin decît cel ce a asistat la manifestaţiile oratorice ale lui Titu Maiorescu.

In deosebi, un deget, arătătorul, a jucat în elocinţa lui Maiorescu un rol hotărîtor. Cele mai de seamă din marile sale efecte de tribună, Maiorescu le datoreşte acestui deget într'adevăr magic.

Mi-aduc aminte că cineva spunea cîndva: Maiorescu e nu numai un mare orator; el a inventat şi un nou gen de oratorie. Rosteşte cuvinte izolate, le leagă între ele prin gesturi, prin inflexiuni ale degetelor lui şi obţine, astfel, rezultate, pe care cuvîntul singur, cu precizia lui strictă şi limitată, e incapabil să ţi le asigure.

Şi avea dreptate. De altminteri, cea mai bună dovadă: recitiţi discursurile lui Maiorescu. Cuvîntările cari au fermecat mai mult auditorii lui, vă vor părea banale. La fiecare pagină vă veţi întreba; cum a fost cu putinţă ca ele să fi stîrnit admiraţia contimporanilor?

Explicaţia e uşoară. Tiparul rece reproduce numai vorbele lui Maiorescu. Mîna lipseşte; şi, fără ea, fără mimica ei, fără evoluţiile sugestive ale degetului arătător, a dispărut tot ce caracteriza, tot ce deosebia, tot ce dădea elocinţei lui Maiorescu o stranie, unică şi vrăjitoare putere.

In schimb mîna lui G. Gr. Cantacuzino — Nababul era ascunsă.

De cele mai multe ori, arhimilionarul şef al partidului conservator nu-şi arăta mînile. Le ţinea dosite în buzunarele lui, de unde interlocutorii săi percepeau zîngănitul aproape ritmic al unor obiecte metalice.

www.dacoromanica.ro

Profanii credeau că Nababul făcea să sune monezile ce-i umpleau buzunarele.

Iniţiaţii ştiau că cel mai mare latifundiar al Romîniei Mici n'avea niciodată un gologan, că, dacă din întîmplare se urca într'o birje, n'avea cu ce-o plăti şi că pur şi simplu, printr'un fel de tic nervos, mînile lui G. Gr. Cantacuzino se jucau cu cheile nenumăratelor sale case de fier.

Ce e drept, intimii mai ştiau că aceste case de fier erau şi ele goale sau, mai precis, că nu conţineau maldăre de aur şi argint, ci vrafuri întregi de acte şi de pergamente — documentele de veacuri ale familiei ilustre a Cantacuzineştilor.

Dar cînd din întîmplare aceste mîni se arătau la lumina zilei, apăreau două mîni placide şi veşnic închise, încleştate, osîndite să păstreze cu grijă, să ţină cu putere cine ştie ce comoară: două mîni, sortite parcă să confirme pe deplin cunoscuta legendă a zgîrceniei bătrînului bogătaş.

Take Ionescu mi-a spus odată: „lumea zice mereu că „Nababul e lipsit de inteligenţă". E inexact. Nababul, ţi-o afirm eu care îl cunosc bine, e inteligent, foarte inteligent, dar e aşa de zgîrcit, încît e zgîrcit pînă şi .... de (cu) inteligenţa lui".

Formula era spirituală dar nu tocmai corespunzătoare adevărului.

G. Gr. Cantacuzino avea o reală şi incontestabilă inteligenţă şi era departe de a fi aşa de zgîrcit precum se credea şi precum rezulta din sarcastica reflecţie a lui Take Ionescu. Desigur, Nababul nu era generozitatea personificată, dar avea un fel prea larg de a concepe lu-

www.dacoromanica.ro

mea şi afacerile pentru a putea fi gratificat aşa de uşor cu stigmatele banale ale avariţiei.

Procesul psihologic al acestui boer, încărcat de avuţii şi de onoruri, era mai complex şi mai interesant. Gîndindu-mă azi în perspectiva vremurilor la el, sunt îndemnat să-l absolv de acuzaţiile care l-au urmărit pînă şi dincolo de mormînt; dar mărturisesc că pe urmă îmi reapare, cu puterea unei adevărate obsesii, viziunea mînilor sale cu îndărătnicie închise şi nu mai ştiu.... judecata mi se întunecă.

Ce contrast între mîna bătrînului şef al conservatismului istoric şi între mîna tînărului şef al conservatorilor democraţi?

Dacă mîna lui G. Gr. Cantacuzino nu se deschidea niciodată, mîna lui Take Ionescu nu se închidea niciodată.

Intr'adevăr mîna lui, de altfel o mînă fină şi frumoasă, stătea veşnic deschisă cu degetele despărţite unele de altele. Nu apuca lucrurile; le pipăia, le atingea superficial cu un fel de sfială şi cu o precipitare nervoasă absolut tipică. De cele mai multe ori era ocupat să frece uşor cu degetele dela o mînă unghiile dela cealaltă. De altminteri, avea cele mai curioase unghii pe care le-am văzut; nişte unghii lungi, bine desenate, foarte îngrijite, dar înconjurate de un fel de ridicătură care părea necontenit tumefiată.

Alte ori mîna lui se plimba fugitiv şi precipitată sau către cravată spre a o potrivi mai bine, deşi era perfect la locul ei, sau către mustaţă, a cărei naturală simetrie o turbura astfel într'una fără rost.

www.dacoromanica.ro

Mi s'a părut totdeauna că există o mare analogie între mîna şi între scrisul lui Take Ionescu. Ai zice că pana lui, o tremurătură de sbor, aluneca imperceptibil pe hîrtie, că o atingea abia şi că nu o apăsa niciodată. Tot astfel şi mîna lui; ea nu se abătea pe lucruri cu greutate, nici cu hotărîre. In gesturile ei nu era nici o categorică afirmare.

In schimb, deschisă aşa cum era, această mînă părea mereu că aşteaptă ceva: să prindă vreo veste, vreo noutate, vreo taină a oamenilor sau a naturii. Iţi dădea impresia unui receptacol; ceva straniu, pe care nu l-aşi putea bine defini, mai mult un organ auditiv decît un organ predestinat muncii şi luptei, — ceva intermediar între ochiul care priveşte şi antena de telegrafie fără fir gata să capteze undele misterioase ce de pretudindeni ne înconjoară.

Prin aceasta mîna lui Take Ionescu era expresia credincioasă a personalităţii sale atît de receptivă, atît de înţelegătoare faţă de ideile, de faptele şi de pasiunile omeneşti. Generos pînă la exageraţie, indulgent pînă la slăbiciune, intuitiv pînă la profeţie.

Cît despre boerul Filipescu, el avea cea mai proletară mînă ce-şi poate închipui cineva: o mînă pătrată, cu degete groase, cu palma cărnoasă, o mînă vulgară şi brutală de lucrător manual, nu de intelectual şi de aristocrat.

Bine înţeles această mînă nu se mulţumia să atingă obiectele, ea lovia, sfărîma, afirmînd necontenit neastîmpărul exuberant şi energia violentă a unui temperament cunoscut pentru excepţionala şi nestăpînita sa vitalitate.

www.dacoromanica.ro

Şi totuşi — contact ciudat — această mînă proletară, cînd lua între degetele ei greoaie şi stîngace o pană, ştia să scrie lucruri de-o netăgăduită fineţe, ştia să cizeleze o frază cu o artă desăvîrşită, ştia să înveşmînteze gîndirea în formule incizive sau lapidare.

Ne-au rămas dela el cîteva pagini cu care literele romîne se pot mîndri.

Iar cînd aceeaş mînă lua între aceleaşi degete, şi se întîmpla adesea, creionul desenatorului, ea ştia să deseneze cu un talent desăvîrşit caricaturi, care ani dearîndul au făcut deliciile culiselor politice ale Romîniei antebelice.

De altfel, era şi logic să fie astfel, căci cînd se va scrie portretul adevărat al lui Nicu Filipescu — şi azi nu e nici ceasul, nici locul să încerc măcar a-l schiţa — în acea zi se va vedea că, de fapt, ceea ce alcătuia caracteristica personalităţii sale, era tocmai acest contrast permanent, pe care ni-l înfăţişau contrazicerile dintre aparenţele şi indemnurile mîinii sale, acel joc neîncetat de lumini şi de umbre care imprima întregei sale vieţi o complexitate stranie şi o invincibilă atracţie.

Văd şi astăzi în faţa mea mîna artistică a lui Alexandru Djuvara, cel mai sclipitor dintre oratorii şi dintre oamenii politici ai sfîrşitului veacului trecut şi ai începutului veacului de astăzi. O mînă subţire, mîngîetoare, care se apropia cu smerenie de o pînză şi sublinia o comparaţie cu aceleaşi gesturi, cu care ar fi examinat un obiect de artă sau cu care ar fi evocat o minune a naturii.

De fapt, Djuvara era un rătăcit în politică. Intreaga lui făptură îl desemnase să fie un artist. Incepuse cu suc-

www.dacoromanica.ro

ces pictura. Imprejurări vitrege, împotriva cărora nu a reacţionat îndată cu destulă energie, l-au asvîrlit tînăr şi definitiv în arena politică. S'a răsbunat pe soartă, continuîndu-şi pe cît putea cariera artistică, pe cîmpiile aride ale politicii. Discursurile sale sunt o serie de imagini strălucite; stilul său, o fantezie de culori. Sărmanul nu s'a putut consola însă niciodată, chiar în mijlocul succeselor şi al onorurilor, de a nu fi rămas credincios paletei şi pensulelor lui. Iar mînile sale, desgustate să fie chemate a se consacra unei alte meniri decît aceleia pentru care evident natura le înzestrase cu atîta dărnicie, se resemnau, arătîndu-se puţin şi exteriorizîndu-se mai puţin încă.

Ca să spunem tot adevărul, mai era şi un alt motiv de ordin strict intim, pentru care se cuvenia ca aceste artistice mîni să se menţie într'o discretă rezervă.

Iubitor pasionat al sexului frumos, Djuvara ascundea pururea, cu piatra scumpă întoarsă spre interior, cîte un inel de femee încredinţat vremelnic spre purtare delicatelor sale degete.

Legenda pretinde că inelele, ce astfel s'au perindat pe mîna lui Djuvara, au fost infinite ca număr şi neîntrecute ca frumuseţe. Dar legendele sunt amăgitoare şi Djuvara a luat cu el în mormîntul său prea de timpuriu închis, şi acest secret şi mînile lui, răpite atît de des în viaţă privirilor noastre admirative şi indiscrete.

De mînile generalului Averescu mă simt îndemnat să vorbesc cu sfială. Voiu spune chiar: cu o îndoită sfială. Intîi pentrucă ele sunt singurele vii în această galerie de mîni, peste care moartea a întins valul descom-

www.dacoromanica.ro

punerii şi al uitării. Şi al doilea, pentrucă, într'adevăr, simţimîntul pe care priveliştea lor ţi-l inspiră este, fără îndoială, îngrijorarea.

Din aceste mîni, mari, extrem de fine şi de distinse, cu degetele lungi, cu mişcările măsurate, cu inflexiunile feline, se desprindea ceva turburător de enigmatic.

Cînd eram pe băncile opoziţiei şi cînd generalul Averescu stătea în capul băncii ministeriale, în lungile ceasuri de desbateri parlamentare monotone şi mediocre, mărturisesc că principala mea distracţie era să urmăresc evoluţiile, foarte interesantele evoluţii ale acestor două îngrijorătoare mîni.

Surprindeam, rînd pe rînd, mişcări străpungătoare de pasăre de pradă şi mişcări liniştite de sfătoasă bunătate, gesturi insinuante şi gesturi de dispreţuitoare superioritate, crispaţii de mînie concentrată şi relaxări de organică îngăduinţă, — şi pe deasupra tuturor acestor schimbătoare manifestaţii, o permanentă reticenţă. Reticenţă în porniri şi reticenţă în stăpînire. Proporţia era imposibil de determinat.

Şi cu cît te îndărătniceai să pătrunzi misterul, cu atît pe nesimţite te aflai prins în mrejele enigmei, iar degetele lungi cu mlădieri hipnotice exercitau asupra ta o involuntară dar inconfortabilă fascinaţie.

Dacă stai mai mult de vorbă cu generalul Averescu, după cîtva timp, vrînd nevrînd, ochii tăi nu se mai pot desprinde de pe mînile lui.

Şi e lesne de înţeles. Privirea lui e deschisă şi obişnuită, mînile însă, mînile lui plimbă în faţa ta spectacolul veşnic enigmatic şi fascinant al îngrijorătoarei lor înfăţişări.

www.dacoromanica.ro

Instinctiv te întrebi: sunt oare lucrurile simple, lămurite, concrete, ca vorba — sau complicate, întortochiate şi neprecise ca involuntarele şi permanentele destăinuiri ale mînilor învingătorului dela Mărăşti?

De sigur, că vorba e sinceră şi mîna înşelătoare.

Eu unul, nu pot stăpîni însă în mine, nici voluptatea perversă pe care mi-o inspiră priveliştea acestei antinomii, nici simţimîntul de vagă îngrijorare ce totuşi persistă în sufletul meu după ce voluptatea s'a stins.

Mîna lui Ion I. C. Brătianu era o mînă care decepţiona.

Intrupare masivă a chibzuinţii hotărîte şi a voinţii neînfrînte, erai ispitit să crezi că vei găsi la el o mînă energică, care să concentreze toată forţa acestei atît de puternice personalităţi. Pe lîngă aceasta şi fizicul lui Brătianu te îndrituia să te aştepţi la o asemenea mînă. Inalt, chipeş, mîndru, impunător, acest om nu putea să aibă decît o mînă viguroasă.

Cînd colo, avea o mînă molatecă, mai mult mică, delicată, elegantă, îngrijită, cu mişcări lente, sfioase şi indiferente. Cînd pumnul său într'un acces de supremă indignare sau de voită energie, făcea să trosnească pupitrul tribunii parlamentare, era braţul care lovia. Sărmana molateca mînă se supunea resemnată.

Ea fusese sortită să colecţioneze ediţii rare, să întoarcă filele prăfuite ale cronicelor, să claseze manuscripte, gravuri privitoare la trecutul nostru istoric, monezi antice, la nevoe chiar estampe japoneze, dar nu ca să desvălue publicului celui mare minunata, luminoasa putere de concepţie şi excepţionalele însuşiri de voinţă

www.dacoromanica.ro

ce printr'o atavică şi providenţială împerechere clocoteau în acest mare fiu al neamului.

Pentru aceasta soarta îi înzestrase cu prisosinţă creerul, sufletul şi inima.

Mina, organ periferic şi prozaic, îşi putea fără inconvenient plăti, în asemenea condiţiuni, luxul să fie cum era.

Gloria lui Ion I. C. Brătianu nu va fi întunecată de înfăţişarea decepţionantă şi molatecă a mînii sale.

Cu adevărată emoţie evoc astăzi aceste mîni. Aceste mîni minunate, elocvente, închise, deschise, proletare, artistice, îngrijorătoare şi molatece, fiindcă aşa cum le-am văzut, pe vremuri de pace şi de groaznice furtuni, au stat la cîrma Statului romîn.

Unele cu devotament şi biblică abnegaţie, altele cu dibăcie şi cu pricepere, altele cu talent, cu entuziasm, cu bărbăţie şi cu avînt, altele, în fine, cu nepieritoare glorie, printre stînci şi printre valuri, ne-au dus dela Romînia Mică, speranţa romînismului sfîşiat, la falnica Romînie întregită de azi, la Romînia visurilor noastre seculare pe veci înfăptuite.

www.dacoromanica.ro

VII

P. RÎŞCANU

www.dacoromanica.ro

P. RÎŞCANU

Discutînd planul acestei Antologii:

— Să nu uiţi pe ieşeanul nostru Petre Rîşcanu, îmi spuse d. I. Petrovici; trebue să-l scoatem din întuneric prin disertaţia lui asupra lui Cuza-Vodă.

— E o idee; merită în adevăr o reparaţie, i-am răspuns fără nici o şovăire.

Răspunsesem spontan şi sincer; destinul lui Petre Rîşcanu, profesorul de la Iaşi, trebuia rectificat. Nu ştiu, dacă d. I. Petrovici i-a citit, cu adevărat, conferinţa, ori cînd anume, pe vremuri, în tinereţe, la rostirea ei sau acum, mai recent. Nu l'am întrebat şi nici nu-mi incumbă mie de a-i scurta conştiinţa. Nu depun de cît pentru mine: în momentul, cînd afirmasem atît de convins şi de neşovăitor că destinul profesorului de la Iaşi merită o rectificare, şi din pîcla ce se lasă peste oamenii de valoare care au scris puţin, se cuvenia să fie salvate paginile rare, unice ce pot prelungi, întrucîtva, o amintire vremelnică în faţa posterităţii apropiate, — în acest moment, zic, nu citisem încă disertaţia asupra lui Cuza-Vodă. In evaluările mele critice nu sunt totuşi pornit spre afirmări prea grăbite. Pentru ce am admis atunci fără nici un control intrarea în planul cărţii de faţă o lucrare, pe care n-o cunoşteam...? Inlătur bănuiala complezenţei; în materie literară, noţiunea nu-mi intră în claviatura sufletească. Am admis-o pentru că în acel moment eram convins de temeinicia ei. Cum puteam avea însă o convingere des-

www.dacoromanica.ro

pre o lucrare, pe care n'o văzusem nici o dată? Rostul acestei notiţe este tocmai de a explica un fenomen de sugestie.

In diferitele mele volume asupra lui T. Maiorescu am afirmat în repetate rînduri marea acţiune a prestigiului său asupra formaţiei mele intelectuale, în epoca fragedei copilării şi a tinereţii chiar.... Atît m'a subjugat prin talentul şi vizibila lui imparţialitate, încît toate evaluările i-au intrat adînc în plămada convingerilor mele, aproape indisolubil, pînă în pragul bătrîneţii. Aprecierile, pe care le-a fixat el, mi s'au părut definitiv fixate; iar scriitorii, pe care i-a desconsiderat, desconsideraţi au rămas în conştiinţa mea. Chiar pînă astăzi, după atîta control, cea mai mare parte din scara valorilor lui mi-a rămas intactă în conştiinţa critică, semn al unei înrudiri sufleteşti, al unei viziuni comune a fenomenului literar, care, dincolo de prestigiul lui, se verifică identic....

Citisem din tinereţe în Adaos, 1908 *la articolul* Literatura romînă şi străinătatea *această notă: „domnul Al. D. Xenopol a mai publicat între altele două volume despre* Cuza-Vodă *fără nici o însemnătate (mult mai bună este o scurtă broşură a Domnului Petre Rîşcanu, scrisă cu prilejul aniversării de patruzeci de ani de la abdicarea lui Cuza), şi se vede încurcat în formularea unor pretinse legi istorice".*

Eram atunci un tînăr de 26 ani cu un început de activitate critică şi aş fi putut controla afirmaţiile atît de vizibil parţiale, dacă nu în ceia ce-l priveşte pe P. Rîşcanu, pe care nu-l citisem, dar în ce-l priveşte pe A. D. Xenopol, pe care-l cunoşteam, avînd încă de pe atunci conturul celui mai important, al primului nostru istoric naţional şi, totuşi, am primit o apreciere atît de stridentă

www.dacoromanica.ro

ca un adevăr indiscutabil. Cu atît mai ciudat cu cît încă de pe atunci aveam idei destul de precise asupra lipsei de personalitate a lui P. Rîșcanu și aș fi trebuit deci să controlez.

N'am făcut-o totuși; i-am primit sentința, admițînd pe cuvînt că un om fără niciun talent dovedit a scris totuș o broșură, un fel de „capodoperă", care în treizeci de pagini a anulat munca uriașă a lui A. D. Xenopol. Iată pentru ce, cînd d. I. Petrovici mi-a spus să nu-l uit pe P. Rîșcanu, i-am răspuns de bună credință:

— E o idee; P. Rîșcanu merită, într'adevăr, o reparație.

Nu vorbeam eu ci T. Maiorescu.

T. Maiorescu a fost cea mai mare autoritate critică a noastră; faptul poate fi controlat prin exemple. Cu toate contestările și vrășmășiile întîmpinate, cele mai multe din judecățile lui de valoare sunt și astăzi în picioare, chiar cînd sunt inexacte sau, în orice caz, mult exagerate. De unde-i vine autoritatea? Mai întîi, firește, din temeinicia gustului; apoi din imparțialitate, noțiune de altfel relativă și cu destule știrbiri și, în sfîrșit, din marea sobrietate și prudenta rezervă, sub care își acopere toate aprecierile, acordîndu-le greutate tocmai prin scumpătatea lor. Două exemple. Ion Popovici-Bănățeanul a fost, de sigur, un începător, ce promitea să devină un scriitor. A lăsat o singură nuvelă molcomă, dulceagă, cu fineță de sensibilitate morbidă, ce se cumpănește între mediocritate sentimentală și promisiune.... Uitarea înghite sute și mii de astfel de începători, înghite chiar talente incomparabil mai consistente, mai formate. A fost deajuns însă ca T. Maiorescu să scrie admirabilul portret al tînărului plăpînd de la Lugoj, cu amintiri și frînturi de scrisori, și

www.dacoromanica.ro

cu aprecieri cu mult prea indulgent-afective, pentru ca acest şubred scriitor, autor al unei singure nuvele destul de anemice, să devină un fel de scriitor clasic al literaturii noastre prezent în toate manualele, istoriile literare, antologiile, circulînd, astfel, printre noi ca un contemporan, pe cînd scriitori incomparabil mai mari stau pe din afara porţilor zăvorîte ale literaturii oficiale. Prestigiul lui T. Maiorescu a impus, astfel, contemporanilor şi posterităţii un scriitor „minor" din toate punctele de vedere.

Ce să mai spunem de nimicurile dialectale ale lui Vlad Delamarina, care circulă şi acum prin manualele şi istoriile literare? Cazul moralistului şi uniform idealistului povestitor ardelean, I. Slavici, asupra talentului căruia avem rezerve de făcut, e prea complex pentru a intra în cadrul unei scurte notiţe destinate altui scop.

Cu acest prestigiu vizibil în întreaga noastră literatură, e uşor de înţeles cum opinia lui T. Maiorescu mi s'a impus şi în cazul lui P. Rîşcanu.

Studiile mele asupra lui T. Maiorescu i-au măcinat cîteva din păreri. N'am pornit la drum cu sentimente hagiografice, ci de scrutare critică şi, ori unde am crezut că a greşit sau a exagerat, dominat de un spirit neîndurat faţă de cei ce l'au părăsit, arătîndu-i „fără caracter", am spus-o fără nici o rezervă; n'a fost în intenţia mea să devin „apologetul" cuiva; cercetarea liberă este singurul imperativ al criticei. Pe chestia, de pildă, a lui Al. Macedonski m'am despărţit de dînsul de multă vreme, înţelegînd că orice gust literar îşi are limita, peste care nu poate trece. Acum, în urmă, în T. Maiorescu şi contemporanii lui *(I) am dovedit sentimentul implacabil de tăgăduire al marelui critic faţă de A. D. Xenopol, în*

www.dacoromanica.ro

care intră aceiaș concepție rigidă asupra caracterului ce te robește pentru viața întreagă, într'un domeniu, în care divergențele ideologice se afirmase de mult. In volumul II al ciclului Contemporanilor *voi arăta aceeaș atitudine nedreaptă față de G. Panu. In notița de față ne rămîne să punem cazul — în sensul invers — al unei indulgențe părtinitoare față de P. Rîșcanu.*

Cine era acest P. Rîșcanu, despre care generațiile noi nici n'au auzit? Studiul istoriei antice și medii în timpul anilor mei de liceu mi-a fost vestejit de manualele lui. Nu erau niște manuale clare, simple, pentru copii, ci niște tomuri mari, prolixe și indigeste, îmbîcsite cu mii de amănunte de prisos. Originalitatea lor consta, oarecum, din faptul că jumătatea de jos a paginii se compunea din extrase din istorici francezi (Maspéro, Mallet, Seignobos etc.) cu materialuri privitoare la evenimentele și faptele culturale pomenite în text. Metoda n'ar fi fost lipsită de interes, dacă școlarii ar fi avut răgazul să citească aceste extrase în loc să se lupte cu confuzia textului. Il zăream de pe atunci pe ulițele Iașului; fusese institutor și își luase, nu știu prin ce împrejurări, o licență în litere la Paris; era de mult profesor la Universitate și deseori Inspector general al învățămîntului, grad ierarhic, peste care nu s'a ridicat niciodată. Aspectul omului era scorțos și la propriu și la figurat; un pergament galben brazdat de o infinitate de cute, adevărată scoarță de copac; umbla neîngrijit îmbrăcat cu umbrela belfereasc ă, sub braț; era grav și nu știu dacă surîdea vreodată.

După cît îmi dădeam seama de pe atunci și de mai tîrziu în anul suplinirii mele la Universitate, fiind oarecum colegi, omul se arăta important, solemn și se bu-

www.dacoromanica.ro

cura de o reală autoritate printre concetățeni; gravitatea lui firească îi sporia, se vede, prestigiul; lua parte la toate solemnitățile culturale, la comemorări și ridicări de statui. Dacă ne referim la aprecierea lui N. Iorga, din „Opinions sincères", *în care afirmă că, în timpul studiilor sale la Paris, se gîndia cu plăcere la cursurile modestului dascăl ieșean rostite* „ore rotundo", *era poate bun vorbitor.*

Cum însă P. Rîșcanu fusese unul din sprijinitorii fulgerătoarei cariere universitare locale a lui N. Iorga, s'ar putea arunca totuși o îndoială asupra elogiului. Amănuntele nu se raportă însă la chestiunea în sine. Trebue să revenim la T. Maiorescu.

P. Rîșcanu îi fusese unul din primii elevi la Colegiul Național al anului de debut al directoratului său, 1862 — 1863. Impresiile favorabile asupra momentului ni le-a povestit el însuși în Omagiul *din 1909; tot el a organizat sărbătorirea de la Iași a retragerii marelui profesor din învățămînt. Junimist n'a fost; legăturile respectuoase cu T. Maiorescu le-a păstrat însă totdeauna. Cititorul conferenței asupra lui Cuza-Voda va vedea cu surprindere că într'o broșurică de treizeci de pagini asupra unei domnii pline de mari evenimente tumultuoase, se reproduce* in extenso *o adresă a Universității din Iași semnată de rectorul T. Maiorescu, prin care Universitatea aprobă (se făcuse un plebiscit) lovitura de stat de la 2 Mai 1864, — ca și cum o astfel de adresă desprinsă din sutele de adrese similare ar fi prezentat vreo importanță. Faptul ne dovedește lipsa de discernămînt și poate platitudinea intelectuală a autorului broșurii. Conferența, în realitate, deși călduroasă și cu avînt și pietate scrisă, nu trece peste măsura unei lucrări de circumstanță, adică a*

www.dacoromanica.ro

unui panegiric fără rudimente de spirit critic. O astfel de lucrare, T. Maiorescu a declarat-o, totuși, superioară celor două mari tomuri de cercetări originale ale lui A. D. Xenopol asupra lui Cuza-Vodă! Olimpianul putea fi părtinitor față de unul și implacabil față de altul; marea lui autoritate critică și prestigiul imparțialității ne-a impus, astfel, o injustiție atît de ofensatoare ca o sentință irecuzabilă.

*

Iată de ce, cînd d. I. Petrovici mi-a propus să reproduc broșura lui P. Rîșcanu, am răspuns atît de neșovăitor că omul scorțos de la Iași trebuia scăpat din uitare, republicîndu-i disertația asupra lui Cuza-Vodă. O facem mai mult cu scopul de a-l lăsa pe cititor judecătorul procesului și a-i da posibilitatea să simtă marea autoritate critică, de care s'a bucurat T. Maiorescu, dintr'un caz concret.

www.dacoromanica.ro

CUZA-VODĂ

Doamnelor şi Domnilor

Astăzi se împlinesc patru zeci şi cinci de ani de cînd s'a făcut Unirea Moldovei cu Muntenia, măreţul act care a făcut putincioasă toată propăşirea îndeplinită de atunci încoace.

Aducînd la cunoştinţa Romînilor acest mare eveniment, Alexandru Ioan I zicea: „In zilele de 5 şi 24 Ianuarie aţi „depus toată a voastră încredere în Alesul naţiunii, aţi întrunit speranţele voastre într'un singur Domn: Alesul vostru vă dă astăzi o singură Romînie". Cu cîteva săptămîni mai înainte, M. Kogălniceanu scria, în Prefaţa la *Proiectul de Constituţie:* „Unirea este opera personală a M. Sale Domnitorului", iar Barbu Catargiu zicea în Camera munteană: „Să trăiască Domnitorul nostru, care singur, prin a sa stăruinţă, ne-a dat această zi atît de strălucită".

Aceste afirmări nu au fost contestate pînă astăzi.[1])

Prin urmare, Unirea este opera lui Cuza-Vodă şi ziua de 24 Ianuarie este legată pentru deapururea cu numele Marelui Domnitor.

Au avut dar dreptate tinerii mei colegi, cînd mi-au cerut ca seria Conferinţelor şi Lecturilor din acest an să înceapă în ziua de 24 Ianuarie, cu o Conferinţă asupra

1) Sunt totuşi de natură apologetică, ocazională şi nu istorică.

www.dacoromanica.ro

lui Cuza Vodă. Se cădea ca seria Conferinţelor ţinute la Universitatea fundată de către Alexandru Ioan I să înceapă prin un studiu asupra lui, şi Unirea trebuia preamărită în această zi; pentrucă nu e vorba numai de trecut. Unirea e visul de aur al tuturor Romînilor şi ceea ce s'a făcut cu patruzeci şi cinci de ani în urmă este numai primul pas către realizarea Idealului Naţional. Muncim, ne străduim, lucrăm în toate direcţiile; realizăm mari progrese sau ne mai poticnim; dar să nu uităm că, mai presus de toate, trebue să fie năzuinţa noastră de a ne lega strîns toţi cei de un neam de a fi gata cînd va suna ceasul Unirii tuturor Romînilor.

Stimatul meu coleg, dl. Alexandru Xenopol, în *„Domnia lui Cuza Vodă"*, face declaraţia că a studiat acea domnie, că s'a apropiat cu gîndul de acea domnie, precum s'ar fi apropiat de aceea a unui Faraon egiptean. Recunosc că aceasta este adevărata metodă a cercetărilor istorice. In ultimii ani, ştiinţa istorică s'a transformat în technica şi în principiile ei, şi colegul nostru are o parte însemnată în punerea Istoriei pe adevăratele ei baze; cercetarea obiectivă a adevărului în toată curăţia lui.

Eu însă mărturisesc că nu pot să fac asemenea declaraţie: nu pot vorbi despre Cuza-Vodă, ca despre un Faraon egiptean.[1])

Am apucat vremile cînd pentru o greşală cît de mică se trăgeau servitorului douăzeci şi cinci de bice, la scara boierească.

Am văzut cu ochii cum ţăranii erau bătuţi cu ha-

1) E un romantic al istoriei.

www.dacoromanica.ro

rapnicul de către surugii boereşti, pentrucă nu se putuseră da în lături la timp, dinaintea butcei boierului.

Am fost faţă de mai multe ori la sălbateca priveliş-te a unui nenorocit dus între doi slujitori, condamnat în corecţional a primi un număr de bice la principalele răspîntii ale oraşului.

Am văzut tainiţa de sub pămînt, unde se ţineau arestaţii în prevenţie lungiţi pe pămînt cu un picior trecut într'un inel de fier bătut în butucul cel gros.

Am apucat şi invazia rusească din 1853 şi pe cea austriacă din 1854 şi, în mintea mea de copil, au rămas neşterse amintirile acelor timpuri de durere.

Şi, timpuri mai senine începînd a se arăta, am asistat la deschiderea Divanului ad-hoc şi la şedinţa Adunării Elective cînd s'a ales Domn Alexandru Ioan I.

Am văzut deputaţia munteană, care venia să pună pe capul lui coroana lui Mihai Viteazul, pe lîngă a lui Ştefan cel Mare.

Am ieşit, împreună cu tot Iaşul, sute de trăsuri şi mii de oameni, întru întîmpinarea celui întîiu regiment muntean care venia să ţină garnizoană în capitala Moldovei.

Am jurat credinţă lui Alexandru Ioan I cînd am fost numit Institutor.

Am plîns de bucurie cînd am fost chemat să votez în colegiul electoral pentru Adunare în 1864.

Şi am trăit acele nemuritoare şase luni de dictatură din acel an, cînd fiecare zi se ilustra printr'o lege nouă, prin o reformă democratică, epocă care a culminat în ziua de Sînta Maria Mare, cînd s'a decretat împroprietărirea ţăranilor.

www.dacoromanica.ro

Pentru aceste cuvinte, şi chiar cu primejdia de a mă socoti ca un înapoiat, mie să-mi daţi voe a zice, ca M. Kogălniceanu în 1843: „Inima mi se bate cînd aud rostind numele „lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan cel Mare, lui Mihai Viteazul". Dar, Domnilor mei, şi nu mă ruşinez a vă zice că aceşti bărbaţi pentru mine sunt mai mult decît Alexandru cel Mare, de cît Anibal, decît Cezar, aceştia sunt eroii lumii, în loc că cei dintîi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războeni are mai mare interes decît lupta de la Termopile şi izbînzile dela Rahova şi dela Călugăreni îmi par mai strălucite de cît acele de la Maraton şi Salamina, pentru că sunt cîştigate de către Romîni. Chiar locurile patriei mele, îmi par mai plăcute, mai frumoase decît locurile cele mai clasice. Suceava şi Tîrgovişteа sunt pentru mine mai mult decît Sparta şi Atena. Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru Romîn are mai mult preţ decît Corintul; pentru că la Baia avanul Rigă al Ungariei, Mateiu Corvinul, viteazul vitejilor, Craiul Crailor, cum îi zicea Sixt IV, rănit de sabia moldoveană, fu pus pe fugă, şi uită drumul patriei noastre".

Tratatul dela Paris din 1856 fusese binefăcător pentru Principatele Romîne. O comisie europeană fusese numită pentru a studia starea lor, nevoile şi dorinţele Romînilor la faţa locului şi la Divanurile ad-hoc din 1857, adunările mari, cum cu drept au fost numite, fuseseră chemaţi proprietari mari şi proprietari mici, cler, orăşeni şi ţărani, ca să-şi arate dorinţele lor de îmbunătăţire.

Dorinţele exprimate de către aceste Divanuri s'au concretizat în patru puncte, care s'au votat în unanimi-

www.dacoromanica.ro

tate în ambele Divanuri, afară de două voturi contra în Moldova.

Cele patru puncte erau:

I. *Unirea.*

II. *Principe străin cu drept de ereditate.*

III. *Autonomia.*

IV. *Guvernămînt constituțional reprezentativ.*

Toate lucrările Divanurilor au fost trimise la Paris, unde s'a convocat o Conferință a delegaților celor șapte puteri garante. Această Conferință ne-a dat Convenția de la Paris din 7/19 August 1858.

După Regulamentul Organic și Convenția de la Balta-Liman, această Convenție de la Paris era a treia lovitură gravă ce se da Autonomiei noastre. Străinii încă o dată 'și permiteau a ne impune legi organice, ceeace nu se făcuse nici în cea mai tristă epocă din istoria noastră națională, în perioada fanariotă.

Dispozițiile Impăratului Napoleon III față de noi se schimbaseră în cursul celor doi ani. Față cu opoziția statornică a Austriei, care declarase că nu va consimți niciodată la înființarea unui nou Piemont la hotarele răsăritene ale monarhiei, față cu opoziția și mai îndărătnică a Turciei, care declara că nici o dată nu va consimți la Unire și Principe străin, pentru că aceasta însemna Independența Principatelor, față cu atitudinea și mai dușmănoasă a Angliei, hotărită a păstra cu orice preț integritatea Imperiului Otoman și care vedea mîna Rusiei în tot ceeace se lucra la Dunărea de jos, Impăratul Napoleon III se văzu nevoit a ceda și cedă cu atît mai lesne, cu cît, în acel timp, toată atenția lui era îndreptată spre afacerile italiene.

www.dacoromanica.ro

Convenţia dela Paris ne refuza Principele străin, lovia adînc în autonomia noastră, ne acorda un simulacru de Unire cu doi domnitori şi două adunări şi cu o Comisie centrală la Focşani, alcătuită din opt Moldoveni şi opt Munteni, care să pregătească proectele de lege de interes comun pentru ambele ţări, iar în ceea ce priveşte Guvernămîntul constituţional reprezentativ, Convenţia prevedea Adunări elective, care nu se deosebiau mult de Obşteştile obicinuite adunări din timpul Regulamentului organic, căci dreptul de vot era dat numai proprietarilor. Erau trei colegii: alegători direcţi cu venit de 1000 de galbeni, care alegeau cîte doi deputaţi de judeţ; alegători direcţi de oraş cu capital de 6000 de galbeni, care alegeau cîte un deputat de oraş, afară de Bucureşti şi Iaşi, care alegeau trei, Craiova, Ploeşti, Brăila, Galaţi şi Ismail cîte doi; alegători primari cu venit de 100 galbeni care nu votează direct, ci se întrunesc la reşedinţa plăşei, aleg cîte trei delegaţi şi aceşti delegaţi, întruniţi la reşedinţa districtului, aleg cîte un deputat de judeţ. Deputatul trebuia să aibe vîrsta de 30 de ani şi un venit de 400 de galbeni.

După listele electorale din 1858 erau în Moldova:

358 alegători direcţi de ţinut.

363 alegători direcţi de oraş.

762 alegători primari.

cu alte cuvinte puterea legislativă era lăsată întreagă pe mîna proprietarilor mari cu venit de 1000 de galbeni în proprietăţi şi a celor cu un capital funciar, comercial sau industrial, în valoare de 6000 galbeni în oraş, căci aceşti 721 de alegători aleg marea majoritate a deputaţilor, ei aleg 49 de deputaţi, pe lîngă care trebue să adăugăm pe

www.dacoromanica.ro

Mitropolitul și Episcopii eparhioți, membri de drept ai Adunării. Dar numărul alegătorilor trebue micșorat, pentru că sunt persoane înscrise în deosebite județe unde au proprietăți. Astfel Mihail Sturdza e înscris în șapte locuri, N. Vogoridi în patru, M. Kogălniceanu în cinci, și, astfel fiind lucrul cu toți boerii mari, nu vom greși cînd vom socoti numărul alegătorilor din cele două colegii directe la 700.

In Muntenia numărul alegătorilor era mai mare, fiindcă țara era și mai mare și poporația orășenească mai romînească și mai bogată; dar și acolo țara legală nu trecea de 1000 de alegători direcți.

Acești alegători aveau să formeze Adunările care, împreună cu Domnii, aveau să îndrumeze țara pe căi nouă, rupînd cu abuzurile trecutului, încredințînd puterea unor elemente nouă și începînd o eră nouă pentru Latinii de la Dunăre. Aceste Adunări aveau misiunea de a traduce în legi dispozițiile art. 46 din Convenție, prin care se proclama egalitatea tuturor cetățenilor înaintea legii, desființarea rangurilor, privilegiilor și scutirilor de tot felul, supunerea tuturor la sarcinile publice și facerea cît mai în grabă a unei legi pentru îmbunătățirea soartei țăranilor.

Slabă nădejde.

Cu toate acestea Romînii se arată recunoscători Marilor Puteri pentru Convenția de la Paris. Separatiști și Unioniști, Albi și Roși, Moderați și Inaintați, toți declară că Convenția este o binefacere; toți, și chiar cei mai reacționari, se întrec în a-și arăta recunoștința pentru noua organizare dată țărilor romîne.

Convenția fiind promulgată, Căimăcămia lui Al.

www.dacoromanica.ro

Ghica în Muntenia şi a lui N. Conachi Vogoridi în Moldova au încetat şi s'au numit în ambele ţări Locotenenţe domneşti, alcătuite, conform Regulamentului Organic, din Miniştrii de interne şi de justiţie şi din Preşedinţii Divanului domnesc a ultimilor Domnitori Gr. Al. Ghica şi Barbu D. Ştirbei.

Sarcina Locotenenţilor domneşti era a întocmi liste electorale, a convoca colegiile pentru alegerea deputaţilor şi a întruni Adunările pentru alegerea Domnilor.

Situaţia era cu desăvîrşire gravă, mai ales în Moldova. Caimacamii Vasilică Sturdza şi An. Panu au avut a lupta contra colegului lor Ştefan Catargiu, câre pretindea a se lăsa în funcţie întreaga administraţie a lui Vogoridi, care era devotat fostului său stăpîn de odinoară Mihail Sturdza, şi sprijinit de consulul austriac şi de Afif-Bei, care venise cu firmanul de instalare a Căimăcămiei, rămăsese în ţară pentru a sprijini reacţiunea, protestă contra actelor colegilor săi, provocă o întrunire a ambasadorilor în Constantinopole şi obţinu dela Marele Vizir o telegramă către Caimacami, prin care li se ordona a da satisfacţie colegului. Rezemaţi pe drepturile ţării, puternici prin patriotismul lor înflăcărat, cei doi Caimacami, protestă în contra amestecului străinilor în administraţia lăuntrică a ţării, expediază din Moldova pe Afif-Bei şi trimit o circulară prefecţilor din ţara de jos, că de se va găsi vreun turc purtător de hîrtii dela Constantinopole să-l trimită cu escortă la Galaţi, acolo să i se ia hîrtiile şi acolo să aştepte răspunsul guvernului ţării, în care intrase I. Cantacuzino ca al treilea Caimacam, iar V. Alecsandri era locţiitor de Ministru de externe şi Al. Cuza la cel de război.

In Muntenia nu era uşoară situaţia Caimacamilor

www.dacoromanica.ro

I. Manu, Em. Băleanu și I. Filipescu. Ei erau pentru G. Bibescu, fostul Domnitor, care'și pusese canditatura la Domnie. Caimacamii și miniștrii aveau a lupta contra fostului Domn Al. Ghica și partizanilor lui; ei aveau în contra lor pe partidul moderat, Creţuleștii, V. Boerescu, C. Bozianu și amicii lor și aveau adversari ireductibili pe Roșii, cum li se zicea pe atunci, Goleștii, Brătienii, C. A. Rosetti, atot puternic prin gazeta *„Romînul"*. S'a introdus Cenzura, cu garanție de 400 galbeni de fiecare jurnal „pentru a se respinge și *popri* ori ce pretenție ieșită din hotarele cuviinții și legalității".

In Moldova, din contră, cel dintîi lucru ce a făcut Locotenența domnească, a fost reîntroducerea libertății presei. Mai bine de 60 proprietari mari din țară, ca St. Catargiu, Pan. Balș, Pașcanu și alții au protestat la Marele Vizir:.... „pentrucă Alteța Voastră știți bine că o publicitate așa de dezordonată, făcînd mai des apel la patimi de cît la dreptate, înriurează masele puțin luminate și tulbură dreapta judecată a nației, în minutul cînd mai mult de cît totdeauna, ea este chemată de a intra în sine și a nu se inspira decît de la sine însăși". Protestarea „s'a înecat în Dunăre", după expresia lui V. Alecsandri și Moldova a continuat a se bucura de libertatea presei.

Era și nevoe de o presă liberă, pentru că Mihail Sturdza își pusese candidatura, sprijinit de Mitropolitul și Boerii bătrîni, iar fiul său Grigore Sturza, recomandat călduros la Paris de către Consulul francez Victor Place și sprijinit de membri însemnați din partidul național, cum erau Gheorghieș Sturza, C. Hurmuzachi și alții, lucra cu energie pentru succesul candidaturii sale.

www.dacoromanica.ro

Lupta Partidului Naţional în presă a dus'o întreagă Mihail Kogălniceanu.

Veşnic treaz, veşnic în picioare, petrecînd o mare parte din timpul său la redacţia *„Stelei Dunării"*, scoţînd adeseori, la miezul nopţii, un articol tipărit pentru a-l înlocui cu altul, însuflînd tuturor focul sacru de care era mistuit, asupra lui Kogălniceanu apăsa o sarcină teribilă; pentru că el trebuia să pună în practică ceia ce se hotăra; fapte pe care nu le puteau face membrii Partidului Naţional care erau în guvern.

Şi cu toate aceste el nu pierdea sîngele rece, rămînea în tonul de bună societate şi articolele lui de pe acea vreme au rămas ca model pentru gazetarii viitorului.

Înţelegem dar pentru ce el era privit ca sufletul mişcării naţionale de atunci, şi pentruce se propusese ca Naţiunea recunoscătoare să-i ofere prin subscripţie publică o moşie de 50.000 de galbeni care să poarte numele lui.

Subscripţia naţională nu s'a mai făcut, moşie nu i s'a dat, dar în schimb, Constituanta din 1866 a isgonit din sînul ei pe M. Kogălniceanu, ca imoral.

Pentru cuvintele care se vor vedea îndată şi pentru a se pune capăt corupţiei electorale, Căimăcămia din Moldova grăbia deschiderea Adunării.

Cu toată opoziţia Mitropolitului, Prezidentul de drept al ei, Adunarea s'a deschis la 28 Decembrie. La 31 Decembrie s'au verificat titlurile a 52 de deputaţi şi la 2 Ianuarie s'a constituit biuroul primei Adunări elective a Moldovei, alegîndu-se Vice-preşedinţi:

Vornicul Petru Mavrogheni, cu 48 de voturi.

Colonelul Alexandru Cuza cu 40 de voturi.

www.dacoromanica.ro

Cu trei deputaţi cari s'au validat mai pe urmă şi cu Mitropolitul, Camera număra 55 deputaţi, căci C. Negri demisionă.

Acuma se putea proceda la alegerea Domnului.

S'a susţinut că Mihăilienii şi că Grigorienii formau majoritatea şi că, dacă ar fi cedat ori tatăl ori fiul, celălalt era ales cu siguranţă. Mare greşală. Majoritatea a fost de la început a Partidului Naţional. Aceasta se vede nu numai din faptul că acest partid a impus pe candidaţii săi la biuroul Camerei, dar şi din procesele verbale a celor întîi şedinţe. Toate comisiile, toate propunerile, sunt alcătuite şi votate de 32 de deputaţi, membrii ai acelui partid.

Prin urmare, discuţia nu mai încape: deputaţii naţionalişti formau majoritatea.

Pe cine vor alege Domn?

S'a scris că erau candidaţi V. Alecsandri şi L. Catargiu, şi că după consfătuiri şi discuţii, nici unul din aceşti doi candidaţi neputînd întruni majoritatea, s'a propus candidatura Colonelului Al. Cuza, care s'a primit în unanimitate. Aceasta e povestirea lui Kogălniceanu în *„Steaua Dunării"*.

In Iunie 1859, Kogălniceanu nici nu voia, nici nu putea spune mai mult. El se ţinea de Programa partidului naţional din Moldova, care cuprindea.... „Totul atîrnă de la compunerea viitoarei Adunări legislative.... credincioasa şi necoruptibila păzitoare şi apărătoare a Constituţiei ţării.... (Subscrişii) declară în faţa naţiei că ei nu au nici în iveală, nici în ascuns, vreun candidat la domnie.... Ei ridică steagul naţional al respectării şi al desvoltării Constituţiei prin neatîrnarea Adunării le-

www.dacoromanica.ro

gislative. . . ." Acelaş lucru-l susţinuse şi C. A. Rosetti în două articole din *„Romînul"* care avuseseră un mare răsunet:

„Cine umblă după stăpîn, slugă va muri" şi „Cine caută la străin înstrăinat va fi". Lumea cetia, admira; dar mulţi Naţionalişti sinceri erau în nedumerire. Mulţi nu-şi puteau explica cum putea fi indiferentă persoana Domnitorului care, după Convenţie, avea puteri foarte mari. Se simţia că era ceva ascuns. Şi viitorul a dovedit că aşa era.

In memorabila discuţie asupra Adresei din 1863 I. Brătianu, adresîndu-se lui Kogălniceanu, zice: „Ne-ai depeşat că ai scris o carte, că ai abonaţi în Moldova şi ne ai cerut să-ţi facem şi noi abonaţi. Ţi-am răspuns că ne abonăm şi noi, dacă ai mulţi abonaţi acolo". Mai departe Brătianu zice: „Ne-aţi scris că aveţi să alegeţi un bătrîn. Noi v'am răspuns că, dacă este vorba de bătrîn, avem şi noi bătrînul nostru, pe Al. Ghica" şi în fine, pune lui Kogălniceanu o întrebare, care ştia că trece peste capul Ministrului şi se adresează direct lui Vodă: „pentru ce nu aţi venit la Bucureşti, cu batalionul acela?"

Pe lîngă aceste destăinuiri ale lui I. Brătianu, mai vine faptul că, îndată după alegerea lui Cuza, An. Panu a prezentat Domnului un memoriu, în care expediţia din Muntenia „era studiată pînă în cele mai mici amănunte".

Aceste destăinuiri ne fac să pricepem cum s'au petrecut lucrurile.

Din Moldova a plecat ideea că textul Convenţiei nu se opunea la alegerea aceleaşi persoane ca Domn în Moldova şi în Muntenia. Domnul moldovean ales în Iaşi se va alege şi în Bucureşti. Dar pentru ca o asemenea Unire

www.dacoromanica.ro

personală să fie primită de către Marile Puteri trebuia ca Domnitorul ales în ambele Principate să fie ales în unanimitate. Aceasta se putea realiza numai dacă se da acestei Domnii un caracter de ceva provizoriu. Adunarea din Moldova dar, înainte de a proceda la alegerea Domnului, va afirma încă odată în faţa lumii voinţa poporului romîn de a avea un Principe străin. Pentru votarea acestei dorinţi, unanimitatea era sigură, şi atunci se putea spera că se va alege tot cu unanimitate şi candidatul, care s'ar lega să abdice îndată ce împrejurările ar fi favorabile pentru dobîndirea unui Domn străin.

Astfel pusă chestiunea în întrunirile Deputaţilor Partidului naţional, întrebarea era: nu cine va fi ales Domn, ci cine va primi să fie ales în asemenea condiţii? Cine va avea atîta patriotism şi atîta abnegaţie şi cine va oferi de ajuns garanţii că se va ţinea de cuvînt? In adevăr situaţia era cu desăvîrşire grea pentru viitorul Domn. Am avut Domnitori numiţi pe şapte ani, timp scurt dar hotărît de mai înainte: erau siguri că vor domni şapte ani. Preşedintele Statelor Unite se alege pe patru ani, dar e sigur că aceşti patru ani va cîrmui. Dar a ţi se zice mai înainte: „Te alegem Domn al Moldovei şi vei domni şi peste Muntenia, dar mai înainte de alegere vom declara solemn înaintea lui D-zeu şi a oamenilor că Ţara, în unanimitate este cu inima plecată spre un Domn străin. Vei fi dator a te jertfi pentru înzestrarea Patriei cu instituţiile de care are nevoe, vei lucra cu Adunări, care reprezintă a doua mie parte din locuitorii Ţării şi vei deschide o Eră Nouă, dar nu vei uita niciodată că trebue să fii pururea gata a părăsi tronul pe care vremelnic eşti înălţat".

Cine ar fi îndrăsnit şi ar fi voit a primi puterea în

www.dacoromanica.ro

asemenea condiţii? Colonelul Cuza a primit această sarcină de jertfă şi devotament. El oferia garanţia că va răspunde la aşteptările Naţiei. Blînd şi prieten cu toţi, el era simpatic tuturor. Franc şi leal, vorba lui era sfîntă şi nimeni nu se putea îndoi de curajul şi energia lui. Să nu uităm că dintre toţi proprietarii mari numai Al. Cuza votase în Divanul ad-hoc, propunerea lui C. Negri pentru împroprietărirea Ţăranilor. Natural, cînd după discuţii care au ţinut pînă la două după miezul nopţii, s'a propus candidatura Colonelului Al. Cuza, ea a fost primită şi s'a făcut următorul act:

„Astăzi 3 ghenarie 1859, Partida naţională independentă întrunindu-se în şedinţă şi păşind la scrutin pentru alegerea Candidatului la domnie, pe care cu toţii pe onor ne îndatorim a susţine în adunare prin vot pe faţă, au ales cu majoritate absolută de candidat la Domnia Moldovei pe Colonelul Alecu Cuza, (subscrişi) Man. Costachi, G. Gr. Ghica, C. Rolla, P. Mavrogheni, G. Ciucureanu, N. Roset-Bălănescu, Iancu Donici, N. Catargiu, L. Catargiu, L. Rosetti, D. Gheorghiade, C. Milea, St. Silion, Iord. Gane, I. Sturza, P. Casimir, C. Iacovachi, I. A. Cantacuzino, N. Pisoschi, C. Roset Tetzcanu, V. Alecsandri, N. Docan, N. Cananău, C. Hasnaş, A. Grigoriu, (Văsescu), An. Panu, M. Kogălniceanu, N. Suţu, Pr. A. Moruzi, P. Carp. Negri demisionase, Cuza nu a subscris iar N. Mavrocordat a aderat la Actul de mai sus.

La 5 Ianuarie 1859 faţă fiind 49 de deputaţi şi 6 absenţi: St. Catargiu, P. Roset-Bălănescu, N. Suţu (bolnav), Panaite Balş, N. Istrati şi Gr. Sturza, după ce Adunarea votă în unanimitate proiectul de mulţămire către Puterile garante, în care se spunea, la punctul II, că

www.dacoromanica.ro

„Unirea Principatelor într'un singur Stat şi sub un principe străin din familiile domnitoare ale Europei, a fost, este şi va fi dorinţa cea mai vie, cea mai aprinsă, cea mai generală a naţiei romîne", se păşi la alegerea Domnului.

Fiecare deputat îşi părăseşte locul, vine în mijlocul Camerei, votează cu glas tare, apoi îşi scrie votul în tabloul anume întocmit şi iscăleşte.

Mitropolitul Sofronie Miclescu votînd cel de pe urmă, ca Preşedinte, a rostit următoarele cuvinte:

„Aceasta este ziua care o au făcut Domnul să ne bucurăm şi să ne veselim întru dînsa? Au trecut sute de ani, iubiţii mei compatrioţi, de cînd Moldova pierduse dreptul său de a'şi alege pe Domnul stăpînitor. Acum cînd mila lui D-zeu s'a pogorît peste ţara aceasta ca ploaia pe pămînt, insuflînd în inimile prea puternicilor Impăraţi ai Europei (cărora se cuvine din parte-ne adîncă mulţumire) şi a căror numai aducere aminte face fericit pe un popor, am cîştigat iarăşi drepturile noastre. Zic dară cu Proorocul „că aceasta este schimbarea dreptei celui Prea Inalt", şi precum în anul trecut am zis că „unde este turma va fi şi păstorul", iarăşi mai repetez acel cuvînt şi împreună cu toată Adunarea, votez şi subscriu pentru d. colonel Alexandru Cuza, pentru „Domnul Stăpînitor al Moldovei".

Apoi Domnitorul depune jurămîntul şi Kogălniceanu în numele adunării îi adresează următoarele cuvinte:

„După una sută cinci zeci şi patru ani de durere, de umiliri şi de degradaţie naţională Moldova a reintrat în vechiul său drept, consfinţit prin capitulaţiile sale, dreptul de a-şi alege pe capul său, pe Domnul. Prin înălţarea ta pe tronul lui Ştefan cel Mare s'a reînălţat însăşi na-

www.dacoromanica.ro

ţionalitatea romînă. Alegîndu-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia ta, a voit să-i răsplătească sîngele strămoşilor tăi vărsat pentru libertăţile publice. Alegîndu-te pe tine Domn în ţara noastră, am vroit să arătăm lumii aceea ce toată ţara doreşte: la legi nouă om nou. O Doamne mare şi frumoasă'ţi este misia. Constituţia din 7/19 August ne însemnează o epocă nouă şi Măria Ta eşti chemat să o deschizi. Fii dar omul epocei, fă ca legea să înlocuiască arbitrariul, fă ca legea să fie tare, iar tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun, fii blînd; fii bun mai ales pentru aceia pentru cari mai toţi Domnii trecuţi au fost nepăsători sau răi. Nu uita, că, dacă cincizeci de deputaţi te-am ales Domn, însă ai să domneşti peste două milioane de oameni! Fă dar, ca Domnia ta să fie cu totul de pace şi de dreptate, împacă patimile şi urile dintre noi, şi reintrodu în mijlocul nostru strămoşeasca frăţie. Fii simplu, Măria Ta, fii bun, fii Domn cetăţean; urechea ta să fie pururea deschisă la adevăr şi închisă la minciună şi linguşire. Porţi un frumos şi scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăeşti dar mulţi ani, ca şi dînsul; şi fă, o Doamne, ca prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituţiilor noastre şi simţimintele tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale naţiei noastre, cînd Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratului din Bizanţia, că „Rominia nu are alt ocrotitor de cît pe Dumnezeu şi sabia sa". „Să trăeşti Măria Ta".

S'a zis şi s'a susţinut că alegerea lui Vodă-Cuza a fost o surprindere pentru toată lumea, că el ar fi fost un „ilustru necunoscut". Eroare adîncă.

A. Cuza făcuse studii în străinătate şi luase parte la

www.dacoromanica.ro

mișcarea din 1848. Exilat de către Mihaiu Sturdza, el scăpase la Brăila și-și găsise adăpost la familia Hurmuzachi, în Bucovina. Intors în Moldova el fu numit de către Grigore Ghica Director la Min. de interne și apoi pircălab la Galați, unde și azi se ține minte administrația lui. A păstrat această înaltă funcție și sub Vogoride și demisia răsunătoare ce a trimis acestuia a fost o armă puternică în mîna Partidului Național pentru a sfărma întiile alegeri, ilegale pentru Divanul ad-hoc. Sub Căimăcămia de Trei a fost ministru de război, provizoriu cum erau toți miniștrii ei.

Cunoscut în țară, el era cunoscut și în străinătate. Cînd era vorba a se numi un Caimacam în Moldova în locul răposatului T. Balș, Thouvenel, ambasadorul Franței la Constantinopol, a văzut pe Ethem Pașa propunînd marelul Vizir o listă de trei persoane: Costin Catargiu, Vasilică Sturdza și A. Cuza. Fiindcă nu cunoștea aceste persoane, ambasadorul a depeșat lui V. Place, consulul francez din Iași și acesta i-a răspuns: „Vasilică Sturdza și Cuza excelenți sau neutri, Costin Catargiu, detestabil". Era vorba despre Unire. Cînd Cuza și-a dat demisia de prefect al Galaților, V. Place, care cunoștea așa de bine Moldova și pe oamenii ei, scrie către Comitele Walewski: „prefectura de Galați este cea mai importantă din Moldova și d. Cuza care o administra, trece, cu drept cuvînt, ca unul dintre funcționarii cei mai capabili, cei mai onorați și cei mai energici din țară. Prin averea sa și prin relațiile sale de familie, el ocupă un loc însemnat în opinia publică".

Un lucru nu prea dumirea pe cunoscuții săi: cum acest bărbat ajuns Vornic Mare, și prin urmare de aproape ultima treaptă a Boieriei, cum a îmbrățișat cariera

www.dacoromanica.ro

militară, şi în curs de cîteva luni a fost trecut de Vogoridi prin toate gradele militare pînă la Colonel.

Cuza n'a spus'nimănui pentru ce a făcut aceasta, dar putem să ne închipuim. Ca şi un alt Vornic Mare, Iorgu Roznovanu, Cuza putea fi încredinţat că Ţările Romîne intrînd într'o eră nouă, armata romînă va înceta a fi o simplă „strajă pămînteascâ" cum se prevedea în Regulamentul organic, şi că venind poate timpul ca Romînia să facă apel la vitejia fiilor săi, era o datorie pentru el, în al cărui piept bătea o inimă vitează, ca să se pregătească din vreme pentru asemeni timpuri.

Din cele de mai sus, rezultă credem: legenda că Cuza-Vodă a fost „un ilustru necunoscut", asupra căruia toţi s'au învoit să-l aleagă pentru că nu s'au putut înţelege asupra unuia în adevăr vrednic de a domni, această legendă ar trebui să dispară din istorie.

Simplul fapt că Colonelul Alexandru Cuza a fost ales, împreună cu Mavrogheni, Vice-preşedinte al Camerei, la 2 Ianuarie, adică mai înainte de a-i se pune candidatura la Domnie, sfarmă definitiv legenda. Un om nu se alege în unanimitate Vice-prezident al unei Camere în care erau A. Panu, M. Kogălniceanu, C. Hurmuzachi, Lascăr Catargiu şi cîţi alţii!

Acum. că la votul pentru Domnie au intervenit şi alte consideraţii, se poate. Liniştit, duşman al frazelor pompoase, iubind petrecerile, unii îşi vor fi închipuit că'l vor avea drept instrument, şi că vor face cu el ce vor voi. Se poate. Dar cît de mult aveau să fie amăgiţi cu toţii! Suit pe tron, el nu a zis ca Ioniţă Sturdza, dar s'au încredinţat în curînd cu toţii că: „are cine'i domni!"

Unanimitatea Deputaţilor Moldovei îşi pusese nădejdile în El şi nădejdea Moldovei nu a fost înşelată.

www.dacoromanica.ro

Suit pe tron sub numele de Alexandru Ioan I, Cuza Vodă voi să încredințeze Ministerul lui An. Panu, dar acesta puse ca cea dintîi condiție intervenirea armată în Muntenia, ceea ce Domnul refuză. Și a avut dreptate. Astfel de expediție era nepractică, primejdioasă și nepolitică în acelaș timp.

Nu era nici un ban în lăzile vistieriei și armata moldovenească, multă, puțină cît era, nu era de fel pregătită pentru un război, chiar nici o simplă preumblare triumfală, cum se susținea, nu se putea face în cîteva zile, pe glodoasa iarnă din 1869: cînd nu erau poduri pe rîuri și cînd dela Mărășești și pînă la Ploești nu era nici o palmă de șosea. Presupunînd chiar că armata ar fi mers, dacă pînă ce ajungea la București se alegea Domnul Munteniei și armata îi jura credință, ce s'ar fi întîmplat, dacă în această aventură ar fi curs sînge frățesc?

Victor Emanuel a intrat, cîteva luni după aceia, ca triumfător în Milan, dar bătuse pe Austriaci. In Toscana, însă, Parma, Modena, Neapole, s'a dus numai după ce populațiile s'au revoltat pretutindenea, au alungat principii devotați Austriei și prin plebiscite în regulă, au votat anexiunea țărilor către Piemont.

Aceasta era calea de urmat; ca să dobîndim ceva, trebuia să ne arătăm unanimi înaintea Europei, dar o Unire cu sila, impusă prin arme, greu ar fi fost primită de către Europa. Aceasta e și părerea lui V. Sturdza, care formează primul Minister cu Manolachi Costachi, Lascăr Rosetti, V. Alecsandri, C. Rolla.

In Muntenia alegerile făcute la 8, 10 și 12 Ianuarie au dat o majoritate covîrșitoare guvernului. Abia s'au putut strecura 30 de deputați: partizani ai lui Al. Ghica, moderați și înaintați. Partidul Național se hotărăște a

www.dacoromanica.ro

face apel la popor, pentru ca să facă presiune asupra Adunării şi la nevoe chiar să o isgonească. In zilele de 22 şi 23 Ianuarie, dealul Mitropoliei e plin de mii de oameni, gata a ajunge la orice extremitate. Căimăcămia luă măsuri de represiune şi alegerea lui G. Bibescu era sigură, dar Ministrul de Războiu, generalul Barbu Vlădoianu făcu cunoscut Căimăcămiei că el nu va da ordine şi că armata nu va trage în popor. Atunci guvernul cedă, şi cînd D. Ghica la întrunirea de la Concordia, şi mai apoi V. Boierescu în şedinţa secretă de la Cameră, 24 Ianuarie, au făcut apel la unirea tuturor şi au propus a se alege Domnul Moldovei, toate inimile erau cîştigate. „Mitropolitul îşi înălţă mîinile înaintea icoanei sf. Treimi şi cu ochii plini de lacrimi, cu o voce tremurîndă zise: „Doamne D-zeul părinţilor noştri, aruncă-ţi privirea ta asupra inimilor noastre şi nu slăbi curajul fiilor tăi. Uneşte-i pe toţi într'o cugetare şi într'o simţire şi fă ca inimile lor să aibe aceeaşi bătae pentru ţara lor. Prinţul Cuza este Unsul tău între noi şi pentru dînsul jurăm toţi că-l vom susţine".

La redeschiderea şedinţii se procedă la vot, prin scrutin secret şi Domnul Moldovei este ales în unanimitate.

Cuza Vodă a primit fără a sta un minut pe gînduri coroana ce i se oferia, a însărcinat pe I. A. Filipescu şi pe generalul N. Golescu a forma Ministerul în Muntenia şi în aceeaş zi Domnul Principatelor Unite Moldova şi Ţara Romînească scria către Marile Puteri:.... „Intemeindu-mă pe votul Adunării Ad-hoc, rostit din nou către Adunarea Moldovei în şedinţa sa din 5 Ianuarie, constatez încă odată că Ţara au cerut Unirea cu un principe străin. Cît pentru mine personal am lucrat toţ-

www.dacoromanica.ro

deauna la succesul acestei combinări şi alegerea mea nu au putut slăbi nici de cum convingerile mele de mai înainte.

„Lipsit de ambiţie personală şi nedorind alta decît binele Ţării mele, aşa precum ea-l înţelege şi'l cere, nu am trebuinţă de a declara că voi fi totdeauna gata a mă întoarce la viaţa privată şi că nu voiu considera retragerea mea ca un sacrificiu, dacă Marile Puteri, luînd în băgare de seamă dorinţile legitime a unei naţii ce aspiră a se desvolta şi care vede dinaintea sa deschizîndu-se calea unui nou viitor, ar consimţi prin a lor hotărîre o combinaţie ce pentru această naţie ar îndeplini toate sperările ei".

Comisiunea Camerei Muntene venită la Iaşi cu actul de alegere a fost primită cu un entuziasm peste putinţă de descris, atît în Cameră cît în întreaga Capitală a Moldovei şi C. A. Rosetti, care putea cunoaşte pe oameni, s'a mărginit a depeşa la Bucureşti numai următoarele cuvinte: „Domnitorul nostru este întru totul sublim".

După ce a trimis pe C. Negri cu o deputaţie la Constantinopol, pe V. Alecsandri şi St. Golescu la Paris, ca să stărue pentru confirmarea faptelor îndeplinite, Cuza începu a guverna.

Doamnelor şi Domnilor,

Ori de cîte ori se va vorbi despre domnia lui Cuza-Vodă, vă rog să nu uitaţi, că, ajuns pe tron în vîrstă de 38 ani el a abdicat cînd era de 45 de ani. Vîrsta de 45 ani este pentru foarte mulţi oameni, începutul rodnicei lor cariere şi cîţi oameni mari ar fi fost puţin însem-

www.dacoromanica.ro

naţi, dacă activitatea lor ar fi contenit la 45 ani. Timpul este cel mai preţios ajutor al omului.

Să nu uitaţi, de asemenea, vă rog, că Vodă Cuza a domnit numai şapte ani. Ce ar fi însemnat în Istorie glorioasa domnie a lui Ştefan cel Mare, dacă el ar fi încetat a domni la 1464? Şi unde am fi noi dacă ar fi izbutit stupida conspiraţie în contra Domnitorului Carol I, din 1873?

Ţineţi apoi socoteală de patimile politice şi de slăbiciunile judecăţii omeneşti. Cînd ni este drag un Domnitor, tot binele numai el l-a făcut, iar pentru cele rele sunt vinovaţi miniştrii răspunzători; cînd avem cuvinte ca să nu-l iubim, tot răul de la el purcede, iar dacă s'a făcut şi ceva bine, acesta e meritul miniştrilor săi. Aşa e regimul constituţional.

Sărmanul regim constituţional! De o sută de ani de cînd e introdus acest regim pe continentul Europei numai vr'o cinci miniştri răspunzători au fost condamnaţi, pe cînd mare este numărul Capilor de stat, inviolabili, după Constituţie, care au apucat drumul exilului.

Mai ţineţi socoteală de greutăţile morale şi materiale ale situaţiei.

Două Capitale, două Ministere şi două Adunări, în curs de trei ani, cu o Comisiune centrală la Focşani, care trebuia să facă proectele de lege de interes comun şi care face ce ştie şi ce vrea să facă ea, şi Domnitorul vecinic pe drumuri, cu cai de poştă, făcînd uneori săptămîni întregi drumul dela Iaşi la Bucureşti şi înapoi, fără relaţie directă cu miniştrii săi luni întregi. Adăugiţi la aceasta că eram la începutul vieţii noastre constituţionale, fără partide politice bine definite, cu o oligarchie stăpînă pe Adunare şi prin urmare şi pe ministere:

www.dacoromanica.ro

în curs de trei ani şase ministerii în Moldova şi nouă în Muntenia.

Mai gîndiţi-vă apoi şi la cele următoare:

Alegerea dela 24 Ianuarie se făcuse cu unanimitate, dar cîte voturi erau sincere? „Erau însă în Bucureşti, zice o gazetă de atunci, multe feţe palide, mulţi oameni neliniştiţi de ceiace făcuseră într'un avînt de generos patriotism, printre aceştia, unii sperau că Unirea nu va fi primită de către Puteri şi că vor putea găsi iarăşi ceea ce au fost pierdut". Şi cum că aceasta nu e o simplă afirmare, ne-o dovedeşte următorul extract din *Journal de Constantinopole*, ziar oficial: „Inalta Poartă nu va pune o mare însemnătate asupra noilor protestaţii ce i vin, mai cu seamă din Ţara Romînească, contra înaltei administraţii a acestei provincii şi chiar însuşi în contra colonelului Cuza. Ştim de sigur, în adevăr, că hîrtia acoperită de un număr foarte considerabil de semnături din partea boierilor celor mari şi a proprietarilor celor avuţi din Romîna a fost adresată A. S. Marelui Vizir. De mai mult timp o manifestaţie a claselor înalte din Romînia nu mai avusese un caracter atît de marcat de unanimitate.... In suplica, de care e vorba şi în care Poarta este conjurată a nu acorda nici de cum investitura pentru ambele principate, figurează numele de înalte persoane din toate partidele...." *(din Steaua Dunării).*

Aceleaşi persoane, care intrigau în afară, acuzau pe Domnitor, în lăuntru, că ocazia era minunată de a dobîndi un Domn Străin şi că el stărue numai pentru sine. Negri, Alecsandri şi St. Golescu, care stăruiau pentru Vodă-Cuza, ne dînd o garanţie că nu se putea dobîndi mai mult.

Dar nici nu trebuia atunci Domn străin.

www.dacoromanica.ro

Domnia lui Cuza Vodă a fost o epocă necesară, introducătoare la Regimul pe care toţi'l doriau.

Un Domnitor catolic nu ar fi putut face secularizarea averilor Mitropoliilor şi Episcopiilor, Mînăstirilor închinate şi neînchinate.

Un Domnitor catolic nu ar fi putut scrie Patriarchului din Constantinopole acea scrisoare, care a răpit de entuziasm ţara întreagă.

Un principe străin, întemeietor de dinastie, nu putea intra în luptă cu ţara legală, cu oligarhia, pentru a da dreptul de vot şi altor clase sociale şi nu putea în luptă cu proprietarii, rezolvind chestiunea ţărănească în felul cum a făcut-o Cuza-Vodă.

Toate aceste chestiuni trebuiau rezolvite înainte de instituirea Dinastiei.

Şi pentru aceasta era nevoe de un om cu o voinţă de fer, punînd în primejdie în tot momentul şi coroana şi persoana sa, neavînd în vedere alt ceva decît reformele democratice de care era setoasă naţia romînă.

Acest om a fost Cuza-Vodă.

Principele străin mai putea aştepta.

Aceasta era părerea Domnului şi părerea lui Kogălniceanu, Alecsandri, Manolachi Costachi, V. Sturdza, Brătienilor, a lui Bozianu, a Creţuleştilor, a lui V. Boierescu, a întregei Stînge în contra Dreptei. Nu putem întrebuinţa cuvîntul de Liberali şi Conservatori, pentrucă nu putem face nimănui injuria de a crede că ar fi dorit să conserve Regulamentul Organic.

Pe cînd dreapta din Comisia centrală pregătea un proiect de Constituţie prin care coroana se încredinţa unui Principe străin, socotindu-se Domnul stăpînitor

www.dacoromanica.ro

numai ca un locțiitor vremelnic al tronului, Roșii făceau întruniri publice pe Cîmpia Filaretului în contra Domnului străin, iar discursurile oratorilor se publicau în *Romînul*. Asemeni întruniri publice s'au ținut și în Iași în șesul de la Frumoasa, 1861.

După 5 și 24 Ianuarie, Alexandru Ioan I începe a guverna cu o mînă fermă. Cele întîi circulări ale Miniștrilor de Interne arătau spiritul, în care avea să lucreze noul regim. După un tablou al abuzurilor încuibate în administrație, abuzuri care trebuiau să înceteze, V. Sturza scria către prefecți:.... „Chem osebita luare aminte a Dvs. asupra lăcuitorilor săteni, feluritele și grelele suferinți ce au trecut asupra capului lor, reclamă mai cu dinadinsul îngrijirea guvernului. Veți cerceta dar cu cea mai mare scumpătate nevoile și trebuințile lor, veți stăvili abuzul deasupra lor, din orice parte ar veni, veți supune unei adevărate și aspre răspunderi pe funcționarii de sub a dv. atîrnare ce s'ar abate de la asemine datorii, veți îndrepta economiile Cutiilor sătești către adevărata lor destinație, de unde s'au fost abătut, într'un cuvînt veți aduce mîngîere și liniște în vetrile locuitorilor, pînă ce nouăle instituții vor așeza soarta lor pe o cale mai fericită. Astfel veți fi reprezentanții unui guvern părintesc, precum în adevăr el trebuiește și voiește să fie".

Peste cîteva zile generalul N. Golescu scria către cei din Muntenia: „... Legea va fi dar mijlocul; ea vă face chiar o datorie neapărată ca, de acum înainte, să aplicați legile fără deosebire de clasă, să tratați pe toți locuitorii din acel district după meritele lor personale, după calitățile morale, iar nu ca în trecut după niște deo-

www.dacoromanica.ro

sebiri convenţionale.... Deveniţi, de acum înainte, iniţiatorii poporului la o viaţă nouă, viaţă de libertate şi naţionalitate...."

In cei dintăi trei ani, pînă la Unirea definitivă, pe pe cînd Comisia Centrală făcea Constituţii, pe cînd Adunările discutau, votau bugete, răsturnau Ministere ori le dădeau în judecată, cum a făcut Camera munteană, cu Manolachi Kostachi, singurul Minister care a avut onoarea a fi trimis înaintea Curţii de Casaţie, Domnitorul cu Ministerele de primăvară, lucra pentru introducerea reformelor cuprinse în art. 46. din Convenţie.

Sub Manolachi Kostachi s'au secularizat averile Mitropoliilor, Episcopiilor şi Mînăstirilor pămîntene; s'a supus toată lumea la bir şi la darea funciară, s'a regulat contabilitatea statului, s'a făcut legea patentelor, s'a întocmit un serviciu de statistică şi s'a înfiinţat un batalion de geniu pentru lucrarea şoselelor.

Sub Mihail Kogălniceanu s'a supus la recrutare toate clasele sociale, s'a oprit bătaia aplicată vinovaţilor, s'au tăiat butucii de prin grosuri, s'au construit închisori mai omenoase pentru preveniţi şi s'a creeat Universitatea din Iaşi, 1860.

Egalitatea se traduce în fapt. Boerii mari şi mici s'au lepădat de titlurile de boierie, care figuraseră pînă atunci pînă şi în procesele verbale ale Adunărilor.

Conştiinţa că toţi sunt egali înaintea legii a pătruns pînă şi la sate. Cînd au văzut Ţăranii că Boierii sunt supuşi la bir ca şi Ţăranii, că recrutarea se face prin tragere la sorţi după liste în care toţi flăcăii sunt înscrişi; cînd au văzut că guvernul face şosele, ceea ce pînă atunci se făcuse numai prin beilic, atunci, faţă cu aceste reforme pe care le văd şi le pricep, înţeleg toţi că s'au schim-

www.dacoromanica.ro

bat lucrurile. Atunci țăranul știe că „s'a rădicat bataia", merge și el liniștit pe drum și strigă și el la surugii boierești că „jumătate de drum este a lui". Boierii se puteau sfădi în Adunare, Ministerele se puteau schimba, țăranul era încredințat că, mai presus de cît toți, este cineva care se îngrijește și are milă de el. El nu cetia gazete și nici nu făcea politică, dar vedea, observa și cele ce vedea se întipăreau odată în creerul lui sănătos, și pe fie ce zi se încredința că timpuri nouă au sosit.

In orașe efectele au fost și mai însemnate. Negutătorul atît de oropsit pînă atunci și lăsat la bunul plac al polițaiului care-l putea „țintui cu urechea la stîlp în piață" și a-i arunca marfa „iama", a înțeles că de acum înainte se va îmbunătăți și soarta lui. O mulțime de negustori romîni supuși străini (sudiți) s'au lepădat de protecția străină.

Această perioadă de trei ani s'a încheiat prin strălucitul succes diplomatic al Domnitorului, Unirea definitivă (11 Decembrie 1861).

Perioada de trei care urmează e și mai rodnică în fapte mari.

La 24 Ianuarie Adunările se întrunesc la București pentru a forma Adunarea Romîniei, Una și în veci Nedespărțită; Comisiunea Centrală rămîne desființată și un Minister se formează, reprezentînd majoritatea Adunării sub președenția lui Barbu Catargiu.

Sesiunea din 1862 este însemnată prin diferențierea Partidelor. De o parte erau Conservatorii cu L. Catargiu, P. Mavrogheni, Gr. Sturza, G. Știrbei, Ap. Arsachi și majoritatea Camerei și de ceia altă parte libe-

www.dacoromanica.ro

ralii cu An. Panu, M. Kogălniceanu, Brătienii, Goleştii, Rosetti, Bozianu, Boereştii, G. Vernescu, G. Apostoleanu şi alţii.

Lupta nu era egală, nu numai pentru că era majoritatea şi minoritatea, ci pentru alte motive. Conservatorii erau strînşi cu iubire în jurul unui şef nediscutat Barbu Catargiu, bărbat cu o cultură aleasă, orator plin de foc, care inspira respect şi teamă chiar adversarilor, pe cînd în partidul liberal nu era comunitate de vederi şi nici unul din marii săi bărbaţi nu se putuse impune ca şef.

Cu toate aceste s'au dat bătălii memorabile, mai ales în discuţia legei rurale. Conservatorii văzîndu-se stăpîni absoluţi ai situaţiei, se hotărîse a rezolvi această gravă chestiune în folosul proprietarilor. Prin legea ce o votează ei hotărăsc că proprietarii se leapădă de toate drepturile şi privilegiile ce aveau din vechime şi dau ţăranilor fără nici o despăgubire locuri pentru casele şi gospodăria lui în cuprinsul satelor. Ţăranul este dar declarat liber, fără nicio îndatorire către proprietar. Dar şi proprietarul nu mai are nici o îndatorire faţă de locuitorul ţăran. „Ţăranul stăpîn absolut pe braţele lui. Proprietarul stăpîn absolut pe moşia lui". In zadar Kogălniceanu, într'un discurs care a ţinut trei zile, a dovedit că nu poate fi vorba de libertatea ţăranilor. Ei au fost pururea liberi şi dacă s'au făcut abuzuri, abuzurile au fost desfinţate de către C. Mavrocordat. Era vorba de pămîntul ţărănesc care fusese răpit de către proprietari, era vorba a li se înapoia măcar o parte din acest pămînt şi nu de geaba, ci prin o justă despăgubire. Kogălniceanu cerea ca Romînia constituţională să facă pentru ţărani, măcar atîta cît făcuse Ţarul Alecsandru II pentru mojicii Ruşi. Barbu Catargiu nici nu voia să audă despre vreun drept al ţă-

www.dacoromanica.ro

ranilor asupra moșiilor particulare, recunoștea însă că li trebue pămînt și-i îndrepta să cumpere moșii cu bani împrumutați de la o Bancă, care se și plănuia.

Legea a fost votată, dar Vodă-Cuza refuză a o sancționa.

După asasinarea lui Barbu Catargiu chiar în curtea Mitropoliei cînd ieșia de la Cameră, partidul conservator se descompune și liberalii fiind în minoritate, Domnitorul formează un Minister al său cu N. Crețulescu în frunte.

Atunci se formează coaliținea zisă monstruoasă pentru că în ea liberalii înaintați, republicanii de odinioară erau cu partidul conservator. An. Panu, I. Ghica, Manolachi Kostachi au intrat în coaliținne.

Desbaterile asupra adresei din 1863 au fost în realitate lupta în contra Domnitorului. Săptămâni întregi s'au pronunțat adevărate rechizitorii în contra guvernării sale și nici persoana lui n'a fost cruțată.

Se impută Domnitorului că ar fi zis în Mesagiul de deschidere a Adunării: „In urma unui trist eveniment (asasinarea lui Barbu Catargiu) am luat eu însu-mi cîrma guvernului", uitînd că, în ședința de la 9 Iunie 1862, majoritatea Adunării hotărîse următoarele.... „luînd în privire greutățile ce preîntîmpină guvernul pentru a menținea ordinea publică, Adunarea pentru binele țării, dă Guvernului putere discreționară pînă la întîia Duminecă a viitoarei luni decembrie, de a lua toate măsurile, și chiar cele mai energice, în privirea acelora ce i-ar afla că conspiră sau făptuiesc în contra liniștei publice, de a-i aresta, de a-i înfrîna și chiar de a-i depărta din țară, precum și de a suspenda libertatea presei". Dar atunci era vorba de un guvern conservator în frunte cu Ap. Arsachi.

www.dacoromanica.ro

„. . .De patru ani, guvernul Măriei Tale nu'şi a aplicat puterile sale legale spre a înlesni sincera funcţionare a mecanismului constituţional. Concursul oamenilor n'a putut lipsi Măriei Tale, căci în şasesprezece ministere ce s'au succes de patru ani, au intrat toţi bărbaţii cari au o valoare politică în ţară, fără deosebire de opinie politică şi toţi au ieşit dela putere, fără a lăsa nimic în urmele lor, decît poate reputaţia lor politică". Iată numai o parte din această doleanţă contra Domnului Ţării.

Domnitorul opreşte pe vice preşedintele Camerei de a-i citi Adresa, zicînd că o cunoaşte, şi-i spune să dea hîrtia în mîna Preşedintelui Consiliului.

De atunci, lupta ajunge şi mai violentă între Domn şi Adunare. Incepe a se vorbi de conspiraţii şi comploturi, dar şi despre o lovitură de stat.

Kogălniceanu este chemat la Minister.

Coaliţia simte că Vodă Cuza şi Kogălniceanu, cu energia lor, pot merge cît de departe; şi de aceea ea-şi schimbă tactica.

In loc de a se încerca să ţină Ministerul în loc, Adunarea se va grăbi a vota toate proectele de legi prezentate, pentru ca să împartă cu Domnul meritul reformelor făcute.

Şi atunci începe acea rodnică sesiune din 1863/4 care se inaugurează cu secularizarea moşiilor mînăstirilor închinate şi isgonirea călugărilor greci. In trei luni se votează codicele penal, legea comunală şi judeţeană, legea pentru organizarea judecătorească şi pentru organizarea armatei, o lege asupra Instrucţiei, legea consiliului de stat, pentru căile ferate, etc.

Adunarea nu voia să dea Domnitorului motiv bine-

www.dacoromanica.ro

cuvîntat de a face o lovitură de stat. Kogălniceanu o supune la o grea încercare, el prezintă Adunării un proect de lege rurală. Adunarea primi în principiu împroprietărirea țăranilor cu despăgubiri pentru proprietar, dar numai pe 21/2 fălci, rămîind ca pentru pămîntul de care ar mai avea nevoie, țăranul să se înțeleagă deadreptul cu stăpînul moșiei. Dar în acelaș timp se dă un vot de blam lui Kogălniceanu.

Domnitorul nu primește demisia Ministerului, ci înaintează Adunării un proiect de lege electorală și o proroagă pînă la 2 Maiu.

La 2 Maiu Camera fu disolvată.

Domnitorul făcu Apel la Țară, pentru că „o oligarchie tulburătoare a știut a împedica necontenit stăruințele mele pentru binele public și a redus guvernul meu la neputință".

Poporul romîn este chemat a se rosti prin plebiscit asupra Statutului fundamental și asupra nouei legi electorale.

Entuziasmul în țară este la culme. Nenumărate adrese de mulțumire se înaintează Domnitorului. Dintre aceste adrese aducem numai una care ne interesează mai mult, acea a Universității din Iași:

Înălțimei Sale Prințului Domnitor.

Consiliul academic al Universității din Iași vine respectuos a Vă ruga să primiți expresia de gratitudine de care este pătruns pentru constanta M. Voastre solicitudine în chestiunea rurală, pentru inițiativa ce Ați luat prin guvernul M. V. spre rezolvarea ei echitabilă și liberală, precum și spre a înzestra Romînia cu deplină

www.dacoromanica.ro

representaţie naţională, care să rezolve chestiunile vitale interioare de la care atîrnă tot viitorul poporului Romîn.

Rectorul Universităţii, T. Maiorescu

Membrii Consiliului: Vladimir Suhopan, N. Ionescu, Jac. Negruzzi, Gr. Cobălcescu, Gh. Mîrzescu, V. Alexandrescu, I. Pop. St.-Emilian, St. Micle. P. Suciu, N. Culianu.

La Craiova entuziasmul era aşa de mare, scrie prefectul, că circulaţia e imposibilă pe străzi.

Pretutindenea se continuă listele de subscripţie, acoperite cu mii de semnături, ca să se ofere Domnitorului cîte un tun de fiecare judeţ.

683.928 de voturi aprobă Statutul şi dau Domnului puterea de a promulga legi prin decrete pînă la deschiderea Camerelor, căci acuma era şi un Senat (Corpul ponderator).

Ziua de 21 Mai 1864 în care s'a prezentat Domnitorului rezultatul plebiscitului şi în care a primit felicitarile Corpurilor constituite ale Statului, a fost una din cele mai frumoase zile din Domnia lui Alecsandru Ioan I.

După o călătorie de cîteva zile la Constantinopole, unde a fost primit şi sărbătorit ca un Suveran, Cuza Vodă s'a întors în ţară cu gloria de a fi dobîndit pentru ţară şi de a fi realizat a doua mare dorinţă a Divanurilor adhoc: autonomia.

Ambasadorii celor Şapte Puteri, întruniţi în Conferinţă, aprobînd statutul cu mici modificări, pun în fruntea deciziunii lor următorul articol:

„Principatele Unite vor putea în viitor modifica şi

www.dacoromanica.ro

schimba legile care privesc la ocîrmuirea lor lăuntrică, cu concursul legal al tuturor puterilor statului şi fără nici o intervenire din afară, exceptîndu-se bine înţeles legăturile ce unesc Principatele cu Imperiul Otoman".

Noua lege electorală îndeplinea şi a treia cerinţă a Adunărilor-mame: guvernămîntul constituţional reprezentativ, căci acorda dreptul de vot tuturor Romînilor.

Alegătorii sunt de două categorii: primari cari aleg un delegat la 50 de alegători şi direcţi cari votează de a dreptul.

Delegaţii şi alegătorii direcţi de la sate aleg cîte doi deputaţi de judeţ. Restul deputaţilor pînă la 160 se compune din deputaţii aleşi de către oraşe.

Toţi Romînii cu venit de 100 galbeni şi patentarii din V clase sunt alegători în oraşe sau la sate. Sunt scutiţi de cens: preoţii parohiilor, profesorii academiilor şi ai colegilor, doctorii şi licenţiaţii diferitelor facultăţi, avocaţii, inginerii şi arhitecţii, institutorii primari ai şcoalelor publice, precum şi capii instituţiilor private recunoscute de către guvern.

Oraşele mici ca: Fălciu, Neamţ, Hîrlău, Curtea de Argeş, Nicoreşti, Drăgăşani ş. a aleg cîte un deputat, complectîndu-se alegătorii pînă la 100 cu direcţii vecini.

După promulgarea statutului s'au făcut marile reforme din timpul dictaturii. S'au promulgat prin simplu decret domnesc o serie de legi, de atîta timp aşteptate, care au schimbat faţa societăţei romîne. Atunci s'au introdus Codicele Napoleon, s'a făcut legea pentru organizarea armatei, legea asupra instrucţiei publice, prin care se introducea învăţămîntul primar gratuit şi obligator, legea organizării corpului telegrafo-poştal, legea asupra

www.dacoromanica.ro

măsurilor şi greutăţilor şi s'au sancţionat legile votate în sesiunea trecută a Adunării. Consiliul de Stat, cu Bozianu, Vernescu, Creţescu, Strat, Calimah, Poenaru şi alţii lucra în permanenţă şi urmele triste ale trecutului dispăreau în fiecare zi.

La 15 August se promulgă legea rurală.

Făcut-au vreo impresie asupra maselor ţărăneşti aceste reforme şi chiar legea rurală, pentru care Vodă-Cuza făcuse lovitura de stat, şi pusese în primejdie coroana şi chiar viaţa sa? D. Xenopol crede că ele „rămîneau neînţelegătoare şi nemişcate.... Lut inform nefrămîntat de gînduri, nedeşteptat nici măcar de îmboldirea individuală, el rămînea nepăsător la tot ce se petrecea".

Credem că dl. Xenopol este nedrept cu ţăranul romîn. Noi credem, din contră, că în cursul veacurilor de asuprire el a fost mult, foarte mult, „frămîntat de gînduri", şi tocmai această cumplită frămîntare l-a învăţat să tacă, să nu-şi deschidă uşor inima către ori şi cine, să rămînă concentrat în sine însuşi „pentru că era încredinţat că nimenea nu-i voia bine".

Cînd s'a făcut marea reformă ţăranul şi-a deschis şi el inima, şi în călătoria triumfală ce a întreprins Cuza Vodă în Moldova, în August şi Septembrie 1864, la fie care staţie de poştă, ca şi în fiecare oraş, mii de ţărani alergau să mulţumească cu lacrimile în ochi Marelui lor părinte şi binefăcător.

Cînd Domnitorul s'a oprit pentru cîteva zile la moşia sa Ruginoasa, în ziua de 8 septembrie, au curs mii de ţărani din judeţele Moldovei de Sus. A doua zi erau 6000.

Domnitorul a venit în mijlocul lor, li-au dat o tălmăcire asupra legii rurale, i-a sfătuit ca, mai mult de

www.dacoromanica.ro

cît în trecut să fie oameni de bună rînduială și de o îndoită hărnicie, fiind în adevăr liberi pe munca lor. Odată cu urările sătenii au închinat Măriei Sale o pîne mare purtată de șase bătrîni, cu sare, un berbec împodobit cu cordele de trei colori și următoarea adresă:

„Prea Inălțate Doamne! Mare ești tu Doamne! Prin actul din 1 August milioane de suflete care zăceau de seculi subt osînda bisericiească și în desăvărșită sărăcie, azi sunt liberați și chemați în rîndul oamenilor.

„Bunule părinte al plugarului Romîn! Tu ne dai lumina, tu ne dai viața și tu ești puternicul stăpînitor, unicul Domnitor carele ai fost menit de D-zeu sfîntul să fii mîntuitorul nostru, dela copilul din fașă pînă la bărbatul din cîrje. Așa, Prea Inalțate Doamne, ne-ai făcut dreptate. Ai rupt în fine zapisul sclăviei, ne-ai dat ogorașul, hrana familiei noastre și ai făcut ca și în vatra țăranului să domineze liniștea și fericirea. Speranța de viitor. Tu ai deșteptat în inima amorțită a locuitorului sătean, și el cu totul pătruns de recunoștința pentru făcătorul lui de bine, de la altarul D-zeiesc unde a ridicat glas de rugăciune, aleargă, vine, să vă întîmpine cu bucurie și respect, și jură la picioarele Măriei Tale credință, dragoste, recunoștință eternă.

„Uitate să fie Doamne suferințele trecute. Nici voim, Prea înălțate Doamne, a ști cine au fost pricina îndelungatei noastre patimi în trecut, și treacă, cu toată ura ce i se cuvine. Inimi senine încoroane pe Suveranul Țării și de la toată suflarea auză glasul de bucurie și de binecuvîntare!“

„Să trăiască Mîntuitorul țăranului pontaș!

„Să trăiască Alexandru, Suveran al Romînilor, d'impreună cu Măria Sa Doamna, ani mulți și fericiți și

www.dacoromanica.ro

în sprijinul braţelor rămîne la fiecare, de a pururea, încredinţată tăria Tronului Măriilor Voastre.

„Primeşte Măria Ta, binecuvîntarea şi jurămîntul de credinţă ce venim cu miile să depunem, noi prea plecaţii şi umiliţii voştri servitori".

Să facem urări, Doamnelor şi Domnilor, ca în totdeauna pe pămîntul romînesc, miile de ţărani să se adune numai pentru a-şi arăta recunoştinţa pentru dreptatea ce li s'a făcut!

In Noembrie s'au făcut alegerile pentru Cameră şi s'au ales 20 de deputaţi ţărani. S'a criticat aceste alegeri şi s'a spus că acei deputaţi ţărani nu ar fi fost pregătiţi pentru acea mare chemare. Critica este cel puţin curioasă. Nu trebuesc aleşi ţăranii deputaţi, fiindcă nu sunt pregătiţi: dar nu sunt pregătiţi, tocmai pentru că sunt ţinuţi în afară de mişcarea culturală şi politică a claselor de sus. Mai apoi, critica e şi nedreaptă. Am avut deputaţi ţărani în Divanurile ad-hoc şi puterea lor cuminte, voturile lor au impus respect colegilor lor. Dacă de patru zeci de ani colegiile ţărăneşti ar fi ales numai ţărani, atunci, e sigur, educaţia politică a maselor populare ar fi făcut progrese. Treizeci de deputaţi ţărani ar fi făcut, mai întîi, ca să nu se înstrăineze nici o palmă din proprietăţile, care după decretul lui Cuza-Vodă, erau patrimoniul ţărănimii; treizeci de deputaţi ţărani ar fi făcut ca îmbunătăţiri serioase să se realizeze şi pentru ţăran, şi ar fi dobîndit ca din opt miliarde, ce am cheltuit în patruzeci de ani să se arunce şi celor patru milioane de ţărani măcar a zecea parte. Şi atunci poate că chestiunea ţărănească ar fi pierdut mult din gravitatea ei, ori nu am fi avut de fel o chestiune ţărănească.

www.dacoromanica.ro

In 1865 noile instituţii începeau a funcţiona spre mulţumirea tuturor, afară de proprietari; Corpurile legislative se arătau geloase de drepturile lor, aşa că într'o singură sesiune au răsturnat două ministere, Kogălniceanu în Ianuarie şi Bozianu în Iunie, opoziţia ireductibilă se mai potolise, fiindcă agentul trimis în Germania ca să găsească un Principe străin se întorsese cu sfatul ce i se dase că, faţă cu moravurile şi apucăturile Principilor germani care puteau fi chemaţi la tron, cel mai cuminte lucru de făcut era ca Romînii să se mulţumească cu Domnul ce aveau.

In asemenea situaţie, pe neaşteptate şi în uimirea tuturor, Vodă-Cuza făcu la deschiderea Camerelor următoarea declaraţie: „In Alecsandru Ioan I, Domn al Romîniei, Romînii „vor găsi totdeauna pe Colonelul Cuza, pe acel Colonel Cuza care a proclamat în Adunarea ad-hoc şi Camera electivă a Moldovei marele principii ale regeneraţiei Romîniei, şi care, fiind Domn al Moldovei, declară oficial Inaltelor Puteri garante, cînd primia şi coroana Valahiei, că el primeşte această îndoită alegere ca expresia neîndoelnică şi statornică a voinţii naţionale pentru Unire — însă numai ca un depozit sacru".

Care sunt cauzele care au făcut pe Domnitor, să pună aceste cuvinte în Mesagiu?

Nu este de admis că ar fi fost la mijloc o simplă prefăcătorie ca să amăgească; credem, din contră, că erau vorbe serioase, ca tot ce a făcut el.

Din dorinţele Adunărilor ad-hoc mai rămăsese de realizat numai una: Domn străin ereditar. Ca şi toţi Romînii, Cuza-Vodă credea că realizarea acestei ultime dorinţe era încoronarea a tot ceiace se făcuse pînă atunci,

www.dacoromanica.ro

pentrucă numai un principe străin putea aduce pacea în spirite şi unirea în cuget şi acţiune.

Viitorul a dovedit cît de mare dreptate aveau ei.

Pentru realizarea şi a acestei ultime dorinţe, el întindea mîna duşmanilor săi.

Ii era frică de ei? Cuza-Vodă nu a ştiut nici o dată ce este frica. Sub o aparenţă blîndă şi modestă, el ascundea un caracter energic şi o tărie de oţel. Gata în tot momentul a pune în primejdie coroana şi viaţa sa, el nu da nicio dată înapoi.

Cînd s'a întors din prima sa călătorie la Constantinopole, în 1860, a primit la Palat Corpurile constituite ale statului. Incepând cu Mitropolitul şi trecînd pe rînd, la toţi înalţii funcţionari judecătoreşti şi administrativi, într'o cuvântare mai mult decît energică, Domnitorul le-a dat pe faţă toate abuzurile săvîrşite, le-a arătat că ştie totul, le-a designat calea de urmat pe viitor, şi cîteva săptămîni după aceia, Mitropolitul Sofronie, pe un ger cumplit, a fost ridicat cu jandarmi din palatul său şi dus în creerii munţilor, la mânăstirea Slatina. Acolo unealta Rusiei nu mai putea fi primejdioasă.

Se cunoştea Domnitorul, care, îndată după suirea pe tronul Moldovei, dase în judecată mai mulţi ofiţeri superiori, şi-i pedepsise cumplit.

In 1862, în timpul atotputernicului Ministru Barbu Catargiu, Cuza Vodă refuză a sancţiona legea rurală votată de către Cameră, şi cînd s'a încredinţat că un Ministru de atunci e necorect, Cuza l'a dat afară din minister şi l'a „pecetluit" cum zicea C. Rosetti în *„Românul"* prin o scrisoare care a fost publicată în *„Monitor"*.

Nu poate fi vorba de frică la Domnitorul care a făcut pe 2 Maiu, cînd „se putea face uşor pozna", adică de-

www.dacoromanica.ro

tronarea, cum scria acelaşi Rosetti către An. Panu, „dacă boerii ar fi vrut să dea parale".

In afară, Vodă Cuza a fost şi mai îndrăsneţ.

In 1859, pe cînd Napoleon III pregătia Războiul care a adus Unitatea italiană, Domnul României a concentrat armatele celor două Principate în tabăra de la Floreşti şi astfel am contribuit şi noi la strălucita campanie din Italia, obligînd pe Austria să-şi ţină trupele în provinciile răsăritene ale monarhiei, de teama unei revolte a Ungurilor şi a invaziei lui Cuza în Transilvania.

Cînd Patriarhul de la Constantinopole şi-a permis a face Domnului oarecare mustrări în privinţa legii pentru autocefalia Bisericii pămîntene, el a primit un răspuns cum nu credem că s'a mai înaintat vreo dată Patriarchiei.

Cînd în 1865, Marele Vizir a îndrăsnit a se amesteca în trebile lăuntrice ale Principatului, Cuza Vodă i-a răspuns într'un mod, care a produs un entusiasm nedescris în ţară şi a avut răsunet şi în străinătate.

Dar acţiunea lui în afară nu s'a mărginit aici.

Pe cel mai strălucit tron din lume domnia pe atunci acel visător încoronat care se numia Napoleon III.

El voia să realizeze în fapt principiul Naţionalităţilor. Ajutase la unitatea Italiei şi ne dase nouă Unirea.

Napoleon voia să meargă mai departe: a renaşte Polonia din cenuşa ei şi a da Ungurilor libertate.

Atunci, de la Capul Nord şi pînă la Capul Matapan, un lanţ de state de mijloc, dar strîns legate între ele: Suedo-Norvegia, Polonia, Romînia, Ungaria, Turcia regenerată şi Grecia, ar fi constituit un bulevard puternic între Europa şi despotica Rusie şi ar fi silit pe această

www.dacoromanica.ro

putere a se îndrepta spre Asia pentru deapururea. Cuza Vodă era pivotul, în jurul căruia se învîrteau toate aceste mari chestiuni. Cu învoirea Turciei şi a Angliei, fiindcă era vorba de Rusia, în Principate se făceau depozitele de arme, aici se puneau la cale revoluţia polonă şi cea ungurească. Cuza avea să tragă mari foloase pentru ţara sa.

Dar Napoleon III îşi prea împărţia activitatea: intervenţie în Siria pentru Maroniţi, războiu în China pentru interese comerciale, mai ales englezeşti şi acea fatală expediţie din Mexico, afacere murdară de bancheri care a sdruncinat adînc prestigiul lui.

Atunci planurile din Orient au fost părăsite; Rusia a înăduşit revoluţia Polonilor cu „pohod na Sibir", iar de o răscoală a Ungurilor nu mai poate fi vorba.

Dar ne-a rămas din acel timp Convenţia încheiată între Cuza-Vodă şi imputernicitul revoluţionarilor unguri, generalul Klapka, 5 Ianuarie 1861.

Citǎm cîteva rînduri din această Convenţie, pentru ca să vă încredinţaţi, Doamnelor şi Domnilor, de grija cu care lucra Vodă Cuza pentru Ţara sa şi pentru Romîni în genere.

După ce se stipulează că „în cursul întregei acţiuni nu se va face uz de nici o armă, nu se va mişca nici un om, şi peste tot nu se va întîmpla nimic fără să fi fost mai dinainte avizat Principele şi fără de a-şi fi dat acesta aprobarea, Convenţia încheie: „Ca echivalent în schimbul acestui sprijin pe care Principele'l acordă Maghiarilor, în împrejurări atît de serioase, se statoreşte ca o condiţie în favoarea Romînilor din Ungaria şi Transilvania, că aceştia vor fi împărtăşiţi de aceleaşi drepturi ca şi Maghiarii, cum şi că ei vor poseda în biserică şi în ches-

www.dacoromanica.ro

tiunile comunale, pe lîngă limba lor naţională, şi autonomie.

Dacă Bucuvina ar dori a se alipi la Principatele Unite, Maghiarii se obligă a promova această dorinţă atît pe cale materială cît şi prin ajutor moral.

„In fine, dacă ar sosi pentru Principatele Unite momentul favorabil de a dobîndi independenţa desăvîrşită, atunci Maghiarii vor da Principelui ajutor în faptă; tot astfel vor face în cazul cînd Principele va socoti ca folositor acest sprijin cu prilejul alor evenimente".

Domnitorul care semna astfel de Convenţie nu ştia ce este frica. El ştia că trebue să jertfească totul pentru Ţara care-i făcuse onoarea de a-l pune în fruntea ei şi pentru întreaga Romînime.

Nu-i lipsia dar energia şi avea şi forţa. Dar, cum zicea el în acel Mesagiu: „Fiţi convinşi că eu nu aş vrea o putere care nu s'ar întemeia de cît numai pe forţă".

Pe cînd Domnitorul îşi căuta sănătatea la băile de la Ems, o mişcare revoluţionară avu loc în Bucureşti, în ziua de 3 August 1865. Mişcarea a fost uşor înăduşită, căci armata şi-a făcut datoria. I. Brătianu a fost arestat, dar nu s'a găsit nici o dovadă că ar fi luat parte la mişcare, pentrucă, cum zice M. S. Regele Carol I cînd cu perchiziţiile făcute după proclamarea Republicei Ploeşti: „Nu se va găsi nimic pentru că foştii discipoli ai lui Mazzini ştiu să-şi pună la adăpost hîrtiile şi documentele".

Dar sîngele cursese. O mişcare populară se făcuse contra aceluia care fusese ales Domn în unanimitate, care realizase trei din cele patru dorinţi ale Divanului ad-hoc,

www.dacoromanica.ro

care rezolvise chestiunea ţărănească, în chipul cel mai drept şi omenos, care şapte ani ţinuse sus steagul Ţării.

Această nenorocită mişcare l'a lovit cumplit.

Mai erau consideraţii de altă ordine.

De doi ani şi mai bine, Domnitorul se despărţise de cei mai însemnaţi bărbaţi politici ai ţării, de oamenii cu cari lucra el de două-zeci de ani, de întemeetorii Romîniei moderne. Era o mare durere pentru el această despărţire şi era o mare pagubă pentru ţară; pentru că într'o ţară mică ca a noastră, este de absolută nevoie, ca toate inteligenţele, toate devotamentele, să contribue cu luminile lor la cîrmuirea statului. Cuza Vodă avea prieteni credincioşi şi oameni devotaţi; el avea pe Negri, Kogălniceanu, Alecsandri, Bozianu, Vernescu, Cretzuleştii, Floreştii, generalul Tell, în fruntea judeţelor şi comunelor, erau bărbaţi ca Barbu Vlădoianu, N. Catargiu, D. Rosetti, C. Nanu, M. Marghiloman, G. Chiţu, D. Gusti, I. Agarici, I. Vitzu şi alţii, în fine Corpurile legislative care'l susţineau nu erau lipsite de bărbaţi merituoşi şi Armata-i era credincioasă. Dar nu puteau rămîne veşnic pe dinafară oameni ca L. Catargiu, I. Ghica, P. Mavrogheni, Man. Kostachi, Goleştii, Brătienii, C. A. Rosetti. Boiereşti şi alţii.

Domnul face primul pas de împăcare: pas zadarnic.

Acest întîi pas făcut i-a adus căderea.

De la cuvintele din mesagiu pe care le-am citat, a început a se spune în gura mare ceia ce pînă atunci numai cît se şoptia. A început a se spune că Vodă Cuza era înţeles cu Ţarul Rusiei ca el să abdice şi să cheme la tron pe ducele de Leuchtemberg, nepotul Ţarului.

www.dacoromanica.ro

Dar aceasta era mai mult de cît Protectoratul rusesc din timpul Regulamentului Organic.

Calomnia a prins.

Tineretul intră în coaliţiune: P. Carp, A. Lahovari, N. Blaremberg, I. Fălcoianu, mulţi profesori universitari.

Atunci „dau Boierii parale" şi în noaptea de 10 Februarie 1866, Cuza Vodă este surprins în palatul său şi silit a abdica.

A doua zi *„Romînul"* publica două articole. Cel dintîiu, subscris de C. A. Rosetti, făcea cunoscut Ţării că Cuza-Vodă a fost detronat „pentru că pregătia Romîniei soarta Poloniei". In celălalt articol Blaremberg susţinea că între Coroană şi Armată este un contract synalagmatic şi că Armata are datorie a detrona pe un trădător.

Simple afirmaţii şi nimic mai mult.

S'a pus mîna pe întreaga corespondenţă a fostului Domnitor. Toţi Romînii cărora le sîngera inima, la ideea că marele Domn a fost un trădător, aşteptau să se publice dovezile trădării. Ei aşteaptă de patruzeci de ani.

Nimic nu s'a publicat.

In sfîrşit veni un act care trebuia să facă lumină.

Corpurile legiuitoare fuseseră disolvate, se făcuseră alegeri noi şi înaintea Adunării Constituante, Locotenenţa Domnească şi Miniştrii săi trebuiau să aducă răspuns la următoarele întrebări:

Pentru ce a fost răsturnat Vodă Cuza, şi

Cine l'a răsturnat?

Mesagiul Locotenenţilor Princiari: generalul N. Golescu, Lascar Catargiu, şi Colonelul Haralambie răspunde la aceste două întrebări.

www.dacoromanica.ro

Pentru ce s'a făcut răsturnarea? Pentru că, zice Mesagiul, în 1859 ambiţiile şi luptele înverşunate introdusese ura şi discordia în societate „şi al căror rezultat a fost alegerea unui om care era negaţia a orice convicţiuni, a orice principiu, a orice credinţe".

Aţi auzit, Doamnelor şi Domnilor.

Cea întîi Adunare Electivă a Moldovei a ales Vicepreşedinte al ei pe un om care era „negaţia a orice convicţiuni, a ori ce principiu, a orice credinţă".

Pe un asemenea om l'a ales şi Domn al Moldovei.

Unui astfel de om i-au jurat credinţă nouăsprezece Prezidenţi de Consiliu cu o sută de Miniştri.

Un om fără nici o convicţiune a dat pămînt ţăranilor, un om fără nici un principiu a realizat trei din cele patru dorinţi ale Adunărilor ad-hoc; un om, care era negaţia a ori ce credinţă, a redat Bisericii romîne autocefalia sa.

E grozavă ura şi duşmănia politică!

Despre ea putem zice ceia ce Hatmanul Ioan Neculcea scria despre Greci: „Focu'l stîngi; apa o iezeşti şi o abaţi pe de altă parte; vîntul cînd bate, te dai în lături într'un adăpost şi te odihneşti; soarele intră în nouri, noaptea cu întunericul trece şi se face iar lumină; iar la Grec milă sau omenie, sau dreptate sau nevicleşug, nici unele de acestea nu sunt, sau frica lui d-zeu. Numai cînd nu poate să facă rău, se arată cu blîndeţe, iar inima şi firea, tot cît ar putea, este să facă răutate".

Mai departe, Mesagiul Locotenenţei face istoricul Domniei lui Cuza Vodă în următorii termeni: „Şapte ani de înjosire, de suspiciuni, de persecutări, şapte ani de umilire, de dilapidări şi de suferinţe".

Cît de sus se urcă deasupra tuturor acestor bărbaţi

www.dacoromanica.ro

politici, tînărul Domnitor Carol I care scrie, peste cîteva luni în *„Memoriile"* sale: „Principele Cuza era condus în viața publică de dorința patriotică de a îndrepta pe calea progresului Statul încredințat în paza sa. El s'a folosit de lovitura de stat pentru a realiza o serie de reforme necesare și bine făcătoare. Măsurile luate de către el jignise interesele unor grupări și pe ale unor clase".

Cuvintele M. S. Regelui Carol I vor fi verdictul Istoriei.

Cîtă laudă merită C. A. Rosetti, care, revenind asupra celor cuprinse în Mesagiul pe care-l subscrisese ca Ministru, scrie în 1873, la moartea lui Cuza: „Cuza Vodă a fost un bun Romîn".

La întrebarea: cine a detronat pe Cuza, Mesagiul nu stă la îndoială a afirma următoarele: „Romînii indignați de a vedea drepturile și libertățile lor batjocorite și nimicite, Romînii popor și armată în unanimitate, setoși de a scăpa țara, au dărîmat o stare de lucruri ucigătoare".

Despre popor ne îndoim; iar cît despre armată suntem siguri că nu unanimitatea armatei a luat parte la fapta de la 11 Februarie. In adevăr, cîteva luni după aceea: 2 generali, 7 coloneli, 7 locotenenți-coloneli, 12 maiori, 40 căpitani, 38 locotenenți și 48 sublocotenenți, roagă pe Domnitorul Carol I ca să reabiliteze onoarea armatei, prin o cercetare care să constate, care sunt ofițerii ce s'au făcut vinovați de trădare, în noaptea de 10—11 Februarie?

Fost-a amestecată și o mînă străină în detronarea lui Cuza-Vodă?

www.dacoromanica.ro

Nimeni nu va îndrăsni a acuza de trădare pe bărbaţii politici însemnaţi ai Ţării, dar e sigur că detronarea lui Cuza a fost foarte binevenită pentru Austria. Căci în timpul războiului dintre Austria şi Prusia, să ne închipuim că în vara anului 1866 Cuza-Vodă este încă pe tron. Atunci armata romînă în loc de a fi concentrată pe valea Sabarului, în contra Turcilor, care ameninţau a intra în ţară pentru a detrona pe Principele Carol I, armata romînă ar fi fost trimisă la graniţa de nord. Tricolorul romîn filfiind în Burdujeni, la Predeal şi la Turnul Roş, nu ştim ce s'ar fi întîmplat, dar un lucru cred că putem afirma: fatalul Dualism din 1867 nu s'ar fi încheiat în condiţii aşa de dezastroase pentru fraţii de peste munţi.

Cum a primit ţara vestea detronării lui Cuza-Vodă?

In ziua de 11 Februarie, au sosit din Capitală trei ştiri:

I. Cuza-Vodă a fost silit a abdica.

II. Guvernul provizoriu şi Camerele au proclamat Domnitor pe Comitele Filip de Flandra, fratele regelui Belgiei.

III. Cuza-Vodă a scris generalului Golescu că e fericit a vedea realizîndu-se şi ultima dorinţă a Divanurilor ad-hoc şi a părăsit Ţara.

Pretutindeni armata a jurat credinţă noului Domn. După cea dintîi impresie de tristeţe pentru detronarea Marelui Domnitor, a urmat bucuria pentru proclamarea Domnului străin.

Cînd s'a văzut că şi Senatul şi Camera, Corpurile alese în 1864, au urmat exemplul dat de Cuza Vodă şi au

www.dacoromanica.ro

aclamat un Principe străin, atunci, cu puține excepții, Romînii au înțeles că acum nu mai era altă ceva de făcut, de cît a lucra pentru păstrarea Unirii și pentru Principele străin. In această direcție trebuia îndreptată acțiunea tuturor.

Era teama ca nu cumva să se primejduiască Unirea, și ca nu cumva Europa să refuze a aproba faptul îndeplinit.

Și această teamă era îndreptățită.

Regele Belgiei a refuzat să autorizeze pe fratele său a primi coroana Romîniei; separatiștii din Moldova au găsit prilejul favorabil și mișcarea de la 3 April 1866 din Iași a arătat ce pot îndrăzni ei.

De atunci tot ce-i Romîn, tot ce-i patriot, se gîndește numai la Unire.

Cînd națiunea consultată prin plebiscit, a ales Domn pe Principele Carol de Hohenzollern și cînd I. Brătianu a isbutit a aduce în țară pe tînărul principe, cînd o Constituție liberală a fost promulgată și cînd Carol I a întreprins cea întîi călătorie în Moldova, vizitînd pe C. Negri la T. Ocna și pe Doamna Elena Cuza la Ruginoasa, de atunci inimile tuturor îi sunt cîștigate.

Ce fac Cuziștii?

Nu a fost în țară nici partid Cuzist, nici Cuziști, Cuza-Vodă nu căutase niciodată a-și face partizani. Erau bărbați devotați lui Cuza-Vodă, erau admiratori ai lui, erau Romînii recunoscători Marelui Domnitor pentru marile fapte pe care le făcuse, pentru instituțiile cu care el înzestrase Țara. Dar nu erau partizani.

De aceea cînd s'a văzut că Țara merge înainte, că Principele Carol răspunde întru totul la idealul ce-și fă-

www.dacoromanica.ro

cuseră Romînii despre un Prinţ străin, atunci în toţi admiratorii lui Cuza n'a fost de cît o singură dorinţă; a nu face greutăţi tînărului Domnitor şi a-l ajuta cu serviciile lor.

Cuziştii nici n'au complotat, nici n'au conspirat nici o dată.

Kogălniceanu a intrat în Minister la 1869, Alecsandri a ajuns intimul Palatului, şi în cea mai mare crizá prin care a trecut Romînia Modernă, în 1871, cînd Lascar Catargiu şi-a alcătuit puternicul său Minister, el s'a adresat la trei bărbaţi devotaţi lui Cuza Vodă: N. Creţulescu, generalul Tell şi generalul Florescu.

Numai pentru A. Cuza şi C. Negri s'a sfîrşit, în 1866, ori ce activitate politică.

A murit pe pămînt străin cel care dăduse pămînt la sute de mii de ţărani şi s'a stins la T. Ocna, într'o poziţie vecină cu mizeria, mîna dreaptă a lui Cuza-Vodă, diplomatul ghibaciu care a contribuit atît de mult la succesele externe ale acestei Domnii de şapte ani.

Acum, vă rog, Doamnelor şi Domnilor, să-mi daţi voie a atinge o ultimă chestiune relativă la Cuza-Vodă.

S'a susţinut şi sunt unii care zic şi astăzi: Cuza Vodă a fost imoral.

Are Istoria dreptul a se ocupa cu viaţa privată a unui cap încoronat?

Cînd Capul Statului se foloseşte de banul public pentru a-şi mulţămi nesăţioasa lui lăcomie, cînd împrăştie milioanele ţării pentru a-şi satisface josnicile lui patimi, cînd femei imorale şi bărbaţi care le samănă conduc Sta-

www.dacoromanica.ro

tul: numind şi depunînd pe Miniştri, declarînd războiu şi încheind pace, cînd asemeni mîni infame vînd justiţia, atunci Istoria are dreptul să ceară socoteală nemernicilor, pe care mînia celui de sus i-a pus în fruntea popoarelor, atunci, negreşit, viaţa privată a acestor păcătoşi trebuie descusută pînă în cele mai ascunse încreţituri, pentru ca totul să fie scos la iveală, totul să fie înfierat spre pilda urmaşilor.

Dar să vedem dacă a fost aşa cu Cuza-Vodă.

De o probitate mai presus de orice laudă, sobru în mîncare şi băutură, petrecînd foarte modest cu cîţiva intimi, Cuza Vodă a murit sărac. Avea venit de 3000 de galbeni cînd s'a ales Domn şi a lăsat, la moarte, un venit de 5000 şi oare care bani în numerar.

I s'a adus acuzaţia că ar fi iubit o femeie.

Dar în toate actele Domniei Lui de şapte ani, nu se vede niciodată ca să fi avut vreo influenţă o mînă de femeie.

„Nici un bărbat nu s'a plîns, zice Bolintineanu, că Cuza i-ar fi furat soţia, şi nici un părinte nu s'a plîns că Cuza i-a necinstit copila".

Atunci rămîne numai faptul că, în afară de soţia sa legitimă, Vodă Cuza a mai iubit şi altă femeie.

Istoria nu are dreptul a se amesteca aici.

Numai o fiinţă pe lume a avut dreptul a mustra, a face observaţii. Acea fiinţă este sfînta femeie care se chiamă Principesa Elena Cuza.

Dar Domniţa Elena l-a iertat de mult; Ea l-a plîns mult.

www.dacoromanica.ro

Noi toți ceilalți să medităm cuvintele Evangheliei: „Cine este fără păcat, să arunce cu piatra".

Isus a zis femeiei păcătoase: „Mergi în Pace. Ți se va ierta mult, căci mult ai iubit".

Așa și Istoria poate zice lui Cuza-Vodă: „Dormi în pace Măria Ta. Ți se va ierta mult, căci mult ți-ai iubit Țara, mult ai iubit pe Țăran, mult ai iubit întreg Neamul Romînesc.

www.dacoromanica.ro

VIII

D. EVOLCEANU

www.dacoromanica.ro

D. EVOLCEANU

Despre D. Evolceanu am scris, nu de mult, şi în Aqua forte *şi în* T. Maiorescu şi posteritatea lui critică; *el şi-a găsit, aşa dar, în mine, singura pană, care să-i evoce amintirea. Nu voi reveni asupra celor scrise pînă acum, decît în puţine rînduri recapitulative. In D. Evolceanu T. Maiorescu a descoperit, după cum se ştie, criticul celei dintîi generaţii postmaioresciene; debutul lui, articolul asupra lui G. Coşbuc, i-a atras atenţia în chip deosebit; în corespondenţa lui nu-l mai scoate din „finul Evolceanu"; opinia lui Duiliu Zamfirescu era, de altfel, identică. Se prevestia un critic; se pusese mari nădejdi într'însul. Singurul ce le credea neîndreptăţite era, totuşi, D. Evolceanu. Nu din falsă modestie; nu. Era sincer; se cunoştea mai bine de cît îl cunoşteau alţii. Corespondenţa lui cu S. Mehedinţi e revelatoare; acest viitor critic se sperla de înălţimi; se jura că nu va scrie niciodată de I. Slavici, I. Creangă, fără să mai pomenim de M. Eminescu; se mulţumia cu Gheorghe din Moldova, Sofia Nădejde, I. C. Bacalbaşa, Haralamb Lecca, Const. Notara .... etc., asupra cărora îşi putea exercita uşoara lui ironie şi bunul simţ moldovenesc. Cînd Pompiliu Eliade îi scrisese lui T. Maiorescu că nu-l crede capabil să scrie ceva consistent, el isbucni; în sfîrşit, s'a găsit un om care să-l înţeleagă! Nu va scrie, într'adevăr, niciodată o lucrare cu vederi generale. Era lipsit de idei de „ansamblu" şi de putere de sinteză. Modestia ne înduioşează oricînd;*

www.dacoromanica.ro

cunoaşterea de sine e semnul înţelepciunii; „înţelepciunea" nu reprezintă însă o valoare pozitivă, de ordin public, ci are un caracter privat. Evoluţia scrisului său ne dovedeşte că s'a cunoscut mai bine de cît l'au cunoscut alţii; a fost o promisiune şi pentru T. Maiorescu şi pentru noi, tineri, copii aproape, ce-i urmăream cu plăcere articolele din Convorbiri literare, — *nu însă şi pentru dînsul. El ştia că nu „promite" nimic.*

*

Nu m'am apropiat de D. Evolceanu pînă azi „memorialistic", deşi, mai ales în Aqua forte, *ocazia era mai prielnică de cît acum. M'am sfiit. Memorialismul e inciziv, aspru, nud de orice minciună, sterilizat de orice afecţie personală. Pe D. Evolceanu l-am iubit. Numai N. Iorga îşi putea urî adversarii pînă la distrugere, şi, deodată, la dispariţia lor, îi transforma în scăpărătoarea lui serie de* Oameni care au fost, *în flacări vii, luminoase, peste creştetele culturii noastre. Incendiul acesta liric, cu licăriri de genialitate, nu se poate numi „memorialism". N'am urît niciodată pe nimeni din viaţă; după moarte adversarii şi prietenii nu s'au schimbat însă prin aceasta în oameni mari, încărcaţi de înalte talente şi merite; au rămas ce au fost. Moartea, dimpotrivă, desleagă anumite reticenţe şi cruţări faţă de susceptibilităţi legitime. I-am putut, aşa dar, fixa cu o luciditate sporită de libertatea mişcărilor. S'a obiectat că un astfel de memorialism dovedeşte mizantropie. Poate; el reprezintă formula unei viziuni şi a unei personalităţi; nu voesc să mă prezint cetitorilor prezenţi şi posterităţii altfel de cît sunt. Cînd se vor face „decantările" necesare se va trage probabil*

www.dacoromanica.ro

concluzia că am fost un om „rău"; înfrunt riscul. Nu pot exalta ceea ce am negat cu înverşunare; nu pot vorbi chiar despre prieteni altfel de cît gîndesc.

Legat de anumite raporturi de afecţie încă din epoca studenţiei, sarcina memorialistică îmi era cu totul penibilă. Am ocolit-o cît s'a putut; din caerul nevăzut al vremii, s'a desprins totuşi, se vede, clipa fatală. O voi suporta, cu atît mai bărbăteşte cu cît pe psihologia lui se va altoi şi psihologia mea, amîndouă lamentabile. Paginile de jos vor conţine, deci, şi elemente autobiografice, spre care mă împinge imperativul vocaţiei.

Am mai şovăit de la această întreprindere memorialistică şi din amintirea amară a ultimei noastre revederi.... In anii din urmă îi ofeream aproape regulat volumele mele, mai ales cele ale Istoriei literaturii romîne contemporane *(cinci volume). Bătrînul meu fost profesor mă vizita şi din obişnuita lui împleticire de vorbă, din care nu se închega nimic corect, se desprindea totuşi o formulă, pe care, oricît de exagerată ar părea, şi pentru dînsul şi pentru mine, o reproduc totuşi în termenii ei: „Eu.... cum ştii.... rămîn la punctul meu de vedere că eşti cu mult cel mai mare critic al nostru". Nu ieşia dintr'insa şi n'o varia; părea că-l încîntă. Nu se mulţumia să fiu „cel mai mare" ci „cu mult cel mai mare". Pur şi simplu. Cititorul poate crede ce va voi; faptul rămîne acelaşi. Cînd prin anul 1930 i-am oferit primul volum al* Memoriilor *mele, în convingerea că-i ofer cea mai înaltă expresie a sforţării mele analitice, lucrurile s'au schimbat. Nu m'a mai vizitat.... Intîlnindu-l multă vreme după aceea prin faţa Teatrului Naţional, începu a se în-*

www.dacoromanica.ro

găima (era, de altfel, forma expresiei lui obişnuite); pe buze nu-i mai veni însă formula de care păruse atît de mulţumit „cu mult cel mai mare". Volumul nu-i plăcuse; nu aproba felul cum îmi prezentasem foştii camarazi sau profesori: V. Pîrvan, N. Iorga, S. Mehedinţi, Pompiliu Eliade, M. Dragomirescu, etc. Lucra, poate, într'însul şi instinctul de conservare. Dacă mă arătasem atît de dur faţă de oameni de neconteştată valoare, cum m'aş fi putut arăta, de pildă, faţă de dînsul? Judecata nu era rea; nu-l pomenisem pentrucă-l cruţasem. Am înţeles că mă privea ca pe un om „rău", primejdios, nerecunoscător. Fără să mă cred „rău" sau lipsit de „sentimente de recunoştinţă" — avea poate dreptate. Sunt primejdios.... mai ales puţin prieteni. Ne-am despărţit rece; nu i-am mai trimis apoi vreo carte şi nici nu ne-am văzut, pînă la moartea lui, întîmplată, totuşi, mai mulţi ani după aceia. Atitudinea m'a impresionat; privirea mustrătoare m'a urmărit; iată de ce n'am pomenit de dînsul „memorialistic" în cele două lucrări de pînă acum. Zarul a căzut însă; destinul se împlineşte; demonul psihologic sfîrşeşte totdeauna prin a birui.

*

La Universitate am debutat în 1900 în epoca de transiţie a de curînd votatei reforme a învăţămîntului secundar a lui Spiru Haret, prin care liceul se trifurca şi se sporia la opt clase. Pînă la aplicarea ei repartizată pe patru ani, seriile noastre au absolvit liceul de şapte ani fără bacalaureatul desfiinţat şi înlocuit printr'un examen de capacitate. In schimb, se înfiinţase un an preparator la Universitate (înlocuind clasa VIII), unde intrau toţi

www.dacoromanica.ro

studenţii înscrişi la litere, an comun de studii generale, după care urma specializarea. Se înţelege dela sine aglomeraţia studenţească la nişte cursuri unde, de obiceiu, nu se poate lucra decît în puţini. Pe D. Evolceanu îl cunoşteam, fireşte, dinainte, din cronicile din Convorbiri literare, *pline de bun simţ şi de umor moldovenesc. Mare mi-a fost decepţia, cînd l-am văzut pe catedră. Cursul de limba latină, care ar fi funcţionat normal cu 20 de studenţi, se ţinea în sala mare a lui T. Maiorescu, cu o sută, o sută cincizeci de asistenţi veniţi din toate unghiurile ţării, pe care limba latină nu-i interesa de loc. Mi-aduc aminte de ilaritatea produsă de interpelarea unui vlăjgan, care pe la jumătatea anului îl apostrofase pe bietul D. Evolceanu:*

— „Ce mă fac, domnule profesor, căci sunt absolvent al liceului real din Brăila, aşa că n'am învăţat deloc latineşte?"

Cum se înscrisese, totuşi, la litere, nu ştiu: cum şi-a descurcat chestiunea personală, iarăşi nu ştiu; ştiu doar că chestiunea vieţii şi-a descurcat-o mult mai bine, ajungînd de mai multe ori ministru de domenii şi de justiţie, adică ceva mai mult de cît dascăl de limba latină.

Pe atunci conferenţiar, D. Evolceanu era un om simpatic, mai mult blond-castaniu, cu frumoşi ochi albaştri, cu o relativ îngustă frunte dreaptă, cu o carnaţie albă uşor rozată, cu un mic cioc îngrijit, cu un nas, ale cărui nări erau prea strîns lipite, aşa că-i produceau mari neplăceri. Adversarii spuneau că nu-i Romîn ci polonez din Botoşani, pe nume adevărat Evolski; n'am controlat; tipul, cu siguranţă, nu era însă romînesc. Ii găsiam o mare asemănare cu Sienckewicz, pe atunci la modă din pricina lui Quo vadis?

www.dacoromanica.ro

Din toate mişcările lui, din toate manifestările intelectuale şi mai ales din vorba-i împleticită, deşi cu un surîs fin, uşor ironic, reieşia o impresie de nehotărîre, de şovăire şi de timiditate ce-i ridica orice posibilitate de expresie; nu putea duce o propoziţie pînă la capăt; cînd o ducea, n'avea autoritatea necesară ca să-i dea greutatea unei convingeri. Ce putea face un om atît de puţin înzestrat pentru a domina o sută, o sută cincizeci de studenţi lărmuitori? Cursurile luau adesea aspecte de întrunire publică, din care profesorul dispărea. Nu se discutau totuşi lucruri înalte. O nu. Intreaga lui carieră universitară, D. Evolceanu n'a făcut, cred, de cît traduceri elementare din Tacit, Virgiliu, Horaţiu, Lucreţiu, etc., fără comentarii filologice, literare sau filozofice (se declara „cap antimetafizic"). Treizeci de ani a rămas astfel Universitatea fără o oră dē curs de literatură latină şi greacă (alt caz). Intr'o scrisoare către S. Mehedinţi, el explica încă din începuturile lui, că nu va ţine niciodată un curs de literatură, de oare ce în faza noastră culturală astfel de cursuri nu pot interesa. Prefera să-i „radă barba şi mustăţile" şi „să-şi lase favuride" de chelner englezesc. Adevărul e că, lipsit cu desăvîrşire de darul expresiei, şi incapabil de generalizări, de sinteze, de ori ce abstracţie, nu le putea ţine. Nici elementarele lui traduceri nu ieşiau, din nefericire, niciodată corect, clare, ne varietur, *ci îngăimat, fără găsirea termenului just. Criticul, pe care-l admirasem pentru uşurinţa şi preciziunea stilului, nu nimeria cuvîntul potrivit; făcînd apel la alţii, se deslănţuiau atunci adevărate încăerări homerice. .*

Să nu-şi închipue cititorul că jucam rolul unuia din tenorii acestor dispute publice. Departe de mine. Dacă timiditatea lui D. Evolceanu era de iepure, a mea nu era

www.dacoromanica.ro

cu mult mai pe sus: era de miel. Rolul de primadonă îl juca o fată inteligentă, băgăreață, ea avea să devină apoi una dintre cele mai prețioase studente ale lui N. Iorga; de cum se punea să traducă, se ridica „partidul" naționalist, reprezentat mai ales printr'un ardelean cu glas de clopot, viitor ziarist, dar mai ales eminent bețivan. Lupta se deslănțuia, toată lumea se amesteca; numai bietul D. Evolceanu plutea ca o apavă pe o mare în furtună. In această atmosferă, debutul nu-mi putea fi decît nefericit.

Intrebat de nume, i l-am dat; — „și mai cum?" insistă profesorul asupra numelui de botez. Ne putîndu-l suferi de pe atunci, am rostit cu dinții încleștați „Eugen". N'apucai să isprăvesc bine vorba, și auzii deodată în jurul meu printre dudui. — „Cum? cum?" — „Eugen", cu o pufnire de rîs. — „Eugen?" — „Cum a zis: Eugen?" — „Auzi, Eugen!" Gîgîia Capitolul; nu știu ce găsise chiar așa de rîs într'o vocabulă neplăcută numai dar nu și comică. Mi-a trebuit cîteva luni ca să pot uita rușinea pățită.

Adevăratele noastre relații începură abia în anul al doilea. Rămăsesem numai vreo douăzeci de studenți iar pînă la urmă, numai nouă. Sistemul profesorului nu se schimbase; traduceam tot elementar și mediocru din odele lui Horațiu. Intre puțini, inițiativa îmi crescuse însă; din miel devenisem oaie, și curînd chiar.... leu! Ii cerui voe să interpretez o odă, de pildă, oda întîia din cartea întîia; mi-o dădu.... Imi sosise în sfîrșit ceasul. Ce-i auziră urechile cîteva săptămîni! Ce deslănțuire de erudiție proaspăt căpătată din cărți și din ediții critice germane, ce revărsare de filologie comparată dar și cîtă prezumție! Deși mascată sub un zîmbet ironic, timidita-

www.dacoromanica.ro

tea l-a împiedicat să mă oprească dela primele ore de interpretare. Căci, dacă felul lui de traducere era cu totul sărac, al meu era excesiv, m'a lăsat să-mi expun stamba ştiinţifică cîteva săptămîni; ba i-am şi „impus". Zăream, totuşi, uneori într'însul urme din ironia vechiului critic dela Convorbiri. *Spre sfîrşitul anului, de pildă, într'o oră de seminar (lamentabilă ca totdeauna), mă oferii să citesc un studiu asupra lui* si *condiţional (avea să devină prima mea lucrare tipărită sub titlul* O chestie de sintaxă latină); *deşi tonul trebue să-mi fi fost plin de suficienţă, poate nici D. Evolceanu nu era pregătit pentru o astfel de discuţie — „O lucrare a d-tale? îmi replică el cu o imperceptibilă ironie; se poate tocmai acum spre sfîrşitul orei? s'o lăsăm pe altă dată, ca să ne punem în haine.... de sărbătoare". Ironia m'a demontat. Mă ustură şi acum; hotărît, tonul trebue să-mi fi fost din cale afară de prezumţios.... Mi-am sfîrşit, astfel, studiile filologice cu cele mai bune păreri ale lui despre ştiinţa mea; zececincisprezece ani după aceea mi-au venit încă ecouri că eram citat la cursuri ca „cel mai bun fost student al lui". Cînd scosei broşura* O chestie de sintaxă latină, *în loc să i-o dedic, avui ciudata idee de a o închina lui.... N. Iorga, pe care îl admiram. Foşti camarazi la* Şcoală normală superioară *de la Iaşi, N. Iorga îi ceru informaţii despre autor; — i le-a dat. Treizeci şi cinci de ani năvalnicul apostol nu mi-a găsit nici un fel de merit, nici pricepere, nici muncă, nici talent; un singur lucru mi-a recunoscut totdeauna: „e un bun latinist, şi trebuia să se mărginească acolo". Nu că mi-ar fi citit vreuna din lucrările de specialitate sau din traducerile din clasici; o, nu; pentru a-şi exprima o sentinţă, el n'avea nevoie de aşa ceva.... Recomandaţia lui D. Evolceanu i-a impus.*

www.dacoromanica.ro

Iată de ce în ochii lui tot am avut.... un merit.

Dacă nu i-am închinat, O chestie de sintaxă latină, *cum ar fi fost firesc, avui şi mai ciudată idee de a-i dedica o nuvelă* „Dragoste florentină" *apărută puţini ani după aceia într'un volum editat de Socec; era vorba, copie după natură de altfel, de dragostea unei doamne din Florenţa, nerealizată totuşi din pricina.... unei centuri de castitate, pe care gelosul ei soţ i-o aplica în lipsă. Mulţi ani, pudicul D. Evolceanu nu mi-a iertat.... îndrăsneala de a-i fi dedicat o astfel de pornografie.... O şi nimerisem! Lucrurile erau spuse pe numele lor. Publicînd o nouă ediţie într'o bibliotecă populară, sub titlul de* Crinul, *am suprimat, fireşte, dedicaţia nedorită, remaniind şi textul atît de radical, şi tratînd cazul numai prin aluzii complicate, în cît cititorul obişnuit nu mai înţelege de ce e vorba.... Cîţiva ani după aceea, trecînd printr'o alee ce duce în Cişmigiu, îmi zării în geamul unei case vesele, cărticica cu coperta decolorată de soare. „Aici, mi-am zis, versiunea întîia ar fi fost de sigur mai potrivită. Dacă Vestalele n'au înţeles nimic, cadă păcatul asupra pudicului meu prieten".*

*

Puţini ani de la ieşirea mea din Universitate, odată cu un început de „carieră" în învăţămînt, dar mai ales în publicistică, cu toată deosebirea de vîrstă, am ajuns prieteni. Voit sau instinctiv, tinerii îşi caută de obicei un patron, fără care nu se poate face o carieră. Faţă de doi oameni aveam în acea vreme, din motive diferite, o mare admiraţie, faţă de T. Maiorescu şi de N. Iorga. N'am căutat totuşi să mă apropii de dînşii; mă intimidau; la

www.dacoromanica.ro

lumina personalității lor, m'aș fi topit cu totul; n'aș fi fost în stare să salvez nici o părticică a modestei mele individualități; mai ales uraganul lui N. Iorga mă înspăimînta; i-am dedicat o carte și n'am știut apoi cum să fug. După cum am aflat-o mai tîrziu dela toți cei ce s'au apropiat de dînsul, instinctul, de altfel, nu m'a înșelat. Cîte nu mi-a povestit numai bietul Aurel Metroniu, primul redactor al Neamului Romînesc, *din epoca refugiului la Iași! Plîngea cu lacrimi adevărate pe aleele Copoului, înșirîndu-mi umilințele la care era supus zilnic. Timid, nu-mi lipsia totuși orgoliul și conștiința micei mele personalități.*

N'am privit niciodată în sus, pentru a nu fi supus vreunei umiliri, ci numai în jur la egali și, mai ades, în jos, la inferiori. Bietul D. Evolceanu n'avea tăietura unui „protector". O, nu. Era un neajutorat, un modest, un desocializat — integral. Nu știu cum și-a putut juca în prima lui tinerețe rolul pe lîngă T. Maiorescu. „N'avea conversație" — vorba refrenului unui vodevil francez. Se exprima ticăit, împleticit, ne ducînd nimic pînă la capăt; umorul i se concentrase doar în privire. Ani de zile îmi făcusem apoi obiceiul de a-l vizita în fiecare duminică între 11 și 1 dimineața. Friguros, îl găseam cu un pled peste picioare, cu două-trei tomuri germane de gramatică latină, din care scotea pe foițe de hîrtie exemple sintactice, cuvinte, cuvinte și numai atît. Căci, după cum am spus, el nu s'a ridicat niciodată la literatură sau la idei generale, ci se mulțumia, pe lîngă traduceri chinuite, cu cel mult niște cursuri de gramatică. Ce căutam eu cu atîta insistență la acest om, care aproape nu avea relații sociale și nici o legătură din afară? Memorialist, pe cazul lui se altoește cazul meu. Găsisem

www.dacoromanica.ro

într'însul un om mai timid de cît... mine. Dacă el era iepure, eu eram, cum am spus, miel; încă din Facultate, încetul cu încetul, m'am îmbrăcat însă într'o piele de leu urlînd ca el. Rar am putut studia asupra mea însumi cazul plăsmuririi unei duble personalităţi. Ceea ce mă apropiase de dînsul e, probabil, conştiinţa unor „defecte", „insuficienţe" comune, (nu fără oarecare spaimă). Necesitatea de a mă arăta altfel, mă împinsese instinctiv să-mi creez o psihologie nouă; din „terorizat" devenisem „terorist". Pe nimeni nu l-am „strivit", atît decît pe bietul meu.... profesor, prin parada ştiinţei, ca student, prin parada activităţii mele literare, de cînd o începusem. Cum m'a suportat, nu-mi dau seama. Ba aveam impresia că mă şi admiră. Şedea în fotoliu scoţînd liste de cuvinte şi de exemple sintactice din gramaticele lui; de cum deschideam uşa intra cu mine lumea de afară, viaţa, agitaţia, polemica. Mohorît, şi cumpănit la vorbă ca şi dînsul, în faţa lui deveniam „leu"; începeam să rag cu importanţă, înspăimîntîndu-l. Ce nu-i povestiam! Eram un tînăr prezumţios, important şi facond.... Ştiam toate; ultimele noutăţi literare şi teatrale; ultimele cancanuri; ultimele şi viitoarele polemici; scăpăram de o vervă uluitoare... şi.... antipatică; două ceasuri îi luam piuitul cu sgomotul personalităţii mele active şi pline de iniţiative (n'aveam în realitate nici una, cum n'am nici acum). Nu o făceam voluntar; intrasem într'un rol şi-l jucam instinctiv, de cum îi păşiam pragul biroului; el abia se ţinea de mine. Ar fi trebuit să mă deteste; mă „admira" totuşi. Ani şi ani de zile, fără întrerupere. Leu, în toată puterea cuvîntului! Decum ieşiam în stradă deveniam altul; om, poate şi mai puţin, îmi reluam zdrenţele mizeriei mele morale.

www.dacoromanica.ro

Iată natura psihologică a relațiilor mele cu fostul meu profesor. Intîmplarea a făcut-o să-l evoc, poate la loc nepotrivit și pentru fixarea reală a psihologiei lui — dar pentru ciudata dublă personalitate pe care mi-a creiat-o. Urmărindu-și destinul implacabil, memorialistul nu trebue să se dea îndărăt dela nici o analiză.

Din activitatea lui critică înmormîntată în paginile Convorbirilor literare, *republicăm cele două articole asupra lui G. Coșbuc, care au plăcut atît lui T. Maiorescu și contemporanilor și o recensie plină de umor asupra romanului* De vînzare *al lui Const. Nottara. Bun simț — da; analize didactice — da; umor — da. Critica cere însă mult mai mult.*

www.dacoromanica.ro

I

„BALADELE ŞI IDILELE" D-LUI COŞBUC [1]

Acum cîteva luni a apărut la Iaşi o broşură intitulată *„Adevărul asupra poeziilor d-lui Gh. Coşbuc"* broşură care, pe cît ştiu, a avut un oarecare efect în ţară şi, pe dealtă parte, e singura critică mai desvoltată ce s'a făcut pînă acum acestui poet. Autorul ei, d. Grigori N. Lazu, începe cu un citat din istoria turcească a lui Hammer care, vorbind despre poezia osmană zice între altele şi cuvintele: „caracterul ei fundamental este o imitaţie servilă". După ce a scris 42 de pagini, autorul îşi încheie studiul cu următoarele: „Scopul criticei mele fiind de a pune beţe'n roate plagiatorilor, prin urmare mediocrităţilor, proletarilor literari, cred că se vor împuţina poeţii în Romînia şi în acelaş timp se vor înmulţi cismarii, croitorii Romîni, şi altele de asemenea bresle utile şi onorabile. . . . — cu tot talentul său poetic, mai bine l-ar prinde (pe Coşbuc) să ne facă ghete de Paris, decît să ne creadă pe noi Romînii boi încălţaţi, care nu ştim, nu cetim nimic!"

Nu e de discutat tonul, de care s'a servit criticul în aprecierea unui poet de valoarea lui Coşbuc; noi Romînii suntem un popor destul de deprins cu acest ton, atît în

1) *Conv. lit.*, 1893 (XXVII).

www.dacoromanica.ro

politică cît şi în discuţii literare şi ştiinţifice, în ziare ca şi în reviste, încît faptul în sine nu mai surprinde pe nimeni, decît doar pe vreunul ce va fi părăsit mai de mult ţara şi în acest răstimp nu va fi stat în curent cu ceia ce se publică în romîneşte. Tonul însă întrebuinţat de cineva dă dreptul şi altora de a-l trata în acelaş chip şi de a-i aplica aceiaşi măsură; în cazul de faţă, prin urmare, s'ar putea cerceta mai de aproape la ce ar fi mai potrivit autorul criticei, cînd poetul criticat de dînsul numai de cismărie e bun. Insă acest ton numai prin sine însuşi n'are încă nici un drept la atenţia altora, şi prin, urmare, broşura ar putea fi trecută cu vederea. Dar din nenorocire, D. Lazu are un răsunet ce nu i s'ar fi cuvenit; setea de scandal, cum zice D-l Vlăhuţă, şi-a găsit cu această ocazie, un mijloc uşor de satisfacţie; fiecare nevoiaş de ziarist se poate mîngîia cu descoperirea unei asemănări între vreo poezie a d-lui Coşbuc şi una străină. Dacă însă majoritatea acestor ziarişti ar fi făcut în tinereţile lor studii mai înaintate decît cele ce se pot face într'o şcoală primară, sau cel mult într'un gimnaziu, ar avea acuma vreo noţiune, două de vreo literatură străină ca cea latină sau clasicismul francez, şi şi-ar putea mai bine da seama în ce stă originalitatea lui Horaţiu, La Fontaine sau Molière, pentru a cita numai nume strălucite. Din nenorocire, nu suntem încă aşa departe pe calea culturii! Nu tot pe aceiaş treaptă stă şi d. Lazu. O! acesta e bărbat citit, prea citit — numai dacă citirea ar fi deajuns cuiva!

Deaceea, din pricina răsunetului obţinut de această broşură, din cauză că e unica critică făcută poetului, (articolele de prin ziare sunt făcute în acelaş sens) n'ar fi de prisos să ne oprim puţin la ea.

www.dacoromanica.ro

Faptul principal, pe care se'ncearcă a-l dovedi d. Lazu, şi ceilalţi după el, e că producţia poetului nostru e în parte o imitaţie servilă, e „nu numai o plagiare, ci mai rău, o escamotare, o introducere frauduloasă pentru viitor de elemente străine în sacrosanctul poeziei noastre populare" (p. 9). Motivul care l-a îndemnat pe d. Lazu să scrie şi încă din „fuga condeiului", îl arată el însuşi în încheerea broşurii: teama de a nu fi luat de d. Coşbuc drept bou încălţat care nu ştie, nu citeşte nimic. Şi dovadă că într'adevăr acesta şi nu alt motiv i-a pus pana în mînă, e că singurul lucru ce reiese din broşură e mulţimea surprinzătoare de cunoştinţe literare, de care autorul se mîndreşte în termeni precişi şi clari (p. 5), pe cînd foloasele ce le trage din aceste cunoştinţe se vor vedea mai tîrziu pînă la ce punct pot suporta atingerea criticei.

Să începem întîi cu cunoştinţele autorului! Sunt într'adevăr surprinzătoare. Ca la el acasă se plimbă d. Lazu „din Benares la Năsăud şi din Năsăud la Colomeea" pentru a pleca de aici îndată înspre Dalmaţia ori Germania; începe cu Amaru în India şi sfîrşeşte cu Micciewicz în Polonia; ba, nu se mulţumeşte cu poeţii mai noi, ci mai rătăceşte şi pe la trubadurii medievali germani, pe la un Walter von der Vogelweide şi alţii. Şi toate acestea sunt doar numai un avant-gout, cum ne spune dînsul, „pînă la iarnă", cînd prin nouă publicaţii va dărîma şi gloria altor poeţi, nu numai pe a D-lui Coşbuc. In aceste călătorii literare, a văzut d. Lazu multe şi de aceea face multe observaţii isteţe.

Aşa ca să dăm un exemplu, a descoperit că şi Eminescu nu era aşa de sfînt pe cît îl cred oamenii, şi se pricepea şi el din cînd în cînd la plagiat şi introduceri frau-

www.dacoromanica.ro

duloase. Probă e visul sultanului din satira III-a imitat după Ovid: după cum sultanul visează că-i creşte un arbore din piept, tot aşa şi Rhea Silvia la Ovid, — numai ea visează că-i cresc doi arbori, nu numai unul! Tot aşa de isteţ observă că expresiile eminesciene: flori de tei, ninsoare de flori, departe, mai departe sunt plagiate după limba germană. Cu Eminescu nu e aşa de aspru criticul: mai întîiu *de mortuis nihil, nisi bene,* şi al doilea ... dar mai bine să-l lăsăm pe el însuşi să vorbească! Iată: „care aceste lucruri se numesc aşa cum nu voiu să spun, din simpatie pentru Eminescu, pentru colegul meu ca practicant la tribunalul din Botoşani, la masa şefului de birou de pe atunci, Cristachi Pilat, fost preşedinte al aceluiaş tribunal acum patru sau cinci ani în urmă şi cunoscutul antisemit". Ah, domnule Lazu!

Cît priveşte pe d. Coşbuc ni se arată că aceiaş poezie a sa poate fi în acelaş timp tradusă după un original şi plagiată după altul; aşa d. e. o poezie nereprodusă în volum şi publicată în *„Lumea ilustrată"* sub titlul *„Iubita scrie"* şi dată de însuşi autorul ca traducere după un oarecare Schrottenholz, ar fi după d. Lazu, nu numai traducere din nemţeşte, ci şi „escamotarea frauduloasă" după un cîntec rutenesc al unei servitoare din Cernăuţi, Husaruvna, cu numele. Cum se poate asemenea minune, şi dece merită numele de plagiator al unei rutence, cînd şi-a tradus poezia din Schrottenholz, nu ne lămureşte d. Lazu. Ei! Ei! dacă cititul ar fi deajuns omului. Şi tot acest chin pe capul d-lui Coşbuc menit, se vede, ca Jidovul din poveste, sau ca d. Lazu din realitate, să rătăcească din literatură în literatură şi din malurile Gangelui pînă la coastele Adriaticei, provine, după cum criticul său dă desigur cu socoteala, din lipsă de imaginaţie, din nepu-

www.dacoromanica.ro

tința de a inventa o intrigă ca aceasta: un flăcău iubește o fată, pe care ar vrea s'o vadă și nu știe cînd: dimineața, la amiază sau în amurg? ... După ce stă cîtva timp la socotit își zice, în fine, foarte cuminte de altfel, că e mai bine să vie pe înserate, fiindcă nu se vede așa de bine ca ziua și prin urmare va fi mai puțin observat. Genialul flăcău! Acum vedem de ce pentru a crea un tînăr așa de deștept nu era suficient poetul Schrottenholz, ci mai erau de lipsă și cîntece românești de pe la servitoarele din Cernăuți!

Dintre probele, cu care se încearcă d. Lazu a dovedi plagierea, să dăm una întreagă și anume cea de la pag. 37, 38 a broșurei. Aci se vede clar cum plagiază pe cîte doi, trei deodată poetul nostru! E vorba de cîntecul No 22, pe care-l arată d. Lazu plagiat întîi după Hafis, Persanul, și al doilea după d. Lazu însuși, care, după cum ne spune, e poet și el, și încă de pe la 1866! Să comparăm deci:

D. Lazu:

Cînd Christos la judecată
Din morminte ne-a trezi
Ungurii de vor zări
Că n'au pinteni la picioare
Să remoară sunt în stare,
Zicînd: Iisuse, no, tată,
N'avem pinteni, nu-i dar noi,
Poate che-i un cîrd de boi.

D. Coșbuc:

Cînd Arhanghelul sunînd,
Va veni să mă desgroape,
Eu cu silă deschizînd

www.dacoromanica.ro

Amorţitele pleoape,
Somnoros, în loc de rugă,
Grabnic îl voiu întreba:
Şti vreun birt pe undeva?
Şi vreun birt de-o fi pe-aproape,
Am s'o rup la fugă!

Escamotarea frauduloasă comisă de d. Coşbuc e necontestabilă, căci ca şi d. Lazu vorbeşte şi d-sa de învierea morţilor!

Să vedem acum ce zice Hafis, Persanul, în Divanul său:

De mă 'ntorc iar pe pămînt,
Vreodată din mormînt,
Tot o fugă am să ţin,
Pîn' la cîrşma cu bun vin.

Adică aşa zice d. Lazu în traducerea ad-hoc făcută pentru a prinde pe d. Coşbuc. Cum va fi în originalul persan, puţini Romîni vor fi în stare să afle. Dar în orice caz, i se pare d-lui Lazu ideea din acest cîntec al poetului nostru aşa de nouă, aşa de rareori zisă, în cît să merite a i se căuta isvoarele prin ţări aşa de departe? Ceia ce zice d. Coşbuc este fără îndoială acelaş lucru pe care-l zice Hafis! D'apoi cîţi n'au mai zis-o, pare că cine ştie ce lucru mare e, şi cine ştie ce mare valoare are cîntecul însuşi! Să observăm însă cu această ocazie chipul cum d. Lazu îşi face citaţiile. Originalele descoperite de dînsul, afară de cele scrise în limba germană, aparţin unor limbi neaccesibile în genere Romînilor: indiană, persană ruteană, dalmată etc. D. Lazu alătură deci spre control propriile sale traduceri, a căror valoare se poate arăta precis şi iată cum: ca idee, cîntecul deja citat d. ex. e un nimic; aşa a zis Hafis, aşa zice Coşbuc şi Dumnezeu ştie

www.dacoromanica.ro

cîţi poeţi germani anacreontici. Ca formă versul. „Am să-o rup la fugă“ din Coşbuc e aproape acelaş cu „Tot o fugă am s'o ţin“ din Hafis. Numai e întrebarea: Care Hafis? Persanul? Nu, de sigur. E vorba de traducerea d-lui Lazu făcută cu intenţia de a-l dovedi pe poet de plagiator, şi uitînd în propriile sale traduceri pe acesta din urmă, ceia ce voim să zicem e într'un cuvînt: D. Lazu plagiază stilul d-lui Coşbuc, şi o face intenţionat pentru a-l dovedi pe acesta de plagiator. Probele sunt următoarele:

1. La pag. 6 din broşură, traduce din *mittel hoch deutsch* o poezie a lui Walter von der Vogelweide, poet trăitor prin sec. XIII. Traducerea e mai mult sau mai puţin apropriată de text şi n'are nici cea mai mică asemănare cu cele ale d-lui Coşbuc. Ei, dar criticul vrea să dovedească ceva foarte uşor: mai prelucrează odată poezia, dîndu-i un aer mai romînesc şi încă pentru a treia oară la pag. 8 într'un stil, care aduce foarte cu stilul d-lui Coşbuc, deşi foarte rău în sine. In această formă poezia nu mai seamănă nici cu originalul din Vogelweide, nici cu vreo poezie anumită a d-lui Coşbuc în parte, ci cu volumul său în genere.

2. Dar Walter von der Vogelweide e tradus în limba germană modernă şi deci controlul îl poate face la noi, dacă nu mulţi Romîni, dar cel puţin orice jidov. De aceia a recurs d. Lazu la altceva. La sfîrşitul secolului trecut a scris în Basel poetul Iohann Peter Hebel, şi mai toate poeziile sale sunt în dialectul din Basel, *oberdeutsch* sau *allemanish*. Nici Jidovii deci din Romînia nu mai pot face controlul! De aceia şi foarte nemerit traduce d. Lazu o idilă a lui Hebel, intitulată *„Haus und Verene“* într'un stil iarăşi, deşi foarte neîndeminatec, dar cam asemănător cu al d-lui Coşbuc. Facem apel la

www.dacoromanica.ro

oricine cunoşte mai bine limba germană pentru a pricepe şi dialectele, să compare originalul lui Hebel cu traducerea d-lui Lazu, şi să vadă de e măcar cea mai mică asemănare de imagini, sau de stil cu originalul!

Iată cum dovedeşte d. Lazu că poetul e plagiator! Acuma să ne dea voe să-i citĕm cuvintele: „care aceste lucruri se numesc aşa cum nu voesc să spun, din simpatie pentru d. Lazu, fiindcă a trăit la Botoşani, şi din cauză că necunoscînd pe d. Pillat, fostul preşedinte de tribunal, nu ştiu cu ce termen juridic se numeşte ceia ce a făcut d. Lazu!" (vezi pag. 16).

De valoarea acestor două dovezi sunt toate celelalte din broşura d-lui Lazu (exceptîndu-se *„Nuşa"* şi *„Romanţa".)* Ca să arate cît de critic e şi cît de multe ştie, ne aduce citaţiile cele mai variate, în care arată asemănarea d-lui Coşbuc, ba cu un indian, ba cu un persian, ba cu un cîntec rutean, ca şi cum asemănarea dintre poeţi ar fi, ceva neauzit, şi a cărei descoperire numai d. Lazu o putea face. Citirea d-sale, însă, nu arată că ar cunoaşte ceva din literaturile mai renumite, şi în genere pe vreunul din poeţii mari. Nici de clasicismul francez, nici de întreaga literatură latină nu pare a avea idei mai profunde. Se înţelege că trebuia să caute originalele pretinselor copii acolo unde se găsesc, şi dacă nu-s nici în literatura latină, nici în clasicismul francez nu era de ce să le pomenească. Totuşi, dacă le-ar cunoaşte într'adevăr, dacă ar şti de ce principiu se conduce Molière, între alţii, pentru a nu releva niciunul din poeţii latini, ar mai fi putut scrie asemenea broşură, ar mai fi putut pînă la aşa grad *enfoncer des portes ouvertes?* Prin studiul marilor literaturi, prin căutarea în ce stă originalitatea marilor poeţi, ar fi aflat că nici sentimentele, nici pasiunile o-

www.dacoromanica.ro

meneşti nu sunt infinite la număr, că deci nu în ele stă originalitatea poetului, sau cel puţin nu totdeauna, şi că originalitatea constă în punerea în relief, din întreg produsul, a unei personalităţi bine determinate, cu gusturi şi tendinţi, etc., uşor de fixat. Afară de aceasta ar mai fi văzut atunci criticul cît sunt de adevărate următoarele rînduri ale d-lui Maiorescu: „Poetul nu este şi nu poate fi totdeauna nou în ideea realizată, dar nou şi original trebue să fie în veşmîntul sensibil cu care o înveleşte şi pe care-l reproduce în imaginaţia noastră. Subiectul poeziilor, impresiunile lirice, pasiunile omeneşti, frumuseţile naturii sunt aceleaşi de cînd lumea; nouă însă şi totdeauna variată este încorporarea lor în artă: aici cuvîntul poetului stabileşte un raport pînă atunci necunoscut între lumea intelectuală şi cea materială şi descopere astfel o nouă armonie a naturii“ *(Critice*, I. 39).

Iată ce ar fi trebuit să ia criticul ca motto al broşurii sale, iar nu citatul agresiv din Hammer, nu o caracteristică, ce va rămînea nedovedită, ci nişte principii, care pot servi de călăuză, trebue să stea în fruntea unei cărţi!

Lăsăm pentru critica ce ne propunem s'o facem d-lui Coşbuc, desvoltarea chestiei de originalitate, sprijinind-o acolo cu exemple din care va reieşi, sperăm, zădărnicia lucrării d-lui Lazu şi a imitatorilor săi, şi mai înainte de a-l părăsi, să ni se permită a mai releva ceva, fără a intra în vreo discuţie căci faptele sunt ori prea evidente, ori nu stau în nicio legătură cu d. Coşbuc.

1. Criticul vede în faptul că unele poezii ale d-lui Coşbuc sunt imitaţii, nu numai o plagiare, ci şi o „escamotare, o introducere frauduloasă pentru viitor de elemente străine în sacrosanctul poeziei noastre populare“ (pag. 9) şi iată cum: aceste poezii, îşi zice dînsul sunt

www.dacoromanica.ro

scrise „cu un deosebit talent şi o perfectă cunoştinţă a limbii romîneşti şi a limbagiului poporului nostru", (pag. 4); prin urmare vor avea răsunet, se vor populariza, li se va uita originea, după vreo 49 de ani vreun nou Gaster sau Roessler, cu probe din literatura populară va putea susţinea .... horribile dictu! că noi suntem Slavi şi nu Latini de origine. Amintim d-lui Lazu existenţa tiparului, prin ajutorul căruia şi-a răspîndit şi broşura sa şi pe care l-a uitat cu toate acestea. Din cauza tiparului, din cauză că volumul d-lui Coşbuc e tipărit, din cauză că de mult nu mai există niciun soiu de închiziţie care ar putea nimici o carte pînă la ultimul exemplar, se va putea găsi oricînd originea unei poezii devenită populară, care ar proveni din acest volum publicat.

2. Se teme criticul de asimilarea în popor a unor cîntece rutene imitate de d. Coşbuc (cel puţin el o pretinde), din care cauză iarăşi .... horribile dictu! .... am putea fi luaţi drept Slavi! Amintim criticului un fapt elementar: poporul nu asimilează decît ceea ce-i asimilabil; poporul nu e un individ, care ar putea avea un caracter cu totul diferit de al majorităţii, ci e chiar majoritatea însăşi. Concluzie: de va asimila naţia noastră vreo producţie artistică, al cărei *caracter e specific slav, exclusiv slav şi neasemănător cu ceia ce se întîlneşte la alte popoare*, hotărît că are elemente slave în compoziţia sa; dar unde a găsit criticul în toate cîntecele rutene traduse de el ceva specific rutean, ceva ce nu s'ar întîlni şi la Romîni şi la alte naţii? Asimilarea lor ar fi deci nedecizivă!

3. Din punctul de vedere al asimilării unor poezii de către popor, e indiferent de a tipărit sau nu d. Coşbuc, în tabla de materie, care poezie şi după ce original

www.dacoromanica.ro

e imitată, căci poporul va uita nu numai pe Hafis, Amaru etc., originalele, ci chiar şi pe d. Coşbuc, imitatorul, şi va crede sincer că are a face cu o producţiune proprie a sa — poezie populară. D. Lazu publică în broşură şi va mai publica, la iarnă şi el asemenea producţii periculoase. Cu intenţie le traduce aşa de neasimilabil? etc. etc., chestii, după cum am zis, neînsemnate, şi neavînd nicio legătură cu poetul nostru, la care e timpul să trecem, cam de mult!

*

Una din cele dintîiu datorii ale criticei e să-şi definească chiar de la început caracterul producţiei de studiat. Prin aceasta îşi lămureşte în ce stă originalitatea ei, punctul care mai ales trebue luat în consideraţie; fixează totodată şi genul literar din care face parte acel produs poetic, şi deci îl poate aprecia pe temeiul unor precepte cunoscute, care, oricît de relative ar fi, îşi au totuş valoarea lor. Dacă critica nu-şi îndeplineşte această datorie, se expune să se găsească chiar de la început pe un teren fals: caută originalitate de idei, acolo unde nu-i nevoe, neconsideră partea formală tocmai acolo unde aceasta este punctul principal: pretinde, într'un cuvînt, lucruri ce acesta nu i-le datoreşte, şi neglijează ceia ce îi oferă. Aşa s'a întîmplat şi cu criticii D-lui Coşbuc.

Făcînd o comparaţie a celor doi poeţi mai mari ai literaturii noastre, Eminescu şi Alecsandri, vedem că sunt foarte deosebiţi între dînşi. Cel dintîiu stăpîneşte un fond de idei aşa de profunde cum numai rareori se întîlneşte în poezie. Se înţelege că acest fond de idei nu e totdeauna al său propriu, căci nici pesimismul, nici teoriile

www.dacoromanica.ro

cosmogonice budiste nu le-a inventat el — el însă le-a dat expresia poetică şi o viaţă concretă pe care n'o aveau. Alecsandri, din contră, are fondul de idei comun poporului nostru în specie, şi comun fie căruia în genere: nu o idee profund filosofică, o idee, care, deşi nu totdeauna originală, e cu toate acestea ceva neobişnuit şi particular, ci ideile şi idealele unui popor întreg sunt domeniul lui Alecsandri, şi în aceasta stă deosebirea. Trecînd mai departe, la fondul de sentimente şi la formă, criteriul după care se judecă, originalitatea unui poet, găsim că cel dintîiu le are aşa de profunde, aşa de adînc analizate şi simţirea sa pesimistă exprimată sub o formă poetică aşa de perfectă, încît a devenit în scurt timp cap de şcoală pentru generaţia mai tînără. Alecsandri însă are sentimentul optimist, el e cîntăreţul „veşnic tînăr şi ferice". Acest sentiment al său e mai superficial analizat, de domeniu mai comun, manifestat prin forme uşoare, şi care merg mai puţin profund. Cu dînsul are şi d. Coşbuc cele mai multe puncte de asemănare. Ca şi el s'a inspirat din literatura noastră populară; ca şi dînsul e optimist, e un cîntăreţ vesel şi ferice, de un optimism nu aşa profund simţit ca pesimismul lui Eminescu. Fondul de idei şi de sentimente e deci mai obicinuit, mai uşor de întîlnit decît cel al lui Eminescu, tocmai din această cauză nu e drept să-l criticăm după măsura originalităţii în această privinţă.

Să luăm un exemplu mai exagerat pentru a lămuri mai clar aceasta. Mulţi poeţi francezi am avut în secolul nostru, care au cîntat felurite idei şi felurite sentimente. Printre ei, a fost unul, care a făcut oarecare sgomot: Ch. Baudelaire, caracterizat prin sentimente *naturaliste* (în tr'un sens foarte restrîns), *sadice* şi *satanice*. E foarte

www.dacoromanica.ro

drept şi foarte natural să întrebăm pe un poet ce ni se prezintă cu sentimente aşa de curioase şi aşa de deosebite de ale lumii sănătoase, de unde s'a inspirat, de e original sau plagiator, căci tocmai natura sentimentelor e punctul principal.

Avînd înaintea ochilor acest exemplu să vedem cum ni se prezintă poeţii noştrii contemporani. In genere ei fac parte din şcoala lui Eminescu şi tocmai aceasta e cauza inferiorităţii lor în masă, de la cel mai mare pînă la ultimul versificator de pe pagina patra a revistei *Viaţa,* în comparaţie cu d. Coşbuc. Eminescu prin fondul de idei filozofice, de ale mulţimii, chiar atunci cînd nu sunt originale, prin profunditatea sentimentului, caracteristică personalităţii sale exclusiv, prin formă, e un poet deosebit, un poet care se ridică sus, sus deasupra celorlalţi, voim să zicem: un poet original, care a găsit o nouă armonie a naturei. Alecsandri şi d. Coşbuc, originali şi ei prin formă, au dat expresie poetică, unor idei şi unor simţiri, pe care le are şi poporul nostru, le are şi fiecare din noi în genere, le au şi alte popoare în poezia lor, le are în fine toată lumea; de ce dar nu le-ar putea avea şi poetul, care le chiamă la viaţă înbrăcîndu-le în haină poetică, şi cum s'ar putea contesta acestor poeţi inspiraţia sinceră şi naivă? Eminescu, s'a zis mai sus, a exprimat idei filozofice foarte rar bătute'n poezie, sentimente de o profunditate caracteristică personalităţii sale: cum deci nu s'ar putea contesta imitatorilor săi orice inspiraţie sinceră şi naivă? Nici poporul romîn, nici alt popor, nu e profund pesimist, niciun om nu poate avea profunditatea sentimentului lui Eminescu decît unul care ar fi egal cu dînsul şi geniu ca el; de ce dar am crede că *noua armonie* pe care ne-o prezintă po-

www.dacoromanica.ro

eţii contemporani, au găsit-o ei în *natură* şi nu în volumul lui Eminescu? Concluzia urmează de la sine. Cînd vedem pe vreun „june tînăr şi nenorocit" care ne vorbeşte de ale sale „nespuse suferinţi", de „noian de durere" şi cînd cuvintele sale mai sună din coadă aşa cum ne-am deprins să le vedem la Eminescu, nu suntem în drept să contestăm tînărului sinceritatea şi naivitatea inspiraţiei sale, să-i refazăm deci numele de poet, şi să-i dăm pe cel mai modest versificator, admiţînd, bineînţeles, că versurile sale sunt bune? Inmulţirea pesimiştilor în poezia noastră nu poate avea decît două cauze: 1. moda, 2. Complesenţa autorilor faţă cu „critica ştiinţifică", pe care ne-a adus-o d. Gherea „din Europa": Poeţii, — pentru a arăta că d. Gherea are perfectă dreptate, cînd constată existenţa unui decepţionism romînesc şi da ca pricină a acestui decepţionism neîndeplinirea idealelor pe care tinerii noştri le-au conceput la 48 — scriu cu intenţie şi din bunătate, cum am zis numai poezii decepţioniste. Dar nici moda nici această curioasă bunătate, care-i face să uite cîţi ani sunt de la 48 pînă acuma şi deci propria lor vîrstă, n'au nimic de împărţit cu poezia.

Forma de care s'a servit d. Coşbuc e nu numai admirabilă şi de multe ori fără pereche în literatura noastră dar şi cu desăvîrşire originală şi neinfluenţată de niciunul din ceilalţi poeţi, atît în versificaţie, întorsătură de frază, cît şi în materialul linguistic. Din cele zise reese prin urmare, că el e astăzi în fruntea poeziei noastre, şi cum că aşa e în realitate, ne vom încerca să arătăm în următoarele:

S'a văzut cu cine se aseamănă poetul şi unde nu trebue să i se caute originalitatea.

După cum invenţia unor idei şi a unor intrige prea

www.dacoromanica.ro

uşoare şi de domeniu comun nu atrage nicio laudă inventatorului lor, tot aşa nu e drept să-i atragă dojană, ba încă în chipul în care i se face, atunci cînd le-a împrumutat de la alţii, cum e cazul d-lui Coşbuc de vreo cîteva ori. In baza acestui precept, să păşim mai departe. Una din cele mai frumoase bucăţi ale volumului e „Moartea lui Fulger"; ca parte formală, e una din cele dintîiu, alături cu „Nunta Zamfirei" şi „El-Zorab"; în plus însă are ca niciuna din producţiile d-lui Coşbuc, un fond de idei mai serioase şi mai profunde: păreri asupra nemurirei, asupra scopului vieţii etc. . . ., e într'un cuvînt profesia de credinţă a poetului în materie de religie şi filozofie, profesie de credinţă perfect optimistă şi care-l deosebeşte radical de contemporanii săi cum se deosebea şi Eminescu de ai săi proprii — semnul celor aleşi în genere! Analizînd în ce raport stă partea pur formală, descriptivă şi narativă a poetului cu cea pur filozofică şi privitoare la idei, în cel mai caracteristic exemplu, ce ni-l dă poetul, vom vedea în ce stă anume puterea lui şi ce îi putem cere — într'un cuvînt, după ce criteriu suntem îndreptăţiţi a-l aprecia. Aşa dar să analizăm!

Concepţia e deosebit de simplă şi de puternică. Fulger, un fecior de împărat, un viteaz care cutează:

Să înalţe dreapta lui de fier
Să prindă fulgerul din cer.

a fost ucis în război de un braţ hain. Poetul ne descrie cum l-au adus înapoi acasă la părinţi, durerea nespusă a acestor, ceremonia mai amănunţită a înmormîntării, plîngerile bătrînei mame, care în desnădăjduirea sa blestemă pe toţi şi pe Dumnezeu, care i-a trimis aşa nenorocire. Un sfetnic bătrîn atunci, ca cei care apar în toate poveştile romîneşti:

www.dacoromanica.ro

— sprijin pe toiag cătînd,
Şi 'ncet cu mîna ridicînd
Sprîncenele,

vorbeşte, o mîngîie pentru nenorocirea suferită şi o dojeneşte pentru vorbele ei nesocotite; crăiasa însă îşi pierde minţile de durere şi nimeni nu-i mai poate folosi.

Nici că poate fi ceva mai simplu, mai popular, începînd de la feciorul de crai sau de împărat, de la vitejia extraordinară a eroilor poveştilor romîneşti, pînă la detaliile şi datinele noastre naţionale observate la înmormîntare. Partea pur subiectivă şi ideile mai deosebite despre care am vorbit mai sus, se află în cuvîntarea bătrînului sfetnic. Nu cu multă greutate se pot găsi umbre în această cuvîntare, strofe nesuştinute sau lipsă de consecinţa strict logică, lucruri sau chiar contrazicătoare sau cel puţin inutile. Aceste defecte într'un poem nu-s aşa de grele, cînd se are mai ales în vedere greutatea unei teme ca cea a bătrînului: de a mîngîia pe o mamă nefericită. Aceste roluri nu prea sunt dese în literatură şi numai rareori sunt pe deplin reuşite. Punctul culminant, idealul unui om care ştie a mîngîia pe nenorociţi şi a-i convinge în puţine cuvinte, va rămînea poate pentru totdeauna Padre Larenzo din „Romeo şi Julieta". Bătrînul d-lui Coşbuc nu reuşeşte în ceia ce-şi propusese şi cuvîntarea sa ne arată ceia ce am zis deja, că forţa poetului nostru nu stă în adîncimea unui sentiment, în analiza unei idei pînă în cel mai profund înţeles al ei, ci în forma, în ceia ce se ţine mai mult de poet decît de filosof. Cînd e însă vorba de formă, poetul e de un avînt, de o bogăţie de imagini potrivite şi măreţe în acelaş timp, de o perfecţie de limbă şi versificaţie superioară poate lui Alecsandri; şi aici vedem totodată şi progresul pe care

www.dacoromanica.ro

l-a făcut limba noastră, şi de care e capabilă şi mai departe. Ceia ce-l face pe d. Coşbuc poet într'adevăr mare, se vede mai la fiecare strofă din această poemă, ca şi în altele multe: în cîteva cuvinte, în versuri foarte scurte, ne prezintă o imagine plastică care nu stă nemişcată, ci o anumită, imagine în unul şi acelaş vers se mişcă, şi-i vedem ce formă are în fiecare moment. Să luăm d. e. chiar prima strofă:

In goana roibului un sol
Cu frîu'n dinţi şi capul gol
Răsare, creşte 'n zări venind
Şi zările de-abia-l cuprind
Şi'n urmă corbii croncănind
Aleargă stol.

Aşa de puţine cuvinte că le putem număra pe silabe, şi totuşi să se observe cuvînt cu cuvînt şi să se vadă de e adevărat ceia ce am zis. La citirea celor dintîi trei cuvinte „în goana roibului" ne-am şi reprezentat în minte o întîmplare extraordinară, pentru a veni cineva în goană; cuvintele ce urmează ne întăresc în presimţirea noastră: „un sol cu frîu'n dinţi şi capul gol". Imaginea o avem înaintea minţii noastre şi numai atît cît e de nevoe pentru a arăta o grabă aşa de nedescrisă, că numai o mare nenorocire ar putea-o provoca. Imaginea însă nu stă: în cinci silabe „răsare, creşte" o vedem răsărind ca un punct la orizont, în acelaş moment însă a şi crescut, s'a apropiat deci în goană nebună; fuga însă e aşa de nemiloasă, încît nici nu ne putem fixa un minut imaginea într'un punct, căci „zările abia-l cuprind" şi corbii abia i se pot ţinea în urmă. Corbii care aleargă stol, ne arată că spaima noastră a fost justificată, şi că moartea

www.dacoromanica.ro

nu e departe de ei, căci pe dînsa o urmăresc croncănind în stol. Efectele de armonie imitativă ale celor două rime ale acestei strofe, şi ale acestei strofe însăşi — creaţie cu desăvîrşire originală a d-lui Coşbuc, — sunt mai uşor de analizat. Aceiaş analiză s'ar putea face aproape fiecărei strofe din volum, şi cu acelaş folos; dar fiindcă ne-ar duce prea departe, ne vom mărgini la cîteva.

Durerea sărmanului crai, cînd şi-a văzut fiul mort, cu hainele sale albe de argint, înroşite acuma de sînge e exprimată printr'o imagine de altă natură decît cea din strofa deja analizată: vedem o mişcare violentă, urmată apoi de o linişte nedefinită:

Cu vuet s'a isbit un pas,
De spaimă 'n lături şi-a rămas,
Cu pumnii strînşi, fără de glas
Ca un pierdut.

Avea şi de ce. Fulger era aşa de viteaz şi aşa de frumos, încît închipuirea numai că ar putea să moară, era imposibilă; cum să nu se înspăimînte bătrînul craiu cînd vede un lucru aşa neaşteptat şi aşa de imposibil de imaginat, şi cînd afară de aceasta Fulger e propriul său fecior? Aşa de ne mai pomenită nenorocire, încît te întrebi:

Cînd n'ai de-acum să mai priveşti,
Pe cel frumos cum însuţi eşti,
De dragul cui să mai trăeşti,
Tu, soare sfînt?

Intîlnim aci acea naivă exagerare populară, aşa de repetată în poveştile şi întorsăturile noastre de frază sub felurite forme: *frumos ca soarele; la soare te puteai uita dar la ea ba;* şi alte deosebite comparaţii. Dar ce for-

www.dacoromanica.ro

mă neaşteptată întrebuinţează poetul şi cum, dintr'un lucru aşa de obicinuit, crează ceva nou! La el, soarele e comparat cu flăcăul şi nu invers ca în cunoscutele locuţii; „de dragul acestui flăcău, cu care seamănă, mai stătea *sfîntul* soare pe cer". Cum s'ar putea altfel da cea mai înaltă expresie unui sentiment de admiraţie, întrebuinţînd materialul cel mai uzat, şi fără a cădea în vreun păcat spaniol, adică a face vreo exageraţie neiertată? Cu ocazia acestor versuri, ne mai permitem să arătăm inverşunaţilor critici ai poetului, să nu uite a medita în ce constă originalitatea poetică şi să vadă de are D-nu Maiorescu dreptate, sau nu, în pasagiul citat deja în alt loc!

Pe sfîntul soare (sfînt ca în toate locuţiile populare) îl vom întîlni odată, într'o împrejurare mai fericită, şi anume luînd parte la veseliile nunţii. In acest poem „Moartea lui Fulger" mai apare încă într'o strofă.

Urmează apoi durerea bătrînei Doamne, care cu părul alb şi despletit, cu veşmintele sfîşiate, cu ochii topiţi şi graiul stins, alergînd din etac în etac, îşi plînge cu hohot nenorocirea şi se blestemă pe sine însăşi. In două strofe de o surprinzătoare asemănare cu generalitatea bocetelor obicinuite în poporul nostru la înmormîntări şi din această cauză de un deosebit realism, răsare personalitatea poetului în cunoscutul său dar de a redeştepta un sentiment printr'o serie de imagini potrivite, dar, pe care l-a dus la perfecţie în „El-Zorab" cum vom vedea.

„De dorul cui şi de-al cui drag,
Să-mi plîngă sufletul pribeag,
Intreagă noaptea nedormind,
Ca s'aud roibii tropotind,
Să sar din pat, s'alerg în prag,
Să te cuprind!"

www.dacoromanica.ro

In strofele următoare vin reflecţiile poetului, sau mai drept vorbind ale poporului, asupra morţii lui Fulger: contrastul între ce era el odată şi ce-i acum cum nu mai aude trîmbiţele de războiu; în loc de: scut are pe piept colac de grîu de nu are într'o mînă, în loc de buzdugan, o făclie de ceară, în cealaltă un ban, cu care să plătească vămile de pe cealaltă lume. Cu talentul său descriptiv, pe care-l vom vedea ajuns la perfecţie în „Nunta Zamfirei" şi într'o limbă potrivită, ne arată poetul cum s'a făcut înmormîntarea:

Iar cînd a fost la 'nmormîntat,
Toţi morţii par'că s'au sculat,
Să-şi plîngă pe ortacul lor,
Atît era de mult popor....

Asemenea idee nu ne amintim să fi întîlnit undeva în literatură; nici vînătorii de plagiatori n'au dat de nimic suspect. Inrudire însă se poate vedea în altă artă şi anume în celebrul tablou *Hunnenscklacht* al lui Kaulbach, în care pictorul a sculat din mormînt pe regele Teodoric şi Goţii săi, pentru a se mai lupta odată cu Atila, biciul lui Dumnezeu.

In cele ce urmează, ni se prezintă D-nu Coşbuc ca poet liric şi după cum am zis deja la începutul acestei analize valoarea sa în acest nou gen nu e aceeiaş ca în părţile pur narative. Intr'adevăr: ultimul bocet al Doamnei la mormîntul fiului său, în care punctul culminant sunt ultimile două strofe, strofe cu adevărat energice şi frumoase, lîncezeşte poate în strofele premergătoare. E drept că în bocetele noastre populare, cum se vede prin colecţiile d-lui Barda d. e., sau se poate auzi în realitate, ba chiar în bocete străine (Prosper Mérimée în Colom-

www.dacoromanica.ro

ba ne dă un exemplu corsican), părţile lirice, isbucnirea sentimentului, sunt întreţesute cu reflecţii; durerea nemăsurată, disperarea, nu urmează un curs strict crescînd în realitate — nu se poate nega; decît, artistul liric nu trebue să ne dea o realitate deslînată, ci un sentiment concentrat, în care să nu întîlnim repetiţii şi lucruri străine, ca de multe ori în realitate. Pentru a se vedea mai clar, suntem nevoiţi să citäm aceste cinci strofe în întregimea lor:

Şi mă-sa biata! Cum gemea
Şi blestema şi se isbea,
Să sară 'n groapă: „L'au închis
Pe veci! Mi-a fost şi mie scris
Să mă deştept plîngînd din vis,
Din lumea mea!

„Ce urmă lasă şoimii 'n sbor?
Ce urmă peştii în apa lor?
Să fii cît munţii de voinic,
Ori cît un pumn să fii de mic,
Cărarea mea şi-a tuturor
E tot nimic!

„Că tot ce eşti şi tot ce poţi
Părere-i tot dacă socoţi,
De mori tîrziu ori-mori curînd,
De mori sătul ori mori flămînd,
Tot una e! Şi rînd pe rînd,
Ne ducem toţi!

„Eu vreau cu Fulger să rămîn!
Ah, Dumnezeu nedrept stăpîn
M'a duşmănit trăind mereu
Şi-a pismuit norocul meu!
E un păgîn şi Dumnezeu
E un păgîn!

www.dacoromanica.ro

„De ce să cred în el de-acum?
In fața lui au toți un drum,
Ori buni ori răi tot un mormînt!
Nu-i nimeni drac și nimeni sfînt!
Credința-i val, iubirea vînt,
Și viața fum!"

Strofa a doua din cele citate şi mai ales ultimile două versuri ne amintesc un pasaj din drama indiană „Sacontala" a cărei traducere ne-a dat-o tot D-nu Coşbuc. Ideea e foarte frumoasă, dar are defectul de a se repeta sub altă formă în ultima strofă şi de a fi prea reflexivă, de aceea nu-i la locul ei într'un bocet de natură lirică. Strofa a treia spune cam acelaş lucru şi e şi mai reflexivă, mai ales prin:

Părere-i tot, dacă socoți —

d'apoi tocmai de stat la socotit şi la reflecţii era timpul potrivit! Prea îşi caută argumente nenorocita bătrînă, pentru a-şi motiva isbucnirea din ultimele strofe, în care se revoltă în contra lui Dumnezeu însuşi, şi exprimă vanitatea a tot ce este.

In rezumat bocetul cam lincezeşte, din cauza unor reflecţii nu la locul lor, şi lirismul ar fi mult mai puternic şi mai concentrat dacă s'ar mărgini numai la strofele întîia, a patra şi a cincea.

A doua parte, lirică sau mai drept vorbind, didactică, e cuvîntarea de mîngîiere, ce o ţine bătrînul sfetnic Doamnei, şi despre care am spus deja că e un soi de profesie de credinţă optimistă a poetului nostru. După ce cu'n singur vers:

Ne doare c'a fost scris așa,

www.dacoromanica.ro

ne aminteşte fatalismul vieţii şi inutilitatea de a ne plînge de nenorociri şi de moarte, susţine bătrînul viaţa veşnică. In cuvinte energice şi ton solemn ne spune, că omul nu moare ci numai apune, cum apune soarele, deaceea alţi oameni mai voinici şi mai viteji decît cei de acum — continuă noul nostru Nestor — oameni ca Volbură-Impărat şi Craiul Crivăţ, nu s'au plîns de moarte, ci au murit mulţumiţi, conştienţi că şi-au trăit viaţa cît le-a fost scris de sus. Şi doar aceştia erau bărbaţi care n'aveau timp de gîndit care nu se întrebau de scopul vieţii, căci ştiau că

Viaţa-i datorie grea

şi că numai omul slab se tot întreabă şi se plînge de dînsa; ştiau că numai prin moarte (nu prin moarte — nimicire, ci printr'un apus ca cel de soare) scapă omul de această datorie. E superbă această înălţare de idei! Avem un sentiment mai mîndru decît cel al stoicilor şi superior creştinismului: superior sentimentului creştinesc prin tonul superb şi bărbătesc:

Viaţa-i datorie grea,
Şi laşii se 'ngrozesc de ea etc. etc.

contra umilinţii creştineşti: superior stoicismului din cauza ideii creştine despre divinitate, idee mai concretă, decît cea filozofică şi din cauza credinţii mai pronunţate în viaţa viitoare. Niciun cuvînt de prisos, nicio repetiţie sau intrerupere în mersul logic. Din nenorocire dăm şi de două strofe care strică armonia totală:

Sunt crai ce schimb'a lumii sorţi,
Dar dacă mor, ce grije porţi?
Mai simţe 'n urmă cineva,
Că ei sunt morţi?

www.dacoromanica.ro

Două interpretări pot avea aceste patru versuri: 1). nimeni nu poartă grija morţilor, din pricină că nu-s morţi, ci numai călătoriţi. Acesta e argument? Deci interpretarea nu se poate susţinea. 2). Oricît de mare a fost cineva tot uitat va fi după moarte. Apoi tocmai acest fapt e trist şi dureros: prin aceste versuri nu ni se aduce vreo dovadă pentru credinţa în viaţa de apoi (nici nu e nevoe: nu e teologie), să existe aceasta în adevăr, sau fineasc㠖se totul cu moartea, şi *morţi* rămînă *cei muriţi*, cum zice Eminescu, nu e totuşi dureros ca după ce ai fost un crai, ce-ai putut schimba soarta lumii, să nu-ţi rămînă nici amintirea, îndată după moarte? Avem deci o accentuare a sentimentului creştinesc de vanitatea lumii, care nu cam stă în armonie cu tonul superb de mai sus; prin urmare e cel puţin o slăbire a sentimentului de nu o contrazicere în idee — în orice caz poate lipsi din economia poemului: Moartea nu există în realitate: ceia ce poartă acest nume e o simplă călătorie: viaţa i-o datorie grea, de care suntem deslegaţi prin moarte; indiferent deci de-şi va mai aminti cineva de noi sau nu; îndată ce vom pleca, şi prin urmare: de prisos să ni-o mai spue poetul, căci lucrurile indiferente nici nu le ascultăm:

Dar ştiu un lucru mai pe sus
De toate cîte ţi le-am spus:
Credinţa în zilele d'apoi
E singura tărie 'n noi,
Că multe-s ţari cum credem noi
Şi mîine nu-s!
Şi oricît de-amărîţi să fim,
Nu-i bine să ne deslipim,
De cel ce vieţile le-a dat!...

Nu cerem poetului argumente pentru credinţa în

www.dacoromanica.ro

viaţa vecinică, din cauză că e poet şi din cauză că argumentele nu-s la locul lor cînd e vorba de credinţă. Bun! credinţa e necesară şi chiar indispensabilă, mai ales în momente grele şi dacă bătrîna Doamnă va avea puternic sădită în inima sa această credinţă, uşor se va mîngîia de pierderea copilului ei. Pentru aceasta însă nu-i nevoe să i-se înjosească obiectul adoraţiei ei, căci aceasta ar jigni-o de prisos. Şi tocmai aceasta face poetul nostru în versurile:

Că multe-s tari cum credem noi,
Şi mîine nu-s!

Atîtea lucruri şi pe atîţi îi credem noi de mare preţ, şi în realitate, sunt lucruri trecătoare ca fumul. Pe deşarte şi pieritoare lucruri punem noi preţ, deşerţi şi netrebnici suntem şi noi; ne credem astăzi viteji şi în stare de a schimba faţa lumii şi mîine nici de nume nu ni s'o mai auzi. Ce nevoe avea bătrînul să spue Doamnei asemenea adevăruri care se pot aplica perfect la viteazul, pe care-l jeleşte ea? Ce are de împărţit viaţa de apoi cu ideea că viteazul şi frumosul Fulger era numai o zădărnicie? Toate aceste lipsuri le răscumpără însă poetul prin cuvintele, ce urmează imediat:

O fi viaţa chin răbdat,
Dar una ştiu: ea ni s'a dat,
Ca s'o trăim!

care ca'n marmură exprimă un profund adevăr, căci nici după o concepţie omenească raţională nu poate fi dată pentru alte scopuri viaţa, de cît pentru a fi trăită; nici într'un caz pentru a se nimici însăşi prin sinucidere, cum voeşte să facă nenorocita bătrînă:

www.dacoromanica.ro

Eu vreau cu Fulger să rămîn,
Nu-l dau din braţe nimănui,
Închideţi-mă 'n groapa lui...

La aceste cuvinte se referă sfîrşitul cuvîntării bătrînului sfetnic, nu la viaţa de veci cu care începuse.

Că analiza făcută şi interpretarea, ce o dăm, e dreaptă se vede din ultima strofă a poemului:

Nu cerceta aceste legi,
Căci eşti nebun cînd le înţelegi.
Din codru rupi o rămurea,
Ce-i pasă codrului de ea,
Ce-i pasă unei lumi întregi
De moartea meal

Comparaţia e admirabilă; totuşi vedem aici limpede şi sub o imagine, care nu poate fi interpretată în două sensuri, lipsul pe care l-am văzut în precedentele. Apoi dacă aceasta e adevărat şi în acelaş timp, „un cîntec sfînt şi'nălţător" cum ne spune strofa imediat precedentă, apoi atunci poate muri şi Fulger şi un altul încă mai frumos şi mai viteaz decît el. Care e deci motivul de a opri pe mama sa de a se înmormînta cu dînsul? Ce-i pasă lumii întregi de aceasta? tot atît cît codrului întreg de pierderea unei rămurele. Apoi cu asemenea cuvinte avea să mîngîie nenorocita mamă?

In rezumat: *Moartea lui Fulger,* una din cele mai bune din poeziile d-lui Coşbuc, una din cele mai intime şi mai complexe îl arată ca poet mare în naraţie şi descrieri. In părţile lirice însă, sentimentul nu e concentrat ci amestecat cu reflecţia netrebuincioasă care se repetă încă slăbind din ce în ce (cf. strofa a treia cu a doua din bocetul citat în întregime). Ca liric şi didactic în acelaş timp (cuvîntarea bătrînului) confundă poetul două sentimente

www.dacoromanica.ro

deosebite, şi prin amestecul lor rupe cursul logic al ideii şi pasiunii. Defectul se poate uşor îndrepta, cum s'a arătat la locul cuvenit, prin suprimarea unei strofe sau două.

Concretizarea sentimentului sau ideii printr'o imagine sensuală precisă o are d-nul Coşbuc ca un adevărat maestru, şi vom avea ocazie s'o studiem mai de aproape în altă parte.

II

Am spus că Nunta Zamfirei e poezia în care d. Coşbuc şi-a arătat mai deplin talentul descriptiv. Dar aici să ne înţelegem: poetul nu e pur descriptiv niciodată — mare calitate, fiindcă poezia descriptivă e un gen inferior, fără deosebită valoare, un gen, care apare în epoce literare secătuite, cum a fost d. e. între altele, sfîrşitul secolului trecut pentru Franţa şi Anglia; nici chiar în cele două, trei pastele nu avem numai descripţie, ci, ca în toate producerile sale, descrierile sunt foarte scurte şi tratate narativ; aceasta înseamnă, precum s'a văzut cu ocazia primei strofe din *Moartea lui Fulger,* că imaginea vizuală, pe care voeşte poetul să ne-o deştepte, nu e un punct fixat în timp, ci din contră la orice moment se schimbă în altă imagine şi această repede schimbare o exprimă poetul perfect printr'un cuvînt sau două; aşa dar avem genul narativ contopît cu cel descriptiv.

Tot aşa se poate zice că poetul nu e pur epic sau pur liric de cît foarte rareori. In balade ca *El-Zorab* d. e. pe lîngă partea epică mai avem şi bucăţi lirice, prin aceea că una din persoane îşi dă curs sentimentelor, exprimîndu-le prin imagini descriptive. Producţii excluziv lirice sunt puţinele cîntece anacreontice, care însă nu stau, chiar prin genul lor, la înălţimea altor poezii ale d-lui Coşbuc; afară de aceste cîntece se mai poate număra aici

www.dacoromanica.ro

şi *Fata Morarului* cu varianta ei *Cîntecul Fusului*, poezii lirice dintre cele mai frumoase din volumul D-lui Coşbuc. Acest caracter îl au producţiile poetului nostru, sumar vorbind, şi va fi poate mai uşor de lămurit, făcîndu-se analiza a vreo două bucăţi mai deosebite. Pentru aceasta să alegem *Nunta Zamfirei*. Acest scurt poem e cel mai popular din toate producţiile poetului, cel ce a făcut mai mare efect, judecînd cel puţin după frica jurnaliştilor, care se tem să nu i se descopere neoriginalitatea. Ce naivitate! Să creadă că asemenea floare de cel mai naţional parfum atît prin idee, cît şi prin imagini şi limbă, ar putea fi transplantată de-aiurea! Poemul e necontestat, perfect; personal, am prefera poate pe *El-Zorab*, care, deşi nu-i aşa de lipsit de orice defect, cum e *Nunta Zamfirei*, are însă alte calităţi; dar despre acestea se va vorbi la locul cuvenit.

Mai înainte de a începe analiza poemului, să ne oprim puţin asupra unei chestiuni lăturalnice — cea a numelor proprii. Se ştie că numele proprii sunt rareori la locul lor într'o poezie lirică, dar cu atît mai potrivite sunt în cea narativă, în care nu numai numele proprii de persoane, ci şi cele de loc, precum şi orice determinare, e o calitate mai mult.

Poezia lirică e expresia unui sentiment, — indiferent deci cum îl cheamă pe acel ce simte şi pentru cine simte. Poezia narativă exprimă întîmplări, ne creează oameni, pe care trebue să-i deosebim unul de altul şi de aceea aceşti oameni trebue să aibă şi cîte un nume. Cine n'a observat de ex. la un alt scriitor mare al nostru, Creangă, în care nu găsim niciodată expresii nedeterminate, ca „într'o zi" d. e., ci din contra: „într'o zi de Miercuri" etc. Că era Miercuri sau Joi, atunci cînd Moş-Nichifor Coţ-

www.dacoromanica.ro

cariul a plecat cu Malca de la Neamţ la Piatra, e neapărat indiferent şi întîmplarea ar fi fost aceiaşi; cu toate acestea, determinarea timpului e de nespus farmec şi de un deosebit aer de verosimilitate: cînd vedem că povestitorul ştie aşa de bine pînă şi ce zi era, cum să nu-l credem? Mai rămîne însă a doua întrebare: care nume şi unde se pot întrebuinţa? Aceasta e chestie de gust; căci plăcerea, pe care o poate găsi cineva la un nume, depinde de multe ori de cine ştie ce relaţii personale; în orice caz sunt unele nume care în genere sunt recunoscute ca neproprii pentru poezia serioasă, ori nu deajuns de poetice, prea vulgare etc. Poate că ar fi nimerit să nu se întrebuinţeze în poezia serioasă niciun nume din cele ce se întîlnesc în realitate[1]) căci chiar un nume frumos dealtfel strică impresia poetică prin amintirea vreunei persoane reale. Eminescu şi-a ales numele cele mai poetice posibile şi niciodată din lumea reală, d. e. Călin, Cătălina; Arald; d. Coşbuc nu totdeauna: avem la el şi nume foarte urîte şi vulgare, d. e. Lina, Nicu, altele nu chiar frumoase de tot, d. e. Vladu, Zamfira, nume luate din viaţa de toate zilele. Pe lîngă acestea, ne mai dă şi nume minunat de frumoase şi de poetice, luate mai ales din poveştile noastre populare, cum sunt cele ce le vom întîlni în această poezie, cele din *Moartea lui Fulger* şi *El-Zorab*. După această digresie să începem analiza bucăţii.

Ca şi în *Moartea lui Fulger* şi ca în toate celelalte poezii, concepţia e nu se poate mai simplă. Pare că am avea descrierea nunţii de la sfîrşitul unei poveşti romîneşti, descrierea pe care imaginaţia populară n'o poate face. Poveştile noastre ca şi ale altor popoare se termină

1) T. Maiorescu (*Critice*, I, pag. 100).

www.dacoromanica.ro

în genere cu nuntă; ni se povestesc necazurile lui Făt-Frumos pînă ce ajunge la Ileana Cosînzeana, apoi se face nunta, la *care ia parte şi povestaşul*, mai ales la ospăţ, de la care se întoarce călare pe şea, pe prăjină etc., mai amănunţit însă nu se poate spune cum a fost nunta, din cauză că imaginaţia populară nu e niciodată descriptivă, decît doar în sensul în care ar fi şi d. Coşbuc, adică amestecînd scurte descrieri în povestire, cu deosebire că poetul nostru e neasemănat superior poporului: el poate înmulţi aceste scurte descrieri după voe, şi astfel ne-a putut povesti nunta cu toate amănuntele ei, ceeace poporul nu poate face.

Eminescu ne-a dat în *Călin* o poveste întreagă, cu nuntă cu tot, de aceea nu e aşa de amănunţit ca d. Coşbuc în descrierea nunţii, căci nu aceasta e punctul principal din povestirea sa; vom avea ocazie să comparăm mai tîrziu pe amîndoi poeţii în aceste două capodopere ale lor!

Nunta Zamfirei fiind cunoscută şi prea simplă pentru a fi altfel rezumată decît prin cele zise, ne vom mărgini numai la relevarea părţilor deosebit de frumoase.

Despre Zamfira lui Săgeată cel bogat ne spune poetul deocamdată că era

Icoană într'un altar s'o pui
La închinat.

Chiar de la primele versuri îl vedem pe poet în totul inspirat de popor, neîntrebuinţînd decît cele mai cunoscute figuri din poezia populară romînească şi din locuţiile zilnice. Totuşi chiar atunci cînd întrebuinţează figuri şi comparaţii uzate, ştie printr'un cuvînt sau două, printr'o transpunere de termeni, să dea o formă nouă ve-

www.dacoromanica.ro

chiului material. Că într'aceasta stă originalitatea unui poet, ştie oricine şi, pentru a se convinge şi mai bine, n'are decît să compare *procedeele* poeziei cu ale unei alte arte, cu ale muzicei de ex., care e şi cea mai înrudită cu dînsa. Wagner e desigur unul din cei mai originali compozitori din cîţi au existat vreodată; cu toate acestea, cîte din vestitele sale *leit-motive* nu seamănă perfect, notă cu notă, cu vreun banal cîntec de stradă — şi numai un singur ton, cel mult două, schimbate tocmai acolo unde trebuia, ne dau o arie originală, şi de un caracter cu desăvîrşire altul. Aceasta, pentru a arăta cum artistul îşi poate face al său propriu lucruri cunoscute şi întrebuinţate de toţi. Că mai poate, afară de aceasta, să scoată mărgăritare din lucruri de nimic, avem comparaţia de mai sus pentru poezie, şi mai putem lua un exemplu din muzică şi anume tot din Wagner. Cine cunoaşte superba operă comică a acestuia, *Meistersinger von Nürenberg*, îşi va aduce aminte de o arie nespus de caraghioasă, la auzul căreia tot teatrul izbucneşte de rîs. S'ar părea, că pentru invenţia unei asemenea arii ar fi nevoe de cine mai ştie ce mijloace melodice complicate şi savante; din contra, e o melodie neînchipuit de simplă, numai dezacordat executată şi tot această melodie, după metoda obişnuită de compozitor, dă naştere prin mici variaţii la o altă arie admirabilă ca sentiment profund de iubire. In critică, artele se pot ajuta reciproc şi un lucru mai greu de lămurit în una din ele devine clar printr'un exemplu împrumutat de la alta.

Intorcîndu-ne la comparaţia d-lui Coşbuc — cine n'a auzit pe ţărani zicînd de cutare flăcău sau fată, că e frumos ca o icoană (mitocănesc: ca o cadră); fondul acesta îl ia poetul, îi mai adaogă două trei cuvinte şi ne dă

www.dacoromanica.ro

o comparaţie desăvîrşită, pentru a ne lăuda frumuseţea, care alungă orice gînduri profane şi se impune ca un lucru sfint, a cărui atingere nu-i permisă şi pe care trebue să ne mulţumim a-l adora numai din depărtare.

Cu un asemenea subiect lipsit de sentimente şi de acţiune deosebită, în care totul se reduce la descrierea frumuseţii miresei şi la povestirea nunţii, un alt poet s'ar fi întins mult de tot şi ne-ar fi spus ce ochi avea mireasa, ce nas etc., cum fac în genere toţi poeţii moderni, pentru a nu vorbi de romancieri, care au de multe ori motive de a fi scuzaţi prin pretenţiile de ştiinţă exactă, ce le au. Nu tot aşa făceau poeţii vechi; clasicii, instinctiv ştiau deosebirea între poezie şi pictură şi se fereau de a face lucruri imposibile, sau în care erau siguri de nereuşită. Mai tîrziu, Ariosto, marele poet italian, ne-a dat un model de descriere a frumuseţii femeeşti, model cunoscut în genere. Dar cu tot talentul său şi cu toate graţiile „Aleinei", frumuseţii descrise de el, s'a putut vedea cît de zadarnice sunt asemenea încercări[1]). De aceea trebue să admirăm pe poetul nostru, care a avut atîta tact, ca să nu cadă în ispită şi să rămînă aşa de sobru. Intr'adevăr iată ce ne mai spune despre mireasă:

Şi dacă-a fost peţită des
E lucru tare cu 'nţeles,

căci din ce altă cauză putea fi aşa de des peţită, decît fiindcă era de tot frumoasă?

Ieşi Zamfira 'n mers isteţ,
Frumoasă ca un gînd răsleţ
Cu trupul 'nalt, cu părul creţ,
Cu pas uşor.

1) Lessing, *Laokoon, XX.*

www.dacoromanica.ro

Relevăm o singură notă, de care poetul trebuia să se ferească: nu trebuia să dea niciun detaliu, care particularizează prea tare şi care nu contribue la tema sa principală — că mireasa era frumoasă. Detaliul „cu părul creţ" e unul din acestea: prea particular şi necaracteristic pentru frumuseţea cuiva, avînd afară de acestea păcatul de a trăda un gust prea personal. Celelalte note însă sunt perfecte, trupul 'nalt, mersul uşor şi isteţ sunt indispensabile unei fete frumoase; mersul poate fi uşor şi isteţ în acelaş timp, şi, dacă în primul moment s'ar părea cuiva contrazicere, o scurtă gîndire îl va convinge de perfecta armonizare; *frumoasă ca un gînd răsleţ,* care s'ar părea poate comparaţie greşită, e foarte aleasă şi originală: comparaţiile n'au nevoe să fie totdeauna concrete; din contră ele pot fi sugestive — nu e nevoe să se compare totdeauna un obiect printr'un altul mai concret, ci se poate compara şi cu un altul de tot abstract, care însă ne poate sugera un sentiment determinat. In cazul nostru efectul ce ni-l face comparaţia d-lui Coşbuc e sugestia unei frumuseţi visate rareori care ne dispare imediat din spirit şi pe care n'o putem fixa concret:

Un trandafir în văi părea;
Mlădiul trup i-l încingea
Un brâu de-argint, dar toată 'n tot
Frumoasă cît eu nici nu pot
O mai frumoasă să-mi socot
Cu mintea mea.

Intîlnim iarăşi o comparaţie aproape banală: cea a unei fete cu o roză. Care poetastru romîn n'a iubit vre-o dulce şi gingaşă roză, viorea, ori altă floare? Poetul nostru dă un farmec original comparaţiei prin epitetul *în*

www.dacoromanica.ro

văi, care ne deşteaptă imaginea unei frumuseţi sălbatice, cîmpeneşti, căci nu e comparată cu un trandafir de grădină din oraş, ci cu unul de cîmp. Versurile următoare:

Mlădiul trup i-l încingea
Un brîu de-argint, dar toată 'n tot
Frumoasă cît eu nici nu pot
O mai frumoasă să-mi socot
Cu mintea mea.

adaogă o nouă notă indispensabilă unei fete frumoase, şi ne dă şi o idee de cum era îmbrăcată mireasa. Sfîrşitul strofei e de o 'naivitate populară, care ne aminteşte o expresie a lui Ion Neculce, cel mai bun scriitor dintre cronicarii noştri Moldoveni, cînd ne spune că nu-şi poate închipui în *mintea sa cea proastă,* nu mai ştiu ce mişelie grecească!

Şi ea mergînd spre Viorel
De mînă cînd a prins-o el,
Roşind s'a zăpăcit de drag.

Şi spre comparaţie din *Călin* al lui Eminescu:

Ii foşnia uscat pe frunze poala lung'a albei rochii,
Faţa-i roşie ca mărul, de noroc i-s umezi ochii.

Cît de just au prins sentimentul şi l-au exprimat amîndoi poeţii! Cea dintîiu mireasă, fată tănără şi nepricepută, se roşeşte şi se zăpăceşte de ruşine, cînd îşi vede mirele — se poate ceva mai original şi mai delicat exprimat? Mireasa lui Călin însă, care a avut să sufere atîtea dureri din pricina necredinciosului ce-o uitase atîţia ani, plînge de fericire că l-a redobîndit însfîrşit!

www.dacoromanica.ro

Cu acestea se şi termină tot ce poetul avea să ne spue despre frumuseţea Zamfirei; din acestea se vede cît de nemerit ştie poetul să descrie, cum alege numai cîte o notă două din cele mai caracteristice, aşa încît numai în cinci şase versuri să ne sugereze cea mai înaltă idee de frumuseţea unei femei.

Tot aşa îl vom întîlni pe poet în toate producţiile sale analoage, din care citäm ca deosebit de frumoase: *Crăiasa Zînelor, Brîul Cosînzenii, Rada* şi în genere toate idilele sale, la care ne vom opri mai pe urmă.

Nunta Zamfirei e una din cele mai popular simţite şi scrise produceri ce posedă literatura noastră. Ne întîlnim la această nuntă cu vechi cunoscuţi, care ne amintesc poveştile din copilărie sau cu persoane foarte înrudite cu cele cunoscute din poveste: bătrînul Gruiu cu nevasta şi fata sa, Ţinteş cu Lia, Mugur Impărat, şi mai ales Bardeş, Peneş-Impărat, apoi cunoscutul Barbă-Cot, care nici dintr'o poveste nu poate lipsi, minunată colecţie de oameni cu nume poetice, unire încîntătoare a realităţii cu povestea: persoane legendare luînd parte la o acţiune foarte reală, lipsită de orice element miraculos. Aceste nume nu sunt numai poetice ci şi foarte potrivite cu tonul vesel al poeziei, după cum Fulger, Volbură-Impărat şi Craiul Crivăţ erau foarte la locul lor în *Moartea lui Fulger*. Printre alţi oaspeţi la nunta lui Viorel, prinţul din Răsărit, mai erau şi ghinărari de neam străin, că şi în poveştile noastre, în care deşi nu ne spune de ce neam era Făt-Frumos şi deşi locul acţiunii e tocmai peste nouă mări, nouă ţări şi nouă ape mari, se înţelege totuşi că e Romîn şi nu de altă naţie, prin calităţile sale de vitejie şi de frumuseţe, idealul poveştilor noastre. Dacă însă e-

www.dacoromanica.ro

roul e Romîn şi dacă umblă prin alte ţări după vitejii, se înţelege că aceste ţări sunt străine şi Craiul - Roşu, ori Craiul - Verde, sunt alt neam de oameni, mai ales cel dintîiu, care e şi foarte primejdios de felul său.

Spre comparaţie cu enumerarea oaspeţilor, luăm iarăş un exemplu din *Călin:*

Căci din patru părţi a lumii împăraţi şi 'mpărătese
Au venit ca să serbeze nunta gingaşei mirese:
Feţi - Frumoşi cu păr de aur, smei cu solzii de oţele
Cititorii cei de zodii şi şăgalnicul Pepele,

în locul lui Statu Palmă Barbă-Cot de la d. Coşbuc, care şi dînsul are

Şi Feţi - voinici şi Feţi - Frumoşi
Şi logofeţi.

Deosebirea între cei doi poeţi e concizia mai mare a lui Eminescu, concizie dictată de însăşi natura poemului său, care nu e descrierea unei nunţi, ci o povestire întreagă, unde nunta e numai o parte. Din această cauză oaspeţii sunt sosiţi şi adunaţi deja, scurt enumeraţi în două versuri; îndată însă aceşti oaspeţi trec pe planul al doilea, pentru a lăsa locul principal lui Călin şi miresei sale, de care ne interesăm încă de la începutul poemei. D. Coşbuc ne pofteşte şi pe noi la nuntă şi ne face să asistăm la ea ca în realitate, — şi nu numai la nuntă, ci şi la pregătirea ei, la plecarea oaspeţilor de acasă şi la sosirea lor. In aceasta ajunge poetul culmea talentului său descriptiv, în sensul despre care am vorbit deja, adică într'un fel de descripţie narativă. In versuri incomparabile ne povesteşte el cum

www.dacoromanica.ro

Şi-atunci din tron s'a ridicat
Un împărat după 'mpărat

şi noi vedem clar nu mulţi împăraţi la masă aşa ca să nu poată fi distinşi între dînşii, ci unul cîte unul. Pe fiecare în parte îl vedem cum se ridică din tron, cum se încing în purpură, cum îşi iau Doamnele cu dînşii, cum pleacă şi în fine cum sosesc la casa lui Săgeată cel bogat. In locul expresiei concise a lui Eminescu

Căci din patru părţi a lumii....

ne detaliază poetul nostru mai precis:

Din munţi şi văi, de peste mări,
Din larg cuprins de multe zări,
Nuntaşi din nouăzeci de ţări
S'au răscolit.

Şi după ce într'o strofă ne spune cum veneau aceşti oaspeţi cu rădvanele lor cu patru cai, mai revine odată repetîndu-se, pentru a mări şi mai tare impresia de mulţime nenumărată a oaspeţilor, venită din fundurile pămîntului:

Din fundul lumii mai din sus
Şi din Zorit şi din Apus
etc.

Parafrazarea primei idei nu e deloc greşită, ci tocmai o calitate, fiindcă ambele strofe sunt despărţite prin alta şi impresia e crescută — cam acelaş efect cu cel pe care-l ţinteşte refrenul din unele poezii. Poetul îşi urmează apoi povestirea lui mai departe: care şi cu cine şi de unde venea. La urma tuturor, cum şi cere cuviinţa, ni se amintesc şi oaspeţii mai tineri, mai întîi fetele şi apoi:

www.dacoromanica.ro

Voinicii cai spumau în salt;
Şi'n creasta coifului înnalt
Prin vulturi vîntul viu vuia,
Vreun prinţ mai tînăr cînd trecea,
C'un braţ în şold şi pe prăsea
Cu celălalt.

Imaginea prinţului c'un braţ în şold şi cu celălalt pe mînerul paloşului cum e termenul consacrat în basmele noastre, cu vultur în creasta înnaltului coif, vuetul vîntului redat prin armonia imitativă a versului, rara concizie a expresiei — toate sunt mai presus de laudă. Nimic silit: „Prin vulturi vîntul viu vuia" ca şi cîteva strofe mai departe:

A prins să sune sunet viu
De treasc şi trîmbiţi şi de chiu

sunt nu se poate mai naturale şi mai departe de mijloacele date de retorică, pentru a face armonie imitativă. Odată cu acest model de descriere poetică, să ne mai amintim mlădiul trup înalt al miresei, pasul ei uşor şi isteţ, brîul ei de argint, să ne mai gîndim apoi la scriitorii renumiţi ai apusului, la un Théophile Gautier, de Goncourt, poeţi şi romancieri, francezi ori germani, şi vom vedea uşor superioritatea poetului nostru faţă de virtuoşii străini. Dorinţa de a preface poezia în pictură, sau de a rivaliza cu aceasta, a ajuns la scriitorii francezi mai noi o boală şi mai ales la de Goncourt face o impresie foarte chinuitoare la început, prin nesănătatea procederei şi ridicolă mai pe urmă. Necontenit ne descriu şi oameni şi obiecte şi în mişcare şi în repaos, în deosebite poziţii succesive, fără a şti să aleagă pe una caracteristică şi cu acest alexandrinism meschin îşi pierd scurta

www.dacoromanica.ro

viaţă cîtă o avem noi oamenii muritori. Cît e de departe un Coşbuc sau un Slavici de aceşti bizantini occidentali! Cum ştie cel dintîiu să aleagă o singură notă care însă să fie capabilă de a se împrima în minte şi de a sugera în acelaş timp o mulţime de alte note, — se poate vedea din versurile deja citate; cînd ni se spune de. ex: că mireasa avea trup mlădiu şi înnalt, că mergea cu pas uşor şi isteţ, că era icoană de pus în altar, avem tot ce dorim şi orice notă mai mult ar fi de prisos; cînd mai departe, aflăm că era încinsă cu un brîu de argint, nu mai e nevoe să ni se spue şi de ce stofă îi era rochia şi cum îi stătea căci ştim noi toate acestea şi fără să le aflăm de la alţii. Cînd poetul ne dă imaginea prinţilor tineri, c'o mînă in şold şi cu cealaltă pe paloş, săltînd pe cai şi vuindu-le vîntul în vulturii coifului, — ne e deajuns, îi vedem perfect şi orice detaliu mai mult ar fi o greşală:

Iar mai spre-amiazi din depărtări,
Văzutu-s'a crescînd în zări,
Rădvan cu mire, cu nînaşi....

Creşterea'n zare a unui obiect ce se apropie am mai întîlnit-o odată în „*Moartea lui Fulger*“ şi e adeseori întrebuinţată de poet. Cît e de adevărată şi de adevărat exprimată această imagine, e de prisos a mai insista.

Pentru încheerea acestei analize, mai citărn un adevărat model de descriere idilică:

Trei paşi la stînga binişor
Şi alţi trei paşi la dreapta lor,
Se prind de mîini şi se desprind,
Se-adună cerc şi iar se 'ntind,
Şi bat pămîntul tropotind,
In tact uşor.

www.dacoromanica.ro

fără a mai releva în parte frumusețile acestei strofe și minunata ei tehnică. Tonul vesel și glumeț, de o naivitate adevărat populară, care predomnește în mare parte din poeziile d-lui Coșbuc, se poate ilustra printr'o strofă din această vestită nuntă:

Sunt grei bătrînii de pornit
Dar de-i pornești sunt grei de-oprit!
Și s'au pornit bărboșii regi,
Cu sfetnicii 'nvechiți în legi
Și patruzeci de zile întregi
Au tot nuntit.

Multe ar fi de zis despre acest mărgăritar al literaturii romînești, aproape fiecare vers în parte ar merita să fie analizat. Critica însă e ocupație poate nefericită și nu la locul ei, cînd transcrie în proză zilnică frumuseți de asemenea natură. Și apoi, nimeni în țara noastră nu contestă valoarea acestei poezii.

In rezumat, *Nunta Zamfirei* e o adevărată nuntă romînească, idealizată și aproape prefăcută în poveste prin oaspeții legendari cu care ne-am deprins în copilăria noastră. Tonul și limba, pînă la cea din urmă notă, oglindesc temperamentul nostru național, așa cum reiese din orice colecție de hori populare și mai ales din cea mai bună din ele, colecția lui Bîrsan. Metrul și strofa nu sunt cele populare ci artistice și de o compoziție originală a D-lui Coșbuc, menită de sigur să facă școală printre poeții viitori, cum a făcut școală și tehnica lui Eminescu.

Cu toată forma artistică nouă, avem impresia unui lucru cunoscut, semn că poetul a nemerit ceea ce trebuia. Din toate acestea urmează cu necesitate că poetul e original, și că frica unora, că s'ar putea descoperi contra-

www.dacoromanica.ro

riul, e nefundată. Multe ar mai fi de zis de *Nunta Zamfirei*

Dar ce scriu eu? Oricum să scriu
E neîmplinit.

*

Am făcut pînă acuma de vreo două ori aluzie la *El-Zorab* şi am zis în treacăt că această poezie ar putea fi considerată ca cea mai însemnată din tot volumul. Pe cît se pare însă, nu tot de această opinie sunt şi cei ce-au scris despre poet pînă acuma, căci, deşi niciunul nu-şi aruncă o privire mai binevoitoare asupra volumului şi nu arată nici cea mai mică dispoziţie de a indica cît de puţin vreo deosebită frumuseţe, reiese însă din citarea bucăţilor despre care n'au nimic rău de spus, că El-Zorab n'ar fi una din acestea, că n'ar fi atras atenţia niciunuia.

E nepotrivit a compara poezii, care nu-s de acelaş gen, care n'au nicio înrudire; e şi mai nepotrivit a critica pe una din ele mai aspru, pentru a putea lăuda pe cealaltă cu mai multă căldură. Ne vom feri din această cauză de a apropia pe *El-Zorab* de *Nunta Zamfirei* mulţumindu-ne numai a ridica pe cea dintîi la atenţia ce o merită şi lăsînd gustului şi dispoziţiei sufleteşti momentane a fiecăruia, să se desfăteze cu una sau cu cealaltă.

Am zis deja în analiza *Morţii lui Fulger* că poate a dus la culme în *El-Zorab* o calitate rară, o calitate care-l arată în plină lumină ca poet mare: e vorba de expresia sentimentelor prin imagini concrete, procedeu care ţine de genul liric şi de cel descriptiv în acelaş timp, de cel liric mai înnainte de toate, căci poetul exprimă prin gura lui Ben-Ardun cele mai adînci sentimente posibile,

www.dacoromanica.ro

care ne deşteaptă şi nouă mila profundă pentru acest nefericit Arab, silit să-şi vîndă calul său adorat. Şi nu e uşor de deşteptat un asemenea sentiment; nu e vorba de o nenorocire care s'ar putea întîmpla oricui din noi, ci de o pasiune, pe care am întîlnit-o adesea în viaţă: noi nu suntem Arabi şi nu înţelegem cum pentru un om s'ar putea concentra fericirile lumeşti într'un cal, şi deaceea uşor putea deştepta un poet netalentat tocmai un sentiment contrar celui dorit de dînsul. Un exemplu real va lămuri mai bine cele zise: Mai anul trecut s'a aplicat la Paris o lege mai veche care ordona cetăţenilor să nu-şi lase ciinii liberi, fără botniţă pe stradă. Cu această ocazie se povesteau prin ziare deosebite întîmplări cum de ex. un bătrîn s'a aruncat în Sena de durere că bătrînul său cîine va trebui să poarte botniţă. Cui îi trezeşte milă această ştire de ziar! Poate tocmai din contra: necaz de îndărătnicia omenească! Clar se poate vedea în acest prozaic fapt real în ce stă meritul poetului nostru. Pînă în adîncul sufletului simţim la unison cu Ben-Ardun: nenorocirea, sărăcia care-i doboară nevasta şi copiii şi care-l sileşte să se despartă de El-Zorab al său, veselia sa la primirea miei de ţechini, preţul calului vîndut, şi visurile de bogătaş la vederea unei asemenea sume; lupta sufletească: să se decidă pentru bani sau pentru cal, în fine desperarea nemăsurată care-l cuprinde, cînd îşi vede calul pierdut pentru totdeauna, şi care trebuia să se termine cu moartea bietului El-Zorab, natural şi numai decît. Iată lirismul poetului nostru! De geniul narativ şi descriptiv ţine această poezie prin forma ei: e o baladă, o povestire scurtă a unei scurte întîmplări. Sentimentele însă descriptiv tratate, cum s'a spus de la începutul acestei analize: fiecare sentiment ia forma concretă a unui

www.dacoromanica.ro

fapt real şi e descris ca atare. Imaginaţia vie şi concretă a unui Beduin, fiu al pustiei infinite, sufletul său ale cărui dorinţe se prefac îndată în imagini vizibile, ca şi atunci cînd, chinuit de sete şi de arşiţă, dorul său de adăpost ia forma unei oaze produse de mirajul deşertului — toate acestea ni le dă poetul pînă în cele mai fine nuanţe şi prin aceasta se ridică *El-Zorab* la o valoare poetică mai înaltă poate decît a tuturor celorlalte producţii ale d-lui Coşbuc.

Deocamdată observăm că asupra primei strofe şi mai ales asupra versului al doilea:

La paşa vine un arab,
Cu ochii stinşi, cu graiul slab —

sunt aceleaşi de zis ca şi asupra primei strofe din *Moartea lui Fulger*. In genere are d. Coşbuc talentul de a ne da de la cele dintîi cuvinte o noţiune deplină despre ceea ce voeşte să ne spună; în naraţiunea aceasta e şi una din condiţiile principale, căci scurtimea şi precizia sunt totdeauna printre calităţile cerute în primul pas. Chiar de la a doua strofă se redeşteaptă amintirile Arabului şi, spre lauda calului său, ne spune numai concretele şi plinele de înţeles cuvinte:

Arabii toţi răsar din cort,
Să-mi vadă roibul cum îl port,
Şi-l joc în frîu şi-l las în trap!
Mi-e drag ca ochii mei din cap,
Şi nu l-aş da nici mort.

Să se observe expresia *răsar din cort;* să se observe deasemenea că ultimile două versuri sunt locuţii sau expresii

www.dacoromanica.ro

textual întrebuinţate de popor; numai cu Creangă se poate compara poetul nostru în mulţimea acestor locuţii.

Amara nevoe, care-l sileşte pe Ben-Ardun să se despartă de cal, ne e dată în strofa următoare în acelaş chip concret: îşi vede copii murind de foame, cu cerul gurii uscat de sete, pe Raira soţia sa, cu laptele secat, şi se rezumă într'un vers:

Ai mei perduţi sunt, paşă, toţi!

urmînd tot aşa şi în expresia altor sentimente. Contrast acestei strofe e o nouă imagine a copiilor şi a nevestei care nu mai mor de foame; de observat e că instinctiv începe totdeauna să vorbească de copii, şi apoi de nevastă, cum e şi natural, căci mila de copii îl putea mai uşor îndupleca să se despartă de El-Zorab:

Nu vor trăi sub cort în fum,
Nu-i vor cerşii copiii în drum,
Nevasta lui se va 'ntrema;
Şi vor avea şi ei ce da
Săracilor de-acum!

Dar partea cea mai frumoasă a întregului poem sunt vreo zece strofe, cele mai perfecte din cîte s'au scris în romîneşte în acest gen şi poate în toată literatura omenească. Arabul şi-a vîndut calul, a luat mia de ţechini şi e beat de veselie, cînd se gîndeşte la fericirea ce va putea-o procura astfel iubiţilor săi; dar imediat îi trece prin minte că şi El-Zorab s'a dus. Tot ce iubeşte el pe lume, are preţ numai cît timp stă în legătură cu El-Zorab. La ce-i mai sunt buni copiii de acum înainte?

www.dacoromanica.ro

Copiii mei nu s'o juca,
Mai mult cu frunze 'n coama ta,
Nu te-or petrece la isvor;
De-acum smochini, din mîna lor,
Ei n'or avea cui da![1])

Deaceea îşi iubeşte el copiii şi numai sub această imagine şi-i poate gîndi; dacă nu mai e El-Zorab, se schimbă totul, e ca şi cum ar începe o viaţă cu desăvîrşire alta, streină, ca şi cum n'ar mai fi el însuşi Ben-Ardun de pînă acuma.

Ei nu vor mai eşi cu drag
Să 'ntindă mîinile din prag,
Să-i iau cu mine 'n şea pe rînd
Ei nu-i vor mai ieşi rîzînd,
In calea mea şirag!

Aşa s'a deprins el cu copiii săi şi nu altfel, numai în legătură cu El-Zorab apăreau, pentru a fi luaţi călare, şi fără cal numai există nici copiii. De la aceştia trece natural la nevastă, înaintea căreia îngenunchia El-Zorab, cînd o vedea şi apoi o urma la pas. Dar de acuma înainte nici nevasta nu mai are vreun preţ, căci nu mai are cui pofti: drum bun! nici nu mai are pe cine aştepta cu urechea la pămînt.

In sfîrşit trece la sine însuşi: ce se va face el de ruşinea celorlalţi Arabi, cînd îl vor vedea fără cal? Urmează descrierea incomparabilă a vieţii sale cu El-Zorab împreună, exprimată în următoarele două strofe:

O calul meu! Tu fala mea
De-acum eu nu te voiu vedea

1) „Nu s'o juca mai mult" e un germanism, în loc de „Nu s'or mai juca".

www.dacoromanica.ro

Cum ţii tu nările 'n pămînt
Şi coada ta fuior în vînt,
In sbor de rînduneal

Cum mesteci spuma albă 'n frîu,
Cum joci al coamei galben rîu,
Cum iei pămîntul în galop,
Şi cum te-aşterni ca un potop
De trăsnete 'n pustiu.

Mai ales cuvintele „de-acum eu nu te voiu vedea" amintesc bocetele de la înmormîntări: Arabul îşi plînge calul ca pe o persoană scumpă moartă. Singura exclamaţie în tot poemul „O calul meu! Tu fala mea", ca şi „pui de leu" dintr'o strofă precedentă — şi cu toată această sobrietate, cîtă profunditate de sentiment! Ce distanţă între d. Coşbuc şi vreun poet german, d. e. Rückert care, iată cum se vaetă într'un Libesfrühling:

Du meine Seele, du meine Herz
Du meine Wonne, du mein Schmerz
Du meine Welt.... etc.

şi tot aşa mai departe; numai comparînd poezia d-lui Coşbuc cu orice poezie lirică ad-libitum, mai ales cu una de un deosebit lirism, cum sunt ale lui Schiller, se va vedea superioritatea poetului ce ştie să dea o formă concretă sentimentului, faţă de cel ce exclamă numai şi nu reuşeşte să spună odată ce-l doare. Se înţelege că nu ne gîndim a găsi pe poetul nostru superior lui Schiller — de aceasta nu poate fi vorba, ci numai să comparăm două chipuri de a exprima un sentiment.

Trecerea la viitorul ce-l aşteaptă pe El-Zorab e nu se poate mai naturală şi mai aşteptată: Arabul nici că-şi

www.dacoromanica.ro

poate închipui că ar mai putea şi alţii îngriji de calul său aşa cum se îngrijea el. De aici tînguirea asupra suferinţelor viitoare, arşiţă, ploi, bătăi şi războiu, care îl aşteaptă pe cal şi pe care Ben-Ardun le vede aevea. După toate acestea e natural să nu poată face altfel decît:

Se uită lung la bani şi pal
Se clatină — ca dus de un val,
Apoi la cal priveşte drept;
Cu paşii rari, cu fruntea 'n piept
S'apropie de cal

Nenorocirea îl buimăceşte, îi ia auzul, îi pare că se îneacă, căci picioarele nu-l mai ţin; înţelegem de ce era cu ochii stinşi şi glasul slab, cînd a sosit în tabăra paşii şi de ce îşi îngroapă acum obrajii palizi în coama calului! Sfîrşitul se prevede de la sine. In cuvinte de om beat de nenorocire, ai cărui ochi se'ntunecă şi ale cărui urechi ţiue, în cuvinte care nu urmează şirul logic al gîndirii, va cere calul înapoi, aruncînd banii paşii şi implorînd ajutorul lui Alah cel drept, lui Alah din cer! Paşa îi va refuza calul şi atunci Arabul, pentru care lumea fără El-Zorab nu mai are înţeles, îl va ucide strigînd paşei:

Te-or răsbuna copiii mei
Şi-acum mă tae dacă vrei
Şi-aruncă-mă la cîini!

că tot una-i face.

Acesta e *El-Zorab,* calul lui Ben-Ardun, Arabul beduin! Au mai scris şi alţii pe teme orientale la noi (Bolintineanu) şi la alte popoare (Hugo, Freiligrath, Rückert, etc). De multe ori aceste producţii nu-şi au poezia în sine însăşi ci într'un element deosebit, în deştep-

www.dacoromanica.ro

tarea unei curiozităţi care nu e chiar punctul principal al emoţiei estetice: nu în sentiment ca sentiment, în întîmplarea povestită, în imagini şi în tipurile prezentate, ci în depărtarea acţiunii în timp şi în spaţiu îşi pune poetul speranţa efectului ce-l vor face operele sale. E cunoscut exotismul caracteristic poeziei romantice născută din asemenea teorii. Chiar şi astăzi se găsesc atîţia şi atîţia critici, de toate culorile, ştiinţifici sau neştiinţifici, care încă nu-şi pot da seama, că nu curiozitatea de a auzi lucruri nouă e ceea ce se cere de la un artist să ne deştepte, ci că acesta trebue să ne dea oameni, sentimente şi pasiuni — de astăzi sau de eri, de la noi sau din altă parte a lumii, — numai oameni să fie, şi sentimentele lor să fie adevărate! Iată d. e. o teorie cam la ordinea zilei atît în critica „din Europa" cît şi cea de la noi: artistul nu mai are voe să vorbească de trecut, şi nici de popoare rămase mai în urmă — prezentul să-l cînte poetul şi dacă se poate şi viitorul şi pe oamenii din capitalele mari, pe lucrătorii din fabrici! Dacă poetul nu se va conforma teoriei, e un reacţionar şi nimic mai mult! (Vezi Heine: *Die romantische Schule* întreagă; Gherea: Eminescu). După această teorie, Eminescu ar fi făcut mare greşală vorbind într'o poezie a sa de anul o mie patru sute — genial ar fi fost să zică o mie nouă sute! E aceeaşi teorie ca la romantici, numai sucită în partea contrară. Ca să se vadă însă cît de lipsite de orice valoare pot fi asemenea teorii, cum şi arta bazată pe ele, nu mai puţin şi critica ce s'ar face după asemenea principii, n'avem decît să ne oprim asupra lui El-Zorab şi să căutăm din ce motiv această poezie e o operă de artă. Din cauză că Ben-Ardun e Arab, că suntem transportaţi sub un alt cer; şi într'un element străin? De sigur nu! E operă de artă din cauză

www.dacoromanica.ro

că Ben-Ardun e un om concret prezentat, cu sentimente aşa de consecvente şi logice, încît noi le putem perfect înţelege şi prin urmare le găsim adevărate. Iată de ce criteriul romantic e superficial. Trecînd la cel ştiinţific al d-lui Gherea şi conformîndu-ne acestuia, trebue să zicem că El-Zorab nu e obiect de artă, din cauză că ni se poetizează un mediu barbar şi incult. Şi fiindcă am ajuns aci, să facem o mică digresie şi să judecăm pe El-Zorab după principiile desvoltate de criticul G. (Moritz Cohen) Brandes, un cunoscut evreu din Copenhaga, în opera sa principală: Die Hauptströmungen der Litteratur des 19 Jahrhunderts (Curentele principale ale literaturii sec. XIX) principii localizate la noi de d. Gherea şi aplicate la literatura romînă. In urma evreilor Boerne şi Heine, a venit Brandes cu o cultură literară mai întinsă şi cu un cap mai critic decît al celorlalţi doi şi mai ales în opera citată mai sus, şi-a desvoltat şi aplicat minunatele sale principii, asupra cărora nu-i aici locul să ne oprim, decît numai pentru a spune că El-Zorab, conform lor, nu e operă de artă, că în orice caz e lipsită de ideal şi iată de ce: Ben-Ardun e un prost că-şi ucide calul, căci putea face ceva mai bine. Ştiţi ce? Să ucidă pe paşă, care nu voia să-i dea pe El-Zorab, să încalece pe cal şi să caute de drum! Numai deşertul să le fi ştiut de urmă! Şi ca să nu se creadă că e glumă, vom alege dintre exemplele luate de Brandes, pentru a-şi ilustra teoria idealului în artă, două din cele mai cunoscute. Cine nu cunoaşte pe Werther al lui Goethe, care iubeşte o femeie măritată, şi din pricină că nu o va putea niciodată numi a sa, se sinucide? Brandes găseşte această operă lipsită de un ideal mai înalt; iată propriile sale cuvinte din citata sa operă (Vol. I, p. 9, ed. IV): „Intr'o bună dimi-

www.dacoromanica.ro

neaţă pe cînd Werther, ca de obiceiu, mergea să se plimbe şi se gîndea desperat la Charlotta, îi trecu prin minte, că legătura între Albert (bărbatul) şi dînsa are o însemnătate prea de tot mică, şi atunci o va răpi de la Albert". Dacă Albert îi ţinea calea, n'avea decît să-l bată şi apoi să se ducă cu Charlotta unde-i plăcea. Iată aşa trebuia să scrie Goethe, şi atunci ar fi fost idealist ca şi d-nii Boerne, Brandes şi Gherea! Să trecem la celălalt exemplu: E vorba de marchizul de Posa din *Don Carlos* a lui Schiller, un tip foarte nobil şi idealist, ba chiar prea de tot idealizat, cum e cazul mai totdeauna la Schiller, care e cam declamator şi prea liric tocmai în drame, acolo unde lirismul nu e la locul cuvenit. Marchizul de Posa vorbeşte regelui său Philipp al II-lea poate prea nobil, prea îndrăzneţ, cerînd libertatea Ţărilor de Jos, în orice caz numai ideale nu-i lipsesc acestui idealist marchiz. Cu toate acestea, Brandes nu e mulţumit de loc şi iată cum i-ar fi plăcut lui să fi scris Schiller: „Intr'o bună dimineaţă s'a plictisit marchizul de Posa la curtea lui Philip II, de a tot predica libertate urechilor tiranului, şi-i sbură spada în piept (und er rannte ihm seinen Degen durch den Leibs)". Am luat exemple din Brandes şi nu de la d. Gherea, fiindcă acesta din urmă n'a adus absolut nimic nou, ce nu s'ar găsi la cel dintîiu, decît doar mai mare confuzie, mai multe contraziceri, şi o mai mică sinceritate, căci nu-şi spune niciodată ideile aşa de clar şi explicit ca scriitorul danez, cum s'a putut vedea din exemplele de mai sus.

Cu această digresie încheiem nu şi analiza lui *El-Zorab,* a cărui înaltă valoare literară însă nu poate fi îndeajuns analizată!

*

www.dacoromanica.ro

Pe lîngă aceste balade se mai pot enumăra printre cele mai bune: *Crăiasa zînelor, Brîul Cosînzenii* (cu rezerva ultimelor strofe, care sunt prea didactice), *Trei Doamne şi toţi trei!* etc. Am dat numele de balade acestor poezii, căci aşa e intitulat volumul de însuşi poetul: balade şi idile. In general vorbind, mai toate bucăţile din volum sunt idile, sau cel puţin idilice; cum s'ar putea numi *Nunta Zamfirei,* altfel decît o baladă idilică. In mai toate avem mici tablouri de viaţă simplă, cîmpenească. Cu toate acestea, vom numi pe unele din ele simplu *idile,* în adevăratul înţeles al cuvîntului, şi asupra acestora ne vom opri puţin acuma. Poezii ca: *La oglindă; Spinul; Recrutul; Subţirica din vecini; Nu te-ai priceput; Pe lîngă boi,* etc. sunt printre cele mai bune din cîte a scris d. Coşbuc şi în ele stă în mare parte originalitatea poetului, deşi într'un gen literar mai modest. Sunt idile în cel mai frumos înţeles al cuvîntului, idile adevărate şi sincere, şi se ştie cît a suferit acest gen literar din cauza afectaţiei. Sunt mari poeţi Theocrit şi Virgil, dar tot nu se poate uita că cel dintîi e un Alexandrin şi că cel de al doilea e din epoca lui August, şi că, deşi avea cel mai idilic temperament posibil, tot rămîne prea patriot — artificial ca să pronunţăm cuvîntul adevărat. Gesturile idilice se ivesc mai totdeauna în epoci de un înalt grad cultural: Ptolomeii din Alexandria, epoca lui August la Roma, secolul al optsprezecelea în mai toată Europa. Ba încă secolul trecut a suferit de o adevărată boală de anemie cîmpenească, dacă se pot apropia laolaltă aceste două cuvinte: petreceri cîmpeneşti, pictură cîmpenească, poezie idilică, în care ni se cîntă lucruri cîmpeneşti, de exemplu *găina,* poetizată însă şi înălţată la demnitatea de *l'épouse du chantre du jour,* etc. Un secol mai ftizic în ce

www.dacoromanica.ro

privește sentimentul, mai puțină inimă, mai multe păpuși care știu carte, cum a fost secolul trecut, nu se prea găsesc multe în istoria omenirii. Despre producțiile idilice, ca și de cele descriptive ale secolului trecut însă numai vorbește acuma nimenea; despre Greci și Romani e greu de vorbit, din nenorocire mai ales de Greci, a căror literatură ar merita altă soartă, de cît cea din tînărul nostru stat, așa de cu puțină dragoste de cei bătrîni! Din aceste pricini, nu vom putea face comparația poetului nostru cu reprezentanții altor literaturi.

Am zis că mare parte din originalitatea d-lui Coșbuc stă în aceste modeste idile. Că se vor fi scris și de alții și mai ales de regimentele de poeți germani, care au invadat antologiile de la moartea lui Goethe încoace, asemenea idile, nu mai rămîne îndoială. Chestia originalității în operele de artă însă e complicată cu altele. Întreaga noastră cultură europeană din ziua de astăzi; răspîndirea mijloacelor technice, prin ajutorul cărora mulți pot părea artiști fără a fi în realitate, metodele de cercetare întrebuințate de filozofia și știința contemporană, pedagogia aplicată în școli — iată atîtea chestii înrudite și care se tot pot discuta! Chestia criticii se complică din zi în zi. Mai mult, pe cînd încă tiparul nu era descoperit, pe cînd mijloacele technice ale picturii moderne nu erau cunoscute, numai omul de un adevărat și nediscutabil talent putea să-și facă drum în vreo artă. Acuma însă e altfel, și dacă am lua un exemplu din literatura germană contemporană, am vedea ce se cere unui critic să facă. Pentru un străin care cunoaște mai de aproape pe Goethe și pe poeții lirici mai vechi și n'are idee de cei mai noi, e o adevărată spaimă să ia în mînă vreo antologie lirică de la moartea lui Goethe pînă acuma

www.dacoromanica.ro

şi să vadă că aceşti poeţi se urcă la modestul număr de 250; şi toţi aceştia sunt poeţi (aşa ne spune prefaţa) şi numai lirici, căci mai sunt alte cîteva sute dramatici, epici etc., deasemenea poeţi şi ei. Ce e de făcut faţă cu o aşa de bogată florescenţă de poeţi? Să-i citeşti pe toţi şi să cauţi de nu e vreun vers la unul, care ar semăna cu vreun vers de la altul? Aici e întrebarea ce şi-o pune critica şi răspunsul ce trebue să-l dea! Adevăratul cap critic ştie de mai înainte *că una şi aceeaşi idee se poate răsfrînge prin mii de capete, dar că numai unul ştie s'o prindă şi să-i dea o haină personală, şi cînd a găsit pe un asemenea artist sau mai bine, cînd a recunoscut că o anumită operă îndeplineşte aceste condiţii, se opreşte asupra ei, şi se dispensează de a mai citi şi pe celelalte mii şi sute, stricîndu-şi ochii şi sănătatea prin praful bibliotecilor!* Poate că acest critic nu e capabil să spună şi altora motivele pentru care consideră el vreo producţie ca adevărată operă de artă — indiferent, odată ce a fost în stare să recunoască între sute pe cel ales! Afară de aceasta, recunoaşterea unei opere de artă ca atare e un proces intelectual sintetic, întocmai ca şi însăşi producţia artistică.

După această scurtă digresie, prin care am revenit încăodată asupra aşa de naiv discutatei originalităţi a poetului nostru, să ne întoarcem la idilele sale!

Niciunul din defectele, de care va fi suferit cîndva genul idilic, nu atinge poeziile d-lui Coşbuc. Cel mai natural, mai nesilit ton cîmpenesc trădează că poetul a trăit în copilăria sa la ţară; o naivitate de sentiment şi de expresie fără pereche în literatura noastră, împreunată cu o gingăşie neaşteptată de la asemenea producţii, naturală însă şi caracteristică naţiunii noastre — şi toate redate

www.dacoromanica.ro

într'o limbă compusă din imagini, locuţii şi întorsături de frază din graiul popular, cuvînt, după cuvînt. In limba noastră cel puţin nu s'a scris nimic, care ar semăna măcar de departe cu asemenea flori de cîmp ale poetului nostru!

Una din cele mai frumoase e *La Oglindă:* o fată mare de ţăran, foarte tînără şi aproape copil, un tip de atîta fragezime şi de o poezie aşa de delicată, cum se poate întîlni la cele mai multe eroine din poeziile lui Shackespeare şi poate numai la acesta. Cum acest bujor de fată, rămasă singură acasă, se caută în oglindă fără ştirea mamei, cum se admiră însăşi, şi nepomenita ei naivitate — cînd se întreabă ce-o mai fi şi dragostea şi ce deosebire o mai fi între o fată şi între o nevastă măritată şi mai că-şi răspunde că această deosebire stă numai în haine, — delicateţea de sentiment, asupra căreia nu ne putem deajuns opri şi deajuns accentua, toate acestea sunt încîntător exprimate într'un monolog compus aproape excluziv din întorsături de frază, consacrate în graiul poporului. Numai marele nostru Creangă scria aşa, dar şi acesta în proză nu în versuri!

Să nu uităm pe mireasa lui *Călin* a lui Eminescu, care se uită şi ea în oglindă şi care — „frumoasa fată" — a ghicit că e „frumoasă". Aceeaşi deosebire ca între aceeaşi mireasă şi Zamfira. La Eminescu fata a ghicit că e frumoasă, dar a şi visat deja pe „sburătorul cu negre plete", ba încă visul ei a fost aevea, realitate — deaceea tonul serios care se răsfrînge pînă şi în versificaţia poetului. La d. Coşbuc, din contră: fata dinaintea oglinzii e un copil nevinovat, şi tonul în care vorbeşte e altul — amîndoi poeţii ne-au dat perfect ceea ce trebuia să ne dea, cu acelaş talent şi cu aceeaşi gingăşie de sentiment,

www.dacoromanica.ro

ceea ce era încă mai de nevoe la mireasa sburătorului Călin.

D'apoi *„Recrutul"*, care-şi lasă iubita în paza fratesău, căruia îi spune destul de clar: „Şi parcă-mi moare inima, se rupe'n mine! Nu de voi, tu ştii de cine!" Are şi dreptate, căci drăguţa lui „e atît de subţirică, ca pe o floare poţi s'o frîngi", încît e uşor de înţeles tristeţea care l-a cuprins, cînd se gîndeşte că trebue s'o lase şi să plece la armată. E gelos, bine înţeles, şi nici în frate-său, care e desigur încă foarte tînăr şi nepriceput în ale dragostei, nu prea are încredere şi deaceea sfaturile ce i le dă sunt întreţesute cu atîtea minciuni naive, spuse în acelaş timp pe tonul unui om dus la spînzurătoare, încît nu te mai poţi stăpîni de rîs. Şi cu toate acestea, simţim că recrutului trebue să-i fie într'adevăr greu să-şi lase satul şi că-şi iubeşte draga din toată inima! Iată un ton într'adevăr original, un umorism într'adevăr poetic, înrudit de aproape cu umorul englez şi neavînd nicio asemănare cu spiritul muşcător al francezilor! Recrutul e pe lîngă toate şi un om cu care nu e de glumit şi uşor ar putea suci gîtul vre-unui flăcău, pe care l-ar vedea în preajma casei dragei sale, ba încă cere şi de la frate-său să-i facă acest mic serviciu, cînd va pleca el la cazarmă, şi-l asigură cu vorbele caracteristice oricărui Romîn în asemenea împrejurări, că va răspunde el înaintea lui Dumnezeu şi va ispăşi el păcatul — într'adevăr trăsătură românească. Dorindu-i noroc la frate, care să-l creadă mai uşor pe dînsul decît pe fata sărutată, să-l lăsăm să-şi ia ziua bună de la drăguţă şi să plece la oaste!

Cam acest caracter îl au şi celelalte idile, cu diferite variaţii bine înţeles; iată *Spinul,* care ne dă o încîntătoare cochetă cîmpenească ori idilică; iată *Subţirica din ve-*

www.dacoromanica.ro

cini, care e fata ce se caută în oglindă şi care ştie deja ce e dragostea, una din cele mai drăgălaşe femei din literatura noastră. Cu ocazia acestor idile s'ar putea releva importante chestii literare, ca cea a *naivului şi umorului,* după care şi se pot uşor caracteriza popoarele, dar fiindcă aceste idile sunt foarte puţine la număr, nu e locul aici să vorbim de amintitele chestii. Odată cu aceasta, încheiem şi analiza lor: sunt nişte producţii aşa de gingaşe, încît nu pot fi atinse, cum nu pot fi atinse florile pline de rouă, căci roua se scutură. Stilul şi limba lor constituite din întorsături consacrate nu pot fi descompuse şi studiate bucată cu bucată, cum nu pot fi explicate şi comentate nişte fraze de spirit: ori sunt înţelese dintr'o dată, ori de loc!

Inainte de a încheia această încercare, să mai relevăm una din cele mai frumoase din poeziile d-lui Coşbuc şi care ni-l prezintă pe poet sub altă lumină de cît cea a baladelor şi a idilelor: *Un cîntec barbar.* Energia şi avîntul fără margini al furiei barbare exprimate în imagini titanice de tot ce ar dori să facă, ne amintesc măestria luptei de la Rovine, acel superb epizod epic din Satira III a lui Eminescu. Acest cîntec e cu atît mai demn de remarcat cu cît tonul epic şi războinic nu i-a reuşit poetului, căci poemul său cel mai lung şi în versul epic obicinuit: *Jertfele împăcărei* e lînced şi nesusţinut.[1])

1) Acelaş lucru se poate zice de lunga poezie publicată acuma în urmă în Nr. 1 al revistei „Vatra", poezie în care nimenea nu mai poate recunoaşte pe vechiul nostru d. Coşbuc, şi care din nenorocire pare a fi scrisă sub influenţa unei anumite teorii critice şi a versificaţiei franceze parnasiene. Nu putem îndeajuns ruga pe poet să caute a rămînea ceeace a fost pînă acuma şi să nu se lase influenţat de nicio teorie, gîndindu-se că pentru

www.dacoromanica.ro

Dacă apropiem acest cîntec de geniala *Rugăciune a unui Dac* a lui Eminescu, vedem mai bine decît în orice altă poezie deosebirea radicală a celor doi poeţi. Dacul lui Eminescu e resignat la toate: durerile pe care a avut să le sufere de la împilători trebue să fi fost aşa de amare, încît el nici nu le mai aminteşte nici cu un cuvînt măcar. Durerea a ajuns la sublim, cum se poate vedea într'un pasaj celebru din Andromaque a lui Racine, în care Oreste care a ajuns la culmea nenorocirilor imaginabile, doreşte să le vadă realizate într'un grad şi mai înalt. Tot aşa e şi cu Dacul lui Eminescu, ba încă el a ajuns la o impasibilitate filozofică, şi-şi începe monologul cu un sistem de cosmogonie şi numai mai tîrziu trece la partea subiectivă. Cu desăvîrşire altul e optimismul adorator al lui Zamolxe din Cîntecul d-lui Coşbuc. A suferit şi el de la Romani, curajul însă nu l-a pierdut ci din contră ura şi setea de răzbunare au ajuns la sublim, după cum la celălalt disperarea. De aici acea grămădire de imagini, de furie războinică şi de vandalism şi care trebuia să culmineze în versul din urmă, care ar părea poate prea riscat. Răzbunarea, un sentiment perfect optimist, în faţa abnegaţiei pesimiste — iată cei doi poeţi comparaţi şi deosebirea dintre dînşii. E de prisos poate să mai relevăm şi aprecierea critică a d-lui Lazu relativă la acest cîntec, care-l onorează pe poet cu epitetul de „Rutean cu gusturi de hienă" — e o insultă aşa de necivilizată şi aşa de naivă încît mărturisim că nu înţelegem în ce stare se găseşte un om, cînd publică asemenea lucruri. Şi ce ne mai pomenită naivitate — dar de ajuns!

---

dînsul n'ar mai fi o glorie a imita în gîndire pe d. Al. Vlahuţă şi în versificare pe F. Copée, căci n'are nici cea mai mică înrudire sufletească cu aceştia.

www.dacoromanica.ro

Şi fiindcă era vorba de comparaţia poetului nostru cu Eminescu, nu pot fi trecute cu vederea *Noapte de vară* şi *Singurătate,* cu care încep volumele celor doi poeţi. *Noapte de vară* e un pastel desăvîrşit, ca în timpurile cele mai bune ale lui Alecsandri. Simţim cum noaptea înaintează încetul cu încetul şi cum liniştea creşte, pînă ce totul culminează cu:

Dintr'un timp şi vîntul tace;
Satul doarme ca 'n mormînt
Totu-i plin de Duhul Sfînt:
Linişte în văzduh şi pace
Pe pămînt

Iată o stare sufletească a d-lui Coşbuc — nici vorbă de melancolie, ci, deşi noaptea ne predispune la asemenea stare sufletească, poetul nostru nu se simte singur ca Eminescu, că „totu-i plin de Duhul Sfînt", şi pentru el noaptea nu-i un pustiu melancolic, ca pentru Eminescu, ci o dorinţă dulce de a se odihni de ostenelele zilei pentru a le reîncepe dimineaţa următoare.

Multe alte din poeziile d-lui Coşbuc ar merita să ne oprim asupra lor — *Fata morarului,* o elegie deosebit de dureroasă şi în care dispoziţia sufletească e sugerată prin tristeţea plopilor rari ce vîjie în vînt; etc. Ar mai fi multe de zis despre limba şi versificaţia poetului — dar acestea sunt chestiuni de detaliu şi, afară de asta, au fost în treacăt tratate cu deosebite ocazii; deaceea să încheem.

D. Coşbuc este astăzi fruntaşul poeziei noastre: prin inspiraţia sinceră şi naivă şi deci prin originalitate, prin sentimentul optimist plin de dragul vieţii care-l deosebeşte radical de Eminescu şi de şcoala sa, cum am ară-

www.dacoromanica.ro

tat de multe ori; prin incomparabila frumuseţe şi sobrietate de formă; prin cea mai vie limbă romînească; prin gingăşia sentimentului naiv şi cîmpenesc în sfîrşit, în ton vesel şi umoristic mai totdeauna.

www.dacoromanica.ro

„FIRE DE TORT" DE G. COŞBUC [1]

Acest al doilea volum al D-lui Coşbuc conţine poezii din 1884 — 1889, contemporane sau chiar posterioare baladelor sau chiar idilelor sale aşa încît nu ne putem face idee de progresele realizate de poet de la 1893 — data publicării baladelor şi idilelor — şi pînă acuma, decît din două bucăţi: *Mama* şi *Noi vrem pămînt.*

După două volume de poezii şi mai ales de poezii lirice, se poate judeca concepţia ce-şi face un poet despre lume şi chipul cum priveşte el viaţa, şi deaceea, înainte de a trece la observaţii de technică şi de formă, să facem cîteva observaţii şi asupra fondului filozofic al d-lui Coşbuc.

Incă din primele sale publicaţii, poetul s'a arătat că e cu totul deosebit de Eminescu şi şcoala sa. El nu priveşte viaţa pesimist; nu, viaţa este o luptă, o luptă frumoasă, în care numai cei vrednici învinge, iar cei slabi plîng şi nu merită compătimire, şi acestei concepţii i-a dat poetul expresie într'un gazel de la începutul volumului.

Copiii nu'nţeleg ce vor,
A plînge-i cuminţia lor
Dar lucrul cel mai laş în lume
E un bărbat tînguitor,
Nimic nu-i mai de rîs ca plînsul
In ochii unui luptător.

1) *Conv. lit.*, 1896, 30, I., p. 1161—1196.

www.dacoromanica.ro

O luptă-i viaţa, deci te luptă
Cu dragoste de ea, cu dor.
Pe seama cui? Eşti un nemernic
Cînd n'ai un ţel hotărîtor.
Tu ai pe-ai tăi! De n'ai pe nimeni,
Te lupţi pe seama tuturor.
E tragedie înnălţătoare
Cînd biruiţi oştenii mor,
Dar sunt eroi de epopee
Cînd braţul li-i biruitor.
Comediant e cel ce plînge,
Şi-i un neom, că-i dezertor.
Oricare ar fi sfîrşitul luptei,
Să stai luptînd, că eşti dator.
Trăesc acei ce vreau să lupte
Iar cei fricoşi se plîng şi mor.
De-i vezi murind să-i laşi să moară.
Căci moartea e menirea lor.

Acest gazel nu e una din cele mai bune poezii ale d-lui Coşbuc, aceeaş idee e prea des repetată şi, prin urmare, e slăbită, mai ales din cauza technicei aşa de monotonă a gazelului, admirabilă formă pentru variarea aceleeaşi idei sau sentiment, dar al căreia efect este mai degrabă o reverie melancolică şi dulce, decît sentimentul lui *vivere est militare.*

Cine nu cunoaşte gazelul-motto din Călin al lui Eminescu şi cît de admirabil e ca preludiu al unei *poveşti?*

Cu toată această nepotrivire a formei cu fondul exprimat de poet, şi cu toate micile neglijenţe de tratare, acest gazel este admirabil prin morala bărbătească — *morala stăpînilor* cum zice Nietzsche — exprimată aşa de puternic în ultimile două versuri. Apoi ce justă şi convingătoare comparaţie în primele două versuri:

www.dacoromanica.ro

Copiii nu'nțeleg ce vor,
A plânge-i cuminția lor.

Și cît de bine se potrivește cu poezia elegiacă, a secolului nostru această comparație și cu tînguirile tuturor celor nemulțumiți, care nu știu nici ce vor și nici chiar ce mulțumire au!

Apoi:

Tu ai pe-ai tăi! De n'ai pe nimeni,
Te lupți pe seama tuturor.

O altă poezie, din care se pot vedea ideile despre lume și viață ale D-lui Coșbuc, este *Decebal către popor.* Aci întîlnim de două ori versul:

E rău destul că ne-am născut

aceasta nu e numai decît o notă de pesimism, căci cam ce ar putea spune un Decebal, atunci cînd își îndeamnă vitejii să lupte pînă la ultima picătură de sînge, cînd erau siguri că n'are să scape niciunul? Cu toate că nici aceasta nu e una din cele mai bune poezii, totuși, cîteva versuri sunt admirabile prin bărbăția exprimată în ele:

Din zei de-am fi scoborîtori
C'o moarte tot suntem datori;
Tot una e dac'ai murit
Flăcău ori moș îngîrbovit;
Dar nu-i tot una leu să mori
Ori cîine 'nlănțuit.

Viteazul nu trebue nici să blesteme nici să plîngă, ci să rîdă și să lupte, căci:

www.dacoromanica.ro

De-ar curge sîngele pîrău,
Nebiruit e braţul tău
Când morţii'n faţă nu tresari!
Şi ţie însuţi un zeu îţi pari,
Când vezi de ce se tem mai rău
Duşmanii tăi cei tari
Ei sunt Romani! Şi ce mai sunt?
Nu ei, ci de-ar veni Cel Sfînt
Zamolxe, c'un întreg popor
De zei, i-am întreba: ce vor?
Şi nu le-am da nici lor pămînt,
Căci ei au cerul lor!

Să se compare cu *Rugăciunea unui Dac* a lui Eminescu!

Şi apoi, la sfîrşit:

Puterea este'n voi
Şi'n zei! Dar vă gîndiţi, eroi,
Că zeii sunt departe, sus,
Duşmanii lîngă noi.

Aceleaşi idei le repetă poetul totdeauna, cînd poate, ba uneori le dă o desvoltare prozaică şi didactică, de ex. în lunga şi cam confuza poezie: *Pe Deal.* Către sfîrşit, cu toate amintirile şi toate reflexiile exprimate în acea bucată, sunt aiurări, nefolositoare, în care toţi avem dreptul să ne pierdem cîte odată. Apoi o frumoasă imagine:

Uite, graurii pe luncă,
Veseli, fericiţi ce sunt!
Şoimul se roteşte'n vînt
Şi spre ei s'aruncă.

www.dacoromanica.ro

Dar îndată două strofe foarte didactice şi foarte prozaice: graurii sunt poeţii, şoimul tiranul lor:

Legea ei e'nlănţuirea
Unui şir de nedreptăţi:
Dar eu văd de-atîtea dăţi,
Ce cuminte-i firea!
Numai prin nedrept ea poate
Pe cei slabi să-i facă treji,
Pe fricoşi bărbaţi viteji,
Dînd schimbării toate.

Şi mai slab din cauza confuziei e ultimul paragraf al acestei bucăţi — o deosebire subtilă: poetul plînge, dar nu se plînge, gîndurile morţii îl îndoesc, dar nu-l frîng, apoi un fel de resignare, plînge din cauză că are de ce, nu se plînge din cauză că e slab, şi deci trebue să se resigneze a fi învins, conform cu legea luptei pentru existenţă, exprimate mai sus. Acestea sunt idei de cîntat în versuri? Resignarea raţională şi nenaturală poate fi un sentiment, pe care să-l priceapă şi să-l admire cineva cînd îl citeşte astfel exprimat:

Soarta pe nedrept mă bate,
Poate e mai bine aşa!
Iată, suferind, voi da
Şoimului dreptate!

Poetul ne dă poezia ca scrisă în 1890 — e curios, cum putea să iasă asemenea proză din pana unui poet! Dar mai curios e că ultima strofă e tradusă din psalmi:

„De durere, chin mi-e somnul;
Foc şi fiere traiul meu:
Dar tu laudă mereu,
Suflete pe Domnul"!

www.dacoromanica.ro

Apoi, resignarea psalmistului, care se simte totdeauna în puterea lui Dumnezeu, ale căruia căi nu le cunoaşte, se potriveşte cu resignarea *argumentată* a poetului nostru?

Dar poezia, în care se poate vedea mai bine chipul cum vede poetul viaţa şi în acelaş timp şi una din cele mai frumoase ale sale, este: *Sub patrafir*. Un flăcău e aproape de moarte şi mărturiseşte preotului neînsemnatele sale păcate!

Eu mă cunosc; sînt păcătos,
Că prea am dus-o 'n rîs şi 'n glume,
Prea drag mi-a fost să fiu în lume
Şi-am prea iubit ce-a fost frumos!
Pe luncă vin flăcăii roată
Şi ziua luncile cu flori
Şi hora noaptea 'n şezători
Şi viaţa toată!
Şi mi-a plăcut în jurul meu
Să văd flăcăii 'n bătătură
Şi cobza cu isonu 'n gură
Să-mi zornăe zorind mereu...

Nu s'a mai scris în limba noastră cu atîta drag de viaţa toată, de veseliile şi plăcerile ei şi cu atît mai puţin într'o generaţie pesimistă şi blazată cum e a noastră, într'o literatură, care se nutreşte din Eminescu. Şi apoi, aşa de concret şi aşa de concis! Păcat că urmează o strofă care se termină slab!

Păgîn sunt par'că nu creştin,
Bisericos n'am fost părinte,
Dar rar cînd mi-am adus aminte,
M'am dus şi eu ca să mă închin;
Eu am pe Dumnezeu în mine,

www.dacoromanica.ro

Mereu îl simț și-l văd mereu
Gîndesc așa! Mai știu și eu!
Dar, taică, las' că Dumnezeu
Va ști mai bine.

Pe cît de incîntătoare este prima jumătate a strofei prin naivitatea exprimării, pe atît de slab este sfîrșitul prin explicarea pretențioasă în gura unui țăran că are pe Dumnezeu în sine, și prin puținul înțeles al ultimelor versuri, puse acolo de poet numai pentru forma lor populară. Dar toate acestea sunt răscumpărate prin ultima strofă:

Dac'am uitat ceva să spui,
Mi-e martur Dumnezeu, părinte,
C'am spus ce mi-a venit în minte,
Și-oiu spune tot, în fața lui!
Și-acum canon . . . îl știu anume!
A fost așa și n'aș cîrti:
Canon e, că nu pot trăi!
Și 'ntr' altă lume n'o mai fi
Ca pe-astă lume.

Drag de această lume cu toate plăcerile și neplăcerile ei, pe care nu le-ar da pe plăcerile raiului, aceasta este filozofia D-lui Coșbuc, și această idee o cîntă el totdeauna cînd îi vine, și prin aceasta se și deosebește el de ceilalți poeți actuali ai noștri.

Trecînd acum la partea artistică a poeziilor D-lui Coșbuc, observăm de la început, că una din notele sale caracteristice este chipul cum tratează idila. In bucăți cunoscute cum sunt: *La Oglindă, Subțirica din vecini, Recrutul,* ni se desvoltă o idee foarte simplă, în monolog

www.dacoromanica.ro

sau dialog, dar aşa că se reproduc toate întorsăturile de frază, toate expresiile întrebuinţate în limba naivă a poporului, expresii de multe ori prea bogate în cuvinte, dacă le comparăm cu puţinul fond de idei ce-l exprimă. Aceasta nu s'a mai făcut în literatura noastră, decît doar în anecdote şi poveşti populare, în proză sau versuri, nu însă în alte genuri literare, cum e idila care e mai serioasă şi în orice caz mai sentimentală. D-l Coşbuc a dat naştere prin această procedare la bucăţi cu desăvîrşire originale, şi între ele, şi la cîteva capo-d'opere în genul lor ca *Subţirica din vecini* şi *Recrutul*.

Dar, acest fel de originalitate e primejdios, şi totdeauna, şi în orice artă, atunci cînd fondul de idei sau de sentimente nu este bogat, numai în cîteva şi foarte puţine cazuri i se poate găsi acestui fond simplu o formă potrivită, aşa ca de aci să iasă o bucată într'adevăr artistică. Artistul însă nemulţumindu-se numai cu atîta, confundă foarte uşor aparenta bogăţie de forme cu cea a fondului, şi-şi face iluzie că prin întrebuinţarea cît mai deasă a aceloraşi întorsături şi tipicuri a creat ceva — şi acesta e şi păcatul d-lui Coşbuc. Incă de la 1893 s'a putut vedea că nu tot volumul său era de aceiaş valoare şi pe lîngă idilele mai sus citate mai erau şi altele, care trădau un prea mare lux de vorbe şi în care, cel puţin pe ici pe colo, versuri întregi sau poate chiar strofe s'ar fi putut suprima cu folos.

In noul volum al poetului, defectul iese mai des la iveală, şi, deşi poeziile sunt mai vechi sau cel puţin din acelaş timp cu baladele şi idilele, *manierismul* unora din ele ar fi mai degrabă semnul unui poet, stăpîn deja pe technica sa şi care, după cîştigarea laurilor, întrebuinţează numai vechile mijloace de technică, fără multă greuta-

www.dacoromanica.ro

te şi fără să mai caute căi noi pentru sentimente noi. Pentru a ilustra această specie de manierism să ne oprim mai întîi la o poezie intitulată *Scara*. Un flăcău găseşte pe draga lui într'un prun şi ca să glumească cu ea, se face că-i ia scara. Ea protestă şi se învoeşte apoi să se lase sărutată de atîtea ori cîţi fuştei are scara — îl înşală însă pe flăcău la numărul fuşteilor. Ideea e nu se poate mai simplă şi mai nepotrivită pentru amplificări. Să se compare cu această idilă, una din volumul din 93, *Rea de plată*, şi să se vadă deosebirea. O fată duce în spate un sac la moară; o întîlneşte un flăcău pe drum şi se învoeşte cu el să-i ducă sacul pe trei sărutări; se alege numai cu una.

E aproape aceeaş idee şi aceeaş simplitate, dar, pe cînd *Rea de plată* are numai cîteva strofe scurte, *Scara* se lungeşte pe trei pagine întregi, ca şi cum s'ar trata în ea cine ştie ce lucruri adînci şi minunate. Pentru a se vedea cît de tare l-au înşelat pe poet întorsăturile de frază lipsite de miez real să citäm:

Am găsit-o eri în prun
Dar — să nu grăbiţi ocara,
I-am luat în pripă scara,
Ea mă 'njură: „Eşti nebun?
Pune scara!"
„Dacă 'njuri, eu n'o mai pun!"
Mai la urmă pe-un cuvânt,
Să se lase sărutată
De atîtea ori deodată
Cîţi fuştei la scară sunt,
Sărutată —
Lăudat fii tată sfânt!

Lăsînd la o parte pe curiosul *de atîtea ori deodată*, ultimile două versuri sunt vorbă lungă — sărăcie.

www.dacoromanica.ro

Unsprezece, spune ea;
Eu zic „bine" pe credință:
Doar o fi având știință,
Scara cîți fuștei avea.
Pe credință —
Asta e pierzarea mea.

Ultimile două versuri puteau foarte bine să lipsească, fără nicio pagubă:

Și-o sărut mereu, mereu
Ori ce-ați spune, ori ce-ați face
Nu știu cum, dar mie-îmi place
Să sărut — așa sunt eu!
Ori ce-ați face,
Doar e dat de Dumnezeu.

Păcat de „nu știu cum, dar mie-mi place s'o sărut așa sunt eu!" păcat de un adevăr așa de general și așa de naiv exprimat, să se piardă în nomolul lui „și-o sărut mereu — mereu" așa de stîngace expresie, și al lui „ori ce-ați spune, ori ce-ați face" precum și al ultimelor două versuri, — umplutură curată ca a d-lui Speranță, cel cu: „undeva pe unde fost-a", care îi lungesc anecdotele în volume întregi. Să ne oprim aci cu citatele, fiindcă mai urmează vreo cinci strofe de aceiaș valoare.

Ni s'ar putea obiecta că asemenea critică adusă poetului e migăloasă — dar obiecția e nedreaptă, fiindcă fondul exprimat în poezie fiind prea neînsemnat atît ca idee, cît și ca sentiment, se înțelege că forma rămîne totul și cu atît mai mult trebue să fim aspri în aprecierea ei. Afară de aceasta, genul idilic e cel mai apropiat de anecdotă, și fiindcă anecdotele sunt mai totdeauna terminate cu o *pointe épigrammatique*, se înțelege că nu trebue

www.dacoromanica.ro

să se întunece această *pointe* prin detalii netrebuincioase. Tocmai acesta e cazul acestei idile — o păcălitură, şi tocmai de aceia e mai supărăcioasă nemăsurata loquacitate a poetului.

Un exemplu analog ar fi *Ispita*. O văduvioară vorbeşte cu un flăcău la fîntînă — adică vorbeşte numai ea, flăcăul n'are vreme. Ideea e cea aşa de frumos exprimată de popor:

Fugi de-aici! şi vino 'ncoace!
Şezi binişor! — nu-mi da pace!

cînd vorbeşte de fetele tinere şi naive şi de cum trebue să'nţeleagă flăcăii vorbele lor! A d-lui Coşbuc însă e o văduvioară cochetă şi bună de gură din cale afară.

Iacă... stau pe la fîntînă
Dă-mi cîrligul..., Aoleu,
Nu m'ai strîns? Şi-ţi vine a plînge
Nu mă strînge-aşa de mînă!
Haid' de grabă şi mă strînge,
Că eu vreu.

Vrei să bei? Şi nu ţi-e teamă
Că mi-e olul descîntat?
Cine bea să poarte seamă
Să sărute pe stăpîna
Olului... nu pune mîna
Că te bat.

Ei, mă duc acum. De seară
Iarăş vin! Şi spune-mi drept
Vii şi tu? Te întîmpin iară
Ca şi eri, cu vase pline!
Nu veni!... Şi să ştii bine
Că te-aştept!

www.dacoromanica.ro

Trebue să fie frumuşică de tot văduvioara, de nu i se urăşte flăcăului cu atîta cochetărie afectată! Afectaţie însă şi manierism, sunt cam acelaş lucru.

Dintre toate idilele noului volum, cea mai bună e cea intitulată *Baladă* (— ?) deşi nu e chiar lipsită de aceiaşi afectaţie ca şi în *Ispita*. O fată vorbeşte cu mamă-sa, care-i face imputări că s'a lăsat strînsă şi sărutată de un flăcău, că a primit de la el un brîu, şi ea răspunde: „ce era să fac?"

Şi acum întreagă vina
Pe mine tu o pui.
El m'a întîlnit pe punte
Şi ştii tu felul lui.
M'a strîns de peste braţe
Să nu le pot mişca,
Şi nu-mi lăsa răsuflet
Aşa mă săruta.
Te sbaţi, dar tu eşti slabă
Şi puntea toată sloi:
Cădeam, fereşte Doamne,
Sub gheaţă amîndoi!

Apoi dacă mama cunoaşte felul flăcăului, care-i săruta fata aşa de des — ce-o mai mustră acuma? Şi apoi, aceasta se cheamă fată naivă? Ea ceruse de la mamă un brîu, dar mama nu i-a dat, şi atunci ea primeşte unul de la flăcău:

Era să merg la nuntă
Ca cei de neam sărac?
Să fiu de rîs la lume?
Ori ce era să fac?

Toată poezia e pe aceeaş ton nehotărît, căci pe unele

www.dacoromanica.ro

locuri pare că într'adevăr copila e de o încîntătoare naivitate, dar pe aiurea, naivitatea ei e aşa de exagerată, încît nu ştiu ce epitet să-i dăm. Ce se poate zice de ex. despre povestirea cum a fost sărutată?

Şi nu-mi lăsa răsuflet
Aşa mă săruta.

atît de puţine cuvinte, şi aşa de cu foc spuse, încît ne fac impresia că fata simte în imaginaţie sărutările de care vorbeşte — se poate să există o fată aşa de naivă, ca să vorbească în aşa ton cu mamă-sa? Poate — dar, oricum ar fi, poetul să ţie seamă că din toate afectaţiile, cea mai nesuferită este cea a naivităţii!

Vorbă lungă şi manierism mai avem în *Iarna pe uliţă*, una din poeziile mai bune, în *Vîntoasele*, una din cele slabe şi fără adevărat sentiment, etc.

Lăsînd afectaţia de sentiment, rea totdeauna şi oprindu-ne numai la manierismul formei şi întrebuinţarea prea multor cuvinte pentru un fond nu tocmai bogat în idei şi sentimente, s'ar putea susţine că poetul face aşa, pentru a imita mai deaproape modul de gîndire al ţăranilor, şi încetul mers al cugetării lor. Unei asemenea păreri se poate opune, că numai comedia şi anecdota sunt îndreptăţite la aceasta pentru a ne da tipuri ridicole de oameni, care exprimă greu ceiace au priceput greu, iar nu poezia lirică în care căutăm expresia concisă a unui sentiment, care să ne mişte iar nu să ne facă să rîdem. Apoi în al doilea rînd, chiar acest chip de a imita gîndirea poporului, este un *truc* artistic prea exterior şi prea seamănă cu armonia imitativă şi onomatopeiele întrebuinţate de poeţi ca Macedonski, şi, ca orice artificiu, este un manierism neiertat poeziei serioase şi cu pretenţii.

www.dacoromanica.ro

Toate aceste lipsuri: afectarea unui sentiment, manierismul formei, prin întrebuinţarea multor întorsături de fraze familiare şi prin imitarea mersului încet al cugetării, ar fi, pînă la un punct, după cum am mai observat mai sus, semnul unui poet bătrîn care a ajuns la o technică şi factură, din care nu mai vrea sau nu mai poate să iasă. In realitate nu e aşa, şi poetul nostru nu numai că nu e bătrîn, dar poeziile ce le criticăm sunt încă din cele mai vechi ale sale. Care e cauza manierismului atunci? *Puţin bogatul fond de idei şi sentimente, şi imposibilitatea exploatării acestui fond la infinit.*

Afară de aceasta mai trebue să relevăm şi o lipsă de spirit critic, o lipsă de *disciplină literară,* din care cauză poetul, nu numai în aceste idile dar şi în alte bucăţi pe care pune mai multă greutate nu-şi dă totdeauna seama de ce e bine şi de ce e rău şi amestecă mărgăritare cu lucruri absolut netrebnice, ba uneori chiar *contrazicătoare* între ele. Şi în aceste cazuri d. Coşbuc, nu numai n'are aparenţa de manierist bătrîn, ci pare a fi, din contră, un începător de foarte mare talent, dar începător încă şi prea fără experienţă. Fiindcă acesta e defectul principal al celor mai multe din poeziile d-lui Coşbuc, nu citărm exemple anumite, ci vom analiza vreo cîteva din cele mai însemnate bucăţi, şi cu ocazia acestei analize, vom arăta şi părţile contrazicătoare, incongruente sau inutile.

Iată *Hafis,* o poezie glumeaţă despre vestitul poet persan, băutor al vinului oprit de profet:

Ghiaurii au haine lipite pe ei;
De dînşii e bine:
Bei vinul, şi Mufti nu'ntreabă „ce bei?"
Dar alta-i la mine!
Ulciorul plin, unde să-l pot eu dosi?

www.dacoromanica.ro

Dar haina mi-e largă — mai largă de-ar-fi,
Că scap de ruşine.

Comparaţia Perşilor cu ghiaurii conţine o contradicţie de sugestie: ghiaurii au haine lipite pe ei, Perşii au anteree largi — aşa dar, Hafis n'are de ce se plînge fiindcă are unde dosi urciorul — de ghiauri ar fi rău. Atita şi numai atîta se putea scoate din comparaţia hainelor unora cu ale celorlalţi — poetul scoate însă altă concluzie, care face inutilă, ba chiar foarte stricătoare, această comparaţie, fiindcă poezia nu trebue să fie scrisă aşa încît imaginea ce ni se deşteaptă la citirea primelor versuri, să fie corectată de cele următoare, după cum i s'ar întîmpla unuia, care nu ştie de ajuns nemţeşte, cu verbele separabile, şi care la începutul propoziţiei ar avea în cap un înţeles, iar la sfîrşitul ei, după citirea particulei separabile, un altul!

Şi cu toate acestea, această poezioară nu e lipsită de merite. Iată ce spiritual şi hazliu e următorul pasagiu:

Imi zise ghiaurul: „Bătrîne poet,
Ia spune-mi, e bine?
Eu ştiu că e vinul oprit de profet!"
— „Oprit e, creştine.
Dar nu e mirare că eu îl iubesc,
Mirare-i, că unii de-ai voştri-l hulesc
Şi aceasta-i ruşine"

Am relevat mai sus contrazicerea de sentiment, sau mai drept, de concepţie filozofică de la sfîrşitul poeziei *Pe deal.* In *La Paşti* iarăşi:

Şi clopotele cîntă rar:
Ah, Doamne! Să le auzi din vale
Cum rîd a drag şi plîng a jale!

www.dacoromanica.ro

ce caută plînsul a jale al clopotelor în mijlocul mulţumirii şi veseliei pe care vrea să ne-o inspire poetul?

In *Minciuna creştinilor,* proconsulul ascultă rechizitorul creştinilor:

Ei sunt o seamă de Iudei
Răutăcioşi din cale afară,
Cu ceilalţi Iudei din ţară
Se gîlcevesc ca de-obiceiu....

nu se fac rechizitorii ale lucrurilor *obicinuite!*

Dar, de cît să citäm cîte un vers două de ici, de colo, ceiace s'ar putea foarte uşor repeta, fiindcă mai niciunul din *Firele de tort* nu e lipsit de loc de noduri, să ne oprim la una din cele mai însemnate ale d-lui Coşbuc, *Seara,* însemnată, atît prin deosebita frumuseţe a cîtorva strofe, însemnate prin defectele din alte strofe, cît şi mai ales prin caracterul ei general, care o deosebeşte de toată literatura noastră, şi care ar fi un mare merit pentru originalitatea poetului, dacă procederea e într'adevăr originală — dar despre această ultimă chestie, vom vorbi la finele acestui studiu.

Este vorba de personificarea naturii, în cazul de faţă, al serii într'o fată. Poezii analoage în volumul de la 93 sunt: personificarea vîntului printr'un flăcău şi a Prahovei printr'o fată.

Condiţia, pe care trebue s'o îndeplinească o asemenea personificare, e, ca cele ce se spun în poezie, să se potrivească atît cu lucrul personificat cît şi cu fiinţa în care e personificat. Cea mai mare greşală ar fi contradicţiile unor note, fie cu obiectul fie cu fiinţa. Dar aceasta nu e deajuns; trebue să lipsească apoi notele, care, deşi

www.dacoromanica.ro

nu contrazic nici pe unul din cele două membre ale personificării, sunt cu toate acestea fără înţeles pentru unul din ele. Numai ferindu-se cineva de aceste greşeli, ne poate da o impresie unitară în această poezie, şi numai aşa identificarea făcută de poet e admisă şi de noi, şi devine şi pentru noi un lucru plin de înţeles. De aceste defecte, şi mai ales de ultimul care e mai uşor în sine şi, în acelaş timp, mai greu de evitat, n'a scăpat d. Coşbuc, şi aceasta vom vedea-o analizînd *Seara*. Poetul începe aşa:

Ai durat prin aer punte
De făşii de foc; te-ai dus
Tot mai sus şi şi tot mai sus,
Stai acum pe-un vîrf de munte
Şi-ţi întorci senina frunte
Spre apus.

Cu greu s'ar fi putut exprima mai simplu dispariţia luminii din văi, deşi personificarea nu e destul de concretă.

Roşii ca o lună nouă,
Ai tu hainele subţiri,
Iar pe tîmplele amîndouă
Porţi, strălucitor de rouă,
Trandafiri.

Personificarea nu se poate, mai concret şi mai plastic exprimată; cu toate acestea, ea nu se mai potriveşte cu ceiace vrea poetul să personifice şi deşi s'ar putea zice aşa foarte bine despre o femee, nu se poate zice însă despre personificarea serii. Şi mai întîiu de toate o comparaţie cu totul greşită: haine roşii *ca o lună nouă*....

www.dacoromanica.ro

luna nouă e o secere foarte subţire şi fără culoare; apoi haine subţiri, fără împodobiri şi lungi foarte concrete în sine, sunt cu toate acestea note netrebuincioase şi fără înţeles pentru a personifica seara; trandafirii din ultimele versuri ar fi o notă mai caracteristică, dar *strălucitori de rouă,* tot aşa, nu exprimă tocmai clar ideea poetului. Admirabilă însă este strofa următoare:

Ochii ţii la soare ţintă
Şi cu ochii tu-l desmierzi
E ilăcău şi-acum îl pierzi
Şi ţi-e drag, şi stai ca ţîntă...
El s'a dus, şi jalnic cîntă
Codrii verzi.

Cum s'ar putea exprima şi arăta prin personificare poetică, mai frumos, freamătul melancolic al codrilor la apunerea soarelui? Apoi:

Umed aer te împresoară
Şi'n durerea ta atunci
Rupi cununa şi-o arunci:
Roşii flori prin aer sboară
Desfoiate ca să moară
Jos prin lunci.

Personificarea ultimelor raze, care străbat printre frunze şi dispar acolo, e cam îndrăzneaţă, dar e plină de delicateţă. Şi mai frumoasă însă este strofa următoare:

Plîngi acum. Te-a învins iubirea.
Albe lacrimi cad pe flori
Şi pe frunze, cînd scobori
Plînsă către ei privirea.
Şi-o să plîngă toată firea
Pînă'n zori.

www.dacoromanica.ro

Cîtă delicateţă în aceste trei strofe, ca să nu mai vorbim de nemerita concretizare şi de concizia exprimării! Cînd reuşeşte, d. Coşbuc e tot poetul lui *El-Zorab* şi al *Nunţii Zamfirei*, adică primul nostru poet de astăzi. Vine însă o strofă ceva mai slabă:

Te-a cuprins necaz de-odată
Şi din ochi cu ciudă strîngi,
Parc'ai vrea să rupi, să frîngi,
Să-ţi răzbuni, frumoasă fată,
Parcă lumea-i vinovată
Că tu plîngi.

Necazul serii în contra lumii e real şi-i vom vedea efectul în strofa următoare, dar, „din ochi cu ciudă strîngi" nu concretizează seara:

De pe turn — ce-i el de vină?
Aurul tu ni-l despoi;
De pe ape iai apoi
Ce-i argint şi ce-i lumină,
Codrii, tu de ciudă plină,
Ni-i laşi goi,

Fluturii de prin vălcele
Tu-i ascunzi acum cu zor,
Culci în cuiburile lor
Veselele rîndunele,
Şi pe uşa dragii mele
Pui zăvor.

Aceste două strofe sunt admirabile, în ele culminează sentimentul de tristeţe şi de discreţie delicată pe care ni-l inspiră seara. Poate că poetul ar fi făcut bine să sfîrşească aci bucata. Dar lipsa de *disciplină literară* îl face să adauge strofe care slăbesc efectul obţinut, precum se întîmplă cu cele două următoare, în care se găsesc imagini

www.dacoromanica.ro

foarte plastice ca înţeles, dar foarte disgraţioase ca efect:

Iar în urmă răzbunată
Moartea cum o simţi venind,
Cu mînie tresărind,
Scuturi fruntea 'ntunecată
Şi-atunci pletele-ţi de-odată
Se desprind.
Peste braţele rotunde,
Peste pieptul tău frumos
Ca un rîu întunecos
Părul ţi se varsă'n unde
Şi din creştet el te-ascunde
Pînă jos.

sau versuri care conţin imagini banale, cum sunt cele trei versuri ultime din strofa finală:

Cu mişcări nespus de line
Tu te'nalţi apoi la cer
Văi şi lunci, şi toate pier
Neagră'n urmă-ţi Noaptea vine,
Fîlfîind din aripi pline
De mister

Dacă ideea unor atari personificări nu e împrumutată de nicăeri, meritul poetului ar fi mare; chiar de ar fi împrumutat-o, totuşi gîndindu-ne la greutatea alegorizării consequente şi la delicateţea cu care a tratat d. Coşbuc acest subiect, nu putem fi deajuns de darnici în laude.

O nouă personificare, dar perfectă şi fără pereche, a vîntului, o întîlnim la sfîrşitul unui frumos pastel *In miezul verii*, în care numai puţine s'ar putea critica: Aşa în prima strofă:

O *fîşie nesfîrşită*
Dintr'o pînză pare calea

www.dacoromanica.ro

Printre holde rătăcită
Toată culmea-i adormită,
Toată valea.

pentru a da imaginea infinitului şi a unui drum nesfîrşit, n'ar fi fost mai bine să nu ni se spue niciun cuvînt despre culme şi despre vale? Căci numai stepa, ca şi marea, ne dau împresia infinitului. In liniştea neîntreruptă, în care nu se'ngînă nicio boare:

Numai zumzetul de-albine
Fără'ncepere şi-adaos
Curge'ntr'una parcă vine
Din adîncul firii pline
De repaos.

Şi cît vezi în depărtare
Viu nimic nu se iveşte....
Iată însă, colo'n zare
Mişcător un punct răsare
Şi tot creşte,

Poate-i vr'un bătut de soartă
Care-aleargă pe cîmpie
Intr'atîta lume moartă!
Dor îl mînă, griji îl poartă
Domnul ştie.

Poţi acum să-l vezi mai bine:
E femee, o sărmană
Strîns la piept un scutec ţine,
Un copil; şi'n sîrg ea vine,
Vine'n goană.

Reflecţiile poetului în strofa subliniată de noi, sunt de prisos: poezia e descriptivă, impresia ce iese din ea, e neîntrerupta şi adormitoarea linişte a unei zile călduroasă de vară, şi prin reflecţii sugerate de cine ştie ce ar-

www.dacoromanica.ro

bitrară asociaţie de idei, impresia e întîrziată, sau chiar slăbită şi contrazisă.

Femeea vine'n goană, din pricină că i se chinueşte copilaşul de sete; după ce ajunge la fîntînă, scoate apă, îl răcoreşte şi apoi se odihneşte şi ea. Urmează apoi descrierea liniştii din natură şi o altă strofă slabă din cauza expresiei ambigue:

Niciun nor văzduhul n'are
Foc sub el să mai ascunză;
Nicio pasăre n'apare,
Nu se mişcă'n larga zare
Nicio frunză.

„Foc sub el să mai ascunză" înseamnă mai degrabă: nu mai e foc deajuns în aer şi nu mai e niciun nor, care ar ascunde în dosul său vreo provizie în rezervă — poetul însă vrea să exprime cu totul altceva. Apoi urmează trei strofe, personificarea vîntului:

Singur vîntul, colo iată,
Adormise la răcoare
Sub o salcie plecată
Somnoros în sus el cată
Către soare:
Mai e mult! Şi ca să-i fie
Scurtă vremea, pînă pleacă,
El se uită pe cîmpie,
Fluieră şi nu mai ştie
Ce să facă,
Dar de-odată se opreşte:
Peste ochi îşi pune-o mână
Şi zîmbind copilăreşte
Curios şi lung priveşte
Spre fîntînă.

www.dacoromanica.ro

unde se afla călătoarea. Cu greu s'ar găsi o explicare aşa de graţioasă şi de hazlie a flueratului vîntului! Aceasta însemnează perfecţie.

O altă personificare e *Doina,* poezie mai slabă.

Acelaş subiect a mai fost cîntat de O. Carp, *(Literatură şi Ştiinţă,* No II) în următoarele trei strofe:

Atît de trist răsună doina
Fără cuvinte înţeleasă!
Ce dor îşi spune cine-o cîntă
Şi ce durere îl apasă?
Ascult-o bine cum adie
Din munţii noştri pînă'n vale
Şi spune-mi dacă ştii vreun cîntec
Mai dulce şi mai plin de jale.
Nu-i plînsul unei inimi numai
Şi-al unei clipe trecătoare,
Ci neamul nostru întreg îşi cîntă
Durerile de care moare.

Ideea acestei scurte poezii a lui O. Carp (D-l Proca) a desvoltat-o foarte pe larg d. Coşbuc, şi a concretizat-o, din abstractă, cum era, personificînd Doina într'o copilă care plînge cu oamenii la toate durerile lor, şi-i mîngîe cu plînsul ei; prin aceasta poetul e silit să analizeze tot ceia ce este aşa de strîns conţinut în admirabila poezie a lui O. Carp, şi dacă *Doina* n'ar conţinea vreo două strofe, într'adevăr superbe, ar fi slabă de tot.

Doina învaţă pe fete ce e iubirea şi rîde cu ele:

De-odată, apoi te'ntuneci
Şi cîntece le'nveţi:
Să cînte ziua'n luncă
Şi seara cînd se'ntorc,

www.dacoromanica.ro

Cînd triste în pragul tinzii
Stau singure şi torc,

Ii învaţă pe flăcăi să cînte, cînd merg la oaste:

Cîntînd le-aduci aminte
De-o fată din vecini,
De mame şi de-ogorul
Umplut acum de spini
Şi cînd i-omoară dorul
Şi 'n jurul tău se strîng,
Pui fluerul la gură
Şi cînţi, iar dînşii plîng.

şi tot aşa pe rînd ocaziile în care Romînul doineşte. Pe ici pe colo note destul de slabe:

Şi-asculţi ce spune codru
Cînd plînge ziua'ncet;
Ah, toate Doino, toate
Te fac să fii poet!

Exclamaţie de prisos, şi fără înţeles clar, ori:

Iar bieţii boi se uită
Cu milă la stăpîn,

cam riscat.

Eu te-am văzut odată
Frumoasă ca un sfînt

o fată comparată la frumuseţe cu un sfînt cu comănac, nu e tocmai un compliment!

Superbe sunt două strofe despre cîntecele haiduceşti; slabe următoarele strofe finale:

www.dacoromanica.ro

Ai tăi suntem! Străinii
Te-ar perde de-ar putea
Dar cînd te-am pierde, Doino,
Ai cui am rămînea?
Să nu ne lași, iubito,
De dragul tău trăim:
Săraci suntem cu toții,
Săraci dar te iubim.
Rămîi, că ne ești Doamnă
Și lege-i al tău glas;
Învață-ne să plîngem
C'atît ne-a mai rămas.

E o neconsecvență în gîndire: străinii ar pierde doina noastră, de-ar putea — va să zică, doinei nu i-ar plăcea aceasta; deodată o rugăciune către dînsa ca să nu ne părăsească — idee foarte deosebită.

Una din capodoperele d-lui Coșbuc este, fără îndoială, *Noi vrem pămînt* din 1894. In limba noastră nu s'a scris nimic așa de puternic și de plin avînt ca acest cîntec și ca un altul tot al d-lui Coșbuc: *Cîntec Barbar*. Concepția e într'adevăr măreață: cei ce vor pămînt sunt așa de apăsați și săraciți, încît pămîntul le lipsește nu numai pentru trebuințele vieții dar n'au nici atîta ca să-și poată îngropa pe ai lor, sau, dacă au avut vreo dată, l-au pierdut acuma, și fostele lor cimitire au fost prefăcute în ogoare ale stăpînilor, în care plugurile acestora desgroapă osemintele celor morți. In tratarea subiectului, poetul s'a arătat tot așa de mare artist și s'a priceput să găsească tot așa de bine cele mai viguroase cuvinte pentru exprimarea ideii ca și în „*Cîntec Barbar*".

Aici se poate vedea deosebirea între o adevărată operă de artă, în care poetul exprimă cu sinceritate un sentiment de care e stăpînit, și-l exprimă cu atîta convingere și cu atîta vigoare, încît îl comunică oricui i-ar

www.dacoromanica.ro

citi poezia, şi între arta cu tendinţe a cetăţenilor noştri proletari intelectuali, care, desigur, vor fi luat acest *„Noi vrem pămînt"* ca un manifest socialist, scris pentru a dovedi că burghezia trebue să împartă pămînturile.

Ţăranul e flămînd şi gol, făr'adăpost, toate le rabdă de la ciocoiul pribeag, e bătut şi dispreţuit ca un cîine; ultima coaje de mălaiu ar da-o; pe feciori la oaste i-ar da, şi pe toate acestea le-ar suferi uşor *de ar fi pămînt.* Şi pentru ce ar suferi el atîtea nedreptăţi şi tratări nedemne de un om — aşa de viguros exprimate chiar din primele versuri ale poeziei? Iată de ce:

De-avem un cimitir în sat
Ni-l faceţi lan, noi boi la jug
Şi'n urma lacomului plug
Ies oase, şi-i păcat!
Sînt oase dintr'al nostru os
Dar ce vă pasă! Voi ne-aţi scos
Din case, goi în ger şi vînt,
Ne-aţi scos şi morţii din mormînt,
O, pentru morţi şi-al lor prinos
Noi vrem pămînt!
Şi am vrea şi noi şi noi să ştim
Că ne-or sta oasele într'un loc,
Că nu-şi vor bate ai voştri joc
De noi, dacă murim
Orfani şi cei ce dragi ne sunt
De-ar vrea să plîngă pe-un mormînt
Ei n'or şti în care şanţ zăcem
Căci nici pentr'un mormînt n'avem
Pămînt — şi noi creştini suntem!
Şi vrem pămînt!

E altceva cînd unul vrea opt ore de lucru pe zi sau votul universal şi alta cînd vrea pămînt de îngropare, ca să nu zacă prin şanţuri. Şi deaceea a şi găsit poetul ase-

www.dacoromanica.ro

menea accente. Strofa care urmează după acestea, întrerupe mersul natural al ideii şi afară de aceasta, e şi slabă:

N'avem nici vreme de'nchinat
Căci vremea ni-e în mîini la voi;
Avem un suflet încă'n noi
Şi par'că l-aţi uitat!
Aţi pus cu toţii jurămînt
Să n'avem drepturi şi cuvînt:
Bătăi şi chinuri, cînd ţipăm,
Obezi şi lanţ cînd istoviţi strigăm
Că vrem pămînt!
Voi ce-aveţi îngropat aici?
Voi, grîu? Dar noi, strămoşi!

Strofa cuprinde prea multe lucruri deosebite de: *vrem pămînt: n'avem vreme* nu corespunde lui *noi vrem pămînt*, şi tot aşa şi celelalte, şi apoi, după cum se vede din strofa premergătoare şi din începutul celei următoare, această strofă întrerupînd ordinea ideilor, nu e la locul ei. Lipsa de disciplină literară!

Apogeul sentimentului exprimat în această poezie, e în ultima strofă, şi într'adevăr aşa de sus ridicat, încît cu greu se poate merge mai departe:

N'avem puteri şi chip de-acum
Să mai trăim cerşind mereu
Că prea ne schingiuesc cum vreau
Stăpîni luaţi din drum!
Să nu dea Dumnezeu cel Sînt,
Să vrem noi sînge, nu pămînt,
Cînd nu vom mai putea răbda,
Cînd foamea ne va răscula,
Hristoşi să fiţi, nu veţi scăpa
Nici în mormînt.

www.dacoromanica.ro

Din cele citate pînă acuma s'a putut vedea că puterea d-lui Coşbuc stă în descriere şi mai mult încă în povestire precum şi'n exprimarea sentimentelor subite, energice, şi că părţile unde d-sa încearcă să desvolte un sentiment şi mai ales vreo idee filozofică sunt mai slabe. Prin urmare *balada narativă* va fi genul său, apoi *anecdota, oda războinică* şi *idila narativă,* dar nu deseori din cauză că subiecte de idilă nu prea sunt multe. Această observaţie e confirmată atît de vechiul cît şi de noul volum al poetului, şi *El-Zorab, Nunta Zamfirii, Moartea lui Fulger* (cu părţile de reflecţie mai slabe), etc, apoi anecdotele *Puntea lui Rumii, Toţi sfinţii, Roata Morii,* etc., idila *Subţirica din vecini,* etc. sunt din ce a scris mai bine d. Coşbuc. Afară de acestea, *Cîntec barbar* şi *Noi vrem pămînt.* In noul său volum găsim printre alte balade, una admirabilă: *Ştefăniţă-Vodă.*

Scurt şi plastic, aşa cum numai rareori li se întîmplă poeţilor, dar cum d. Coşbuc a reuşit şi în *El-Zorab* şi *Moartea lui Fulger* ne prezintă aci sosirea lui Vodă la boerii săi şi halul în care-i găseşte:

Cu grabnicele sărituri
A sprintenei lăcuste
Apare un cal la cotituri.
Nechezul înspumatei guri
Speria tăcerea din păduri
Şi pacea văii înguste.

In gura văii lîngă pod
Boerii stau cu frică:

Ei par o gloabă de norod
Pe cai pitici şi plini de glod,
In scări temutul Voevod
Cu hohot se ridică.

www.dacoromanica.ro

De mînie nu poate sta în loc şi strînge frîul tremurînd; spuma calului e amestecată cu sînge.

Insfîrşit apostrofează pe boeri:

Cînd vrei să-i alli nu-i aduni,
Boeri, nu vi-e ruşine?
Vă văd aşa de atîtea luni,
N'aveţi acasă cai mai buni?
Ori cum? Boeri, sunteţi nebuni?
Vă bateţi joc de mine?

E puţin probabil ca temutul Voevod, care tremură şi rîde în hohot de mînie ajunsă la culme şi care avea să-şi răzbune îndată în contra spătarului printr'un dar de o neauzită cruzime şi bătae de joc, să întrebe: „Boeri, nu vi-e ruşine? Ori cum? Boeri, sunteţi nebuni, vă bateţi joc de mine?" Aceasta ni se pare o pată pe acest nepreţuit mărgăritar.

Spătarul îşi ia inima'n dinţi cu toată groaza şi răspunde:

„E grea ocara ce ne-o faci"
Spătarul îi răspunde
„Dar ţara-i suptă de haraciu,
De Greci nebuni *şi de Cazaci;*
Săracă ţara, noi săraci,
Şi cai voinici, de unde?"

Mai cuprinzător, mai clar şi mai scurt, ar fi cu neputinţă. Păcat de *nebuni*, epitet inutil lipit Grecilor!

„N'ai bani de-un cal? la calul meu"
Boerii 'n tremurare
Dau slujbe 'n gînd lui Dumnezeu,
Spătarul suflă des şi greu,

www.dacoromanica.ro

Se pipăe la cap mereu
Să vadă de-l mai are.
„Măria Ta, vorbim şi noi"
— „Ei las-o încurcată!
Vă văd aşa de rupţi şi goi
De latră cîinii după voi!
Sunteţi boeri, ori marţafoi?
Spătare, hai odată!"

Bătrînul încalecă, dar Vodă smucind frîul şi lovind cu el calul peste ochi, strigă spătarului că-i dărueşte calul spăimîntat şi turbat de durere:

Se duce-orbiş, fără stăpîn,
Cu vuet ca furtuna.
Boerii 'ncremeniţi rămîn
Iar coama calului păgîn
Cu barba bietului bătrîn
S'amestecă, sunt una.

Şi-apoi culminaţia strofei finale:

„Boeri, mai ziceţi-mi apoi
Că Vodă nu v'ajută!
Sunteţi săraci, flămînzi şi goi,
Dar fiecărui dintre voi
Eu am să-i dau un cal de soiu
Că'n grajd mai am o sută!"

Alte balade mai sunt: *Voichiţa lui Ştefan,* aproape de aceiaşi valoare cu *Ştefăniţa-Vodă, Paşa Hasan* cu părţi foarte frumoase, dar cu altele slabe; ca idile e de remarcat *Dragoste învrăjbită,* cea mai veche poezie (1883) publicată în acest volum, o lungă lucrare de începător, în care umpluturile nu lipsesc şi scrisă într'un metru trohaic foarte monoton. Sfîrşitul bucăţii însă prevesteşte un

www.dacoromanica.ro

poet de mare talent. Atragem atenţia asupra acestei bucăţi, fiindcă e interesant să se vadă cum a început un poet de talentul d-lui Coşbuc, şi apoi, din cauză că unul din pseudonimii critici literari săptămînali de la *Adevărul* nu s'a sfiit să compare *Dragoste învrăjbită* cu *Hermann und Dorothea* a lui Goethe şi nu pentru deosebitul avantaj al lui Goethe, zice criticul! Goethe cu deosebire e foarte bine priceput de criticii.... noştri!

Pentru a încheia, să ne oprim la una din poeziile mai lungi din acest volum, şi la care d-l Coşbuc ţine mai mult decît la toate, după cum se vede din nota publicată la sfîrşitul cărţii: *Ideal*. Ce e drept, poezia e de mare valoare, şi din ea respiră multă melancolie, dar e ciudat, că tocmai d-l Coşbuc, al cărui drag de viaţă şi temperament energic şi războinic se poate vedea în atîtea poezii ale sale, ajunge tocmai el la asemenea concepţie a idealului. O fată de împărat vine la fîntînă cu alte fete, şi pe acolo trece un flăcău, îi vorbeşte, îi promite că o să vie s'o ia de nevastă, şi cere să-l aştepte. Fata aşteaptă şi azi şi mîne, în fiecare zi, şi poetul ne descrie chinurile ei, pînă ce e gonită de ai săi, dar ea tot aşteaptă pe doritul ei flăcău, întrebînd pe toată lumea de dînsul:

Pe atunci erau vlăstari în lunci
Copacii de-azi, şi tineri prunci
Erau bărbaţii. Colo'n sat
Copile mici: ea le-a purtat
Pe braţe, şi e mult de-atunci,
De mult s'au măritat!

Acum pe cîrje se proptea
N'avea puteri şi tot venea.
„Pe-aici, pe-aici e drumul lui....
E noapte acum... ba încă nu-i....

www.dacoromanica.ro

L'am aşteptat: atît aş vrea
Să pot de-acum să-i spui"!

Insfîrşit moare bătrînă şi arsă de dorul vechiului ei iubit:

Şi Sînta Vineri s'a plecat
Spre moart'apoi, i-a sărutat
Inchişii ochi — „Te depărtezi
Cu dragul gînd, că ai să-l vezi!"
Oh, omule, eşti înşelat
In toate cîte crezi!
„A ta e mergerea mereu
Spre ţintă — drum îngust şi greu
Dar ţinta niciodată nu-i
A tal Şi'n gînd tu tot ce-ţi pui
E numai vis, căci Dumnezeu
Te poartă 'n voia lui!"

E ciudat cum a putut d. Coşbuc, care defineşte el însuşi idealul: *a ta e mergerea mereu spre ţintă,* după cum o ştim cu toţii, să ia de martiră şi eroină a acestui ideal o femee pasivă, căci, idealul e o ţintă după care alergi mereu, iar n'o aştepţi necontenit cum face această fată de împărat. Iată de ce poezia *Ideal* ni se pare greşită în concepţia ei. Ca tratare însă, sunt pasagii incomparabile şi din cauza greşitei concepţii a idealului, poezia nu-şi pierde valoarea; fata e la fîntînă:

— şi cînd i-a spus
Flăcăul cel dintîiu cuvînt,
Ea se uita speriată, 'n vînt.
Şi ca certat, apoi şi-a pus
Privirile 'n pămînt.
„Aş vrea ca şi la 'ntorsul meu
Să fii aici să-mi dai să beu —"

www.dacoromanica.ro

Iar ea tot nemişcată stînd
Cu ochii 'n jos şi tremurînd
De lupta ei, tîrziu şi greu
Rosti sfioasă: „Cînd?"

„Şi mîne poate... mai tîrziu...
Ori peste-un an! nici eu nu ştiu.
Sunt fiu de craiu. Cărarea mea
Pe-aici va fi... ne vom vedea,
De-acum iubitul tău să fiu
Iar tu iubita mea —"

Gingăşia exprimării subitei şi adîncii dragoste, care o apucă pe fata de împărat, lupta între ruşinea ei de fată şi trebuinţa imperioasă de a şti cînd se întoarce flăcăul; apoi răspunsul încurcat al acestuia, nelimpede şi nedeterminat, cum sunt toate promisiunile idealului; încrederea fetei şi iluziile ce-şi făcea pe baza unor promisiuni aşa de nesigure, şi, prin alegorie, iluziile noastre proprii şi slabele lor baze, aşa de concis şi de poetic exprimate! Apoi, adînca melancolie ce respiră din povestirea aşteptării necontenit înşelate a nenorocitei fete! Gîndurile ei:

„O fi bolnav! o fi murit!
O Doamne, el ar fi venit
De atîta timp — mai ştiu şi eu!"

sau:

Tu vînt de seară. 'n calea ta
Nu l-ai văzut venind cumva?
Şi nici tu, nor, nu l'ai văzut
Prin multe lumi cîte-ai trecut?"

*

O chestie care mai trebue atinsă, cînd se vorbeşte de d. Coşbuc, este cea a originalităţii. Cititorii îşi mai a-

www.dacoromanica.ro

mintesc de scandalul provocat la 1894 de broşura unui erudit de provincie, d. Grigori N. Lazu, urmată de mai multe articole ale sale şi ale altora, în care se susţinea că multe din poeziile d-lui Coşbuc sunt plagiate după originale străine, şi că tot astfel s'ar putea să fie cazul şi cu poeziile, ale căror original nu se găsise încă.

In nota, pe care o publică d. Coşbuc la sfîrşitul *Firelor de Tort,* se răspunde şi jandarmilor rurali ai literaturii, cum îşi porecleşte d. Coşbuc criticii. Bine, fie şi jandarmi rurali — dar, oricum, jandarmi! La 94 am luat apărarea în *Convorbiri Literare,* a originalităţii d-lui Coşbuc, şi, făcînd abstracţie de *Nuşa,* de *Romanţă,* mă încercam să arăt că se exagerează din cale afară această chestie a originalităţii, şi că unele din poeziile d-lui Coşbuc, deşi sunt inspirate vădit de altele, fiindu-le superioare prin tratare, nu li se mai poate imputa că ar fi plagiate. Acum d-l Coşbuc răspunde tuturor criticilor şi lămureşte cum s'au strecurat printre poeziile sale originale şi traduceri. „Apoi am şi eu un păcat: îmi ţiu într'o grozavă neregulă hîrtiile şi sunt nepăsător, scriu şi public, ori scriu şi rup, tot una mi-e. Iar *„Baladele şi Idilele"* s'au publicat aşa cam fără rînd, fără interesarea mea directă, şi s'a făcut o confuzie, etc". N'avem niciun motiv să punem la îndoială buna credinţă a unui aşa de puternic talent ca d. Coşbuc, dar, oricum, e regretabil, că d-sa e aşa de „artist modern" ori mai bine: „fin de siècle" în purtarea cu hîrtiile sale, şi prin neglijenţa sa induce pe cititori în eroare, fiindcă, oricum ar fi, traducerea e traducere, şi originalul e original, şi nu e plăcut să descoperi ce ai admirat ca idee minunată şi nouă, ceva imprumutat cine ştie de unde.

Se înţelege că sunt mijloace, pînă la un punct, de a

www.dacoromanica.ro

judeca originalitatea unui poet. Cînd opera tratează o idee de domeniu comun, sau cînd technica, felul imaginilor întrebuinţate sunt de cele care se întîlnesc pe la toate miile de lirici, atunci nimeni nu mai pune cine ştie ce greutate pe fond şi originalitate, şi nu-i găseşte autorului nici mare merit, că n'a copiat pe nimeni, nici mare vină că a dat prin averea altuia. Forma e lucrul important.

Cam tot aşa sunt şi anecdotele hazlii orientale sau occidentale, cum ar fi: *Puntea lui Rumii, Toţi Sfinţii, Profeţia* din No. I al *Epocei Literare* ori *Haide....* — toate mai mult sau mai puţin spirituale. Ce originalitate se poate cere unei asemenea anecdote tratate şi păstrate în toate limbile vechi şi noi, după cum arată d. Coşbuc despre *Haide?* A crede măcar un moment că subiectul din *Profeţie* e original al D-lui Coşbuc, şi apoi a striga ca un desperat cînd vrei să descoperi contrarul, înseamnă a fi naiv şi cam ageamiu în ale literaturii, ceia ce au şi dovedit unii jandarmi rurali ai d-lui Coşbuc. Că aceste subiecte de prin *Fliegende Blätter* împrumutate şi ele cine ştie de unde, sau, în tot cazul, auzite din povestire, sau citite şi versificate apoi de unul şi altul, se pot perfecţiona, nu mai rămîne vorbă, şi d. Coşbuc ne dă un exemplu în *Toţi Sfinţii,* inspirată de cupa regelui Witlaf a poetului american Longfellow şi superioară acesteia, totuşi nu e deosebită, căci, ceia ce face ca o anecdotă să se popularizeze şi să treacă din gură în gură e tocmai spiritul cuprins în ea. Cînd dar citim la d. Coşbuc:

Şi cît ce-avea paharul gol
Le mai venea un sfînt în minte

iar într'o traducere germană a lui Longfellow:

www.dacoromanica.ro

Und so oft Becher geleert war,
Ein Heil'ger fiel ihnen noch bei,

cu greu s'ar putea nega că avem acelaş lucru în două limbi deosebite; şi nu mai vorbim de mersul aproape identic din ambele poezii, cu deosebire că e mai bine la d. Coşbuc. Ce urmează de aici? Că poetul e plagiator? Nicidecum, dar că a versificat foarte bine o anecdotă de domeniu comun. Că e original? Tot aşa de puţin; care versificator de anecdote are asemenea pretenţii? Se înţelege că de aici nu avem dreptul să punem pe aceiaş treaptă pe d. Coşbuc şi pe d. Speranţă, anecdota însă rămîne anecdotă, şi nu prin anecdote trece la nenumire numele unui scriitor.

Nu e însă tot aşa cu poezii ca *Rugămintea din urmă*, căci aceasta nu e deloc anecdotă, ci un subiect foarte personal tratat de Lermontov, celebrul poet rus. Poetul pretinde că a versificat numai legenda în proză a unei ilustraţii dintr'o revistă germană — cam lungă legendă, ce conţine întreaga poezie a lui Lermontov! E foarte adevărat că poezia romînească are vreo cîteva strofe deosebite, dar ce să zicem la citirea următoarelor:

Şi-auzi acum! De-or întreba
In sat de-a mea venire.
Tu 'n loc de adevăr să spui
Că n'ai de mine ştire,
Că n'am fost la un regiment
Dar spune-le ce-ţi place
Că pentru ei ori viu ori mort
Tot una face.

şi dintr'o traducere germană a lui Lermontov:

www.dacoromanica.ro

Sobald du kehrst nach Haus zurück,
So melde, Nein doch, mein Geschick —
Ich rede frei von Herzen
Wird keinen Menschen Schmerzen.

Apoi cum se întîmplă, ca soldatul byronianului rus, autor al romanului *Un erou al timpului nostru,* să vorbească cu aceiaşi amărăciune sceptică despre foştii săi cunoscuţi ca şi cel al optimistului Coşbuc? Aceiaş întrebare despre nepăsarea murindului pentru iubita sa şi indiferenţa pentru posibila călcare a credinţei ei. Aceste sentimente nu se potrivesc cu cele ce simte d. Coşbuc, şi prezintarea unui murind în aşa chip e caracteristică pesimiştilor ruşi ca Lermontov sau chiar şi contele Tolstoi cu al său *prinţ Andrei.* Soldatul rus isprăveşte cu amintirea iubitei, de care nu-i mai pasă. Soldatul romîn mai adaugă:

Şi-acum dă-mi mînal A sunat
Gornistul de plecare,
Dă Oltului din partea mea
O caldă sărutare
Şi-ajuns în ţară, eu te rog
Fă-mi cel din urmă bine:
Pămîntul ţării să-l săruţi
Şi pentru mine!

Adică, soldatului i-au devenit indiferenţi prietenii şi iubita, dar se mai gîndeşte la apa Oltului şi la pămîntul Olteniei! Cît de bine se cunoaşte că d. Coşbuc s'a încercat să exprime nişte gînduri, pe care nu şi le asimilase, şi nu şi le poate asimila din cauza diametral opusei concepţii a vieţii, şi că, deci, *Rugămintea din urmă* nu e originală, ci imitaţie, cu toate schimbările introduse de domnia-sa.

www.dacoromanica.ro

Mai rămîne să mai facem o scurtă observaţie asupra poeziilor *Vîntul*, *Seara*, *Prahova*, aşa de caracteristice prin concepţia şi tratarea lor. E vorba de personificarea *Serii*, a *Vîntului* etc. şi printr'un exemplu am arătat pe larg procederea d-lui Coşbuc, şi am amintit că el nu ni-e cunoscut nici din literatura romînă nici din vreo altă literatură, mai mult ori mai puţin cunoscută la noi în ţară. Aşa dar d. Coşbuc, ar putea fi original, şi ar fi indrodus o notă absolut nouă şi personală a sa în literatura noastră. Dar iată ce ne traduce d. Lazu din poetul indian Bhartrihari:

In juru-i vîntu 'abea suflînd
Cu fata 'n vorbă se aţiţă,
Şoptind cu drag şi sărutînd
Şi gura ei şi-acea gropiţă,
Ce face 'n obrăjel zîmbind,
Pe sînuri pline adiind
Ridică cămeşuica — uşor
Şi-i spune multe încetişor.

Cunoscînd tot aşa de puţin pe Bhartrihari ca şi pe alţi poeţi indieni şi orientali, nu suntem în poziţie de a afirma ceva. Procederea de personificare însă seamănă. Dacă aceasta e o notă deasă în poezia orientală, nu ştiu! E păcat că un om aşa de învăţat ca d. Lazu, neştiind ce se cheamă originalitate în artă, şi-a pierdut vremea sfărîmînd uşi descuiate, în loc să urmărească ceia ce era într'adevăr de urmărit, şi ce numai un om aşa de citit ca dînsul putea să facă.

Dar despre originalitate, putîndu-se vorbi mai pe larg, să încheiem aici cu cea a d-lui Coşbuc.

www.dacoromanica.ro

III

„DE VÂNZARE", ROMAN DE MORAVURI SOCIALE

Recensia ce o facem acestui roman se va părea multora prea indulgentă şi prea favorabilă autorului mai ales că vine din partea unuia, care a criticat cu atîta asprime pe D-nii Vlahuţă şi Coşbuc. Totuşi, după cum se ştie, nimeni nu aplică în critică absolut aceeaşi măsură tuturor celor criticaţi. Cînd te ocupi cu opera unui începător, care dă semne de mare talent, atunci mai închizi ochii asupra defectelor sale sau, dacă le pui în evidenţă, întrebuinţezi alt ton decît atunci cînd defectele şi slăbiciunile se găsesc la vreun artist cu reputaţia formată şi stăpîn pe technică şi pe mijloace de exprimare. Şi e drept să se urmeze aşa, fiindcă unui scriitor de real talent, care a scris două - trei volume, nu-i mai pot fi iertate defectele începătorului, şi unui scriitor cu mari pretenţii trebue să i se ţină seamă de toate părţile slabe, fiindcă tocmai acestea vor fi imitate de începători.

Nu-i acesta însă cazul D-lui Nottara. D-sa se prezintă, pe cît ştim, pentru prima oară înaintea publicului, romanul său trădează încă pe unele locuri neîndemînarea unui începător; însă cu toate acestea conţine în germene atîtea şi atîtea calităţi, care cu timpul sperăm că vor ajunge la deplina lor desvoltare, încît nici nu ne vom mai permite să relevăm părţile slabe.

www.dacoromanica.ro

Sunt două feluri de artişti: unii care duc pînă la apogeu o faţă oarecare a artei lor; şi alţii, care, prezentîndu-se sub mai multe feţe, sunt inferiori poate în toate artiştilor din prima categorie, isbutesc însă să creeze ceva nou prin combinarea mai multor calităţi la un loc. Un exemplu cunoscut va lămuri mai bine această idee. Richard Wagner nu e aşa de mare muzicant ca Beethowen şi Mozart, nici tragedian ca Shakespeare, totuşi nici ceea ce Shakespeare, nici Beethowen n'a putut face aceasta a făcut-o Wagner, combinînd tragedia şi muzica, dîndu-ne un gen nou, o artă nouă — drama muzicală.

Dacă trecem acum la ţara noastră, la marele nume ale literaturii noastre contemporane, vedem că toţi artiştii noştri s'au distins numai prin cîte o calitate: aşa de ex. poetul Abraham Steurmann numai printr'o concentrată bogăţie de idei, lipsită de sentimentalitate; alt poet tot aşa de mare, d-l Adrian Verea printr'o infinită delicateţă şi profunditate de sentiment, lipsită însă de idei; printre nuvelişti şi romancieri, se disting mai întîi N. D. Popescu şi Panait Macri, cel dintîi cu o imaginaţie bogată dar mai mult sau mai puţin glumeaţă, cel de al doilea cu imaginaţie tot bogată, dar tragică şi fioroasă; avem apoi pe D-na Smara, fină cunoscătoare a sufletelor femeilor, care aspiră la o soartă mai bună, şi pe D-l Ion Gorun, psihologul bărbaţilor doritori de realizarea idealelor; avem în fine printre atîţi bărbaţi şi femei de talent pe D-na Sofia Nădejde, şeful şcoalei realiste din Orient, şi ca să citäm un exemplu din alt domeniu literar, avem pe maestrul Gherea, care pe cît e de tare în calităţile dobîndite de la mediul social înconjurător, pe atît e de slab în cele înnăscute. Vedeţi prin urmare destule exemple —

www.dacoromanica.ro

celebrităţile literaturii noastre contemporane — toţi scriitori care posedă cîte o singură calitate, ce e drept în grad foarte înnalt, — dar numai cîte una. A venit timpul ca şi la noi să se nască un Wagner al nostru după atiţia Shakespeare, Beethowen şi Mozart, şi ne pare că în acest talentat tînăr, Const. I. A. Nottara, există stofa trebuincioasă pentru un artist, care să rezume în el toate calităţile predecesorilor săi.

Toate aceste calităţi le are şi D-l Nottara şi, afară de acestea, mai posedă încă şi vreo alte trei absolut nouă în literatura noastră, asupra cărora va trebui să ne oprim mai mult. E drept, că, dacă-l judecăm după fiecare calitate în parte, d-sa este departe de a egala măcar pe predecesorii săi în literatură: nici profunditatea ideilor d-lui Steurmann, nici delicateţea sentimentelor cîntate de D-l Adrian Verea, nici realismul D-nei Nădejde etc., nu le-a ajuns tînărul nostru romancier! O singură calitate o are poate în acelaş grad cu unii din reprezentanţii de frunte ai literaturii noastre: aceasta este cea proprie genului literar înpămîntenit la noi de marele democrat, d-l C. Mille în celebrele sale nuvele din volumul *„Feciorul Popei“*, şi cultivat apoi cu atîta succes de excelentele reviste literare *„Kikirezu“* şi *„Jartiera“*. Şi ce e mai în avantagiul său este tocmai asemănarea mai mare ce o are D-sa cu D-l Mille decît cu redactorii de la citatele reviste. Pentru a arăta deosebirea între D-nii Mille şi Nottara de o parte şi *„Kikirezu“* şi *„Jartiera“* de cealaltă, ne-am servi de cuvintele lui Heine care, făcînd în *„Romantische Schule“* o comparaţie între scriitorul englez Sterne şi romancierul german Jean Paul, zice că cel dintîiu „zeigt sich dem Publikum ganz entkleidet, er ist ganz nacht; Jean Paul hingegen hat nur Löcher in der Hose“. Tot

www.dacoromanica.ro

aşa Sterne al nostru ar fi reprezentat prin cele două reviste, iar Jean Paul prin D-nii Nottara şi Mille. Atît la unul cît şi la celălalt găurile sunt mari şi cu artă practicate, amîndoi sunt însă îmbrăcaţi, dealtfel în haine de bal, şi astfel sunt la adăpost în contra D-lor procurori, care ameninţă să prefacă pe ai noştri Sterne în nişte martiri ai ideilor lor.

Din ce cauză, D-l Nottara seamănă mai mult cu Jean Paul decît cu Sterne, se va vedea din analiza calităţilor sale speciale care-l deosebesc de ceilalţi scriitori.

Prima sa calitate e o adîncă seriozitate şi religiozitate; D-l Nottara crede — şi cu drept cuvînt — că d-sa este un fel de apostol şi de evanghelist, trimes de Dumnezeu să ne lumineze nu numai pe noi Romînii ci şi pe alte noroade. Romanul său poartă următoarea deviză a evanghelistului Luca: „Viderunt oculi mei salutare tuum lumen ad revelationem gentium", sau pentru cei ce nu ştiu latineşte ca D-l Nottara: „Văzură ochii mei lumina ta mîntuitoare pentru luminarea noroadelor". Autorul şi-a pus deviza în latineşte tocmai fiindcă se adresează la noroade şi nu numai la noi Romînii. Să nu se creadă însă că religiozitatea autorului se mărgineşte numai la deviză. Nu! Toţi eroii săi sunt de o religiozitate profundă şi mistică. Eroina principală a romanului, d-na Katia Pancu, încă de pe cînd era copilă internată într'o şcoală de călugăriţe catolice, avea „un suflet ahtiat după lume, sgomot, lux, primejdii de amor şi adulterii, trăia în atmotsfera cărţilor lui Walter Scott, murmurînd în delirul iluziilor:

„Rowena Woodstook... Rowena Woodstook..."
Citea pe Walter Scott precum şi alte romane fiindcă „era

www.dacoromanica.ro

înăscută în ea curiozitatea stupidă şi brutală de a şti tot. . . ."

Atît în copilărie cît şi în toată viaţa sa de femeie măritată şi mamă a trei feciori, era foarte religioasă, se credea sfîntă şi era considerată şi de oameni, şi mai ales de D-l Nottara, ca atare. O adîncă cunoştinţă a celor teologice reiese din această carte. Să citim la întîmplare: „Cînd trecea în trapul cailor, de la şosea, unde fusese să ia aer, să respire liniştită în urma unui nou triumf, lumea se pleca în toate părţile. Ea cu zîmbetul triumfător mulţumia ca o regină. Trecea ca o sfîntă în carul de triumf: un landou mare tras de doi cai negri, cumpăraţi la o expoziţie din străinătate. Purta o rochie de catifea albastră. In umbra serii luciul catifelat al părului îi da un aer distins. Răsturnată şi gînditoare în colţul landoului, părea o regină ce urmăreşte cuceriri de pămînturi străine, iar zîmbetul de sfîntă de pe buzele roşii trandafirii, amintea pe acele femei medievale pasionate după glorie, după vreo dragoste romantică, din partea vreunui pagiu al curţii, sau al vreunui prinţ străin".

Trebue să adăugăm că în altă parte, vorbind despre caii D-nei Pancu, autorul îi numeşte „trotori negri de viţă princiară" probabil o rasă de cai foarte rară. Cîte vieţi de ale sfinţilor şi de ale sfintelor nu va fi citit d-l Nottara, pentru a ne putea da atîtea detalii asupra vehiculelor lor obicinuite, asupra rasei cailor, asupra hainelor, roşaţei buzelor, surîsului etc.

Cel mai simpatic dintre amanţii acestei femei sfinte, a fost Teodor Chrysang Baldovin, descendentul unei familii princiare din Moldova. Fiind trimis de tatăl său la Roma ca să înveţe teologia, îşi ia studiul în serios, ca puţini alţi Romîni din străinătate. Îşi împărţeşte timpul

www.dacoromanica.ro

în două părți egale: o parte o petrece prin oarecare case cu „femei decăzute și sentimentale", cealaltă o petrece citind cu foc toți scriitorii bisericești, al căror nume au trecut vreodată pe la urechile D-lui Nottara, și cu aceiaș aprindere studiază atît pe Sfîntul Augustin cît și mai ales pe.... Petronius. Scena se petrece pe la 1850; dacă s'ar fi petrecut pe la 1896, desigur că Baldovin ar fi citit cu acelaș entuziasm religios și operile teologice romînești, apărute în ultimele timpuri, cum ar fi *Ghiveciul* d-rului Urechia, între altele. Din toate acestea se vede că D-l Nottara și-a făcut o ocupație cît se poate de serioasă din studiul teologiei.

Dar nu numai religios este Teodor Baldovin ci și mistic. Misticismul și-l datorește, conform cu ideile d-lui Gherea, mediului social în care trăise și cărților citite. Inainte de a pleca în Italia, intra foarte adesea ori în biblioteca tatălui său, într'o cameră cu ferestrele spre grădină, fapt care predispune foarte tare la misticism, după cum se știe de oricine, și acolo citea pravilele lui Matei Basarab, ale lui Vasile Lupu și mai ales anaforale, isvoade și hrisoave domnește. Misticismul adînc dobîndit din lectura unor asemenea cărți l-a păstrat toată viața; în amintirea misticului domn Matei Basarab și a misticei sale pravile, și-a botezat un băiat cu numele Matei.

Toți sunt religioși, mistici, fanatici, locuesc în camere bizar, fantastic, mistic mobilalte, pe jos cu.... laicere țărănești, cu linguri de lemn cioplite de pușcăriași, cu tablouri cumpărate la ovreii de pe misticul nostru bulevard. Toate mistice și fantastice! După ce D-na Pancu se mută în București, într'un palat de pe Calea Victoriei, își mobilează camerele ei tot mistic și bizar cu mobile luxoase după ultima modă și se îmbracă tot așa fantas-

www.dacoromanica.ro

tic, bizar şi mistic. Intr'un cuvînt avem încă un caracter nou, necunoscut pînă acum literaturii romîne, misticismul, nota caracteristică podului Mogoşoaei, teatrului Hugo, cafenelei Fialkovschi şi altor locuri bizare şi mistice, foarte frecventate de altfel de cetăţenii Capitalei, aşa de mistici şi bizari şi ei, cu toate că misticismul nu-şi găsise încă expresia literară.

O a treia calitate pe care n'o au ceilalţi fruntaşi ai literaturii noastre, cel puţin nu într'un grad aşa de înalt, este întinsa cultură a D-lui Nottara. Mai toate persoanele romanului său sunt oameni foarte citiţi. Unii dintre dînşii posedă toate cărţile buchiniştilor de pe Bulevardul Academiei. Eroina principală a făcut într'un pension de călugăriţe catolice studii serioase şi întinse asupra evului mediu, cunoaşte foarte bine pe regii feudali din evul mediu, anume pe... Ludovic al XIV, al XV şi al XVI şi mai ales pe amantele lor, pe medievalele Madame de Pompadour, M-me du Barry, M-elle de la Vallière, M-me de Montespan, şi mai bine decît orice cunoaşte detalii asupra intimităţii acestor medievali, cînd rămîneau singuri.

D'apoi psichofiziologia cît de bine o cunoaşte romancierul Nottara.

„Tabloul îi veni mai tîrziu în minte din cauza dispoziţiei cerebrale, în care se aflase cînd primise senzaţia. Acceleraţia fusese tîrzie. Emoţia fusese suferită într'o stare aproape anormală" citim la pag. 50, sau la pag 110:

„Cînd a deschis portiţa, scîrţîi. Senzaţia fu rea şi i-a rămas întipărită în celulele creierului o vreme îndelungată, un aşa fenomen neînsemnat în aşa împrejurări", şi alte nenumărate pasagii în care vedem că D-nul Nottara este un profund psiholog şi a făcut numeroase şi

www.dacoromanica.ro

serioase observaţii psichofiziologice, sau mai bine zis, psihiatrice.

Dar talentul său de adînc cunoscător al sufletelor omeneşti şi de învăţat psihiatru şi-l arată D-l Nottara cînd vorbeşte de Matei Baldovin, cel botezat după numele voevodului feudal şi medieval, autor al misticelor pravile. Acest Matei Baldovin e în acelaş timp şi copilul iubit al tînărului nostru romancier, fiindcă printr'o fericită întîmplare seamănă cu D-l Nottara în toate. Iată-i portretul fizic: „Unul (Matei) purta o haină de catifea fumurie, cămaşe de mătase şi o cravată uşoară de crèp negru, îndoită de două ori înprejurul gîtului şi făcută nod la mijloc. Avea o figură simpatică. Mai mult brun. Purta părul puţin mare şi dat pe spate. Ochii mari şi negri, privirea excesiv de gînditoare, aproape bolnăvicioasă. Un observator ar fi surprins în privirea lui ani mulţi de gîndire, de visuri nebune şi de nopţi nedormite". Intr'adevăr: „era frumos tînărul om!" cum zice şi autorul în altă parte. „Era palid. In obrajii albi marmoreali se vedeau vinele albastre, ca într'o statue de ceară. Avea figură blîndă, buza de jos aproape îndoită şi ieşită în afară, caracteristica ambiţioşilor şi scepticilor. Barba mică şi despărţită în două. Intreaga lui figură reamintea un Christ, aşa cum îl zugrăvesc pictorii deobiceiu. Venea din Italia".

Ce plăcut vor fi surprinşi cei ce avînd mulţumirea să cunoască din vedere pe D-l Nottara vor vedea marea asemănare a lui Matei Baldovin cu d-sa! Dar asemănarea nu e numai fizică. Matei este şi el o natură de elită, religios şi mistic, o sensibilitate de romancier romîn, poet, sculptor şi criminolog, într'un cuvînt artist şi învăţat ca şi d-l Nottara. Şi mai întîi, ca să ne oprim la sen-

www.dacoromanica.ro

sibilitatea sa, aceasta este extraordinară şi neînţeleasă, pentru oamenii ordinari. Matei aude sgomotul ce-l fac stelele în mersul lor pe bolta cerească şi sgomotul ierbii în creşterea ei înceată; deosebeşte sute de mii de nuanţe de culoare — milioane chiar — pe o foiţă de.... spanac şi cînd bea ţuică are mii de senzaţii de miros şi de gust; aşa dar chiar şi cele două simţuri inferioare le are mai desvoltate decît altă lume. Fericit om, vor zice cititorii! Ei nu! nu e fericit, ci din contră cel mai nenorocit om din lume, şi din motive foarte binecuvîntate: nu ştie ce nume să dea acestor nenumărate nuanţe ale impresiilor primite prin simţuri! Intr'adevăr mare nenorocire, şi din această cauză Matei se plînge aşa de des şi aşa de amar, încît ar înduioşa şi pietrele. Altă asemănare cu d-nul Nottara este că amîndoi sunt oameni umblaţi şi cunosc operele de artă însemnate cu steluţă în ghidurile lui Baedecker. După cum D-l Nottara aseamănă capul lui Matei cu al unui Christ, aşa cum îl zugrăvesc pictorii de obiceiu, tot aşa şi Matei la rîndul său, dar cu mai multă precizie, aseamănă pe răposatul său tată Teodor cu „Christus al lui Mathäus Grünewald", pe mama sa cu „*Melancolia* lui Domenico Feti", pe soră-sa Magda cu „Magdalena pocăindu-se a lui Rafael", şi aşa mai departe.

Ar fi fost trist ca o natură aşa de distinsă ca Matei Baldovin să treacă prin lume fără să inspire adîncă iubire unei inimi originale şi curate cum era Margareta, sora unui prieten al său. Margareta îl iubeşte însă şi deaceea de mai multe ori îl îndeamnă să iasă din nenorocita melancolie că nu poate găsi nume tuturor nuanţelor de culoare pe care le vede, îi spune că îl iubeşte „ca pe un sfînt" şi alte multe lucruri gingaşe. In sfîrşit îi oferă întîlnire noaptea în grădină. Cînd primi scrisoarea, Ma-

www.dacoromanica.ro

tei era ocupat cu nişte pregătiri de sinucidere; totuşi mai amînă acest important act în viaţa unui om, se duce la locul întîlnirii „şi se întinde pe o bancă sub mesteacănii argintii şi plecaţi de ramuri. O umbră răsări în întuneric, crengile arborilor se deteră la o parte şi Margareta, semănînd cu *Madona* lui Holbein de la Dresda era lîngă el. Fără să zică un cuvînt îi luă mîinile într'ale ei şi rămase aşa cîteva minute. Se plecă apoi peste faţa lui albă, transparentă şi catifelată, şi-l sărută. Ii netezea părul. Baldovin se uită la ea şi privia toate acelea ca un copil, ca un idiot, ca un om fără simţuri, „un mort cu ochii vii".

— Mai vorbesc ei ce vorbesc, se mai plînge Matei de nenorocirea lui, că nu găseşte nume tuturor impresiilor sale, ba, ceia ce e şi mai rău, că nu mai primeşte impresii aşa de nuanţate ca mai înainte. Margareta îl săruta mereu.

Dar, fiindcă întîlnim o pagină, care va rămînea de sigur celebră în literatura noastră şi pe care deosebiţii noştrii autori de antologii cu gustul lor ales, se vor grăbi s'o primească în operile lor didactice, s'o reproducem şi noi aici:

— Matei Baldovin se liniştise şi privia cu ochii de mort. Ea, văzînd că tace, îl întrebă din nou:

— Mă iubeşti?.... spune.... te iubesc ca pe un sfînt, de ce nu voeşti să-mi spui acelaş lucru?

— ?

— Pentru ce?

— Pentrucă nu pot să mint. Nu simt nimica. Acel om, care ar fi putut iubi vreodată.... a murit în mine. Limba, cu care aş fi putut să-ţi spun aceste cuvinte divine şi dulci, a putrezit şi-am aruncat-o. Inima, care ar

www.dacoromanica.ro

fi bătut la auzul cuvintelor „te iubesc" s'a atrofiat. Ce poţi să faci dintr'un arbore putred?....

— De ce vorbeşti aşa? N'ai dormit de multe nopţi. Truda aceea ţi-au distrus nervii. Haide să te culci. Iţi aştern ca la un copil, ai să dormi bine, şi mîne dimineaţă n'ai să mai vorbeşti astfel....

— Dacă intru în casă nu mai pot dormi, mă doare capul, aici e mai bine....

— Ce om.... Te iubesc mult, mult.... lasă-mă să te sărut.

— Dacă găseşti o senzaţie vie în sărutat, sărută-mă.

— Fireşte.

Cititorii vor găsi poate că prea e naivă Margareta, atît în toate vorbele ce le spune, mai ales în ultimul „fireşte" cît în toată purtarea ei; ce înseamnă să dai unui tînăr om întîlnire într'o frumoasă noapte de vară sub mesteacăni argintii şi plecaţi de ramuri, şi apoi să-l îndemni să se culce? S'ar înşela însă cititorii dacă ar judeca aşa. Margareta vorbeşte naivităţi, fiindcă nu poate vorbi altfel cu acest sfînt şi dacă-l îndeamnă să se culce apoi acest îndemn e numai „une façon de parler" dictat de delicateţa ei virginală. Proba e şi dialogul lor mai departe:

„Margareta îl sărută cu toată pasiunea şi dragostea ei de optsprezece ani.

— Ce frunte rece.... Uite, ţi-e frig, tremuri.... haide să te culci.

Ţi-aştern eu şi te culc ca pe un copil mic de cinci ani....

—Nu, nu, degeaba.... nu mai pot iubi, sunt un paralitic moral...,

www.dacoromanica.ro

— Cum te-aş iubi.... Ţi-aş înţelege toate sentimentele, cele mai subtile chiar....

— De ce nu înţelegi că sunt putred....

— Vorbeşti ca un copil....

— Vorbesc ca un om ce-şi dă seama de tot ce se petrece.... Dacă ai avea un altul frumos şi genial, aşa e că l-ai iubi pe acela?.... Ai trebuinţă ca să-ţi împlineşti o funcţie psichofisiologică, de aceia mă iubeşti.

— Ce ceri de la o femee, care te iubeşte mult.... mult?....

— Eu?.... Nu cer nimica, eu nu mai trăesc, nu mai simt, sunt atrofiat....

— Hai să lăsăm vorba, că e frig şi se face ziuă. Nu vrei să te culci?....

Mîine ai să rîzi şi ai să vorbeşti altfel....

— Nu, lasă-mă.... lasă-mă, te rog....

— Mă duc, dar vezi, nu mai sta mult că ai să răceşti şi-mi eşti drag....

Margareta începu să plîngă.

Şi plecă.

Am reprodus întreagă această splendidă pagină, căreia cu greu i s'ar găsi perechea numai în celelalte literaturi dar nici chiar într'a noastră. O fată de optsprezece ani, gingaşă şi curată ca o floare, are trebuinţă să-şi îndeplinească o funcţie psicho fiziologică şi se măgulește cu speranţa că acest distins şi simpatic tînăr o va ajuta. Ce înfinită delicateţă şi cîtă discreţie în exprimarea acestei legitime dorinţi! „hai să te culci, ţi-e frig, îţi aştern eu, mi-e frig şi mie!“ şi Matei privind-o cînd ca „un idiot.... ca un om fără simţuri“, cînd „cu aerul unui stu-

www.dacoromanica.ro

pid, unui idiot" etc., — privirea obicinuită a tuturor eroilor şi eroinelor d-lui Nottara — răspunzînd la toate îndemnurile ei: „nu pot, sunt putred, sunt atrofiat, sunt paralitic!" etc. Margareta care iubeşte pentru prima oară nu înţelege nimic din replicele lui Matei care-şi petrecuse şi el ca şi tată-său, mare parte din tinereţe citind pe acelaş teolog..., Petronius; ea se plictiseşte însfîrşit de atîta ezitare şi tae scurt:

„Hai, să lăsăm vorba":

pentru dînsa sunt numai vorbe ceia ce pentru nenorocitul tînăr era realitate.

Şi Margareta atunci să înceapă să plîngă de necaz şi să plece! După aşa ruşine ce era de făcut? Se întoarce în casă şi-şi caută revolverul apoi ieşi afară în grădină.

— „Ce prostie.... Ce m'a împiedicat? hî.... razele lunii?....

— „Eşti stearpă.... eşti stearpă.... eşti stearpă.... Nu meriţi nicio privire, eşti luminată de soare.... eşti stearpă... eşti stearpă ca sufletul unei femei" etc...

Ce justă observaţie! Matei Baldovin ştie foarte bine că nici luna şi nici sufletul unei femei nu sunt atît de sterpe, pe cît zice el, şi dacă e vorba de stîrpiciune apoi i s'ar cuveni acest epitet altcuiva, dar aşa e făcut omul, egoist, şi aplecat să pue în spatele altora propriile sale defecte. Şi iată-l, tot aşa, şi acest copil iubit al d-lui Nottara împuşcîndu-se de necazul lunii celei sterpe:

„O flacără roşie, o detunătură puternică şi atomul răzleţit din sfera comună, urmaşul generaţiilor trecute, care rătăcesc un timp în univers, pierzîndu-şi echilibrul universal, căzu pentru vecie spre a intra în altă formă.." zice învăţatul autor.

www.dacoromanica.ro

Acum după ce am dat o idee mai puţin decît sumară despre romanul D-lui Nottara, după ce ne-am oprit mai ales asupra calităţilor sale proprii, pe care ceilalţi luceferi ai literaturii noastre nu le au, fără a releva măcar întrucît d-l Nottara le este inferior în alte privinţi, să ne ocupăm puţin şi cu stilul acestu-i tînăr plin de speranţă. Dintre deosebitele direcţii stilistice care au ieşit mai la suprafaţă în ultimile timpuri în ţara noastră, două sunt mai însemnate, cunoscute sub numele lor technic din retorică: spanachidismul şi neculaismul.

Sunt două direcţii cu totul opuse: prima, spanachidismul se numeşte stilul fără pretenţii, forma perfect adequată fondului, oricare ar fi acel fond, — şi fiindcă Romînii sunt un popor eminamente agricol, şi fiindcă şi fondul celor mai slabe lucruri tratate de dînşii este tot agricol, foarte drept şi nemerit s'a dat numele de spanachidism stilului adequat unui atare fond, termen idilic împrumutat de la acel nepreţuit zarzavat, spanacul, potrivit şi el pentru toate stomacurile, oricît de slabe ar fi ele.

Al doilea gen — neculaismul — este stilul „soutenu, qui a du nombre" imagini poetice, figuri retorice, dezordine de poet liric, entuziasm şi avînt de om amorezat, într'un cuvînt stilul înalt cu pretenţii legitime. Numele şi l-a luat de la D-l Nicolae Petraşcu, şi printre reprezentanţii săi de frunte, afară de D-nu Petraşcu, se numără ca cel mai însemnat d-nul Ionescu-Gion, marele nostru istoriograf.... de la Ateneu. E de prisos să mai insistăm asupra acestui însemnat gen de stil; el a fost bine şi în amănunte studiat de d-l Urechie ca şi spanachidismul de către D-nii Caragiale şi Anton Bacalbaşa, cunoscuţii noştri autori de retorică.

www.dacoromanica.ro

E întrebarea: care stil din aceste două feluri l-a întrebuinţat tînărul nostru romancier, căci se înţelege de la sine că autorul unei opere aşa de însemnate ca *„De vînzare"* trebue să se fi folosit de un stil care nu e al literaţilor obscuri, ci al unei şcoale dirigente, cum sunt cele două amintite.

Ceia ce am constatat şi în privinţa celorlalte calităţi cerute de la un artist, e adevărat şi pentru stil. După cum d-nul Nottara e departe de a ajunge pe D-l Steurmann în bogăţia şi profunditatea ideilor, pe d-l Adrian Verea în delicateţea sentimentelor şi pe toţi ceilalţi artişti înşiraţi la începutul acestei recensii în calităţile individuale, tot aşa de departe e şi de d-nul Petraşcu în privinţa imaginilor îndrăsneţe, poetice şi pitoreşti, cît de d-nul G. Ionescu-Gion cu stilul său aşa de veselnic şi de năvîrlios şi cu limba sa aşa de într'aripată.

Ca în toate celea, superioritatea D-lui Nottara stă nu în apogeul unei calităţi excluzive, ci în combinarea tuturora; nu e aşa de nicolaist ca d-nii Petraşcu şi Gion, dar în schimb este spanachidist ca nimenea altul în ţara noastră. Totuş, nici spanachidist exclusiv nu e, căci nu e lipsit de cîte douăzeci, treizeci de neculaisme pe fiecare pagină, numai de altă specie de cît cele cunoscute pînă acuma. La d-nul Petraşcu întîlnim expresii ca următoarea: „de unde isvorăşte fruntea înnorată a secolului?" sau „limba romînă era ca un cadavru, întrebuinţată numai cu servitorii" etc., şi ori cine poate admira îndrăsneala genială a unei imagini care consistă în isvorul unei frunţi înnorate şi a unui cadavru întrebuinţat numai cu servitorii!

D-nul Nottara nici nu se încearcă măcar să concureze cu D-nul Petraşcu; este aceasta o calitate sau un de-

www.dacoromanica.ro

fect? aceasta se poate discuta. S'ar putea zice că e un defect, căci stilul fiind lipsit de asemenea podoabe retorice e poate prea prozaic şi prea puţin literar; e cu toate acestea o calitate şi încă mare calitate: d-nul Nottara nu face artă pentru artă ca mulţi alţii; d-sa e un fel de Tolstoi, un fel de apostol, ai căror ochi văzură lumina mîntuitoare a domnului şi prin opere de artă voeşte mai întîi de toate să lumineze noroadele, cum zice deviza d-sale, şi nu numai să ne producă o emoţie estetică. Dacă privim lucrurile aşa, înţelegem uşor de ce neculaismele sale nu sunt voluntare ca la D-nu Petraşcu şi Gion, ci întîmplătoare — le face cînd poate, căci idealul stilului pentru d-sa este spanachidismul, pur şi simplu şi nu era lucru uşor să se găsească o formă adequată unui fond ca cel din romanul d-sale.

Ar trebui poate să citĕm vreun pasaj din care să se poată vedea mai bine cum tînărul nostru romancier ştie să combine cele două feluri de stil; dar fiindcă am citat mai sus cîteva bucăţi, şi fiindcă fiecare din cele 306 pagini, cîte le are cartea, sunt modele de aceiaş valoare, credem că ne putem dispensa. Ne-ar mai rămînea numai să observăm că prea s'au grăbit d-nii Caragiale, dr. Urechie şi Anton Bacalbaşa, acuma dar trei ani în urmă, cu osanalele cîntate d-lui Petraşcu şi numeroşilor spanachidişti şi că, judecînd după ceia ce a dobîndit literatura noastră în romanul „De vînzare", viitorul trebue să ne păstreze multe surprize.

Ca să terminăm, vom rezuma cele spuse: D-nul Nottara introduce trei note noi în literatura noastră: religiozitatea, misticismul şi o cultură pe cît de întinsă şi variată, pe atît de profundă. Toate calităţile de fond şi de formă, de inspiraţie şi de stil, pe care le întîlnim

www.dacoromanica.ro

la ceilalţi scriitori ai noştri, le posedă şi d-sa, deşi într'un grad inferior. Inaintînd în vîrstă şi devenind stăpîn pe technică, va ajunge să eclipseze, după cum sperăm, pe toţi acei numeroşi tineri geniali care cu pana lor talentată alimentează literatura noastră romînească.

www.dacoromanica.ro

IX

C. DIMITRESCU - IAŞI

www.dacoromanica.ro

C. DIMITRESCU-IAŞI

In 1900 Universitatea se afla sub proconsulatul lui C. Dimitrescu-Iaşi, rector de mai multă vreme, cu un fel de perpetuitate ce a dăinuit, dacă nu mă înşel, vreo doisprezece ani — durată, cred, neatinsă înainte ca şi pe urmă. Cu trei nume (în realitate ar fi trebuit să aibă patru, deoarece „Iaşi" masca „Tîrgul-Frumos", adevăratul lui loc de origine), el era universal cunoscut numai sub o poreclă: Coco.

— „Unde ne întîlnim deseară?

— „La cursul lui Coco".

— „De unde vii?"

— „De la Coco".

Singură, porecla definia omul şi regimul. Era profesor de istoria filozofiei antice şi reputaţia cursurilor lui cumpănia în cugetul multor studenţi, mai ales studente, pe cea a cursurilor Olimpianului, profesorul de istoria filozofiei moderne. Fericită tinerime, care nu ştia distinge! Totul îl deosebia de marele lui rival, începînd cu exactitatea zilei şi chiar a orei. Suferia adesea de extincţie vocală provocată de o laringită cronică, pe care şi-o întreţinea totuşi în cele mai alese bodegi ale Capitalei. Lume multă, aproape ca la T. Maiorescu, dar mai ales un „parter" de domnişoare dolofane, împăunate pentru a fi sub ochiul selectiv al profesorului. Înfăţişare strict porcină, trup rotund pe labe scurte de mare eleganţă vestimentară; nu el avea să apară în eterna jachetă

www.dacoromanica.ro

măslinie şi cu demodatul „demi-joben" al lui T. Maiorescu.... Haine de fantezie bine tăiate, ample veste colorate, străbătute de lanţ de aur, batiste de mătase fluturînd din buzunar ca steaguri de victorie, totdeauna ghetre; mers legănat de raţă. Chipul lui traducea trei impresii ce se armonizau nu ştiu cum: trăsături puternic semite, pe care nu le-aş putea preciza în ce constau; în colţurile gurii? în surîs? în mască?; o impresie porcină evidentă, mai ales în ochii mici, scăpărători de inteligenţă, scufundaţi într'un strat de grăsime ce le filtra rar luminile; şi, totuşi, o incontestabilă înfăţişare de filozof antic chel şi cu uşori zulufi fumurii deasupra urechilor; fruntea povîrnită, imprecisă în bila lucie a capului desgolit. Ar fi putut figura ca statuetă de teracotă argintie, reprezentînd în galantarele farmaciilor pe Hippocrate sau pe Galen. Scurtă barbă uşor şi îngrijit despicată şi izbitor de cănită; gît nu avea ci doar crăvăţi totdeauna de „sezon" şi cu perlă. Rectorul nostru iradia inteligenţa, după cum, scoasă mereu pentru a se „tampona", batista împrăştia parfum. Avea o mare uşurinţă de expresie; nu se servia de nici o hîrtie; putea vorbi un ceas jumătate fără repetirea unui cuvînt. Nimic însă din elocinţa solemnă, maiestoasă, cu suspensiuni voite a Olimpianului; ton mai mult de „causerie" persuasivă şi inteligentă ce captiva tinerimea.... Era, se pare, fermecător în relaţiile lui; în contactul cu studenţii, la rectorat, respira bunăvoinţa, spiritul transacţional, indulgenţa şi cordialitatea, care, între intimi, se transforma într'o inalterabilă jovialitate. Cu astfel de calităţi de ordin sufletesc şi social, şi-a menţinut, probabil, atîţia ani un rectorat înconjurat de competiţii; cu o autoritate „debonară" de rege Dagobert, prezida totuşi senatele cu tact, inteligenţă, fără a jigni

www.dacoromanica.ro

pe nimeni. Era Coco, „leneşul inteligent", cum îl va caracteriza N. Iorga în memorialul său O viaţă de om; *cîrcelului său de viţă înflorit de Silen i se supuneau ambiţioşii şi savanţii autentici, care n'aveau însă nici surîsul nici fluenţa verbală de mare împăciuitor...*

Care era graficul unui bărbat atît de înzestrat de natură? In afară de cursurile lui universitare, „Coco" mai era şi directorul „Seminarului pedagogic" de curînd înfiinţat, prin celebra reformă a învăţămîntului secundar a lui Haret (1899), al cărei inspirator, şi, în ori ce caz raportor la Cameră, fusese el. Seminarul era instalat în fosta Şcoală normală superioară, *ce avusese ea însăşi o şcoală de aplicaţie.... El se afla îngrămădit într'un corp de casă din fund atît de neîncăpător, în cît nu putea forma un liceu complet ci unul „perlat" din două în două clase. In schimb, corpul mare era destinat domnului rector; jos un hall atît de vast şi de sumbru că ar fi putut servi de sală de muzeu de armure medievale; pe de lături nişte camere tot atît de mari, de întrebuinţare incertă, afară de una ce servea de sală de coloquii pedagogice.... apartamentul privat al rectorului se afla sus; în el n'a pătruns nici un student.... Despre studente nu putem afirma nimic. Cu un corp profesoral de elită (G. Ţiţeica, M. Dragomirescu, C. Litzica, Konrad Richter, etc.), seminarul mergea cum mergea dar nici un elev n'a văzut vreodată la chip pe d. rector, care nu era om de zi ci de noapte.... Se scula pe înserate pentru a-şi ţine cursurile universitare atît de preţuite, pentru a rezolva lucrările rectoratului şi a prezida şedinţele senatului universitar cu atîta tact.... Treburile publice se aflau, astfel, rezolvate în cîteva ceasuri, după care urma viaţa propriu zisă a rectorului.... Cum îşi petrecea tim-*

www.dacoromanica.ro

pul acest filozof antic? Pe malurile înflorite ale Ilisului ca Socrate, discutînd cu discipolii ori filozofînd cu simpli cizmari încovoiaţi pe calapoadele lor? In grădinile lui Akademos, peripatetizînd cu elevii lui ca Platon? Nu... Cadrul meditaţilor lui filozofice se desfăşura între pereţii unui „separeu" la Capşa, la Cosman, la Tripcovici, la Durieu, localuri unde, la nevoe, putea fi găsit. La Capşa nu cerea nici odată o sticlă de şampanie, ci un singur pahar, — dar paharul trebuia mereu umplut. Avea în juru-i cîţiva „prieteni" sau numai unul, care, firește, nu putea fi nici de situaţia lui socială, nici de calitatea lui intelectuală; colegii lui universitari aveau altă concepţie de viaţă de cît de a închide obloanele localurilor de noapte; în vederea carierei, unii începători se lăsau, e drept, ademeniţi de cinstea de a petrece o noapte cu „rectorul", dăr nu puteau rezista regimului.... Nu-i rămîneau de cît tinerii şi cei în subordine; secretarul Universităţii, secretarul Seminarului pedagogic, şi mai ales, simpli cheflii, oricare ar fi fost ei, oameni de noapte. Pe unul dintr'înşii l-am cunoscut şi eu, bătrîn şi pensionar. Nutria două mari mîndrii; faptul de a fi obţinut un premiu de cinci sute de lei de la Academia Romînă pentru un raport asupra regimului penitenciar la noi (fusese Directorul general al penitenciarelor) şi nopţile petrecute cu prietenul său „Coco" la Durieu şi Cosman, despre care mi-a povestit o vară întreagă. Omul nu reprezenta o intelectualitate; era doar un mare taclagiu.... Filozoful nostru antic, cu chipul lui între Platon, Silen şi Hippocrat, nu-i vorbia de principiile şcoalei pitagoriciene, ci-şi risipia spiritul, verva şi inteligenţa în nimicuri şi anecdote....

După ce sfîrşiam practica pedagogică, noi studenţii

www.dacoromanica.ro

din ultimii ani urma să facem nişte conferinţe şi să suportăm nişte „colloquii" cu însuşi d. rector pentru a obţine un certificat. Hic labor! *Aceste conferinţe şi „colloquii" nu puteau intra, fireşte, în cadrul diurn al activităţii lui; nimeni nu-l văzuse înainte de înserate, cînd îşi începea rosturile majore universitare. Lucrările noastre pedagogice erau, aşa dar, fixate teoretic după ora 9 seara. Nu voi uita nici odată lungile aşteptări în nopţile de iarnă viforoasă în recea hardughie din Calea Rahovei — băeţi şi fete — a unui rector insesizabil — aşteptări inutile pînă la miezul nopţii. Cînd începurăm să fim mai îndrăzneţi, încolţiţi de nevoia certificatului, porneam în misiuni temerare pentru a-l descoperi în vreuna din bodegi ca să-i aducem aminte că-i aşteptat de multe ceasuri.*

Iată amintirile mele şi ale acelora din generaţia mea asupra inefabilului „Coco", filozoful antic cu înfăţişare de Silen şi de Hippocrat....

Ce putea lăsa după dînsul un om cu concepţie de viaţă atît de hedonistică? Puţin şi chiar mai mult de cît atît; cîteva eseuri de filozofie practică şi de pedagogie.

Cu o astfel de concepţie hedonistică de viaţă, numai rămîne, de sigur, timp şi pentru scris. In prefaţa Antologiei, *C. Dimitrescu-Iaşi e trecut cu numărul de ordine „7" şi cu eseul* Cele două morale — *dispoziţie ce nu s'a realizat. Pentru a ne ţine în nota glumeaţă a portretului de mai sus, dăm o explicaţie identică cititorului poate mirat, dacă nu va fi şi uitat cele făgăduite în prefaţă. După căutarea zadarnică a filozofului antic — din vechiul obicei de acum 40 de ani — prin noile bodegi de lux ale Capitalei, nu l-am găsit de cît în zori în nici unul din barurile stilului modern ci — lucru de necrezut — în propriul său birou din Calea Rahovei: scria! In tipo-*

www.dacoromanica.ro

grafia zorită cu imprimarea volumului îşi pierduse însă în răstimp numărul de ordine „7" pentru a ajunge ultimul la „potou" cu numărul „9" — el, rectorul înflorit de 12 ani al tinereţei noastre, scumpe I. Petrovici! In răstimp necesităţile tipografice i-au răstrîns numărul de pagini ce-i puteau fi destinate, aşa că în loc să-i publicăm Cele două morale, *eseu mai mare, a trebuit să ne mulţumim cu un eseu mai mic* Nevoia de ideal, *apărut în O-*magiul *închinat lui T. Maiorescu, în 1900, cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani. Din puţinul ce a scris i s'a împuţinat aşa dar, şi mai mult partea, după vechia vorbă a Scripturii: Celui ce are i se va mai da şi celui ce n'are i se va mai lua.... Că lucrurile s'au împlinit aşa, v'o afirm eu, care, ca în poveste: „eram acolo de faţă şi'ndată după aceea am încălecat iute pe o şea şi am venit de v'am spus-o aşa".*

www.dacoromanica.ro

NEVOIA DE IDEAL

Sfîrşitul de veac în care am trecut ne lasă impresia unei ţesături de contradicţii dureroase pentru spiritele delicate, pe care luptele vieţii le impresionează mai adînc, tocmai pentrucă vor să-şi dea seama la fiecare pas de înţelesul acestor lupte.

Cultura noastră contimporană e un produs al vechii culturi clasice complicată cu orizonturile noi pe cari ni le deschide progresul ştiinţelor pozitive.

Prin cultura clasică — Greacă şi Romană — cu care ne e hrănită mintea în anii fragezi ai tinereţii noastre, noi ne deprindem a trăi într'o lume imaginară. Fenomenele reale ale naturii şi ale vieţii le privim prin prizma închipuirii poetice a lumii vechi. Cerul înstelat, munţii, grote, rîuri, măruntaele pămîntului chiar, — totul e populat cu zei, fiinţe miraculoase, idealizări ale patimilor omeneşti, şi din ciocnirea patimilor lor rezultă fenomenele ce se desfăşoară sub privirea noastră.

Prin fulgere şi trăsnete se manifestă mînia lui Joe, Zeul suprem al Olympului antic. Preumblarea lui Phoebus în carul luminos al soarelui, răspîndeşte în fiecare zi razele binefăcătoare ale luminii şi ale căldurii pe pămînt. O zeiţă, (Isis) dă sau răpeşte rodnicia pămîntului. Tulburarea lui Neptun provoacă furtunile mării, suflarea unui zeu produce vijelii pe pămînt, un alt zeu Zephir ne aduce acea dulce adiere de seară, care face frunzele să şoporească şi prin freamătul lor, punînd în vibrare coar-

www.dacoromanica.ro

dele sensibile ale sistemului nostru nervos, ne face să devenim mai simţitori la misterele iubirii. Un alt zeu, Marte, conduce războaiele dintre popoare.

Ură, mînie, frică, dorinţă de răzbunare, fericire sau nefericire individuală, progres sau decadenţă pentru un întreg popor — toate în spiritul clasicismului antic, sunt produsul activităţii misterioase al zeilor nevăzuţi. Intreaga lume reală nu e de cît o manifestare trecătoare a luptelor eterne dintre forţe nevăzute desfăşurate într'o lume misterioasă. Dincolo de lumea văzută, dincolo de lumea simţurilor noastre — o întreagă lume de închipuiri.... năluciri poetice, în care s'au legănat fantezia veacurilor de tinereţe a omenirii.

Cînd prin ciocnirea vieţii, cultura Europei Meridionale, cu credinţele şi superstiţiile Asiei şi ale Africei de o parte şi a popoarelor tinere şi pline de vigoare din nordul Europei de altă parte, politeismul îmbătrînit a trebuit să facă loc credinţei creştine, — fondul de năluciri poetice al vechii culturi s'a strecurat pe nesimţite în ţesătura de idei.... din care s'a alcătuit noua credinţă.

In locul pluralităţii zeilor, credinţa creştină a introdus ideia unităţii divine, un soi de monarhie cerească; dar cerul creştin a rămas populat de spirite bune şi rele, un soi de mijlocitori între principiul suprem al existenţei şi între lumea reală.

Atît de adînc erau înrădăcinate în mintea omenirii imaginile poetice ale politeismului, încît inteligenţa primilor creştini, neputîndu-se înălţa pînă în sferele vaporoase ale monoteismului abstract, a transformat pe vechii zei în spirite bune şi rele, în sfinţii, îngerii şi demonii creştinismului....

www.dacoromanica.ro

Veacuri îndelungi a trăit omenirea îndreptîndu-şi privirile spre această lume a închipuirilor, isvodite din idealizările politeismului antic şi ale monoteismului creştin.

In mijlocul mizeriilor şi a suferinţelor izvorîte din frămîntările anevoioase ale traiului medieval, omul şi-a găsit o rază de mîngîiere în speranţa unei vieţi viitoare mai bune. In mijlocul greutăţilor şi a desnădejdei, omul acestor veacuri a implorat totdeauna ajutorul puterilor cereşti, în care a crezut că poate găsi un razim singur în contra neajunsurilor vieţii reale.

Fost-a omul mai fericit în aceste condiţii? Ori, contrastul dintre lumea reală şi lumea închipuirilor sale divinizate, a trebuit să-l izbească mai dureros?

Ar fi greu de răspuns — în mod afirmativ — astăzi. Cu cît timpurile la cari ne gîndim sunt mai departe de noi, fie că gîndirea noastră se resfrînge în spre trecut, fie în spre viitor — timpurile îndepărtate ne apar totdeauna în colori mai poetice, tocmai pentrucă piatra de încercare, verificarea realităţii, lipseşte.

Totuşi e sigur că în idealurile unei lumi suprasensibile, în care să domnească dreptatea eternă, omul acestor veacuri a găsit o mîngîiere şi un sprijin moral în frămîntările reale ale luptei pentru existenţă.

Spiritul timpurilor moderne se caracterizează prin progresele ştiinţei. Mintea omenească izbuteşte să ridice treptat vălul misterios care ascunde înlănţuirea cuazală a fenomenelor naturii. Sub acest nou val de idei omul cîştigă o concepţie mai pozitivă despre lume şi viaţă.

Dar cu cît mintea călăuzită de descoperirile ştiinţifice pătrunde mai adînc în interpretarea pozitivă a naturii, cu atît pe încetul, vechile idealuri, clădiri fantastice

www.dacoromanica.ro

ale unei lumi închipuite, se slăbesc treptat. Omul modern, în închipuirea sa despre viitor, își concepe un moment în care, deplin stăpîn pe cunoștința legilor naturii să devină stăpînitorul de fapt al fenomenelor naturii, cari stu în raport direct cu fericirea sau nefericirea lui.

Locul idealurilor transcendente îl iau idealurile pozitive ale unei vieți reale mai fericite.

O nouă țesătură de năluciri de viitor învălue mintea cugetătorilor moderni. In evoluția științei adevărurile se îmmulțesc; cu fiecare nouă descoperire orizonturi noi se deschid; astfel mobilul pe care se clădește țesătura de năluciri de viitor, schimbîndu-se continuu — concepțiile ideale ale vieții se schimbă și ele — sistemele filosofice se înlocuiesc unele pe altele.

Lumea hrănită de știință plutește între visurile optimiste despre un viitor mai bun și între desnădejdea pesimistă.

Dar în această continuă evoluție progresivă și regresivă un fapt rămîne permanent: năzuința minții de a făuri idealuri.

Viața noastră întreagă, în esența ei, e o luptă pentru ideal. Incepînd cu creierii cei mai modești și ridicîndu-se pînă la creierii capabili de a se avînta în sferele nebuloase ale speculațiunilor abstracte, pe fiecare treaptă de desvoltare, mintea omenească însetată de „mai bine" își croiește din materialul de cunoștințe despre lume și viață pe care-l posedă, o țintă a vieții, un obiectiv către care își îndreaptă privirile. Această țintă, mai mult sau mai puțin depărtată, servește fiecăruia dintre noi ca un far luminos, după care ne putem orienta printre valurile luptei pentru existență. Omul primitiv, ca și omul cult, caută să pătrundă înțelesul vieții; fiecare însă o pricepe

www.dacoromanica.ro

după gradul de desvoltare al inteligenţei sale. Toată cunoştinţa noastră despre lume se reduce la impresiile pe care le primim din întîmplările existente. Mintea noastră e ca o oglindă în care se resfrîng fenomenele lumii ce ne înconjoară. In creierii noştri se întipăresc imaginile lumii reale. Evident că aceste icoane subiective sunt condiţionate şi de natura fenomenului real ca obiect al cunoştinţei şi de natura subiectivă a materialului nervos în care se întipăreşte imaginea fenomenului real. Numim idei cunoştinţele noastre despre lumea reală. Dar mintea noastră nu se opreşte aici, ea caută să prelucreze şi să transforme materialul de cunoştinţe cîştigate din contactul cu lumea din afară. Dacă totul s'ar mărgini la simpla oglindire a fenomenului în conştiinţă, inteligenţa omenească n'ar exista, ea n'ar putea exercita nici o înrîurire asupra lumii din afară. Pe suprafaţa lucie a unei ape se pot oglindi variatele întîmplări din lumea înconjurătoare; faptul este însă fără consecinţă, imaginile dispar odată cu obiectul care le-a produs; iar fenomenele naturii îşi urmează cursul lor, independent de imaginile pe care le resfrîng pe suprafaţa apei.

Faptul caracteristic al minţii omeneşti este că icoanele întipărite în materia nervoasă rămîn şi se pot deştepta independent de impresia externă, care le-a produs. Mai mult încă, mintea noastră poate prelucra acest material prim al cunoştinţei, transformînd icoanele individuale pe care le dobîndim din fiecare grupă de impresii provenind dela aceleaşi obiecte, în idei generale, care să cuprindă un întreg şir de cunoştinţe; inteligenţa omenească are putinţa de a generaliza. Generalizînd, noi suntem în stare să pătrundem în esenţa unui grup de întîmplări singuratice din natură. Printre formele lor va-

www.dacoromanica.ro

riate şi trecătoare, cugetarea noastră se opreşte asupra raporturilor permanente din ele; astfel găsim legătura lor cauzală. Şirul faptelor singuratice din natură nu ne apare ca fapte de sine stătătoare, ci strîns legate între ele, desfăşurîndu-se etern pe firul cauzalităţii; fiecare fenomen din natură îl concepem ca produsul unui fenomen anterior şi în acelaş timp cauza unui fenomen următor. In acest lanţ cauzal mintea noastră se interesează de a găsi prima cauză şi ultimul efect.

Din icoanele vii ale realităţii, prin faptul că ele se pot păstra în creierii noştri şi pot trăi fără noui ciocniri cu fenomenele lumii reale, noi creăm o lume întreagă de idei, ce îşi are fiinţa numai în creierii noştri. In această lume de năluci subiective, esenţa faptelor din lumea reală, stabilim variate raporturi cauzale, le alcătuim în diferite combinaţii nouă, creînd din ce în ce năluciri tot mai eterice; cu cît ne ridicăm mai mult pe scara generalizării, cu atît pătrundem mai bine în adevăratul înţeles al fenomenelor reale, putînd cuprinde într'o singură idee o întreagă existenţă. Dar în acelaş timp, cu cît ne ridicăm mai mult în sferele nebuloase ale gîndirii, cu atît ne depărtăm mai mult de terenul solid al realităţii. Pierzînd din vedere partea specifică a fenomenului real şi operînd numai cu raporturile generale dintre fenomene, riscăm să alcătuim o lume a gîndirii care să se îndepărteze cu totul de realitate, o lume a închipuirilor, care să nu-şi mai poată găsi verificarea în domeniul experienţei reale. Şi totuşi această perspectivă e fatală. Mizeriile existente nu numai că nu ne împiedecă dela această năzuinţă spre o lume de iluzii, din contră ne împing în această direcţie.

Creaţiunea idealurilor vieţii se explică ca un produs specific şi fatal al puterii de ideaţie a creierilor omeneşti.

www.dacoromanica.ro

Deja din timpurile cele mai vechi ale cugetării filozofice, găsim în filozofia Eleaţilor o încercare bine cristalizată a năzuinţei de a afla explicarea lumii reale printr'o lume de idei.

Stă în firea minţii omeneşti năzuinţa continuă spre ideal. Lumea reală văzută prin prizma formelor subiective ale minţii noastre primeşte deja întipăritura specifică, care-i dă caracterul unei năluciri. Intreaga noastră activitate mintală nu este de cît un joc al acestor năluciri. In tendinţa noastră spre generalizare noi transformăm continuu icoanele realităţii căutînd să cuprindem cît mai multe din întîmplările naturii în cadruri din ce în ce mai restrînse, reducînd fenomenele complecse la elemente tot mai simple, singura condiţie a minţii noastre pentru a putea pricepe haosul imens al faptelor ce se petrec în lumea din afară şi pentru a produce puţină ordine şi claritate în lumea noastră internă de idei şi năzuinţe.

Dar tocmai în această transformare a lumii reale, aceiaş pentru toţi, într'o lume subiectivă, un soi de spectru deosebit pentru fiecare din noi, stă izvorul năzuinţei către idealizare. Mintea noastră operează cu idei generale, concepte abstracte stoarse din impresiile realităţii; pentru a pricepe înlănţuirea cauzală a fenomenelor cosmice, noi avem nevoie să ne retragem continuu în lumea subiectivă a ideilor noastre, să urmărim raporturile logice dintre concepte, raporturi verificate prin experienţă şi observaţiune, dar în fine raporturi subiective ale nălucirilor minţii. Şi cu cît mai vast e orizontul de fapte, al căror mister voim să-l pătrundem, cu atît mai abstracte şi mai generale sunt concepţiunile noastre mintale, cu atît mai mult ne îndepărtăm de substratul sensibil, produs imediat din ciocnirea unei inteligenţe omeneşti cu

www.dacoromanica.ro

lumea obiectivă. Ce e de mirare, că din această subiectivizare continuă a realităţii să rezulte o alcătuire nouă a unei alte lumi de cît aceia de care ne izbim la fiecare pas al vieţii? Alcătuirea care desigur nu are valoare de cît pentru mintea care a creat-o şi încă pentru cîteva inteligenţe a căror pregătire anterioară le pune în stare să conceapă lumea şi viaţa în acelaş mod. Şi iarăşi, fiindcă mintea noastră e progresistă, fiindcă ideile noastre se transformă continuu prin desvoltarea ştiinţelor pozitive, e firesc ca şi lumea nălucirilor subiective să se transforme continuu sub această înrîurire. Astfel se explică reacţia concepţiunilor religioase şi a sistemelor metafizice şi tot astfel se explică evoluţia lor continuă în decursul timpului.

Vieaţa noastră se afirmă în lupta continuă: lupta contra elementelor naturii animate şi inanimate pentru a stoarce din ele putinţa traiului, lupta cu semenii noştri pentru a ne cîştiga dreptul de a beneficia de bunurile naturii în măsura nevoilor noastre reale şi faptice: — Prin contrast omul îşi crează în lumea nălucirilor sale o lume ideală în care lupta să fie redusă la minimul posibil.... In năzuinţa sa de a învinge natura, omul are nevoie să lupte pas cu pas pentru a pătrunde misterul înlănţuirii cauzale a faptelor. Fiecare descoperire, fiecare lege nouă a ştiinţei nu e de cît ridicarea unui mic colţ al vălului misterios ce acopere pentru mintea noastră succesiunea fatală a fenomenelor naturii. Cu cît mai mult am înaintat pe această cale, cu atît se întăreşte mai mult în noi că ceia ce ştim e nemăsurat de puţin cu ceia ce nu ştim. Ştiinţa deplină e desigur refuzată minţii omeneşti. — Prin contrast omul îşi clădeşte o lume a nălucirilor în care să fie cu putinţă a tot ştiinţa.

www.dacoromanica.ro

In luptele vieţii timpul şi spaţiul sunt piedici reale, care pun o margine fatală desvoltării activităţii noastre. Cu cît de infim de mică e porţiunea din spaţiu pe care o poate străbate şi explora o viaţă omenească în raport cu imensitatea spaţiului! Şi cît de neînsemnată e clipa de timp cît durează o viaţă omenească în raport cu infinitatea timpului! Pe aripile abstracte omul caută să străbată şi imensitatea spaţiului şi infinitatea timpului. — Şi prin contrast caută să-şi închipue o lume fără timp şi fără spaţiu.

Condiţia vieţii e munca. Firesc ar fi ca succesul luptei pentru trai să fie în raport cu cantitatea şi calitatea muncii desfăşurate. Experienţa vieţii ne înfăţişează însă tabloul luptei omului cu omul stăpînit de alte legi. In lupta pentru existenţă omul a trebuit să se asocieze cu semenii săi pentru a izbuti mai bine. Intregul progres cultural al omenirii se datoreşte acestei asocieri. Greutatea însă a fost totdeauna de a găsi formele cele mai nimerite care să permită libera desvoltare a fiecărei individualităţi înnăuntrul unei organizări sociale. Primele forme de organizare au fost impuse de mediul fizic în care s'a dezvoltat viaţa omenirii. Vechile civilizaţii ale Egiptului, ale Indiei, ale Asiei poartă întipăritura acestei înrîuriri directe a naturii asupra minţii omeneşti. Caracterul lor dominant este immutabilitatea. Ajunse la un grad anumit de desvoltare formele vieţii sociale s'au cristalizat şi întocmai ca şi un cristal, ele au putut fi sdrobite dar nu transformate. Mintea omenească deşteptată a căutat şi caută să transforme continuu bazele organizării sociale în sensul unei egale îndreptări la viaţă a fiecărui individ.

Intreaga istorie a civilizaţiilor ne reprezintă o serie de pipăiri nesigure, de transformări problematice în acest

www.dacoromanica.ro

sens. Conflictul egoismelor individuale, complicat cu egoismul de clasă socială, a falsificat şi a îngreuiat continuu rezolvirea problemei. Fiecare pătură socială deşteptată, a căutat să-şi cucerească dreptul de a munci şi de a trăi în organismul social; şi fiecare deşteptare s'a ciocnit de interesul claselor privilegiate mai puternic organizate. După legile mecanicei sociale rezultanta a trebuit să fie în raport cu forţele care s'au ciocnit. Obosit de luptele zilei şi nemulţumit de viaţa socială cu formele ei convenţionale, în care instinctele perverse izbutesc în contra muncii oneste, în care inteligenţa e adesea sdrobită de coaliţia minţilor înguste, în care dreptatea e un privilegiu, în care respectul binelui şi al frumosului e un pretext, un instrument de dresare a mulţimii inconştiente — prin contrast omul şi-a creat o lume a nălucirilor în care dreptatea, binele, frumosul, superioritatea intelectuală să fie respectate şi răsplătite.

Lume de închipuiri, dar care fiind sinteza aspiraţiunilor noastre, ne susţine în desfăşurarea luptelor vieţii.

A trăi fără ideal! Dar asta înseamnă a nu trăi de loc. Cînd te uiţi împrejuru-ţi şi vezi atîtea fiinţe care se agită în diferite direcţiuni, absolut fără nici un scop; cînd te gîndeşti că viaţa lor de mîine nu va avea nici un raport cu cea de azi după cum cea de azi e lipsită de orice legătură logică cu ziua de ieri, o milă profundă te cuprinde despre nimicnicia existenţei atîtor fiinţe înzestrate cu un creier nehrănit, cu o natură pasională nedesvoltată, cu o inimă a cărei coarde tocite nu mai pot fi puse în vibrare prin nimic, afară de împrejurările neînsemnate a unei vieţi meschine şi banale. In scara manifestărilor vieţii sunt atît de multe trepte, — şi pe fiecare treaptă poţi urmări un scop determinat al vieţii. E

www.dacoromanica.ro

vorba să pricepi că cu toţii suntem meniţi să năzuim de a ne urca tot mai sus. Idealul tuturor e de a se urca pînă la vîrf. E adevărat, vîrful scării sociale se pierde în infinit, ţelul final e absolut înşelător, o adevărată nălucire a creerelor omeneşti, pe care e firesc să nu o poţi niciodată prinde. Dar tot atît de adevărat este, că, avînd privirea veşnic ţintită către acelaş vis ideal, fiecare dintre noi, de pe treapta pe care se găseşte, contribuim cu un pas la mersul înainte al omenirii.

Viaţa e mişcare. Mişcarea nu are înţeles de cît în luptă de forţe. Lupta conştientă nu are înţeles fără un scop urmărit. Înţelesul vieţii devine lămurit numai atunci cînd ai un ţel pe care-l urmăreşti. Alta e înţelesul general al mersului omenirii întregi în timp şi spaţiu şi altceva e înţelesul desfăşurării unei singure vieţi individuale. Fiecare dintre noi are un fel imediat al activităţii individuale, un ideal apropiat al vieţii, subordonat idealului general al întregei omeniri.

Acest ideal al unei singure vieţi e măsurat puterilor fiecăruia dintre noi, măsurat epocei în care trăim, măsurat împrejurărilor în care se desfăşură viaţa noastră: el este rezultanta complexului de forţe mecanice, care alcătuesc o individualitate dată într'un mediu determinat. din acest punc de vedere rolul directiv al Statului în organizarea socială consistă tocmai în a înlesni afirmarea fiecărei individualităţi, cu întreaga putere de concepţie, cu întreaga energie de acţiune, cu întreg sistemul său pasional, căutînd numai să subordoneze această desfăşurare a unei energii individuale, scopului comun al existenţei unei grupări sociale, a face ca forţele individuale să convergeze în mod armonic să aibă o ţintă comună mai generală.

www.dacoromanica.ro

Tocmai într'aceasta stă tăria unei grupări etnice, dar tot aici stă şi energia muncii noastre singuratice. Cînd ai conştiinţa că fiecare pic de energie pe care o cheltueşti e o contribuţie mai mult la clădirea edificiului total al vieţii omeneşti, această conştiinţă te susţine, îţi creşte puterea de muncă şi îţi dă în acelaş timp acea linişte sufletească despre menirea vieţii tale îndeplinită.

www.dacoromanica.ro

POSTFAȚĂ

După prefața autorului acestei Antologii, *ne luăm și noi libertatea de a reveni printr'o postfață. — Cine, noi?* — Anonymus Notarius. *Cetitorului „științific" al acestei* Antologii, *numele meu, probabil, nu-i spune nimic. Cetitorul „literar" își va aduce însă, cu siguranță aminte de schița mea bio și autobiografică, pusă în fruntea* Omagiului *apărut acum doi ani la* Vremea *adus de criticii estetici înaintașului lor cu ocazia împlinirii vîrstei de 60 de ani. Cine este, în definitiv, acest indiscret. Notar anonim? El există în dumneata, cititorule, în vecinul dumitale, în fiecare din cei ce au o viață sufletească organizată; e o privire ce sondează conștiința, trecînd și dincolo în mobiluri subconștiente; unora li se arată noaptea, sub forma unui îndemn sau a unei mustrări, luminîndu-i sau înfierîndu-i pentru cele făcute; la alții, el ține o pană în mînă și înseamnă pe hîrtie tot ceea ce nu știm vedea în fundul conștiinții, nu îndrăsnesc să vadă, sau, mai ales, să dea în vileag. E tocmai cazul de față.*

Iată pentru ce, după ce i-a căzut tocul dintre degete, ne îngăduim să i-l luăm pentru a-l înfige mai adînc în straturile vii ale conștiinței și a căuta să mergem cu explicările pînă la capăt, întru cît avem impresia că autorul s'a oprit la jumătatea drumului.

In prefață se amintește de anumite „împrejurări" de sănătate ce au împiedicat Antologia, *de a avea desvolta-*

www.dacoromanica.ro

rea cuvenită. Autorul n'a spus mai mult; ne revine nouă sarcina de a da amănunte. Intre concepţia Antologiei *şi realizarea ei a intervenit, în adevăr, boala şi sanatoriul, aşa că programul provizoriu a trebuit să rămînă definitiv. Autorul nu s'a mai putut duce la biblioteca Academiei pentru a face sondagii; n'a putut culege nici măcar cîteva din atît de vibrantele şi pateticele articole ale lui Al. Lahovari, cum e, de pildă, unul din articole* Tristia. *S'a mărginit la ce a putut aduna înainte de „boală".*

Rămîneau apoi notiţele introductive, adică partea de contribuţie personală în alcătuirea Antologiei. *Rolul nostru de investigaţie începe abia acum. Cititorul atent va putea distinge lesne că toată această contribuţie suferă o dislocare şi o schimbare de punct de vedere, pe care voim să le subliniem; partea scrisă înainte de sanatoriu şi cea scrisă chiar în sanatoriu.*

Insăşi prefaţa e ruptă în două. Partea întîi a fost compusă acasă „ştiinţific", adică prin adaptare pasivă la obiect, în căutarea cinstită a unui material literar „ocazional", ca să scape din neantul uitării oameni ce au jucat un rol de prim plan în viaţa politică şi socială a ţării.

Partea a doua e scrisă în „sanatoriu", adică departe de amplexiunea subiectului ce te ţine de obicei captiv în reţelele şi obligaţiile temei date. Ea reprezintă confesiunea liberei conştiinţe a criticului rămas singur în faţa foaei de hîrtie, într'o desbatere fără constrîngere ce-l întăreşte în convingerea intimă că nu există scriitori „ocazionali". Arta scriitorului nu este numai o vocaţie, ci o lungă ucenicie şi o mare biruinţă tehnică. Din orgoliul profesional al unei discipline la care s'a supus atîţia ani,

www.dacoromanica.ro

el refuză să recunoască posibilitatea unor scriitori „ocazionali", beneficiari ai întîmplării, adică refuză să recunoască însăși legitimitatea obiectului Antologiei, *pe care avea, totuși, însărcinarea să o alcătuiască.*

Notițele ce însoțesc studiile publicate denotă aceiaș dualitate. Cele două dintîi asupra lui P. P. Carp și Th. Rosetti sunt concepute în nota celora puse în fruntea studiilor adunate în Antologia idiologiei junimiste, *adică pe măsura și nevoia cititorului „științific", care vrea să fie dinainte informate scurt de cele ce urmează să citească; ca și Famulus vrea să ducă ceva acasă negru pe alb.*

Denn was man Schwarz auf Weiss besitzt,
Kann man getrost nach Hause tragen.

Celelalte „notițe" sunt compuse la sanatoriu; ele au ieșit așa dar din aceiaș colaborație a simplei foi de hîrtie cu personalitatea nudă a criticului. N'au un caracter „științific", informativ și didactic. In fața unor modele, instinctul portretistic al memorialistului se trezește; luîndu-și vechile și încercatele scule, se pune pe lucru.... Din această solitudine, peste obiectul cărții, ne-am ales cu o mică galerie de „portrete" pe spații restrînse — Take Ionescu, N. Filipescu, I. G. Duca — puțin cunoscuți de autor și ceva mai desvoltat, ca mai reprezentativă pentru o formă de descompunere a societății noastre, C. Disescu... Ieșite din libertatea spirituală a criticului față de orice subiect tratat (fie chiar T. Maiorescu), aceste schițe nu sunt lipsite de incizitate. Obișnuit să i se laude virtuțile eminente răposaților reproduși și oficial lăudați, cititorul „științific" va fi, desigur, nemulțumit de o ati-

www.dacoromanica.ro

tudine ce ştie nu numai nuanţa ci şi săpa mai adînc în ei.

Notiţele despre aşa zişii culturali — C. Dimitrescu-Iaşi, P. Rîşcanu, D. Evolceanu — pe care autorul i-a cunoscut personal destul de bine, iau cu totul altă înfăţişare; nu sunt miniaturi ci se măresc şi sporesc printr'o infuziune de memorialism. Cît despre introducerea ce precede articolele lui D. Evolceanu, ea se preface în evocarea unei epoci universitare, a psihologiei unui om, pe care se altoeşte şi un adevărat capitol de autobiografie, în nici o legătură cu cartea, dar, poate nu lipsită de interes pentru cine urmăreşte astfel de introspecţiuni, fie chiar la contemporani neînsemnaţi.

Intru cît am spus tot ce putea fi în legătură cu înţelegerea compoziţiei duale a Antologiei, *ne-am putea opri aci. N'o vom face totuşi.... Capitolul autobiografic cu prilejul lui D. Evolceanu, introducerea în discuţie a „boalei", a „sanatoriului".... ne îndeamnă şi pe noi la o oarecare memorialistică. Cititorul „ştiinţific" este rugat să nu citească mai departe; nu va găsi vreun interes în cele ce urmează. Nu ne adresăm de cît cititorului „literar", căruia îi presupunem o curiozitate firească pentru introspecţiune. Nu că ne facem vreo iluzie nepotrivită de importanţa omului, al cărui „notar" anonim şi dezinteresat sunt, dar documentul uman, ori cum ar fi el, prezintă un interes celor ce se ocupă de valorile sufleteşti.*

Ieşit din sanatoriu, printre alte multe semne de simpatie, autorul a fost întîmpinat de o emoţionată scrisoare publică semnată de un mare poet al nostru; a răspuns şi el tot printr'o scrisoare deschisă, din care reproducem o parte:

„Boala mea te-a înduioşat, mărturiseşti; scoasă din sensibilitate şi din similitudinea unei situaţii prin care

www.dacoromanica.ro

ai trecut nu de mult, scrisoarea d-tale m'a făcut să plîng. Negurile de după porțile de aramă ale vieții ne impresionează diferit; privești cu îngrijorare, cu neliniște, la tot ce se petrece dincolo; ți-e teamă uneori că nu se petrcce nimic. Aștepți totuși un semn de sus, o isbăvire. Clădești pe viață, pe bucuriile ei și nu-ți poți închipui că ca se sfîrșește, aici, ca un fir de ață ce spînzură în vid. Eu știu de mult, de totdeauna, că se isprăvește totuși aici; nu merge mai departe nici cu o miime de milimetru. In fața implacabilului ce-i de făcut! Pumnii noștri de carne nu pot deschide porți grele și lacrimi fără roadă a inutil să vărsăm. Nu ne rămîne de cît resemnarea. Pentru temperamente melancolice și deficitare, moartea poate fi chiar izbăvirea îngerului senin al monumentelor antice; mă obsedează și acum basorelieful unei stele funerare din Dipylonul vechei Atene văzut în tinerețe. Intre moarte și viață mai este însă și brîul de foc al suferinții; pe dînsa n'o poate înfrunta nici o filozofie, nici o resemnare: cînd își înfige ghiara în carne, îngerul seninătății dispare și țipătul trupului se varsă în vaerul universal al existenții.

Pe lîngă suferință, boala mi-a adus o învățătură și o mare rușine de mine însumi. M-am născut cu o sumbră viziune a omenirii, viziune de mizantrop. N'am clădit pe afecție și pe prietenie; cînd mi-am dat-o, totuși, prin nu știu ce miracol, și dincolo de ori ce considerații spirituale, ea s'a lichidat în piața publică, după mai bine de treizeci de ani, în condițiile cunoscute de toți, acum cîteva luni; analizei unei penițe afectuoase dar incizive și discriminatoare în drepturile ei, i s'a răspuns cu o lovitură de bumerang de au răsunat Carpații și Balcanii. Experiența nu îndeamnă la repetare; eram bucuros că nu putea fi decît unică.

www.dacoromanica.ro

Sutele de tineri şi de persoane mature ce au trecut şi trec încă prin faţa mea nu le-am privit printr'o latură afectivă, umană; nu le-am privit decît prin calitatea lor intelectuală, pe măsura talentului real sau închipuit. N'am văzut oameni ci scriitori; afecţiile mele pur celebrale s'au mutat, astfel, pe un conţinut de cerneală şi hîrtie....

Din zece tineri ce-mi calcă pragul numai doi-trei îşi găsesc climatul spiritual şi rămîn cît pot; trei-patru se resemnează situaţiei de fapt şi se retrag păstrînd totuşi o decenţă datorită creşterii sau temperamentului; ceilalţi devin „adversari", de care sunt pline foile zilei; un prieten mi-a arătat chiar zilele astea buretele plin de nemernice dejecţiuni întins de un „poet", căruia, dacă nu i-am putut da mai mult în preţuirea mea literară, decît i-am dat, — nu e din vina mea.

Pînă la această vîrstă destul de înaintată am avut, aşadar, impresia că sunt înconjurat numai de fantome literare, fiecare cu manuscrisul şi cu îngrijorarea destinului său de scriitor; în loc de afecţie, le-am răspuns cu aprecieri, preţuire, cînd era cazul şi cînd s'a putut, cu asistenţa penei mele. N'am dat afecţie şi nici n'am aşteptat; am literaturizat bătăile inimii.

Boala mi-a deschis o lume nouă necunoscută şi m'a smuls din viziunea sumbră a sentimentelor omeneşti.

Uluit, mă ţin acum de zidurile prăbuşite, ca după un cutremur căci, în timpul ei mi s'a arătat atîta interes, dragoste, devotament, din partea atîtor persoane, mai de aproape sau mai de departe, cărora nu le acordasem de cît.... răbdare şi cifre de evaluări, încît întregul meu univers moral s'a sguduit din temelii. Mă simt sărac şi umil, ruşinat de mine însumi şi mai nevrednic de cît toţi

www.dacoromanica.ro

cei ce mă înconjoară; crezusem că-mi aduc numai cerneală și ei mi-au dat mărturii de dragoste, pe care n'o merit, pentru că eu nu le-am răspuns în schimb decît cu judecată critică. Am rămas de atunci cu o mare slăbiciune: lăcrimez la fiecare atenție, înduioșat și totuși umilit.

Scrisoarea d-tale m'a găsit într'o astfel de stare sufletească de lichidare a unui trecut și de înfiripare a unei viziuni noi".

Situația de „notar anonim", nu-mi impune obligația de a comenta „estetic" producțiile literare ale omului, a cărui conștiință o sondez și al cărui toc căzut îl țin uneori; mi-ajunge să dau oarecari lămuriri de ordin psihologic acolo unde condeiul l-a trădat poate pe autor sau s'a exprimat prea eliptic pentru a fi înțeles în nota exactă.

„Scrisoarea a fost primită cu unele aprobări literare din partea cititorilor; nu ele ne interesează. Ea a ridicat însă și protestări din partea multor prieteni personali ai autorului, cunoscut, de altfel, prin atîtea afecții solide, constante, reciproce, dintre care unele durează de mai bine de un sfert de veac, bucurîndu-se chiar de notorietate publică — într'o vreme cînd prieteniile se fac și se desfac după anotimpuri. Nedumerirea față de această „autocalomniare" de adevărat erou rus, ce se leapădă de tot ce a făcut bun în viață, a căpătat și o expresie publică într'o scrisoare deschisă adresată autorului prin Timpul, *din 3 Iunie 1943, prin care poetul Eugen Jebeleanu aduce o serie de dovezi epistolare de unde se vede că „prietenia" și „asistența" lui față de scriitorii tineri, s'a tradus totuși adesea și prin fapte. Cum rămîne atunci cu desperarea și autoflagerea publică a omului ce ni se prezintă astăzi atît de datornic și se simte atît de umilit față de*

www.dacoromanica.ro

toți cei ce-l înconjoară cu afecție? E un fenomen de după boală, cînd nervii slăbesc, și, pierzînd controlul de sine, sufletul se înduioșează de orice?

Rolul meu e de a interveni și de a lămuri. Contradicția, în realitate e numai aparentă.... Prieteniile vechi și cu oameni din aceaș generație și cu tineri, sunt reale și cunoscute; ele constitue o centură solidă, în care viața lui sufletească e prinsă zilnic în văzul tuturor. Adevăratul sens al mărturisirilor trebue deci limitat. Obîrșia lor e de natură strict literară (întru cît în cele mai multe sunt cu scriitori). Pornind de la o prețuire ori de la o mare prețuire a talentului, ele includ deci o judecată de valoare. Cînd laudă un scriitor, nu o face pentru că-i e prieten, ci îi e prieten pentru că-l poate lăuda și admira fără constrîngere.

Dacă pe lîngă valoarea literară, se adaugă și constatarea caracterului, prieteniile se cimentează și iau acel caracter de durată și fidelitate, ce le pecetluește și le istoricizează. Iată sensul adevărat al mărturisirilor făcute, care, printre altele, explică și incizivitatea memorialisticei sale. Pe această cale sperăm să fi adus și o contribuție oarecare la cunoașterea psihologiei autorului.

Anonymus Notarius

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

PREFAŢA 5

I. P. P. CARP

P. P. Carp 13
Cele una sută şi una fabule ale d-lui Sion . . . 17

II. TH. ROSETTI

Th. Rosetti 29
I. Mişcarea socială la noi 33
II. Scepticismul la noi 61

III. N. FILIPESCU

N. Filipescu 71
I. Credinţele noastre 75
II. Titu Maiorescu în politică 93

IV. TAKE IONESCU

Take Ionescu 111
In Carpaţi 115

www.dacoromanica.ro

V. C. DISSESCU

C. Dissescu 145
I. Psihologia călugărului 151
II. Cum vorbia Alexandru Lahovari 169

VI. I. G. DUCA

I. G. Duca 189
Mînile, ... 191

VII. P. RIŞCANU

P. Rişcanu 205
Cuza-Vodă 213

VIII. D. EVOLCEANU

D. Evolceanu 265
I. „Baladele şi Idilele“ d-lui Coşbuc 277
II „Fire de Tort“ de G. Coşbuc 337
III. „De vânzare“ roman de moravuri sociale . . 375

IX. C. DIMITRESCU - IAŞI

C. Dimitrescu - Iaşi 395
Nevoia de ideal 401

POSTFAŢA 413

www.dacoromanica.ro

„C. E." Institut de arte grafice și editură S. A.
Str. Mitropolitul Ghenadie Petrescu, 116 — București IV
Reg. Com. 356/1932 — Com. 69/26 V. 943. Ed. I. 2000 ex.

www.dacoromanica.ro

300 lei

www.dacoromanica.ro